

MONUMENTA ESTONIAE ANTIQUAE

VANA KANNEL

EESTI REGILAUD

ESTONUM CARMINA POPULARIA
XIV

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM
EESTI RAHVALUULE ARHIIV

MONUMENTA ESTONIAE ANTIQUAE

I

VANA KANNEL

ESTONUM CARMINA POPULARIA

XIV

EKM TEADUSKIRJASTUS
TARTU 2021

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM
EESTI RAHVALUULE ARHIIV

VANA KANNEL

XIV

PEETRI REGILAUDUD

KOOSTAJAD
OTILIE KÕIVA, JANIKA ORAS

EKM TEADUSKIRJASTUS
TARTU 2021

Avaldatud tekstid pärinevad Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi ja Eesti Kultuuriloolise Arhiivi ning Tartu Ülikooli eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivi kogudest. Avaldatud fotod pärinevad Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi ja Eesti Kultuuriloolise Arhiivi, Eesti Rahva Muuseumi, Järvamaa Muuseumi ning Tartu Linnamuuseumi fotokogudest ja René Viljati erakogust.

Toimetaja: Kanni Labi

Nootide toimetaja: Janika Oras

Keeletoimetus ja korrektuur: Kanni Labi, Kadri Tamm

Ingliskeelsete tekstide toimetaja: Guntis Šmidchens

Küljendus: Maris Kuperjanov (tekstid), Pille Niin (illustratsioonid)

Kaas: Paul Luhtein

Sarja peatoimetaja: Janika Oras

Raamatu ettevalmistamist ja väljaandmist on toetanud:

Eesti Haridus- ja Teadusministeerium (Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi institutsionaalne uurimistoetus IUT22-4 “Folkloor kultuurilise kommunikatsiooni protsessis: ideoloogiad ja kogukonnad”; rühmagrant “Folkloorse varieeruvuse korpuspõhine käsitlus: regilaulutraditsiooni piirkondlikud stiilid, teemavõrgustikud ja suhtlusviisid” (PRG1288), riiklikud programmid “Eesti keel ja rahvuslik mälu”, “Eesti keel ja kultuurimälu”)

Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus)

SA Kodanikuühiskonna Sihtkapital (EV100 sünnipäevakingituste 2017. aasta taotlusvooru projekt EV100-KI17)

Eesti Kultuurkapital ja Eesti Kultuurkapitali Järvamaa ekspertgrupp

SA Eesti Rahvuskultuuri Fond

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tulevikuu heaks

CEES CENTRE OF EXCELLENCE
IN ESTONIAN STUDIES

 KÜSK Kodanikuühiskonna
Sihtkapital

EESTI KULTUURKAPITAL

Autoriõigused:

autorid (sissejuhatused, registrid)

AS Regio (kaart)

EKM Teaduskirjastus

ISBN 978-9916-659-11-3

ISSN 1406-2267

Trükk: Pakett

EESSÕNA

Peetri kihelkonna regilaulude kogumikuga jätkub Järvamaa rahvalaulude publitseerimine kihelkondlikus akadeemilises seerias “Vana Kannel”. Alates “Vana Kandle” (VK) seeria alustaja, dr. Jakob Hurda avaldatud Põlva kihelkonna (VK I, 1875–1886) ja Kolga-Jaani kihelkonna (VK II, 1884–1886) köidetest on senini publitseeritud veel Kuusalu (VK III, 1938), Karksi (VK IV, 1941), Mustjala (VK V, 1985), Haljala (VK VI: 1 ja VK VI: 2, 1989), Kihnu (VK VII: 1, 1997 ja VK VII: 2, 2003), Jõhvi ja Iisaku (VK VIII, 1999), Lüganuse (VK IX, 2009), Paide ja Anna (VK X, 2012), Kodavere (VK XI, 2014), Vaivara ja Narva (VK XII, 2018) ning Laiuse kihelkonna regilaulud (VK XIII, 2019).

Nagu Paide ja Anna “Vana Kandle” eessõnas märgitud, oli esialgu kavas avaldada ajalooliselt kokku kuulunud Peetri ja Anna kihelkondade regilaulud ühises köites – Anna kihelkonna alad kuulusid varem Peetri kihelkonda ning iseseisvaks haldusüksuseks sai Anna kihelkond alles 17. sajandil. Järvamaa kihelkondade “Vana Kandle” publitseerimise plaani arutlemisel rõhutas eriti Richard Viidalepp, et Anna kihelkonna regilaulutraditsiooni vana põhi on Peetri kihelkonnas. Tekstide trükiks ettevalmistamisel selgus aga, et ühte köitesse polnuks need mahtunud, ning Anna regilaulud otsustati liita teise, samuti ajalooliselt Peetriga kokku kuulunud väikekihelkonna, Paide lauludega.

Laulude liigitamise üldpõhimõte on sama mis Paide ja Anna “Vanas Kandles”, on arvestatud žanri, funktsiooni ja teemat. Väljaande esimeses osas on lüroepilised laulud, teises osas on lüürika kahe alaosa: 1. töö, tavandite või muu tegevusega seotud laulud; 2. üldine lüürika, mis on omakorda jaotatud teemade järgi.

Eelmise Järvamaa köitega sama süsteemi on kasutatud ka laulutekstide nummerdamisel ja andmete esitamisel. Laulutüübid ja tekstid on nummerdatud jooksvalt läbi terve köite, tekstinumbrid on marginaalil. Tüübi piires on variandid järjestatud üldiselt kronoloogiliselt. Kui aga samalt laulikult on eri aegadel jäädvustatud mitu varianti, siis on need märgitud tähtedega a, b jne. ja omakorda kronoloogiliselt järjestatud. Kõik lauluteksti või viisi juurde kuuluvad andmed, samuti liitlaulude koostisosad on antud vahetult iga vastava variandi juures. Kui esitaja on sama viisiga laulnud mitut eri lauluteksti, on viis ära toodud ainult selle lauluteksti juures, millega ta on üles kirjutatud. Teiste tekstide puhul on laulu andmetes viide viisi asukohale väljaandes (laulu järjekorranumbri järgi). Toimetamise käigus lisatud märkused on varustatud autorite nimetähtedega.

Tartu Ülikooli rahvaluuleprofessori Walter Andersoni 1920. ja 1930. aastatel koolides korraldatud lastelaulude kogumisaktsioonide käigus on ka Peetri kihelkonnas mõnest laulutüübist laekunud väga palju sarnaseid, kohati peaaegu identseid teisendeid. Nende

kõigi äratrükkimise asemel esitatakse vaid kõige iseloomulikum variant ning selle juures teisendite loend koos erinevuste märkimisega.

Tekstide redigeerimisel on säilitatud kõik murdejooned. Järjekindlalt on parandatud otsesed kirjavead, millest mõned on ilmselt tekkinud mitmekordse ümberkirjutamise käigus ja mõned juhtudel, kui üleskirjutaja pole endale tundmatuid sõnu õigesti välja kuulnud. Sõnade kokku-lahkukirjutamise, kirjavahemärkide jmt konventsioonide osas on jälgitud tänapäeva ortograafiareegleid. Redigeerimisel tehtud muudatused, mis ei puuduta pelgalt ortograafiat, kajastuvad märkustes lauluteksti järel. Sisuliste lünkade täitmisel lisatud tekstiosad on nurksulgudes.

Käsitajaliste noodistuste redigeerimispõhimõtteid on tutvustatud Peetri regiviiside peatükis. Algsel kujul on noodistused kättesaadavad Eesti Kirjandusmuuseumi infosüsteemist (kivike.kirmus.ee).

Eesti Üliõpilaste Seltsi kogu käsikirjades ei lange sama laulu sõnade ja viisi esitaja alati kokku – sõnade kogu ja laulu omistanud ühele, viisikogu aga teisele lauljale. Lisaks on eri kogujad kirjutanud sama esitaja nime mitmel puhul pisut erinevalt. Võimalikud eri esitajad ja sama esitaja nimekujud on näidatud nii laulude juures kui laulikute registris.

Kõite sissejuhatavas osas tutvustatakse kihelkonna ajalugu (Ülle Tarkiainen) ja murdekeelt (Eevi Ross). Antakse ülevaade regilaulude kogumisest (Ottilie Kõiva ja Rein Saukas), regilaulude teemadest ja tüübigiirist ning olulisemate laulikute eripäradest (Ottilie Kõiva), samuti kihelkonna regiviisidest (Janika Oras). Väljaande lõpus on registrid, murde- ja vähetuntud sõnade sõnastik ning laulude sisukokkuvõtted inglise keeles. Ära on toodud ka kihelkonna kaart küladega, kust laule on kogutud (Kadri Pärn, AS Regio).

Sarnaselt eelnevate “Vana Kandle” köidetega on ka Peetri kihelkonna köide valminud paljude inimeste koostöös. Käsitajate trükiks ettevalmistamisel olid abiks kolleegid Eesti Rahvaluule Arhiivist. Väga suure töö regilaulude kogujate ja laulikute elulooliste andmete väljaselgitamisel tegi kolleeg Rein Saukas, sõnaseletused valmistas Ottilie Kõiva ja Kanni Labi koostöös. Projektijuhi Janika Orase õlul oli peale viisideosa ka kogu organisatoorne asjaajamine. Kogu töö laulutekstidega: liigitamine, tüpologiseerimine ja redigeerimine, samuti tüübinimede võrdleva registri koostamine oli Ottilie Kõiva hooleks. Viisiregistri koostas Janika Oras. Teised registrid ning laulutüüpide ingliskeelsed kokkuvõtted koostas Kanni Labi, inglise keele toimetajaks oli Guntis Šmidchens Washingtoni Ülikoolist.

Viisid redigeeris ja sisestas käsikirjadest arvutisse Edna Tuvi, lisaks noodistas ta kahelt lauljalt pärit helisalvestused. Mitmesugused tekstisisestustööd tegi Tuuli Otsus. Väljaande küljendas Maris Kuperjanov, illustatsioonide osa valmistas ette Pille Niin. Keeleliselt toimetab sissejuhatavad osad ja registrid Kanni Labi, ajalooülevaate Kadri Tamm.

Raamatu ettevalmistamiseks andsid oma panuse veel Leila Joosepson, Risto Järv, Kairi Kapitonov, Mari Kendla, Andres Kruusmaa, Mare Kõiva, Martin Kõiva, Meeli Kõiva, Raivo Lott, Helle Metslang, Helena Metslang, Ründo Müls, Valdur Permanson, Aivar Põldvee, Jennifer Runner, Kristi Salve, Mari Sarv, Eneken Savi, Helme Seire, Taive Särg, Lauri Õunapuu, meie heaks koostööpartneriks oli Järvamaa Muuseum. Väljaandes

avaldatud fotode leidmisel abistasid Aile Kaasik Järvamaa Muuseumist, Kaie Jeaser Tartu Linnamuuseumist, Arp Karm Eesti Rahva Muuseumist ja Elo Maandi Eesti Kultuuriloolisest Arhiivist, oma erakogu fotosid lubas lahkelt kasutada René Viljat Türi. Peetri kihelkonna veebivärvast Eesti Kirjandusmuuseumi infosüsteemis KIVIKE aitas luua ja täiendada Liina Saarlo. Täname ka paljusid regilaulukäsikirjade kirjutusmasinal või arvutis kopeerijaid, skaneerijaid-tekstituvastajaid ja eesti regilaulude andmebaasi tegijaid, kelle pikka aega kestnud töö tulemusena loodud digitaalset regilaulutekstide korpust oleme väljaande ettevalmistamisel kasutanud.

Suur tänu väljaande rahalistele toetajatele: Eesti Haridus- ja Teadusministeerium (Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi institutsionaalne uurimistoetus IUT22-4 “Folkloor kultuurilise kommunikatsiooni protsessis: ideoloogiad ja kogukonnad”; rühmagrant “Folkloorse varieeruvuse korpuspõhine käsitlus: regilaulutraditsiooni piirkondlikud stiilid, teemavõrgustikud ja suhtlusviisid” (PRG1288), riiklikud programmid “Eesti keel ja rahvuslik mälu”, “Eesti keel ja kultuurimälu”); Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus); SA Kodanikuühiskonna Sihtkapital (EV100 sünnipäevakingituste 2017. aasta taotlusvooru projekt EV100-KI17 “Vana Kannel” XII–XIV: Vaivara ja Narva regilaulud, Laiuse regilaulud, Peetri regilaulud”); Eesti Kultuurkapital ja Eesti Kultuurkapitali Järvamaa ekspertgrupp; Rahvuskultuuri Fond.

Suurim tänu laulikutele ja rahvaluulekogujatele, kes muistsed regilaulud järeltulevatele põlvedele edasi andsid.

Ottile Kõiva
Tallinnas lõikuskuul 2020

SISSEJUHATUSEKS

PEETRI KIHELKONNA AJALUGU

19. SAJANDI LÕPUNI

Ülle Tarkiainen

Looduslikud olud. Järvamaa lõunaosas paiknenud Peetri kihelkond on tasase reljeefi ja viljakate muldadega. Kihelkonna põhjaosa jääb Pandivere kõrgustiku edelanõlvale ja lõunaosa Kesk-Eesti lavatasandikule, kus on valdavalt lainjad põllustatud moreenmaad.¹ Kõrgusevahed on Peetri kihelkonnas suhteliselt väikesed. Pinnakatte setete paksus jääb üldiselt alla viie meetri, kuid on laiguti suurem, eelkõige Päinurme ümbruses. Õhuke, alla kahe meetri on pinnakate Järvamaa keskosas. Vodja ja Koigi piirkonnas on seetõttu olnud rohkesti paemurde.² Peetri kihelkonna karbonaatsel moreenil tekkinud leostunud ja leetjad liivsavimullad kuuluvad Eesti parimate põllumuldade hulka.³ Eriti head mullad on Esna, Koigi ja Ämbra ümbruses, Esna (Suure-Kareda) muldi on peetud koguni Eesti parimateks.⁴

Pandivere kõrgustiku keskosas puuduvad alalised vooluveed. See piirkond ulatub Prandi ja Koigini. Kõrgustikul maapinda valgunud veed tulevad taas nähtavale allikatena kõrgustiku äärtel ning jalamil.⁵ Allikate ümber on kujunenud allikajärved, mida on peetud Järvamaa kõige ainulaadsemateks veekogudeks. Allikajärved on Prandis ja Vodja mõisa juures, Esna allikajärv jääb veevaestel aastatel kuivaks.⁶ Allikajärvedest saavad alguse ka väiksemad jõed, näiteks Esna ja Prandi jõgi. Peetri kihelkonna suurimaks veekoguks on Põltsamaa jõgi, mis moodustas kohati ka kihelkonna piiri. Soid on selles piirkonnas vähe, neid leidub ainult kihelkonna kagu- ja loodepoolses osas, eelkõige Kõisi, Põhjaka ja Silmsi ümbruses.⁷

¹ Anto Raukas. Pinnamood ja pinnakate. – Järvamaa. Loodus, aeg, inimene 1. Tallinn 2017, lk. 28–29; Kalev Sepp. Maastikuline liigestatus. – Järvamaa. Loodus, aeg, inimene 1. Tallinn 2017, lk. 79.

² Heldur Nestor. Aluspõhi. – Järvamaa. Loodus, aeg, inimene 1. Tallinn 2017, lk. 20.

³ Loit Reintam, Priit Penu, Igna Rooma. Mullastik. – Järvamaa. Loodus, aeg, inimene 1. Tallinn 2017, lk. 60, 65–66, 70.

⁴ Raukas, Pinnamood ja pinnakate, lk. 30.

⁵ Endel Varep. Paide rajooni maastikud. – Paide rajoonis. Kodu-uurijate seminar-kokkutulek 6.–9. augustini 1972. Tartu 1972, lk. 16.

⁶ Arvo Järvet. Veestik ja veelud. – Järvamaa. Loodus, aeg, inimene 1. Tallinn 2017, lk. 104–109.

⁷ Mare Kukk. Maavarad. – Järvamaa. Loodus, aeg, inimene 1. Tallinn 2017, lk. 52–53.

Peetri kihelkonna asustus muinasaja lõpuni. Looduslikud olud, eelkõige reljeef, vetevõrk ja muldade viljakus on mõjutanud Peetri kihelkonna põllumajandusliku asustuse kujunemist, tihedust ja külade paiknemist üksteise suhtes. Arheoloogiliselt on Järvamaad üsna vähe uuritud, mistõttu andmed selle piirkonna muinasaja kohta on suhteliselt napid. Kiviajal puudus Järvamaa südaalal ilmselt püsiasiustus. Kiviaegne inimene elas veekogude lähedal ja tegeles peamiselt küttimise ja kalapüügi ning seetõttu ei olnud Pandivere kõrgustik asustamiseks sobiv.⁸ Pandivere asustuskäik on alguse saanud just kõrgustiku allikate, ojade ja jõgede poolest rikastest äärealadest. Tiheda põlismetsaga kaetud kõrgustiku keskosa asustamine oli keerulisem ja toimus tunduvalt aeglasemalt.⁹ Pronksiaja teisel poolel võis toimuda suurem murrang, sest efektiivsemate tööriistade tõttu oli võimalik asustada alasid, mida seni polnud võimalik üles harida. Siiski pole Järvamaalt seni muistsete põldude jäänuiseid leitud. Rooma rauaajal asustati juba tunduvalt laiemaid põlluharimiseks sobivate muldadega alasid. Asustus koondus väiksematesse piirkondadesse, mille vahel olid suuremad asustamata metsalaamad. Järvamaal kujunesid just hilisema Peetri kihelkonna alale suured asustuskeskused. Sellest perioodist on sealt teada arvukalt tarandkalmeid, neid leidub nii Nurmsi, Valgma, Väike-Kareda kui teiste külade juures. Nurmsi kalme oli kasutusel 2.–6. sajandini, kuid sinna on maetud veel 17. sajandilgi.¹⁰

Keskmisel ja nooremal rauaajal rajati enamik Eesti linnuseid. Peetri kihelkonnas on teada kaks linnamäge, kuid neid ei ole arheoloogiliselt uuritud ja nende kohta on olemas ainult pärimuslikud andmed. Neist esimene – Villismägi – oli seotud Suur-Kareda külaga ning selle ümbruskonna asustusega. Linnuse mõjuala piiri moodustasid ilmselt Kõisi soo ja metsased alad. Teine arvatav linnamägi paikneb Palu külas.¹¹ Linnuste vähesus Järvamaal on ilmselt olnud seotud looduslike tingimustega – metsad ja sood tagasid elanikele piisava kaitse. Seetõttu on sealseid linnamägesid peetud majanduslikeks, mitte niivõrd sõjalisteks keskusteks.¹²

Keskmise rauaaja lõpuks olid Järvamaal peaaegu kõik põlluharimiseks sobilikud alad asustatud. Peetri kihelkonnas eristuvad muististe põhjal neli asustuspiirkonda. Laiemas mastaabis võib kihelkonna asustuse jagada kaheks: Väike-Kareda, Nurmsi ja Koigi piirkonnaks ning Koordi, Suur-Kareda ja Müüsleri piirkonnaks. Neid kahte piirkonda eraldas Kõisi soo. Raua- ja keskajast on Peetri kihelkonnast teada mitmeid aardeleide.¹³ Palju muistiseid on leitud Esna, Öötla ja Koordi ning Ammuta ümbrusest. Kareda (hiljem

⁸ Priit Lätti. Muinasaeg (13. sajandi alguseni). – Järvamaa. Loodus, aeg, inimene 1. Tallinn 2017, lk. 297–299.

⁹ Evald Tõnisson. Järvamaa muinasaegne põllumajandus. – Järvamaa aastal 1939 ja nüüd... Tallinn 1999, lk. 7.

¹⁰ Lätti, Muinasaeg (13. sajandi alguseni), lk. 299–302.

¹¹ Priit Lätti. Asustuspildist muinasaegsel Järvamaal. Asustuskeskused ja linnused. – Mäetagused, 2005, nr. 28, lk. 139–140.

¹² Lätti, Muinasaeg (13. sajandi alguseni), lk. 302–303.

¹³ Lätti, Asustuspildist muinasaegsel Järvamaal, lk. 125, 135–136.

Suur-Kareda) küla oli keskaja alguseks ilmselt kujunenud Peetri kihelkonna suurimaks külaks. Kareda küla ongi peetud omaaegse Järvamaa keskuseks, kust hargnesid teed mitmele poole.¹⁴

Muinasajal oli Järvamaa jagunenud ilmselt kolmeks kihelkonnaks. Üks neist oli Peetri, keskusega Kareda külas. Muinaskihelkond hõlmas hilisemad Paide, Anna ja Peetri kihelkonna alad, mis olid omavahel looduslikult seotud, sest neid ei eraldanud metsad ega sood.¹⁵ Sealne asustus oli tänu viljakamatele muldadele tihedam kui mujal Järvamaal ja koosnes enne 13. sajandi algust – nii nagu Eesti alal üldiselt – küladest ja hajataludest. Nii näiteks on Nurmsi küla piirkond olnud eelrooma rauaajast alates järjepidevalt asustatud. Sargvere küla oli tekkinud hiljemalt 12. sajandil kunagise allika idaküljele ja seal elati kuni 17. sajandini.¹⁶ Priit Lätti on 1725.–1726. aasta adramaarevisjoni andmete võrdlemisel Ludwig August Mellini “Liivimaa atlasega” jõudnud järeldusele, et vanu põliskülasid oli Peetri kihelkonnas ligikaudu 25–26.¹⁷

Esimesed kirjalikud teated Peetri kihelkonna külade kohta pärinevad Henriku Liivimaa kroonikast ja on seotud sakslaste esimese sõjakäiguga Järvamaale: “... Kareda küla oli siis väga ilus ja suur ja rahvarohke, nagu olid kõik külad Järvamaal ja kogu Eestimaal ...”.¹⁸ Järvamaale jõudis sõda 1212. aasta alguses, mil ristirüütlite vägi seal kolm päeva rüüstas, kusjuures peatuskohaks oli Kareda küla. Oma keske asendi tõttu muutuski Kareda küla võõrvallutajate rüüsteretkede aegseks kogunemiskohaks.¹⁹ Kroonika andmetel põletati ja rüüstati küla ümbrus korduvalt.²⁰ 1217. aasta sõjakäigu ajal saabusid Kareda külla rahu sõlmimiseks ka Järva vanemad. 1220. aastal toimus Kareda küla lähedal lahing saarlaste ja ristisõdijate vahel.²¹

Ristisõja ehk muistse vabadusvõitluse perioodil (1208–1227) ristiusustati ja vallutati kogu Eesti. Selle tulemusel muutus sinne riiklik ja ühiskondlik kord ning haldusjaotus. Kuna Järvamaa oli Taani ja Saksa vaidlusalune ala, siis pörkusid siinsete elanike ristimisel kokku taanlastest ja saksastest vallutajate huvid.²²

Pärast Saksa ja Taani vallutust 13. sajandi esimesel poolel toimusid Eesti ala riiklikus ja ühiskondlikus korras põhimõttelised ümberkorraldused. Nende käigus algas ka kirikute ehitamine ja mõisate rajamine. Peetri kihelkond moodustati 13. sajandil arvat-

¹⁴ V a l d o P r a u s t. Kareda ümbruse teedevõrgust ja selle seosest piirkonna ajalooaga. – Kareda – Muinas-Järvamaa süda. Kareda küla 800. Järvamaa 2012, lk. 40–44.

¹⁵ L ä t t i, Asustuspildist muinasaegsel Järvamaal, lk. 142–143.

¹⁶ A n d r e s T v a u r i. Arheoloogilised uuringud Sargvere raua- ja keskaegsel asulakohal. – Arheoloogilised välitööd Eestis 2007. Tallinn 2008, lk. 114.

¹⁷ L ä t t i, Muinasaeg (13. sajandi alguseni), lk. 312.

¹⁸ Henriku Liivimaa kroonika. Tõlkinud Richard Kleis, toimetanud Enn Tarvel. Tallinn 1982, lk. 129.

¹⁹ L ä t t i, Muinasaeg (13. sajandi alguseni), lk. 305–306.

²⁰ Henriku Liivimaa kroonika, lk. 129, 175, 207.

²¹ A n t i S e l a r t, I v a r L e i m u s, L i n d a K a l j u n d i, H e i k i V a l k. Keskaegse Liivimaa sünd. – Eesti ajalugu II. Toim. Anti Selart. Tartu 2012, lk. 49–50; E n n T a r v e l. Kareda küla Henriku Liivimaa kroonikas. – Peetri muinaskihelkond. Koost. Vaike Kotkas. Paide 2005, lk. 17.

²² L ä t t i, Muinasaeg (13. sajandi alguseni), lk. 308–310.

avasti varasema muinaskihelkonna alusel ja sellesse kuulus ka hilisema Paide ja Anna kihelkonna ala, mis eraldati omaette kihelkondadeks alles 17. sajandil. Peetri kihelkonda ehitati kirik esialgsel kujul ilmselt juba 13. sajandi esimesel poolel, sellele viitab asjaolu, et 1253. aastal on Järvamaal nimetatud kolme preestrit, kelle hulka kuulus Lutherus de Embere.²³ Ämbra oli Peetri kihelkonna vanem nimi ja viitab kiriku lähedal asunud Ämbra külale. Ka 16. ja 17. sajandil kasutati seda nime paralleelselt kiriku nimipühaku järgi antud uema nimega Peetri.

Järvamaa tervikuna läks Liivimaa orduriigi koosseisu, kuid vastavalt Stensby lepingule ei tohtinud ordu Järvamaale ilma Taani loata mingeid sõjalisi kaitseehitisi rajada. Kuna maad oli vaja siiski varustada strateegilise tugipunktiga Taani vastu, ehitati juba 13. sajandil soode keskel asuvale kõrgendikule Paide ordulinnus. Linnuse juurde tekkis asula, mis sai 1291. aastal linnaõigused.²⁴ Peetri kihelkond kuulus Paide linna mõjutsooni ja Järvamaa tähtsamad teed läbisid osaliselt ka Peetri kihelkonna alasid (Pärnust Rakverre ja Narva kulgev tee). Ühendus Tartuga oli parem talvel, mil sai kasutada taliteed.

Külad ja talud

Orduajal kuulus Peetri kihelkond Järva foogtkonda, mille keskuseks oli Paide.²⁵ Peetri kihelkonna territoorium oli hilisemaga võrreldes tunduvalt suurem, sest ta haaras kuni 17. sajandini ka hilisemad Anna ja Paide kihelkonna alad. Andmeid Järvamaa ja ühtlasi ka Peetri kihelkonna asustuse kohta on orduajast suhteliselt vähe. Kuna see piirkond oli muinasaja lõpul tihedalt asustatud, on põhjust arvata, et enamik külasid oli juba orduajal olemas.²⁶ Üksikuid teateid Peetri kihelkonna külade kohta võib leida säilinud lääniüri-kutest ja vakuraamatutest, kuid enam-vähem täielik külade loetelu sisaldub Rootsi ajal koostatud vakuraamatutes, millest vanim pärineb 1564. aastast. See võimaldab saada üsna täieliku pildi Peetri kihelkonna asustusest orduaja lõpul.

Valdav osa Peetri kihelkonna küladest oli ordu enese valduses. Ordu alade halduskeskuseks olid ordumõisad, mille juurde kuulus enamasti mitu vakust. Mäo mõisa alla kuulus 1560. aastatel seitse vakust: Vodja (*Wodigall*), Esna (ka Suur-Kareda, *Karrendall*), Valasti, Karinu, Vao, Väike-Kareda (*Kardeway*), Prandi (*Kardenay*).²⁷ Kokku oli Mäo mõisa vakustes 62 küla ja 403 talu.²⁸ Peetri kihelkonna alale jäi neli vakust, kusjuures

²³ E n n T a r v e l. Orduaeg (1227–1581). – Järvamaa. Loodus, aeg, inimene 1. Tallinn 2017, lk. 318.

²⁴ Samas, lk. 315–317.

²⁵ Samas, lk. 314.

²⁶ E n d e l V a r e p. Paide rajooni asulastik. – Paide rajoonis. Kodu-uurijate seminar-kokkutulek 6.–9. augustini 1972. Tartu 1972, lk. 80–81.

²⁷ P a u l v o n U n g e r n - S t e r n b e r g. Materialien zur Gütergeschichte Jerwen für die ältere schwedische Zeit bis zur Abfassung der ältesten uns erhaltenenen Munster- und Rossdienstrollen Estlands. Reval 1912, lk. 66–70.

²⁸ T a r v e l, Orduaeg (1227–1581), lk. 319.

Vodja vakuses oli 5 küla ja 44 adratalu, Esna ehk Suur-Kareda vakuses 7 küla ja 46 adratalu, Väike-Kareda vakuses 8 küla ja 49 adratalu ning Prandi vakuses 9 küla ja 56 adratalu. Kokku oli selles piirkonnas 29 küla 195 adrataluga.²⁹

Järvemaal oli orduajal teiste Eesti aladega võrreldes palju vabasid talupoegi, kes moodustasid muust rahvast erineva talupoegade rühma. 16. sajandi keskpaigaks olid kaks oma tekkeloolt erinevat vabade rühma (maavabad ja vabatalupojad) ühte sulanud. Järvemaal võis neil olla 2 ja rohkem adramaad ja nad maksid selle eest kindlat rahalist maksu.³⁰ Teada on, et 16. sajandi 60. aastatel oli Väike-Kareda külas 3 vabatalupoega, Prandi külas 1 vabatalupoeg ja Veskiaru külas üks vaba mölder.³¹ Valdav osa talurahvast kuulus nn. adratalupoegade hulka. Üksjalad olid adrataludega tihedalt seotud ja eriti Järvemaal on võimalik olnud kindlaks teha üksjalakohtade rajamist adratalude poolt.³²

Vene-Liivimaa sõda tõi kaasa külade ja talude tühjenemise ning elanike arvu kahane-mise. Järvamaa, sealhulgas ka Peetri kihelkond, sai juba 1558. aastal kannatada venelaste rüüsteretkede tõttu, millest ei jäänud puutumata ka Peetri kirik. Juba järgmise, 1559. aasta alguses põletati maha kogu Peetri kant.³³ Seda, et suuremad laastamised olid Järvemaal toimunud juba enne 1564. aastat, näitab see, et tol aastal olid umbes pooled taludest märgitud tühjadena.³⁴ Asustus taastus seejärel väga kiiresti, 1571. aastal moodustasid tühjad talud veel ainult 14% taludest, külade ja talude üldarv oli veidi kasvanud ning lisandunud oli veel ka 69 üksjalakohta.³⁵ See näitab, et 1564. aastaks oli kannatada saanud eelkõige talude kandevõime, nad märgiti tühjadena, sest ei suutnud koormisi kanda. Elanike arv seevastu ei olnud märgatavalt vähenenud, mistõttu oli võimalik asustuse kiire taastumine. Uus häving tabas piirkonda juba 1572. aasta lõpus, kui moskoviitide rüüsteretke käigus vallutati 1573. aasta esimesel päeval Paide. Maa rüüstamisele viitavad ka aardeleidud.³⁶

Pärast Vene-Liivimaa sõja lõppu sai 17. sajandi alguses kogu Eesti ala kannatada nii Rootsi ja Poola vahelise sõjategevuse kui ka koos sõjaga puhkenud katku ning näljahäda (1601–1602) tõttu. Paide linnus hävis sõdade käigus, Paide linn kaotas linnaõigused ja

²⁹ RA, EAA.1.2.933. Järvamaa vakuraamat 1564.

³⁰ Ungern-Sternberg, *Materialen zur Gütergeschichte Jerwen*, lk. 46; Herbert Ligi. Eesti talurahva olukord ja klassivõitlus Liivi sõja algul 1558–1561. Tallinn 1961, lk. 58.

³¹ Ewald Blumfeldt. *Über die Freibauern in Jerwen zur Ordens- und Schwedenzeit*. *Commentationes Balticae III*, 1. Bonn 1957, lk. 18.

³² Ligi, Eesti talurahva olukord, lk. 76.

³³ Tarvel, *Orduaeg (1227–1581)*, lk. 328–329. 1558. aastal rüüstasid venelased Peetri kiriku ja võtsid tornist mõlemad kellad, vt. Johann Renner. Liivimaa ajalugu 1556–1561. Tallinn 1995, lk. 31.

³⁴ RA, EAA.1.2.933. Järvamaa vakuraamat 1564.

³⁵ RA, EAA.1.2.935. Järvamaa vakuraamat 1571.

³⁶ 2011. aastal leiti Sargvere asukohast aare, mis oli peidetud maapõue ilmselt 16. sajandil. Kuna Sargvere ümbrusest on avastatud teisi aardeleidu, on oletatud, et piirkonna elanikke tabas häving just viimati mainitud rüüsteretke tõttu. Vt. selle kohta Andres Tvauri, Riina Rammo, Andres Vindija Mauri Kuudsoo. Liivi sõja aegne aare Sargvere asulakohalt Järvemaal. – Arheoloogilised välitööd Eestis 2011. Toim. Ester Oras, Erki Russow. Tallinn 2012, lk. 252.

läks Mäo mõisa kätte. 1613. aasta revisjoni järgi kuulus ka Peetri kihelkonna ala Mäo mõisa alla. Kokku oli Mäo mõisa all endiselt eespool mainitud 7 vakust.³⁷

Terve Järvamaa oli 17. sajandi alguses sõja, nälja ja katku tõttu märkimisväärselt elanikest tühjenenud. Mäo mõisa alla loetud 29-st kroonile (riigile) kuulunud külast olid 1615. aastal asustatud ainult 9. Nende hulgas olid ka Ämbra ja Kõisi, kus oli asustatud ainult mõni talu. Valdav osa küladest olid tühjad, nende hulka kuulusid Viisu, Vodja, Kurjaverre, Öötle, Sargvere, Sigapusma, Ubakalu, Koigi, Nurmsi jt. Üksikud külad olid selles piirkonnas ka läänistatud ja nende kohta puuduvad täpsemad andmed.³⁸ 1627. aastaks on läänistuste arv veelgi kasvanud, neid oli Peetri kihelkonna tolleaegsetes piirides 13.³⁹

Rahulikuma aja saabudes hakkas asustus uuesti taastuma. 1637. aastal oli piirkonnas, mis lisaks Peetrile haaras ka hilisema Paide ja Anna kihelkonna ala, kokku 39 küla 176 taluga.⁴⁰ Külad olid väikesed, enamasti oli neis ainult kuni viis talu. Kõige suuremaks külaks oli Huuksi 13 taluga. Hilisemal ajal Peetri kihelkonda jäänud küladest olid tühjad veel ainult Palu ja Põhjaka.

Põhjalikumad andmed Peetri kihelkonna kohta pärinevad 17. sajandi lõpust, täpsemalt ajavahemikust 1686–1689.⁴¹ Mitmed Peetri kihelkonna külad kuulusid tol ajal veel Mäo mõisale, need olid Sõrandu, Sigapusma, Padula, Ubakalu ja Koigi. Peetri kihelkonna külad olid suured, ainult üksikutes oli selleks ajaks vähem kui viis talu. Kõige suuremateks küladeks olid Kareda 25 taluga, Palu 21 ja Nurmsi ning Kaerevere 20 taluga. Hajatalusid oli revisjonis kirja pandud ainult Prandi mõisa all, neid oli kokku kolm.

Järgnenud näljahäda 1696.–1697. aastal, Põhjasõda ja 1710. aasta katk põhjustasid Eesti asustuses uue tagasilöögi, millest taastumiseks kulus aastakümneid. 1725.–1726. aasta revisjoni andmeil oli Peetri kihelkonnas kokku kolmteist mõisat, mille talupojad elasid 21 külas kokku 228 talus. Et Peetri kihelkonna külad olid rasketest aegadest juba revisjoni ajaks suhteliselt hästi taastunud, näitab talude suur arv külades. Päinurme külas oli koguni 23 talu ja lisaks oli rohkem kui 15 talu ka Vedruka, Nurmsi, Kareda, Tamsi jt. külades. Neile lisandusid veel hajatalud ning vabadikukohad. Selle revisjoni ajal arvati Mäo mõis veel Peetri kihelkonna alla. Koordi mõis koos nelja külaga kuulus seevastu Peetrist eraldatud Anna kihelkonda.

Kuna kihelkond oli juba varem tihedalt küladega kaetud, siis kasvas külade arv 18. sajandi jooksul suhteliselt vähe. 19. sajandi alguses oli Peetri kihelkonnas kokku 29 küla. Talude arv oli aga tunduvalt kasvanud, näidates asustuse tihenemist. Peetri kihelkonnas

³⁷ L i g i, Eesti talurahva olukord, lk. 88.

³⁸ RA, EAA.1.2.938, lk. 29–31. Eestimaa riigimaade vakuraamat 1615; U n g e r n - S t e r n b e r g, Materialien zur Gütergeschichte Jerwen, lk. 82–84.

³⁹ U n g e r n - S t e r n b e r g, Materialien zur Gütergeschichte Jerwen, lk. 91.

⁴⁰ RA, EAA.5393.1.24. Kserokoopiad pastorite poolt kirja pandud Eestimaa talupoegadest 1637. aastal.

⁴¹ RA, EAA.1.2.942. Järvamaa maarevisjon 1686–1689.

oli 1816. aastal kokku 487 talu.⁴² Suurimaks külaks oli endiselt Suur-Kareda (37 talu), kuid rohkem kui 20 taluga olid ka Nurmsi, Palu, Tamsi ja mitmed teised.

19. sajandi esimesel poolel kadusid mitmed külad mõisastamise tõttu.⁴³ Päinurme mõisale kuulunud kolme taluga Lähvere küla asemele rajati karjamõis. Vodja mõisas kadus Aru küla, kus oli 1816. aastal olnud 4 talu ja 3 vabadikukohta, ja ka selle asemele rajati karjamõis.⁴⁴ Koigi mõisale kuulunud Ubakalu küla mõisastati 1840. aastatel. See oli suur küla, kus 1816. aastal oli olnud 12 talu, millele lisandusid veel metsavahikohad. Viisu mõisale kuulunud väike Korba küla muudeti karjamõisaks 1870. aastal.⁴⁵

Talude arv kasvas veel kuni 18. sajandi teise pooleni. Seejärel kasv pidurdus, kuid järk-järgult suurenes vabadiku- jt. väikekohtade arv, ehkki kokkuvõttes oli Järvamaal vabadikke siiski vähem ja talud suuremad kui mujal Eestimaal. Peetri kihelkonnas oli vabadikukohtade arv 19. sajandi alguseks tunduvalt kasvanud. Nii näiteks oli 1816. aastal Viisu mõisa Vedruka külas lisaks 21 talule ka 12 vabadikukohta ja Korba külas lisaks 6 talule 5 vabadikukohta. Huuksi mõisa kolmes külas oli 6–9 vabadikukohta. Vabadikukohtade arvu suurenemine näitab, et kuigi rahvaarv oli tunduvalt kasvanud, puudusid võimalused uute talude rajamiseks.

Järvamaa paistis silma hajatalude vähesuse poolest, need moodustasid 19. sajandi esimesel poolel umbes viiendiku taludest.⁴⁶ Hajatalude kõlvikud moodustasid enam-vähem tervikliku ala. Selliseid hajutatult soode ja metsade keskel või suurte külade servaalal omaette paiknenud hajatalusid oli vähe ka Peetri kihelkonnas. Hajatalude tegelikku arvu võimaldab välja selgitada hingeloendite andmete võrdlemine kaartidega. Nii näiteks ilmneb, et Prandi mõisa Ugametsa, Saare ja Kadriisaare olid hajatalud.⁴⁷ Palu mõisale kuulus Leo hajatalu.⁴⁸ Enamasti moodustasid hajatalud vähem kui 10% kõigist mõisale kuulunud taludest, suurematest mõisatest on erandiks ainult Päinurme, kus hajatalude osakaal oli veidi suurem.

Talude arvu kindlakstegemine on Peetri kihelkonna puhul keeruline, sest hingeloendites ei ole sageli eristatud talusid ja vabadikukohti. Tugineda saab eelkõige kaartidele. Neist on kõige olulisem 1860. aastatest pärit Peetri kihelkonna kaart, millel kajastub veel kruntimisele eelnenud olukord.⁴⁹ Peetri kihelkonna mõisates oli 1860. aastatel kokku 30 küla, kusjuures kahe mõisa (Koigi, Koordi) külades olid talud siiski juba krunti mõõdetud. Mõisatest oli kõige rohkem külasid – kokku neli – Viisu mõisal, kuid paljudel mõisatel oli ainult üks küla. Nagu öeldud, oli hajatalusid Peetri kihelkonnas vähe, kõigist kihelkonna

⁴² RA, EAA.1864.2.VII-131. Järvamaa VII hingeloendus.

⁴³ Talude mõisastamise kohta on rahvasuus mitmeid lugusid, vt. Arad veed ja salateed. Järvamaa kohapärimus. Koostanud Mari-Ann Rimmel. Tartu 2004, lk. 166–191.

⁴⁴ RA, EAA.1864.2.VII-131, l. 14p-17; RA, EAA.2072.5.52. Aru mõisa põldude kaart 1831. aastast.

⁴⁵ G e a T r o s k a. Järvamaa asustus 13.– 20. sajandil. – Järvamaa aastal 1939 ja nüüd... Tallinn 1999, lk. 22.

⁴⁶ G e a T r o s k a, Eesti külad XIX sajandil. Tallinn 1987, lk. 65.

⁴⁷ RA, EAA.1687.1.31, l. 1. Peetri kihelkonna kaart 1860. aastast; Ugametsa kohta vt. EAA.1687.1.52.

⁴⁸ RA, EAA.1358.1.42. Palu küla talumaade kirjeldus 1817. aastast.

⁴⁹ RA, EAA.1687.1.31, l. 1. Peetri kihelkonna kaart 1860. aastast.

taludest moodustasid nad umbes 10%. Prandis oli selleks ajaks vana küla kaotatud ja mõisale olid jäänud ainult üksikud talud.

Peetri kihelkonna külad olid 19. sajandi keskpaiku vägagi erineva suurusega, keskmiselt oli külas 11,3 talu. Suuri, 20 või enama taluga külasid oli kokku kuus. Need olid Kurjavere ehk Vodja küla Vodja mõisas (20), Palu küla Palu mõisas ja Võdruka küla Viisu mõisas (kummaski 21), Päinurme Päinurme mõisas (22), Nurmsi Sargvere mõisas (23) ja Suure-Kareda Esna mõisas (25). Lisaks on Koigi Sõrandu külas mainitud koguni 31 talu, kuid 1860. aastaks oli see küla juba krunditud. Mõisatel oli ka veskeid ja kõrtse ning 1860. aastatel oli mitmel pool (näiteks Esna mõisas) juba ka mõisatöölise kohti.

Tabel 1. Talude arv Peetri kihelkonnas 1860.–1870. aastatel. Tärniga on märgitud krunditud külad.⁵⁰

Mõis	Külade arv	Talude arv külades kokku	Haja-talude arv	Veskite arv	Kõrtside arv	Metsavahikohad ja mõisatöölise majapidamised
Aru			5	1		
Esna	1	25	3	2	1	14
Huuksi	3	27	1	1	2	2
Väike-Kareda	1	15		1	1	2
Kodasema	1	17			2	3
Koigi	1	31*	1	1	3	
Koordi	2	13*	9		2	3
Kõisi	1	6		1	1	
Müüsleri	2	31	1	1	2	4
Palu	2	23	1	1	1	
Peetri kirkumõis	3	5				
Prandi			4	1	2	
Päinurme	3	29	9	2	2	6
Põhjaka	1	2	3	1	1	1
Sargvere	2	30		2	2	
Silmsi	1	13		1	2	3

⁵⁰ RA, EAA.46.1.198. Списки деревень, усадеб, корчем, ветряных и водяных мельниц в Эстляндской губ. 1860, lk. 19–37; RA, EAA.46.1.240. Сведения о деревнях, крестьянских дворах, корчмах, водяных и ветряных мельниц в Эстляндской губ. 1870, lk. 59–65.

Vaali						
Viisu	4	36		2		8
Vodja	1	20		1	1	2
Öötla	1	16	1	1	1	
Kokku	30	339	38	20	26	48

Maakasutuse struktuur

Peetri kihelkonna ala on maaviljeluseks hästi sobiv piirkond. Pandivere kõrgustiku laiad moreentasandikud olid 18. sajandil valdavalt haritud põllumaaks. Põllumaade paiknemine ja ulatus on omakorda mõjutanud asustuse levikut ja külade asendit ning suurust. Peetri kihelkonnas oli enamik talusid koondunud küladesse, sest seal oli olnud võimalik üles harida suuri terviklikke põllulaamasid. Selgelt ilmneb see 1722. aastast pärit Esna mõisa kaardil, kus küla juures on näha ainult üht terviklikku põlluala.⁵¹

Põlispõldude osakaal oli selles puhtakujulises maaviljeluspiirkonnas väga suur. 18. sajandil jätkus juba eelmisel sajandil välja kujunenud teraviljakasvatuse eelisareng. Kõige rohkem kasvatati kolmeväljasüsteemi tingimustes rukist ja otra, vähem kaera ja nisu. Kuna ainukeseks väetiseks oli sõnnik, oli saagikus kuni 19. sajandi keskpaigani madal. Loomakasvatuse arenedes hakkas saagikus tõusma, sest põllud said rohkem väetist. Kõrvalsissetulekualadel ei olnud kihelkonnas nimetamisväärselt tähtsust.

Peetri kihelkonnale olid iseloomulikud Pandivere kõrgustikul domineerinud suured tihedad sumbkülad, mis paiknesid tavaliselt põldude keskel. Kõrgustiku keskosa külad asusid tavaliselt põldude keskel tiigi või väikese soostunud nõo ümber, kus vesi oli hõlpsamini kättesaadav. Talud paiknesid sumbkülas ilma kindla korrata koos, külatänavad võisid viia keskele – külavainule – kokku. Henriku Liivimaa kroonikast selgub näiteks, et Kareda külas oli mitu tänavat.⁵²

Sumbküladel hulgas erinesid teistest mõnevõrra pikliku kujuga külad, mida iseloomustas küla serval põllu äärt pidi kulgev peatee. Osa talusid paiknes piki seda teed, teised nende taga, moodustades mõne talude vahel hargneva kõrvalteekesega sumbküla. Selliste hulka kuulus Viisu küla ja Peetri kiriku juures paiknenud suur 20 talu ja 3 vabadikukohaga Ämbra.⁵³ Piklike sumbküladel lähtevormiks on peetud ridaküla.⁵⁴

⁵¹ RA, EAA.862.1.726. Esna mõisa kaart 1722. aastast, vt. Rahvusarhiivi kaartide infosüsteemist: <http://www.ra.ee/kaardid/index.php/et/map/searchAdvanced?archive=EAA&fond=862&inventory=1&item=726&vmode=grid&q=1>

⁵² Kersti Markus, Heiki Valk, Anu Mänd, Inna Põltsam-Jürjo. Elukeskkond. – Eesti ajalugu II. Toim. Anti Selart. Tartu 2012, lk. 318–319.

⁵³ RA, EAA.2072.5.818. Ämbra küla kaart 1825.–1826. aastast.

⁵⁴ Troska, Eesti külad XIX sajandil, lk. 68.

Külad, mis jäid Pandivere kõrgustiku äärealale, asusid enamasti allikate ja jõgede ääres või siis põllu- ja rohumaade piiril. Väga levinud olid ka piki teid paiknevad pikad rida- ja ahelkülad. Valdaval osal Järvamaa ridaküladest oli sirge ja võimalikult korrapärane üldkuju, nii nagu seda võib näha Sigapusma küla puhul.⁵⁵ Selline paigutus tekkis tavaliselt siiski seoses kruntimisega, varem olid needki külad sumb- või tänavküla laadi.⁵⁶

Taludevaheline põldude ja heinamaade jaotus püsis sajandite jooksul enam-vähem ühelaadsena, kuigi Peetri kihelkonnast saame selle kohta täpsemaid andmeid alles 19. sajandist. Nii nagu mujalgi, valitses kihelkonna külades üleribasus, mille puhul ühe talu maatükid paiknesid ribadena laiali külaväljadel, neid eraldasid teistele taludele kuulunud ribad ja seega ei kujutanud talu endast omaette terviklikku maaüksust. Sel moel sai iga talu osa nii parema kui ka halvema kvaliteediga külamaadest. Kõige tavalisem oli suuremate, ühtsete põllumassiivide jaotamine mitmesuguse suuruse ja kujuga väljadeks, mis olid enamasti ristipidi jaotatud ribadeks. Mitmel pool olid külapõllud jagatud talude vahel nõõrimaadena, enamasti pikkade, põllumassiivi ühest servast teise ulatuvate ribadena. Kohati oli põllu servast või otstest eraldatud tükke ja ribasid, mille jaotus talude vahel oli ristisuunaline põllu põhiosa jaotusega.⁵⁷

Peetri kihelkonnas hakkasid mõisad juba väga varakult oma sissetulekute suurendamiseks uuendusi sisse viima. Koigi mõisa Ubakalu küla põllud olid juba 1759. aastal uut moodi ümber jagatud, sest osa küla vanadest põldudest võeti mõisa kasutusse. Seda näitab küla rukkivälja tavapäratu asukoht väikestel põllulapikestel, eemal põllu põhimassiivist. Ubakalu küla maade kaardil 1795. aastast olid küla kolm välja jagatud 3–4 ossa ja need omakorda reeglipäraselt 16 ribaks.⁵⁸ Uutel väljadel olid sirged piirid ja paralleelsed ribad, millele mõnel pool lisandusid ka väiksemad lapid.⁵⁹ Ka Ämbra küla põllujaotusi oli 1825.–1826. aasta maamõõdutusdega muudetud korrapärasemaks.⁶⁰

19. sajandi alguses sai üldisemalt tavaks, et reguleerimisel jagati põllud sirgete piiride ja teedega eraldatud väljadeks, mida võis olla kaheksa või enamgi. Küla põldude jaotuse muutused 19. sajandi vältel selguvad Sõrandu ja Sigapusma küla eri aastatest pärit kaarte võrreldes. 1819. aastast pärit kaardil on näha nende vastavalt 12 ja 16 taluga küla põldude vana jaotus.⁶¹ Kuigi küla põllud moodustasid ühtse massiivi, mille põldudevahelised teed jagasid kolmeks väljaks, varieerus nii eri talude ribade järgnevus kui ka nende pikkus, laius ja paiknemise korrapärasus.⁶²

⁵⁵ Samas, lk. 70.

⁵⁶ V a r e p, Paide rajooni asulastik, lk. 76.

⁵⁷ G e a T r o s k a. Põllujaotustest Põhja-Eestis 19. sajandi esimesel poolel. – Eesti talurahva majanduse ja olme arenguajooni 19. ja 20. saj. Tallinn 1979, lk. 8.

⁵⁸ R A, EAA.1687.1.19. Ubakalu küla kaart 1795. aastast.

⁵⁹ T r o s k a. Järvamaa asustus 13.–20. sajandil, lk. 18.

⁶⁰ R A, EAA.2072.5.818. Ämbra küla kaart 1825.–1826. aastast.

⁶¹ R A, EAA.1687.1.19, l. 10–11. Sõrandu ja Sigapusma küla kaart 1819. aastast.

⁶² R A, EAA.1687.1.26, l. 1–2. Sõrandu küla kaart 1819. aastast.

19. sajandi keskpaiku hakkasid mõisnikud rakendama mitmeväljasüsteemi peale mõisate ka taludes, et suurendada taludest rendina saadavaid sissetulekuid. 1860. aastal kasutasid Järvamaal mitmeväljasüsteemi juba rohkem kui pooled taludest. Sellele olid eelduseks külades läbi viidud maade reguleerimistööd. Nii Sõrandu kui ka Sigapusma külas muudeti ribade jaotust alates 1826. aastast korduvate maamöödutööde käigus korrapärasemaks. Ilmselt 1841. aastal mõõdeti vabadikele maad välja külapõldude serva ja 1862. aasta kaardil võib näha uut sirgete piiridega korrapärast jaotust.⁶³

Mitmeväljasüsteemi oli kergem rakendada krunditud või vähemalt arrondeeritud põldudega taludes. Arrondeerimine tähendas talu põldude koondamist suurematele ribadele, kuid – erinevalt kruntimisest – säilis sel puhul ikkagi üleribasus. Enne kruntimist oli kompaktsed põlde ainult hajataludel. Mõnes suuremas külas olid põllud siiski üsna varakult jagatud enam kui kolmeks väljaks. Näiteks Vaaso ja Herjangu külas olid põllud jagatud 1862. aastal kaheksaks väljaks.⁶⁴ Heinamaad koosnesid endisel moel korrapäratute ribadest ja lappidest.⁶⁵ Viieteistkümmne taluga Prandi küla oli enne hävitamist sirge ja korrapärane ridaküla.⁶⁶ Küla põllumaa põhiosa oli kolmes väljas, mille jaotus ribadeks oli väga korrapärane. Igal talul oli välja põhiosal ainult üks riba, mis külast kaugemal veidi laienes, ja sellele lisandus veel väiksemaid lappe. Maad olid selgelt arrondeeritud ja ilmselt oli see toimunud seoses maamöödutöödega 1828.–1829. aastal.

Peetri kihelkond kuulus nn. puhtakujuliste maaviljeluspiirkondade hulka, nii nagu ka Nõo, Puhja, Tartu-Maarja, Laiuse, Põltsamaa ja Pilistvere Liivimaal ning Koeru, Järva-Jaani, Väike-Maarja, Viru-Jaagupi ja Rakvere Eestimaal. Põlispõldude osakaal oli nendes kihelkondades väga kõrge, talud olid suuremad ja vabadikke ning popse oli vähem kui mujal. Ka ei olnud kõrvalissetulekuallikatel märkimisväärset tähtsust. Need olid põhjuseks, miks sinne asustus oli põllumaa pindalaga võrreldes hõredam kui mujal.⁶⁷

Rahvastik

Andmed Peetri kihelkonna rahvastiku kohta pärinevad alles 17. sajandi lõpust ja 18. sajandi algusest. Nagu juba öeldud, põhjustasid 17. sajandi lõpus maad tabanud näljahäda ja 18. sajandi alguse Põhjasõda koos katkuga 1710. aastal Eesti asustusele suure tagasilöögi. Täpsed teated puuduvad, sest paljudel juhtudel katkes meetrikaraamatute pidamine. Katku suri 1710. aastal nii Peetri kiriku õpetaja Johann Schoppius kui teda asendama tulnud Carl Joachim Sellius. Pärast sõjategevuse lõppemist 1712. aastal

⁶³ RA, EAA.1687.1.26, l. 3–5, 12–13, 19–22. Sigapusma ja Sõrandu küla kaardid.

⁶⁴ T r o s k a, Eesti külad XIX sajandil, lk. 49.

⁶⁵ T r o s k a, Järvamaa asustus 13.–20. sajandil, lk. 18.

⁶⁶ RA, EAA.1687.1.51, l. 2. Prandi mõisa kaart 1828–1829.

⁶⁷ H e r b e r t L i g i. Talupoegade koormised Eestis 13. sajandist 19. sajandini. Tallinn 1968, lk. 284–285; E n n T a r v e l. Adramaa. Eesti talurahva maakasutuse ja maksustuse alused 13.–19. sajandil. Tallinn 1972, lk. 194.

korraldatud revisjoni andmetele tuginedes on väidetud, et Peetri kihelkonna talupoegade arv oli enne katku 2474 ja neist jäi ellu vaid 883 inimest.⁶⁸ Siiski tuleb arvesse võtta, et selle revisjoni andmed ei ole usaldusväärsed ja näitavad talupoegade arvu tegelikust ilmselt poole väiksemana.⁶⁹

Eelmise revisjoniga võrreldes on juba tunduvalt usaldusväärsemad 1726. aasta revisjoni andmed. Revisjoni järgi elas Peetri kihelkonnas kokku 2078 talupoega ja kihelkond kuulus rahvaarvu poolest Järvamaa suurimate kihelkondade hulka Ambla ja Koeru järel. Järgnevatel aastatel leidis aset rahvastiku väga kiire kasv. Nii oli 1732. aastaks talupoegade arv kasvanud tervelt 31% võrra, ulatudes 2730 elanikuni. Peetri kihelkonnas kasvas elanike arv tunduvalt jõudsamini kui ülejäänud kuues Järvamaa kihelkonnas. 1739. aastaks oli see kasvanud juba 3127 elanikuni ja Peetri kihelkond oli muutunud Järvamaa kõige suurema elanike arvuga kihelkonnaks. 1750. aastal oli Peetris 3687 ja 1765. aastal 4139 elanikku. Peetri kihelkond püsis rahvaarvu poolest esikohal kuni aastani 1774, mil kihelkonna 4513 elanikku moodustasid ligi viiendiku Järvamaa talupoegadest.⁷⁰ Seega oli Peetri kihelkond 18. sajandil kõige kiiremini kasvanud rahvastikuga kihelkond. Elanike arv oli siin 1774. aastaks suurenenud 1726. aastaga võrreldes 2,2 korda, samal ajal kui kogu Järvamaal oli see näitaja 1,9.

Ka veel 1782. aastal oli Peetri kihelkond Järvamaal elanike arvu poolest kõige suurem, kuid pärast seda oli juurdekasv jõudsam Ambla ja Türi kihelkonnas, mistõttu nende elanike arv ületas Peetri oma. 1795. aastast alates oli Järvamaa suurima rahvaarvuga kihelkond Ambla. 1826. aastaks oli juba ka Koeru elanike arv ületanud Peetri oma. Peetri kuulus seejärel kuni 1858. aastani Järvamaa keskmise elanike arvuga kihelkondade hulka (vt. tabel 2).⁷¹

Demograafilistele protsessidele avaldas suurt mõju ilmastik. Vilets saak ja ikaldus tõid kaasa suremuse suurenemise, kas otse näljasurma või toidupuudusest tingitud haigustesse. Sellistel aastatel vähenes ka abiellumine.⁷² Ikaldusaastatel kasvas järsult ka nakkushaiguste levik ja sellega seotud suremus. Üheks raskemaks nakkushaiguseks olid rüüged, millesse suri Peetri kihelkonnas näiteks 1772. aastal 54 ja 1777. aastal 44 inimest.⁷³

Valdav enamik Peetri kihelkonna talurahvast elas eramõisate maadel taludes. Teokoormise ja naturaalandamitega koormatud nn. adratalu oli talumajanduse peaaegu ainuvalitsev vorm. Talupere alalised elanikud olid harilikult suguluses ja kuulusid pere-

⁶⁸ A d o S e i r e, L e a T a m m i s t e, A g n e s H a r j u r a n d. Kareda küla kronoloogia. – Kareda – Muinas-Järvamaa süda. Kareda küla 800. Järvamaa 2012, lk. 14.

⁶⁹ H e r b e r t L i g i. Talurahva arvu dünaamikast Eestimaal XVIII sajandil (adramaarevisjonide andmeil). – Studia historica in honorem Hans Kruus. Tallinn 1971, lk. 224–226.

⁷⁰ S a m a s, lk. 232.

⁷¹ S u l e v V a h t r e. Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeil (1782–1858): ajaloolis-demograafiline uurimus. Tallinn 1973, lk. 105–111.

⁷² S u l e v V a h t r e. Ilmastikuoludest Eestis XVIII ja XIX sajandil (kuni 1870. a.) ja nende mõjust põllumajandusele ning talurahva olukorrale. – Eesti NSV ajaloo küsimusi VI. TRÜ Toimetised 258. Tartu 1970, lk. 152–153.

⁷³ L e m b i t R o o t s m ä e. Nakkushaigused surma põhjustena Eestis 1711–1850. Tallinn 1987, lk. 90–91.

rahva hulka. Nendele lisaks kuulus taluperre ka sulastest ja teenijatüdrukutest koosnev sulasrahvas, kes käis mõisas teol. Kui veel 18. sajandi lõpu revisjonide andmetel oli Peetri kihelkonnas meeste ja naiste suhe enam-vähem võrdne, siis 1826. aastast alates oli meeste osakaal väiksem (47,0–47,7%), mis oli suuresti tingitud nekrutiks võtmisest.

Tabel 2. Talupoegade arv Peetri kihelkonnas hingeloenduste andmeil.⁷⁴

Mõis	IV loendus 1782	V loendus 1795	VI loendus 1811 (mehed)	VII loendus 1816	VIII loendus 1834	IX loendus 1850	X loendus 1858
Aru (Õle)						80	68
Esna	422	408	196	402	525	554	528
Huuksi	416	401	222	422	567	610	566
Väike-Kareda	225	266	152	277	318	324	325
Kodasema	219	254	122	243	306	302	302
Koigi	462	508	268	499	709	658	660
Koordi	266	293	157	278	276	306	345
Kõisi	232	270	106	210	217	188	200
Müüsleri	403	408	195	356	448	464	528
Palu	224	269	134	277	345	373	401
Peetri kirkumõis	3	5	11				
Prandi	173	166	85	187	233	111	128
Päinurme	461	531	279	563	688	661	684
Põhjaka			29	67	67	71	71
Sargvere	285	285	182	350	517	562	591
Silmsi	138	120	61	117	208	213	243
Viisu	547	381	198	379	521	539	547
Vodja	255	223	122	215	337	340	336
Suur-Öötlä ⁷⁵	129	131	110	213	297	268	276

⁷⁴ Vahtre, Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeil, lk. 108–109. Tabelist on välja jäetud andmed Vaali mõisa kohta.

Väike- Öötla	58	58					
Kokku	4918	4977	2629	5055	6579	6624	6799

Peetri kihelkonna mõisad olid talupoegade arvu poolest üsna ühtlase suurusega. 1782. aastal oli ainult üks mõis (Viisu), kus oli rohkem kui 500 talupoega. Viisu mõisa elanike arv seejärel küll langes, sest IV ja V loenduse vahel läks Änari küla Türi kihelkonna Kolu mõisale.⁷⁶ Enamikus mõisates jäi talupoegade arv vahemikku 200–500 ja ainult üksikutes mõisates oli alla 200 talupoja (Silmsi, Prandi, Suur-Öötla, Väike-Öötla ja Peetri kirikumõis).

1795. aasta hingeloendi andmeil ületas talupoegade arv 500 piiri ainult Koigi ja Päinurme mõisas, Viisu mõis kuulus seevastu keskmise suurusega (200–500 talupoega) mõisate hulka. Kõige väiksemate mõisate osas oli olukord jäänud endiseks. 1816. aastaks oli mõisate seas toimunud märgatav ühtlustumine, rohkem kui 500 talupojaga oli ainult Päinurme mõis ja vähem kui 200 talupojaga Prandi ja Silmsi ning uus mõis Põhjaka.⁷⁷ 1801. aastal läks viimane pantimise teel Türi kihelkonna Tori mõisale, kusjuures VI ja VII loenduse ajal oli sellel oma hingeloend. 1817. aastal sai Põhjaka uuesti omaette mõisaks ja loeti jälle Peetri kihelkonda.⁷⁸

1834. aastaks oli tunduvalt kasvanud rohkem kui 500 elanikuga mõisate rühm, sinna kuulusid lisaks Päinurmele ka Koigi, Viisu, Esna, Huuksi ja Sargvere. Ülejäänud mõisates (v.a. Põhjaka) jäi talupoegade arv vahemikku 200–500. 1850. aastaks ei olnud olukord kuigivõrd muutunud, kõige väiksema elanike arvuga mõisate rühma oli lisandunud Aru poolmõis, mis eraldati 1838. aastal Vodja mõisast, samuti Kõisi ja Prandi mõis, kus talurahva arv oli eelmise revisjoniga võrreldes tunduvalt vähenenud. Prandi mõisa talupoegade arv vähenes, sest seal viidi rida talupoegi samale omanikule kuulunud Koigi mõisa.⁷⁹ 1858. aastaks oli rohkem kui 500 talupoega juba ka Müüsleri mõisas, seega oli selles rühmas kokku 7 mõisat, kusjuures keskmise talurahva arvuga (200–500) mõisaid oli kokku 9 ning vähem kui 200 talupoega oli ainult Prandi, Põhjaka ja Aru mõisas.

1881. aasta rahvaloenduse andmeil oli Peetri kihelkonnas 7631 elanikku. Mõisatest oli kõige suurema elanike arvuga Päinurme (818 elanikku), rohkem kui 500 elanikku oli Koigi, Esna, Sargvere, Huuksi ja Müüsleri mõisas. Kõige vähem oli elanikke Peetri

⁷⁵ IV ja V loenduse ajal oli Suur- ja Väike-Öötlal kummalgi oma hingeloend, ka mõisateenijaid arvestati eraldi. Praktiliselt võib neid vaadelda juba ühe mõisana, nagu nad hingeloendisse on kantud VI loendusest peale. Vt. täpsemalt V a h t r e, Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeil, lk. 108–109.

⁷⁶ V a h t r e, Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeil, lk. 108.

⁷⁷ Põhjaka oli IV ja V loenduse ajal olnud küla Koordi mõisa all.

⁷⁸ V a h t r e, Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeil, lk. 108.

⁷⁹ Samas.

kirikumõisas, Põhjaka ja Aru mõisas, kus nende arv jäi alla 100.⁸⁰ Seega oli Peetri rahvaarv veidi vähem kui kahe sajandi jooksul kasvanud rohkem kui kolm korda. Sakslasi oli Peetri kihelkonnas rahvaloenduse andmeil 139 ja venelasi 10, mis näitab, et Järvamaale iseloomulikult oli Peetri kihelkonna rahvuslik koosseis väga homogeenne. Meeste osakaal oli endiselt naiste omast väiksem (48%).

Mõisad

Mõisate rajamine toimus Järvamaal tunduvalt aeglasemalt ja hiljem kui mujal Eestimaal (hilisemas Põhja-Eestis). Peetri kihelkonnas on kõige varasemad teated nelja mõisa, Päinurme, Koordi, aga ka 16. sajandil Peetri piiridesse kuulunud Eivere ja Prääma (Aru) kohta. Päinurme mõisa on allikates esimest korda mainitud juba 1427. aastal koos *Kellemoyse* mõisaasemega.⁸¹ Päinurme mõisa valduse kogusuuruseks oli 1586. aastal 90 adramaad.⁸² Kirisaare (*Kyrisar*) oli 1447. aastal veel küla, kuid juba 1483. aastal on ordumeister läänistanud sellenimelise mõisa koos kolme külaga Hans Hasteuerialle. Eestikeelse nime (Koordi) sai mõis Gohride mõisnikesoolt, kelle käes see oli 16. sajandil.⁸³ Koordi mõisapõldude suurus oli 1485. aastal 10 adramaad ja sellele lisandus 23 adramaad talumaid. 1586. aastal oli talumaid veidi vähem, 19 ½ adramaad.⁸⁴ Enamasti rajati mõisad vanade põliskülade kohale. Seda näitab asjaolu, et suur osa teadaolevaid muistiseid asub hilisemate mõisasüdamete kohal või lähedal.⁸⁵

Ordul oli Järvamaal kolm ametimõisa: Albu, Mäo ja Purdi. Kahte viimast on kirjalikes allikates mainitud alles Johan Renneri kroonikas seoses Vene-Liivimaa sõja sündmustega. 7. juunil 1560 põletasid venelased maha nii Paide alevi kui ka kolm mõisa – Mäo, Purdi (*Oientacken*) ja Mündi, mis oli Mäo mõisa väike kõrvalmõis.⁸⁶

Pärast Eestimaa minekut Rootsi võimu alla algas Peetri kihelkonnas, nii nagu mujalgi, ulatuslik maade läänistamine. Maavalduste kinkimisega tasustas riik nii sõjas osalenud ohvitsere kui ka riigiametnikke. Näiteks on Suur-Palu küla veel 1564. aasta vakuraamatus mainitud Mäo mõisa all, kuid 1614. aastal valdas selle maid Jost Taube, kellele need

⁸⁰ Paul Jordan. Ergebnisse der baltischen Volkszählung vom 29. dec 1881. Theil II. Ergebnisse der ehstländischen Volkszählung. III Band. Die Zählung auf dem flachen Lande. Lieferung I. Reval 1884, lk. 12.

⁸¹ Tarvel, Orduaeg (1227–1581), lk. 322.

⁸² Ligi, Eesti talurahva olukord, lk. 345.

⁸³ Tarvel, Orduaeg (1227–1581), lk. 322.

⁸⁴ Ligi, Eesti talurahva olukord, lk. 345.

⁸⁵ Lätti, Muinasaeg (13. sajandi alguseni), lk. 312.

⁸⁶ Renner, Liivimaa ajalugu 1556–1561, lk. 131; Tarvel, Orduaeg (1227–1581), lk. 318–319.

anti saamata jäänud palga kompensatsiooniks. 1653. aastal kuulus küla juba Herman Luhr(en)ile. Arvatavasti jäi mõisa rajamine sellesse aega.⁸⁷

Kuna seoses Poola-Rootsi vahelise sõja, nälja- ja katkuajaga olid paljud talud ja isegi terved külad tühjaks jäänud, rajati mõisad 17. sajandi esimesel poolel enamasti nende kohale. Nii tekkis Esna mõis varasema Orissaare küla asemele. Mõis sai oma nime Aleksander von Esseni järgi, kelle kätte see tühjaks jäänud ala 1623. aastal läks, kuid varasem küla nimi säilis mõisa saksakeelses nimes (*Orrisaar*). Vodja mõisa ajalugu sai alguse sellest, et kuningas Gustav II Adolf kinkis 1613. aastal Vodja (*Wodjal*) küla Heinrich von Rosenile. Ka Viisu mõis rajati 1613. aastal, tema esimeseks omanikuks oli Hans von Fersen. Huuksi mõis aga tekkis 1606. aastal hoopis teistmoodi. Nimelt eraldas Berend von Uexküll (Üxküll) oma Päinurme mõisast uue mõisa rajamiseks Huuksi küla.⁸⁸

Mõisa rajamine oli pikk protsess, selle eelduseks oli maade läänistamine või ostmine koos nende juurde kuuluvate talupoegade ja taludega. Mõisa omanikule kuulus talupoegadelt koormiste sissenõudmise õigus. Siiski ei jäänud mõisad ainult naturaalandamite vastuvõtu kohaks, vaid kujunesid mõisapõldude ja -hoonetega iseseisvateks majandusüksusteks. Pärast madalseisu 17. sajandi alguses hakkas asustus taastuma ja tühjenenud talud ning külad võeti uuesti kasutusele. Sellele vaatamata jätkus mõisate rajamine. 17. sajandi keskpaiku ja teisel poolel loodi Kodasema, Kõisi, Palu, Silmsi, Mütisleri, Öötla jt. mõisad.⁸⁹

Mõisad muutusid tähtsateks majandus- ja halduskeskusteks ning teede sõlmpunktideks. Rootsi aja lõpuks oli Peetri kihelkond juba tihedalt mõisatega kaetud. Enamasti rajati mõis läänistatud alal mõne sobiva vana küla kohale, nagu selgus ka eespool toodud näidetest. Kui mitmes Eesti piirkonnas oli mõisate võrk 1680. aastateks juba täielikult välja kujunenud, nii et järgnenud sajanditel toimus nende territooriumi osas üsna vähe muudatusi, siis Peetri kihelkonnas ei olnud mõisate osas veel täielikku stabiilsust saavutatud. Mitmed Peetri kihelkonna külad kuulusid tol ajal veel Mäo mõisale (Sõrandu, Sigapusma, Ubakalu ja Koigi). 1686.–1689. aasta revisjoni andmeil oli Peetri kihelkonna mõisatest kõige suurem Esna, millele kuulus viis küla kokku 78 taluga. Enamasti oli mõisal ainult üks või kaks küla 20–35 taluga. Sellest vähem talusid oli Kodasema, Vodja ja Kõisi mõisal.⁹⁰

Seoses reduktsiooniga kujunes 1680. aastal täiesti uus olukord, sest Rootsi võimuperioodil antud läänistused võeti riigile tagasi. Järvamaal redutseeriti umbes 80% mõisatest, mis oli tunduvalt rohkem kui Eestimaal üldiselt ja tulenes Rootsi ajal rajatud mõisate suurest arvust. Mõisnikest said enamasti rentnikud, kes olid kohustatud tasuma poole rendist viljas ja teise poole rahas. Nende mõisate talupoegadest said kroonutalupojad. Redutseeritud mõisates seati sisse vakuraamatud, kuhu pandi kirja kõik talupoegade

⁸⁷ Järvamaa mõisad. Mis kusagil oli ja mis sellest järel on. Koostanud Rainer Alas. Paide 2009, lk. 163.

⁸⁸ Helmut Piirimäe. Rootsi aeg (1581–1710) – Järvamaa. Loodus, aeg, inimene 1. Tallinn 2017, lk. 340–341.

⁸⁹ Vt. ka Järvamaa mõisad, lk. 84–95, 162–163, 174–205.

⁹⁰ RA, EAA.1.2.942. Järvamaa maarevisjon 1686–1689.

kohustused, nii teokoormis, raha- kui ka naturaalandamid. Talupojad said õiguse kaevata mõisarentniku või mõisavalitseja peale ja see tõi kaasa massilise palve- ja kaebekirjade esitamise.

Pärast Eestimaa minekut Vene võimu alla 1710. aastal viidi läbi restitutsioon, millega mõisad anti nende endistele omanikele tagasi. Kõik Peetri kihelkonna redutseeritud mõisad läksid uuesti erakätesse. Mõisate arv kasvas veelgi, seda enamasti vanade mõisate jagunemise tulemusel. Nii eraldati Esnast Sargvere 1722. aastal ja Väike-Kareda 1749. aastal. Mäo mõisast eraldati 18. sajandi esimesel poolel Koigi. Kui 18. sajandi esimene pool kulus majandusel taastamiseks, siis 18. sajandi teisel poolel algas majanduse kasv, mida soodustas viinapõletamise laiendamine mõisates ja härgade nuumamine Peterburi turule viimiseks. Eriti kiiresti kasvas karjamõisate arv.

Mõisate arvu suurenemise ja karjamõisate rajamise tõttu laienesid mõisapõllud 18. sajandi jooksul tunduvalt. Sellega muutus mõisa- ja talupõldude suhe taludele ebasoodsamaks. Seetõttu kasvas ka taludelt nõutavate korraliste teopäevade arv ning rohkem tuli teha abitegu. Kuna teoorjuslikus mõisamajandis töötasid talupojad oma inventari ja veoloomadega, peeti mõisates vähe tööloomi ja seetõttu kannatasid mõisapõllud puuduliku väetamise all. Mõisamajanduse kasv, koormiste suurenemine ja pärisorjuse süvenemine tekitasid talupoegade seas vastuseisu. Suuri konflikte põhjustas talumaade mõisastamine. Tõsisem vastuhakk oli Peetri kihelkonna Müüsleri mõisas, kuhu kindralkuberner 1713. aasta jaanuaris saatis haagikohtuniku, käskides karistada kõiki tõrksaid talupoegi 6 paari vitstega.

Peetri kihelkonna mõisatel suuri metsi ei olnud ja sealne mets kasvas suhteliselt väikestel aladel muude maade vahel. Vodja, Prandi ja Koigi mõisal puudus mets täiesti, seevastu soode ja metsade keskel paiknenud Päinurme ja Huuksi ei saanud metsapuuduse üle kurta. Küttepuude tarbimine mõisates oli erakordselt suur. Kuna Peetri kihelkonna mõisates tuli puid hankida paarikümne versta kauguselt, nõudis see palju aega ja vaeva.⁹¹ Eriti palju kulutas puitu 18. sajandil suure ulatuse saanud viinapõletamine. Viina jätkus ka kohapeal tarbimiseks, sajandi lõpus oli peaaegu igas Järvamaa mõisas kõrts. Mõisates tekkis ka mitmesuguseid muid ettevõtteid. Koigi mõisal oli 18. sajandil üks vesiveski ja üks hollandi tuuleveski, põletati ka telliseid ja lupja.⁹²

Seoses mõisamajanduse sissetulekute kasvuga alates 18. sajandi keskpaigast hakati ehitama luksuslikke mõisahäärbereid. 1760. aastatel hakati ehitama valdavalt peaaegu ilma liigendusega kahekorruselisi kivimaju, mida kattis kõrge kelpkatus. Uut tüüpi peahoonete hulgas oli Järvamaal üks varasemaid 1762–1765 Heinrich Magnus von Buddenbrocki poolt ehitada lastud Sargvere mõis.

Uusi mõisaid tekkis veel ka 19. sajandil, mil Koordist eraldati Põhjaka mõis (1814) ja Vodjast Aru poolmõis (1833).⁹³ Öötla koosnes kuni 18. sajandi lõpuni kahest eraldi

⁹¹ L i g i, Talupoegade koormised Eestis, lk. 202.

⁹² A . W . H u p e l. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland. Bd. 3. Riga 1782, lk. 515.

⁹³ H e n n i n g v o n W i s t i n g h a u s e n. Quellen zur Geschichte der Rittergüter Estlands im 18. und 19. Jahrhundert (1772–1889). Hannover–Döhren 1975, lk. 193–200.

mõisast, vaatamata sellele, et need ajuti olid ühe peremehe käes.⁹⁴ Kokku oli Peetri kihelkonnas 19. sajandil 20 rüütlimõisat ja kirikumõis, seega 21 mõisat. 19. sajandi esimesel poolel rajati mitmel pool uusi karjamõisaid, ühes mõisas võidi rajada kuni 3 karjamõisa ja maa nende jaoks võeti enamasti taludelt. Ühtlasi laiendati ka juba olemasolevaid mõisapõlde. Põldude kasv toimus suurelt osalt mõisa niitude ja karjamaade üleskündmise ning uudismaade ülesharimise tulemusena. Mõisate külvipind kasvas ka talumaade mõisastamise teel. Nii näiteks kaotati suured 16 taluga Koigi ja Suur-Kõisi külad, et nende arvel mõisapõlde laiendada.⁹⁵ Koigi mõisnik Otto Magnus von Grönewaldt ostis 1834. aastal Prandi mõisa. Seoses üleminekuga mitmeväljasüsteemile sooviti seal suurendada mõisapõlde, mis tõi kaasa talumaade mõisastamise. Prandi küla likvideeriti ja selle elanikud asustati ümber Veskiaru, Sõrandu ja Sigapusma külla. Seniste taluhoonete asemele ehitati moonakate majad.⁹⁶

19. sajandil toimus järkjärguline üleminek turumajandusele. Sellega seoses korraldati ümber ka Peetri kihelkonna mõisate majandustegevus ja mitmel pool muutus see väga aktiivseks. Tööjõu osas oli kõige suuremaks muutuseks üleminek palgaliste mõisatöölise kasutamisele. Järvamaa eesrindlikumad mõisnikud püüdsid juba varakult oma maadel rakendada põllumajanduslikke uuendusi, selle tähtsamaks tulemuseks oli kartuli-, lina- ja ristikheinakasvatuse laiem levik. See omakorda põhjustas kiire ülemineku viljavaheldusele.⁹⁷ Tähelepanu pöördi ka veise- ja lambakasvatuse edendamisele. Uudisena levis mõisates peenvilla- ehk meriino lammaste pidamine. Eriti palju peeti meriino lambaid Koigi mõisas, mis oli ajavahemikul 1758–1919 Grönewaldtide omanduses. Koigi oli Järvamaal üks eesrindlikumaid mõisaid, seal arendati järjepidevalt lamba- ja hobusekasvatust ning piimamajandust, viies sel eesmärgil läbi ka ulatuslikke maaparandustöid. Koigis aretatud hobused võitsid kuulsust kogu Euroopas.

Turusidemete laiendamist takistas asjaolu, et Järvamaa ühendusteel olid kuni 19. sajandi keskpaigani viletsad. Tallinna ja Tartu vaheline ühendus oli kuni 1830. aastateni võrdlemisi kohmakas, posti- ja reisiolud olid kehvad. 1848. aastal avati Tallinna–Paide postitee ja järgnevalt tuli postijaamad asutada ka Tallinna ja Tartu vahele. Seoses sellega rajati postijaamu ka Peetri kihelkonna piiresse. 19. sajandi lõpul tõi suuri muutusi raudteede ehitamine. Muuhulgas hakkasid kiiresti arenema raudteejaamade ümber kujunenud asulad. Kuna raudtee Peetri kihelkonda ei läbinud, siis ei toimunud ka olulisi muudatusi kihelkonna elus.⁹⁸ Peetri kihelkond jäi endiselt Paide linna tagamaaks.

⁹⁴ Erich Baron Shilling, Die Rittergüter im Kreise Jerwen seit der Schwedenzeit: ein Beitrag zur Güter- und Familiengeschichte Estlands. Hannover–Döhren 1970, lk. 112–113.

⁹⁵ Troska, Eesti külad XIX sajandil, lk. 104.

⁹⁶ Ühe küla elu. Prandi küla lood. Koostanud Janno Koplimes, lk. 11.

⁹⁷ RA, EAA.1687.1.27. Koigi mõisa kaart 1826 ja 1861–1862.

⁹⁸ Raudteevõrguga ühendati Peetri kihelkond alles pärast Türi–Paide–Tamsalu raudtee kasutuselevõtmist 1920. aastast alates, kusjuures peatused olid nii Vodjal kui ka Esnas.

Muutused asustuses 19. sajandi teisel poolel

Eestimaa talupojad vabastati 1816. aasta talurahvaseadusega pärisorjusest. Talupojad said küll isiklikult vabaks, kuid maa jäi endiselt mõisniku omanduseks. Pärisorjuse kaotamise järel algas talupoegadele priinimede andmine. Moodustati talurahva kogukonnad ehk vallad, mis kattusid mõisa elanikkonnaga. Vallad jäid mõisa eestkoste alla, kuid andsid talupoegadele juba osalise omavalitsuse. Talurahva vabastamise tulemusena kasvas järk-järgult inimeste liikumisvabadus, suurenes maarahva sotsiaalne mobiilsus ja hoogustus kihistumine. 19. sajandi keskpaiku kaotati teoorjus ja toimus üleminek raharendile. 1866. aasta vallakogukonna seadusega vabastati kogukonnad mõisniku eestkostest. Vald muutus peamiseks omavalitsusüksuseks, vallakogukonda arvati territoriaalsuse põhimõttel ka teistest seisustest inimesed. Seadus määras kogukonnaliikmete alammääraks 200 meeshinge, mistõttu väiksemad kogukonnad tuli juba 1867. aastaks liita. Kuna väiksemaid valdu liideti veel ka 1890. aastatel, kujunes Järvamaast suhteliselt suurte valdade piirkond. Peetri kihelkonna valdadeks olid 19. sajandi lõpul Esna, Koigi ja Sargvere.⁹⁹ Enamasti paiknes vallakeskus koolimajas. Esnas ehitati Kareda külla vallamaja, mis valmis 1896. aastal.¹⁰⁰

Agraarühiskonna moderniseerumine väljendus muuhulgas ka talude kruntimises ja pärieksostmises. Eestimaa kubermangu uue 1856. aasta talurahvaseaduse alusel lahutati talumaa mõisamaast ja talupojad pidid talu kas rentima või välja ostma. See seadus pani aluse talude pärieksostmise protsessile, mille käigus hakkas välja kujunema talupoegadest maaomanike kiht.

Asustuses tõigi kõige suurema muutuse kaasa 19. sajandi teisel poolel toimunud talude kruntimõõtmine. Kruntimise tõukejõuks oli talumaade müük talupoegade pärisomandiks. Esimeste hulgas krunditi Kareda küla maad ja seda juba 1869. aastal, mis oli Põhja-Eesti oludes suhteliselt vara.¹⁰¹ Kruntimine tähendas kogukondliku maajaotuse ja maade ühiskasutuse likvideerimist, kusjuures eesmärgiks oli eraldada igale talule võimalikult terviklik maa-ala hoonete läheduses. Hajatalusid, mille puhul talukrundi moodustamiseks polnud vaja muudatusi teha, oli Järvamaal vähe.

Enamasti tõi kruntimine kaasa suuri muudatusi küla planeeringus ja välisilmes. Tavaliselt tuli osa taludest külast välja viia. See oli tavaline suurte tihedate külade puhul, kus osa kõlvikutest jäi küla keskusest kaugele. Endise külapõllu kaugemas servas oli taludele võimalik välja mõõta terviklikud krundid. Kruntimisega seoses mõõdeti välja ka täiesti uusi talusid. Nii näiteks muutus varem 37 taluga Suur-Kareda küla hõredamaks, sinna

⁹⁹ Liivi Uuet. Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Tallinn 2002, lk. 10–14.

¹⁰⁰ Uno Ojala. Esna valla kujunemine ja vallamaja rajamine XIX sajandi lõpukümnendil. Tartu 1995, lk. 73–85. Käsikiri autori valduses.

¹⁰¹ Maret Tamjärv. Kareda külapilt muutuv asjas. – Kareda – Muinas-Järvamaa süda. Kareda küla 800. Järvamaa 2012, lk. 47.

kuulus pärast kruntimist 29 talu, üks vabadiku- ja üks metsavahikoht ning kool.¹⁰² Küla ümber tekkis uusi hajusalt paiknenud talusid.¹⁰³

Kruntimisega seoses muutus asustus hajusamaks, enamik endistest tihedatest küladest omandas uue ilme ja mitmel pool tekkis uusi, nn. väljataguseid külasid. Eri nime said talude rühmad, mis kruntimise käigus jäid külast tunduvalt eemale, kuid ametlikult eri küla ei moodustanud. Kurjavere (Vodja) külast kruntimisel väljaviidud talusid nimetati Tagakülaks.¹⁰⁴ Endised sumb- ja ridakülad muutusid hõredamaks. Seetõttu tekkis arvukalt tuumikkülasid, mille keskel oli tihedam ridajas või sumbjas südamik, ümbritsetud hajusalt paiknenud taludega.¹⁰⁵ Näiteks Päinurme küla oli veel 1872. aastal 16 taluga sumbküla, kuid 1883. aastaks olid kõik talud krunti mõõdetud ja taluõued asusid laiali.¹⁰⁶

Küla kompaktset keskosa säilitava kruntimisstiili tõttu oli Peetri kihelkonnas tavaline, et taludele ei olnud võimalik eraldada täiesti terviklikku, ühes tükis olevat krunti. Kruntimisega liideti põllumaa koos hoonetega küll üheks tükiks, kuid karjamaa ja heinamaa jäid siiski lahustükkidena kaugemale, sest talu läheduses sobiv maa puudus.¹⁰⁷ Nii näiteks olid Kareda küla talud pärast kruntimist kuni seitsmes tükis.¹⁰⁸ Uued talud püüti siiski enamasti ühes tükis välja mõõta. Kurjavere küla oli veel 1862. aastal suur kompaktne küla, mis mõõdeti kruntideks 1880. aastal.¹⁰⁹ Kruntimisel püüti võimalikult suur osa taluhoonetest jätta oma endisele asukohale ja seetõttu mõõdeti krundid välja lehvikukujuliselt. Endisesse küla keskossa jäi 14 talu. Kuus talu (talud nr. 15–20) viidi külast välja endise külavälja teistesse otstesse, neist nelja talu (nr. 16–19) uued krundid mõõdeti samuti välja lehvikukujuliselt. Küla piires mõõdeti maad ka mõisasulastele (talu nr. 21).¹¹⁰ Lehvikukujuliselt krunditi ka Palu mõisa Palu küla, mistõttu suur osa taluhoonetest jäi oma endistele kohtadele ja küla säilitas kompaktse ilme. Mitme talu krundid mõõdeti siiski välja endise külapõllu teise serva.¹¹¹

Rohkearvulised saunikukohad, mis varem olid paiknenud külas, viidi enamasti külast välja vähem viljakatele ääremaadele. Neid kogumeid hakati kutsuma sauna- ehk vabatküladeks. Kareda küla lõunaserva tekkis 28 saunaga Sinikamäe saunaküla. Saunaküladel oli tavaliselt mitmeid naljatlevaid ja halvustavaid hüüdnimesid. Nii on ka Sinikamäe saunaküla kutsutud Torukülaks, Purika külaks, aga aasivalt ka Sinikamäe linnaks.¹¹² Sauna-

¹⁰² T a m j ä r v, Kareda külapilt muutuv asjas, lk. 47.

¹⁰³ RA, EAA.1353.1.4. Esna mõisa kaart 1869–1870; RA, EAA.1353.1.5-6. Kareda küla kaart 1869.

¹⁰⁴ T r o s k a, Eesti külad XIX sajandil, lk. 17.

¹⁰⁵ M a r k s o o, Asustus, lk. 250.

¹⁰⁶ Samas.

¹⁰⁷ Rahvatraditsiooni järgi anti maamõõtjale meelega, et saada endale soovitud maatükke, vt. R u d o l f S t o c k e b y. Ajalooline traditsioon Peetri kihelkonnast, kogutud 1929, <http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=Peetri&id=2110>.

¹⁰⁸ S e i r e j t., Kareda küla kronoloogia, lk. 18.

¹⁰⁹ RA, EAA.2072.5.54. Vodja mõisa kaart 1862.

¹¹⁰ RA, EAA.2072.5.58. Vodja mõisa Kurjavere küla kaart 1880.

¹¹¹ RA, EAA.3724.4.452. Palu mõisa kaart 1875. aastast.

¹¹² S e i r e j t., Kareda küla kronoloogia, lk. 19.

küla kujunes ka Tamsi küla juurde. Sõrandu saunaküla osa on kutsutud Kiilukülaks ehk Pelgulinnaks. Väike-Kareda saunaküla on kutsutud Kassisaba aleviks. Päinurme mõisa juurde tekkis Moonaküla, mida on kutsutud ka Lillekülaks ja Hädakülaks.¹¹³ Mõisad hakkasid tööjõu saamiseks eraldama väikeseid maatükke vabadikele, et neid mõisatega siduda. Näiteks kaotati Päinurme mõisas 2 talu ja juurde tehti 24 väikekohta.¹¹⁴

Talude kruntimine oli eelduseks nende päriksostmisele, mis algas Järvamaal veidi hiljem kui Lõuna-Eestis. Kodasema ja Müüsleri mõisas on esimene talu ja Päinurme mõisas kolm esimest talu välja ostetud 1860. aastatel, kuid suuremas ulatuses jätkus nendes mõisates talude päriksostmine alles 1880. aastatest alates. Kodasema mõisa Anni talu, mis paiknes Ämbra külas ja mille krundil oli ka poehoone, ostis 1866. aastal välja Paide linna kodanik Johann Tuglas.¹¹⁵ Müüsleri mõisas müüdi Viru (Wirro) talu koos Ülevälja (Uellewälja) kõrtsikohaga Huuksist pärit talupojale Tõnu (Toenno) Landmannile.¹¹⁶

Esimeste hulgas osteti välja hajatalusid, mida ei olnud vaja krunti mõõta. Nii näiteks osteti Päinurme mõisas 1869. aastal välja kolm talu (Neosepa, Sillaotsa, Kokametsa), kuigi mõisa külades algas talude kruntimine alles 1873. aastal. Need talud paiknesid hajusalt mõisa äärealadel ja neid ei olnudki vaja krunti mõõta.¹¹⁷

Tabel 3. Peetri kihelkonna mõisates kuni 1914. aastani päriks ostetud talude arv.¹¹⁸

Mõis	Talude arv	1 ha hind rublades	Talude keskmine suurus (ha)	Keskmine ostuhind rublades
Ammuta	13	138,4	18,8	2605,4
Esna	32	84,7	31,1	2632,8
Huuksi	26	84,0	45,7	3833,5
Kodasema	19	105,7	29,5	3112,5
Koigi	30	72,7	58,4	4245,0
Koordi	7	102,5	23,7	2428,6
Müüsleri	27	85,2	41,8	3559,3
Palu	14	110,1	35,6	3925,0
Prandi	4	70,6	38,4	2712,5

¹¹³ T r o s k a, Eesti külad XIX sajandil, lk. 17.

¹¹⁴ M a r k s o o, Asustus, lk. 250.

¹¹⁵ RA, EAA.2486.1.2048. Kodasema mõis.

¹¹⁶ RA, EAA.2486.1.2059. Müüsleri mõis; RA, EAA.2486.3.46, l. 1 Viru (Wirro) hajatalu ja Ülevälja (Uellewälja) kõrtsikoha kaart 1866.

¹¹⁷ RA, EAA.854.4.198, 199. Päinurme mõisa kaart 1873. aastast.

¹¹⁸ RA, EAA.3724.1.58. Peetri kihelkonna talumaade põhiraamat.

Päinurme	44	81,9	35,6	2912,8
Põhjaka	3	84,2	53,1	4466,7
Sargvere	19	87,1	53,5	4655,2
Silmsi	14	61,8	51,4	3175,0
Viisu	36	109,6	28,8	3157,6
Vodja	19	103,4	35,8	3702,6
Väike-Kareda	15	149,5	26,9	4016,7
Öötla	8	120,9	40,6	4912,5
Kihelkond	330	90,4	38,1	3447,3

Ulatuslikum talude müümine algas Peetri kihelkonnas siiski alles 1870. ja 1880. aastatel pärast talude kruntimist. Esna mõisas krunditi talumaid 1869. ja 1870. aastal ning juba 1872. aastal osteti välja neli ja 1873. aastal veel kolm talu. Ka Silmsi mõisas osteti esimene talu 1870. aastatel. Enamasti algas talude ostmine 1880. aastatel (Väike-Kareda, Huuksi, Koigi, Palu, Põhjaka, Viisu, Peetri). See aastakümme jäigi Peetri kihelkonnas talude ostmise kõrgajaks, mil välja osteti rohkem kui pooled (51,8%) taludest. Mitmes väiksemas mõisas (Prandi, Koodi, Öötla) ja ühes suuremaski mõisas (Sargvere) algas talude ostmine alles 1890. aastatel.

19. sajandi lõpuks oli mõisates müüdud juba 90% taludest. Enamikus mõisates (kokku 12) olid välja ostetud kõik talumaal paiknenud talud.¹¹⁹ Väljaostmata talusid oli raharendil sel ajal üheksas mõisas ja neiski oli raharendil ainult 1–6 talu. Taluostjate seas oli mitmel pool ka mujalt, eriti Viljandimaalt pärit mehi. Nii näiteks läksid Päinurme mõisas kõik 1869. aastal müüdud talud väljastpoolt, Sürgaverest ja Imaverest pärit talupoegadele.

Talude osatuhind oli mõisati vägagi erinev. Kõige kallim oli hektari hind Ammuta, Väike-Kareda ja Öötla mõisas, kus see ulatus üle 120 rubla hektari kohta. Koigi, Prandi ja Silmsi mõisates oli ostuhind seevastu kõige madalam, jäädes vahemikku 61–73 rubla hektari kohta. Väljaostetud talu keskmine suurus oli Peetri kihelkonnas suhteliselt ühtlane, jäädes enamasti vahemikku 30–50 hektarit. Sellest suurem oli väljaostetud talude keskmine pindala ainult Põhjaka, Sargvere, Silmsi ja Koigi mõisas. Ammuta mõisas seevastu ulatus talu keskmine pindala ainult 18,8 hektarini. Keskmine väljaostu hind jäi enamasti vahemikku 2500–5000 rubla, ainult Koordi mõisas oli see veidi madalam.

Talu keskmine ostuhind oli kõige madalam 1860. ja 1870. aastatel ning hakkas pärast seda tõusma. 1890. aastatel oli majanduses madalseis, seetõttu langes veidi ka talude

¹¹⁹ RA, EAA.46.1.198. Списки деревень, усадеб, корчем, ветряных и водяных мельниц в Эстляндской губ. 1860, lk. 19–37; RA, EAA.46.1.240. Сведения о деревнях, крестьянских дворах, корчмах, водяных и ветряных мельниц в Эстляндской губ. 1870, lk. 59–65.

keskmine väljaostu hind, hakates varsti uuesti kerkima. Kuigi Peetri kihelkonna talud olid oma suuruse poolest vägagi ühtlased, võib näha, et esmalt osteti välja siiski suurema pindalaga talusid, seda eriti 1860. ja 1880. aastatel.

Tabel 4. Päriseks ostetud talude hind Peetri kihelkonna mõisates aastakümnete kaupa.¹²⁰

Aasta	Talude arv	1 ha hind rublades	Talu keskmine suurus (ha)	Talu keskmine hind rublades
1860–1869	5	62,5	44,3	2768,0
1870–1879	8	82,4	30,2	2487,5
1880–1889	171	87,4	40,2	3517,4
1890–1899	122	95,4	36,8	3511,5
1900–1909	17	90,7	29,7	2699,4
1910–1914	7	119,3	33,6	4014,3

19. sajandi lõpul koosnes Peetri kihelkonna asustus kahest üksteisega põimuvast võrgustikust, millest esimeseks olid peamõisad koos karja- ja kõrvalmõisatega ning teiseks külaasustus, kus vanad tihedamad asustuskolled vaheldusid uuemate hajaasustuslaikudega.¹²¹ Vanade külade hajutamine muutis kogu asustuspilti ja tõi kaasa külade olemuse ning külavormide muutumise. Kadus vahetegemine hajatalude ja külade vahel. Kruntimise tulemusel kujunesid talud iseseisvateks ja üksteisest sõltumatult funktsioneerivateks majandusüksusteks. Külale jäi veel ainult territoriaalse administratiivkuse funktsioon. Peetri kiriku juurde tekkis Peetri alevik, mis oli asulana juba iidne, kuid kujunes alevikuks alles 19. sajandi lõpul kihelkonnakeskusena ja kandis kuni 20. sajandi alguseni Ämbra nime. Talude päriseksostmisele järgnenud ajal muutus see kultuurile ja haridusele suunatud seltsielu ning majandusliku ühistegevuse edendamise keskuseks.

Kultuurielu ja haridus

Kiriku- ja kultuuriellu tõi suure muutuse reformatsioon, mis jõudis 1524. aastal Tallinna kaudu Järvamaale. Kuna oluliseks hakati pidama rahva harimist ja õpetamist, mõjutas see märkimisväärselt ka baltisaksa pastorite tegevust. 1555. aastal oli Peetri kihelkonna

¹²⁰ RA, EAA.3724.1.58.Peetri kihelkonna talumaade põhiraamat.

¹²¹ M a r k s o o, Asustus, lk. 250.

pastoriks Ambrosius, kes oli varem teeninud Narvas.¹²² 16. sajandi teisest poolest on teada veel kaks kirikuõpetajat: Hermann Brakel(mann) on leidnud mainimist 1558. aastal ja 16. sajandi lõpul oli Peetri pastoriks Johann Grodte.¹²³ 1616. aastal saadeti Peetrisse kirikuõpetajaks Johannes Bartholomäus Gilden(sen), kes oli olnud sunnitud lahkuma poolakate võimu alla jäänud Tartust.¹²⁴

1623. aastal määrati Peetri ja Järva-Madise pastoriks hea vaimuliku hariduse saanud Heinrich Stahl, kellest sai 1627. aastal ka Järvamaa praost. Põhjuseks, miks Stahl korraga kahe koguduse hingedarjaseks seati, on peetud sõja tõttu valitsenud pastoritepuudust.¹²⁵ Lisaks kiriklikele talitustele ja usutõdede õpetamisele pidi maapastor suutma võita ka talupoegade usalduse ja olema nende eestkostja võimude juures. Kiriklikud ja usuolud olid viletsad, seda nii talupoegade paganlikkuse kui ka raskete majandustingimuste tõttu. 1627. aasta visitatsiooniaruandes kirjutab Stahl, et Peetri kihelkonnas oli umbes 80 ja Järva-Madise kihelkonnas 40 talupoega, kes olid nii vaesed, et neil "... polnud midagi anda ei vaimulikule ega ilmalikule".¹²⁶ Järvamaa praostina võitles Stahl innukalt talupoegade nõiduseusu ja moraalitusega ning püüdis korrastada kohalikku kirikuelu.¹²⁷ Peetris alustas Stahl oma kirjanduslikku tegevust, mis on jätnud olulise jälje eestikeelse kirjasõna ajalukku. Tema esimene raamat "Lühikesed ja lihtsad küsimused ristiusu põhiõpetuse kohta" ilmus Riias 1630. aastal. Järvamaal kirjutab Stahl valmis ja andis trükki neljaosalise "Käsi- ja koduraamatu", mis ilmus aastail 1637–1638. Selle teise ossa on laule tõlkinud mitmed tolleaegsed Järvamaa pastorid. 1637. aastal ilmus ka raamat "Sissejuhatus eesti keelde", mis oli mõeldud pastoritele abiks nende igapäevases töös.¹²⁸ 1633. aastal määrati Stahl Kadrina koguduse õpetajaks ja kohe seejärel Virumaa praostiks, samal ajal täitis ta edasi Järvamaa praosti kohuseid (kuni 1638. a.).¹²⁹

Talupojad suhtusid kirikusse enamasti pragmaatilisel. Kihelkonna elanike jaoks oli kirik tähtsaim kokkusaamiskoht, kus jumalateenistusele lisaks loeti ette ametlikke teateid ja vahendati uudiseid. Mitmel pool, sealhulgas ka Peetri kirikuaias on 17. sajandist pärit rõngasriste, milles on nähtud kiriku väärtushinnangute omaksvõttu.¹³⁰ Rootsi võimu

¹²² L i i v i A a r m a. Põhja-Eesti kirikud, kogudused ja vaimulikud. Matriklid 1525–1885. Tallinn 2005, lk. 128.

¹²³ L i i v i A a r m a. Põhja-Eesti vaimulike lühielulood 1525–1885. Tallinn 2007, lk. 34, 89.

¹²⁴ E n n T a r v e l. Lõuna-Eesti Poola-Leedu valduses 1561–1625. – Eesti ajalugu III. Vene-Liivimaa sõjast Põhjasõjani. Koost. Enn Küng. Tartu 2013, lk. 178.

¹²⁵ L e i n o P a h t m a. Heinrich Stahli "Käsi- ja koduraamatust". – Rootsi suurriigist Vene impeeriumisse. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised 3 (10). Tartu 1998, lk. 58.

¹²⁶ P i r e t L o t m a n. Heinrich Stahli elu ja looming. Eesti Rahvusraamatukogu Toimetised 14. Raamat ja aeg 3. Tallinn 2013, lk. 42, 58–60.

¹²⁷ P i r e t L o t m a n. Heinrich Stahli pastoraalne tegevus Rootsi Läänemere provintsidel 17. sajandi esimesel poolel. Dissertationes Theologiae Universitatis Tartuensis 20. Tartu 2010, lk. 56.

¹²⁸ L o t m a n, Heinrich Stahli pastoraalne tegevus, lk. 56–61.

¹²⁹ L o t m a n, Heinrich Stahli elu ja looming, lk. 68.

¹³⁰ A i v a r P õ l d v e e. Kirik ja usuolud. – Eesti ajalugu III. Vene-Liivimaa sõjast Põhjasõjani. Koost. Enn Küng. Tartu 2013, lk. 388.

lõpuperioodil, 1690. aastal kutsuti Peetri pastoriks Johannes Schoppius, kes töötas koos teiste kirikuõpetajatega põhjaeestikeelse Piibli tõlkega.¹³¹ Nagu juba eespool mainitud, surid nii tema kui ka teda asendama kutsutud Carl Joachim Sellius 1710. aastal katku.¹³²

Luterlus jäi vaimuelu kujundajaks ka pärast Põhjasõda. 1832. aastal võeti Venemaal vastu seadus, millega ka Baltimail muutus õigeusk ametlikuks usuks ja luterlus oli üks lubatuist. 1840. aastatel algas Lõuna-Eestis usuvahetusliikumine, millega seoses talurahvas hakkas astuma vene õigeusku, kuid ei Peetri kihelkonnas ega ka Järvamaal üldisemalt see usk suurt populaarsust ei saavutanud.¹³³ Samal ajal levis vennastekoguduste liikumine, mis haaras kõiki Järvamaa kihelkondi. Järva- ja Harjumaal tõusis esile Maltsveti liikumine, mis peagi sulandus väljarändamisliikumisega. Vennastekoguduste liikumine soodustas talupoegade hulgas kirjakuultuuri levikut, samal ajal taandusid poolpaganlikud rahvausundilised kujutelmad ja kombestik ning ka vanem rahvaluule ja -muusika.¹³⁴

Ajavahemikus 1802–1852 oli Peetri kihelkonna pastoriks Carl Matthias Henning, kes suhtus sümpaatiaga vennastekoguduste liikumisse ja tõlkis pietistlikku kirjandust eesti keelde. 19. sajandi esimesel poolel hakati rajama piibliselt, mille eesmärgiks oli piiblite kirjastamine ja levitamine ning ka üldisemalt vaimuliku kirjakuultuuri toetamine. 1820. aastal rajas Henning abipiibliseltsi ka Järva-Peetris.¹³⁵ See on Eesti kontekstis tähelepanuväärne, sest Briti ja Välismaa Piibliseltsi Peterburi osakonna 1813. aastal rajatud Eestimaa haruseltsil ei tekkinud arvukat kohalike abipiibliseltside võrku. Eesti- ja Liivimaa piibliseltsid olid esimesed vabatahtlikud ühendused, kuhu kuulusid ka eestlased. Need aitasid kaasa eestlaste lugemisoskuse süvendamisele ja kultuurilise arengule.¹³⁶ Pastor Henningul olid head suhted ka Ataste seminariga. Tema ajal, 1835. aastal, anti Peetri kihelkonna talupoegadele perekonnanimed.

1874. aastal sai Peetri pastoriks Gustav Felix Rinne, kes oli selles ametis kuni 1895. aastani. Rinne sai 1879. aastal Eestimaa kirjastuskassa abijuhatajaks ja 1881. aastal Järvamaa koolikomisjoni vaimulikuks liikmeks. Ta andis välja kolm eestikeelset lauluõpikut, mis olid mõeldud kooridele. Rinne avaldas ka kirjutisi Peterburi Evangeelse Pühapäevalehe saksakeelses väljaandes.¹³⁷ 1916. aastal sai Peetri pastoriks Christoph Wilhelm Beermann,

¹³¹ A r m a, Põhja-Eesti vaimulike lühielulood, lk. 238–239.

¹³² T i i u O j a. Katk Põhjasõja ajal Eestis. – Artiklite kogumik Eesti Ajalooarhiivi 75. aastapäevaks. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised 1 (8). Tartu 1996, lk. 235.

¹³³ S t o c k e b y, Ajalooline traditsioon, <http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=Peetri&id=2110>

¹³⁴ A n d r e s T š u m a k o v. Usuelu ja kirikud. – Järvamaa 2. Tallinn 2009, lk. 456–459.

¹³⁵ Teistel andmetel 1832. aastal, vt. A r m a, Põhja-Eesti vaimulike lühielulood, lk. 112.

¹³⁶ L i i v i A a r m a. Piibliseltside tegelased Eestis heategevuse edendajatena 19. sajandi esimesel veerandil. – Seltsid ja ühiskonna muutumine. Talupojaühiskonnast rahvusriigini. Artiklite kogumik. Toim. Ea Jansen, Jaanus Arukaevu. Tartu–Tallinn 1995, lk. 51–59, 66. Teistel andmetel asutas Henning Järva-Peetri abipiibliseltsi 1832. aastal, vt. A r m a, Põhja-Eesti vaimulike lühielulood, lk. 112.

¹³⁷ A r m a, Põhja-Eesti vaimulike lühielulood, lk. 218–219.

kes oli üliõpilasena osalenud Eest Üliõpilaste Seltsi lipu pühitsemisel, seda tseremoonial käes hoidnud ja ka kõne pidanud.¹³⁸

Kooliharidust hakati Eestimaal talupoegadele andma Rootsi võimu lõpuperioodil. Peetri kihelkonnas oli 1693. aastal kolm külakooli.¹³⁹

Mõisa- ja külakoolide olemasolu sõltus enamasti mõisnike suvast, mistõttu nende tegevus jäi juhuslikuks ja lühiajaliseks. Peetri kihelkonnas töötasid 1739. a. koolid Öötlas ja Viisu mõisas. 1740. aastail tegutses peale nende mõisakoolide kool ka Koordi mõisas. Kooliharidust tähtsaks pidanud pastor Carl Johann Sommeri ajal oli Peetri kihelkonnas näiteks 1762/63. õppeaasta talvel viis mõisakooli (Koigis, Vodjal, Koordis, Öötlas ja Viisul), õpperaamatud said õpilased tasuta.¹⁴⁰ 1786/87. aasta talvel oli Peetris isegi 9 kooli¹⁴¹, kuid juba järgmisel aastal oli koole ainult 4.¹⁴² 18. sajandi lõpus ja 19. sajandi alguses tegutses Peetri kihelkonnas pidevalt kaks kooli (Viisu ja Koigi mõisas). 1820. aastatel hakati kasutama rändõpetajaid, kelle ülesandeks oli toetada kodus õppimist ning kontrollida õpilaste oskusi. Nimeliselt on Peetri kihelkonnast 1822. aastast teada kaks rändõpetajat: Mäeküla Hans ja Juhan Mihkelson.¹⁴³

Eestimaal viidi 1816. aasta talurahvaseadusega sisse kaheastmeline rahvakoolikorraldus. Kolmeaastane esimese astme talurahva kogukonnakool tuli asutada iga 1000 mõisavalla elaniku kohta. Kihelkonnakoole kui teise astme rahvakoole rajati Eestimaal esialgu eraalgatuslikus korras. Süstemaatilisem küla- ja mõisakoolide õpetajate ettevalmistamine algas Eestimaal 1837. aastal. Siis avati Peetri kihelkonna Ataste karjamõisas eestikeelne õppeasutus, mis valmistas ette vallakooliõpetajaid. Seminari avamine sai võimalikuks tänu rüütelkonna ja Järvamaa edumeelsete mõisnike toele, kusjuures eestvedajaks oli siin Koigi mõisaomanik Georg von Grünewaldt. Seminari rajamisse andsid oma panuse 12 mõisaomanikku, igaüks 1000 rublaga. Viis neist olid Peetri kihelkonnast (Esna, Koigi, Huuksi, Öötlas, Palu). Kooli ülalpidamiseks renditi 180 Riia vakamaad põldu ja heinamaad. Lisaks maksis iga mõis seminaristide söögi, õppimise ja õppetarvete eest 100 rubla aastas.¹⁴⁴ Seminarile ehitati koolimaja ja abihooned, õppimiskulude katteks töötasid seminaristid kooli majandis. Õppeaeg seminaris kestis kolm aastat ja seal õpetati lugemist, kirjutamist, arvutamist, usuõpetust, käsitööd ning aiandust. Seminar suleti 1854. aastal pärast karjamõisa rendilepingu lõppemist. Selle aja jooksul sai seal koolmeistri ettevalmistuse 70 seminaristi, kellest enamik asus tööle Eestimaa küla- ja vallakoolides.¹⁴⁵

¹³⁸ Juhan Kõpp. Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu I. 1870–1905. Uppsala 1955, lk. 90.

¹³⁹ Aivar Põldvee. Haridusolud. – Eesti ajalugu III. Vene-Liivimaa sõjast Põhjasõjani. Koost. Enn Küng. Tartu 2013, lk. 412; Eesti kooli ajalugu. 1 kd. Toim. Endel Laul. Tallinn 1989, lk. 177.

¹⁴⁰ Liivi Aarma. Hariduselu kuni 1918. aastani. – Järvamaa 2. Tallinn 2009, lk. 20–21. Teistel andmetel töötasid koolid kolmes Peetri kihelkonna mõisas (kuus kooli), vt. Eesti kooli ajalugu, lk. 228.

¹⁴¹ Teistel andmetel 14 kooli, vt. Eesti kooli ajalugu, lk. 272.

¹⁴² Aarma, Hariduselu, lk. 22.

¹⁴³ Samas, lk. 23, 27.

¹⁴⁴ Samas, lk. 25.

¹⁴⁵ Lembit Veermaa. Kutseharidus Järvamaal. – Järvamaa 2. Tallinn 2009, lk. 114.

Maakondades hakkasid vastavalt 1838. aastal välja antud määrusele valla-, küla- ja mõisakoole juhtima koolikomisjonid. Järvemaal oli koolide arv 1838. aastaks tunduvalt kasvanud, Peetri kihelkonnas tegutses sel ajal juba viis talurahvakooli: Esna, Sargvere, Huuksi, Palu ja Päinurme ning nendele lisandus veel üks vennastekoguduse (Määri vendade) kool. Talurahvakoolide olukord hakkas paranema ka seetõttu, et 1840. aastal lõpetas esimene lend Ataste seminariste. Näiteks tegutses Hans Weinberg Ataste seminari esimesest lennust alates 1842. aastast kahekümne aasta jooksul Esna mõisa Suur-Kareda koolmeistrina. 1848. aastal oli Peetri kihelkonnas juba kaheksa talurahvakooli: Esna ja Kodasema mõisate ühiskool Ämbra külas, Esna mõisa kool Suur-Kareda külas, Koigi kool Sigapusma külas, Huuksi kool Tamsi külas, Päinurme, Palu, Öötla ja Vodja koolid. Ataste kasvandikud töötasid koolmeistritena ka Koigi mõisa Sigapusma, Vodja mõisa Kurjavere ja Öötla mõisa koolis. Õpilasi oli nendes koolides kokku 140, neist 82 poissi ja 58 tüdrukut. Kuigi koolide arv Peetri kihelkonnas järgneva kümnendi jooksul ei suurenenud, kasvas tunduvalt õpilaste arv, ulatudes 1859. aastaks juba 415-ni. Seejuures oli tüdrukute osakaal õpilaste seas jõudsalt kasvanud, lähenedes juba poolele kõikide õpilaste arvust.¹⁴⁶

Talurahvakoolides polnud veel kuni 19. sajandi esimese pooleni õppetöö ühtselt korraldatud. Kool võis paikneda kas talukambris, rehe- või kõrtsitoas, harvem asus see koolimajaks ehitatud hoones.¹⁴⁷ Koolis õpetati lugemist, usuõpetust ja vähemal määral ka arvutamist, 19. sajandil lisandus ka laulmine. Ataste seminari lõpetanute ettevalmistus oli parem ja nemad õpetasid ka kirjutamist ning aritmeetikat. Õpikuna kasutati Otto Wilhelm Masingu ja Peetri kihelkonna pastori Carl Matthias Henningu eesti keeles ilmunud kooli- ja usuraamatuid. 1850.–1860. aastatel oskas Peetri kihelkonnas lugeda 81% ja kirjutada 22% sõjaväkke värvatud noormeestest.¹⁴⁸

Vastavalt 1856. aasta Eestimaa talurahvaseadusele nähti ette kooli asutamine igas enam kui 300 elanikuga vallas, väiksemad vallad pidid kooli asutama ühiselt. Vallakoolide järelevalvajateks määrati 1866. aasta vallaseadusega talupoegadest koolivõõrmündrid. Vastavalt 1867. aasta Eestimaa külakoolide seadusele moodustati igas kihelkonnas koolivalitsus, kuhu kuulusid kirikueestseisja, mõisnikest koolivõõrmündrid ja pastor. Kohustuslikuks muutus kirjutamise ja rehkendamise õpetamine. Vastavalt 1875. aastal välja antud keisri määrusele lisandusid neile veel ka vene keel ning maateaduse ja ajaloo alused.¹⁴⁹

¹⁴⁶ A r m a, Hariduselu, lk. 26–28.

¹⁴⁷ Vt. ka Richard Viidalepa mälestusi Sargvere kooli algusest Jalapuul (U r v e B u s c h m a n n. Minevikku minemine. Tallinn 2014, lk. 359–361), samuti Nurmsi küla ja Sargvere kooli lugusid (Külateel. Paide valla külade lood. Koost. Reet Muru, [Türi], Saara Kirjastus [2009], lk. 72 ja 94–99).

¹⁴⁸ A r m a, Hariduselu, lk. 29.

¹⁴⁹ Samas, lk. 35.

1863. aastal tegutses Peetri kihelkonnas 13 kooli, 19. sajandi esimese poolega võrreldes olid lisandunud koolid Koordis, Viisu Vedruka külas, Müüslaris, Koigis ja Sargveres.¹⁵⁰ Õpetajad olid juba tunduvalt parema ettevalmistusega, nad olid lõpetanud kas Ataste või Kuuda seminari, või siis õppinud kas Põltsamaa või Pilistvere kihelkonnakoolis. Õpilasi oli nendes koolides kokku 709, kusjuures poiste arv oli tüdrukute omast veidi suurem. 1860. aastate lõpul ja 1870. aastatel võeti koolides õpikuna kasutusele Carl Robert Jakobsoni “Uus aabitsaraamat” ja “Kooli lugemise raamat”.¹⁵¹ Kirjaoskus ei olnud talupoegade seas 19. sajandi teisel poolel siiski veel kuigivõrd levinud. Sellest annavad tunnistust talude ostu-müügilepingud. Kareda küla 31 talu väljaostja hulgast oskas oma allkirja kirjutada vaid 10 inimest, ülejäänud 21 tegid lepingule kolm risti.¹⁵²

Olukord koolides muutus tunduvalt 1880. aastatel, mil algas venestamisperiood. Vallakoolis tohtis kahel esimesel aastal õpetada emakeeles, kuid mujal sai juba 1887. aastast õppekeeleks vene keel, erandiks jäid ainult usuõpetuse, kirikulaulu ja emakeele tunnid. Kuna paljud koolmeistritest ei osanud vene keelt nõutud tasemel, siis nad vallandati. Pärast 1885. aastat hakati maal asutama uue rahvakooli tüübina ministeeriumikoole. 1892. aastal asutati Koordi 1-klassiline ministeeriumikool, mis andis vallakoolihariduse. Venestamisega kaasnes ka vene õigeusu levitamine ja vastavate koolide asutamine. 1891. aastal rajatud Ammuta vene õigeusu kihelkonnakooli hakati talu järgi kutsuma Kangru kihelkonnakooliks, kuid 1905. aasta paiku kolis kool Järva-Jaani alevisse.¹⁵³

Pärast 1905. aasta revolutsiooni¹⁵⁴ olukord koolides muutus ja emakeele kasutamise võimalused laienesid uuesti. Enne Esimest maailmasõda ehk täpsemalt 1911. aasta andmetel oli Peetri kihelkonnas kokku 14 vallakooli, kolm mõisakooli (Huuksi, Koigi ja Prandi) ja üks 1-klassiline ministeeriumikool (Koordi). Kokku oli nendes õppeasutustes sel aastal 434 õpilast, kõige suurem oli Esna vallakool 49 õpilasega.¹⁵⁵

Rahvuslik liikumine algas Põhja-Eestis ehk Eestimaa kubermangus hiljem kui Lõuna-Eestis ning pidi ületama suuremaid takistusi. Linnade kõrval osales 1870. aastate lõpuks juba hoogu kogunud liikumises kõige aktiivsemalt Järvamaa, kuid konservatiivsuse ja tugeva vennastekoguduste liikumisega silma paistnud Peetri kihelkond selles

¹⁵⁰ Näiteks Sargvere koolis on haridusteed alustanud paljud väljapaistvad kultuuri-inimesed, oma eriala tunnustatud spetsialistid, teadlased, pedagoogid, kunstnikud. Tähelepanuväärselt palju kultuuriloos tuntud inimesi põlvneb ajaloolise Nurmsi küla Jalapuu põljalust, alates juba koolmeister Jakob Viidebaumist. Sellest perest on pärit rahvaluuleteadlane Richard Viidalepp (1904–1986), maalikunstnik ja kunstikooli õppejõud Ants Viidalepp (1921–2012), pedagoog ja koolijuhataja Urve Buschmann (snd. Viidalepp, 1934).

¹⁵¹ A r m a, Hariduselu, lk. 36–40.

¹⁵² L e a T a m m i s t e. Kareda küla ajalugu. Diplomitöö. Tartu 1982, lk. 33. Käsikiri TÜ Ajaloo ja arheoloogia instituudis.

¹⁵³ A r m a, Hariduselu, lk. 43–46, 60–61.

¹⁵⁴ 1905. aasta revolutsiooni kohta vt. Koigi valla külad läbi sajandite. Koigi 2012, lk. 25–26, 143, 261–264 ja A i m e T o o m s a l u. Kui selga sirutati. Tallinn 1969, lk. 58–102.

¹⁵⁵ A r m a, Hariduselu, lk. 60–61.

esirinnas ei olnud.¹⁵⁶ Märkimisväärseks keskuseks kujunes Paide, kus tunti elavat huvi Perno Postimehe ja teiste väljaannete vastu. Järvamaal koguti raha Aleksandrikooli heaks, osaleti Eesti Kirjameeste Seltsi tegevuses, kuid 1880. aastatel avaldas oma mõju siinsete aktiivsete tegelaste lahkumine Virumaale.¹⁵⁷ Suhteliselt vähe võeti osa Jakob Hurda korraldatud rahvaluulekogumisest.¹⁵⁸

Kultuurielu elavnes rahvusliku liikumise ajal eelkõige seoses laulu- ja mängukooride asutamisega. Kuna seltsimaju ei olnud, siis tehti rahvalalgustuslikku tööd koolimajades, kus toimusid ka laulu- ja näidendiproovid.¹⁵⁹ Eriti soodsad tingimused laulu- ja muusikakultuuri tekkeks ja arenemiseks olid Ämbra külas ning selles oli suur osa vennastekoguduste liikumisel ja Ataste seminari lähedusel.¹⁶⁰ Nelja Järvamaa koori seas võttis esimesest üldlaulupeost osa ka Peetri meeskoor. Kuna enamik kihelkondade meeskoore tegutses köstrite juhtimisel, juhatas seda koori tõenäoliselt köster Adolf Lukk.¹⁶¹ Tema juhtimisel võttis 13 lauljaga koor osa ka 1879. aastal toimunud II üldlaulupeost.¹⁶²

Koorilaulutraditsioon jätkus ka 19. sajandi lõpul ja Peetri koorid võtsid osa kihelkondlikest laulupidudest. Korraldati ka peoõhtuid ja muid üritusi kindlate eesmärkide saavutamiseks, näiteks oli 1888. aastal eesmärgiks oreli ostmine Peetri kiriku jaoks.¹⁶³ Peetri kihelkonda ulatus Paide seltside mõju, nii näiteks käis Koigis näitemänguga esinemas karskusselts Idu.¹⁶⁴ Huvi seltside asutamise vastu ei olnud kihelkonnas siiski kuigi suur. Nii 1894. kui ka 1897. aastal üritati rajada põllumeeste seltsi, kuid vähese huvi tõttu see ei õnnestunud.¹⁶⁵ Seltsiliikumist hakkas elavdama 1911. aastal asutatud Eestimaa Rahvahariduse Seltsi Peetri haruselts, mis püstitas oma eesmärgiks raamatukogu asutamise ja kõnekoosolekute pidamise. 1912. aastal oli seltsil juba 503 liiget. Seltside

¹⁵⁶ E a J a n s e n. Eesti talurahva rahvusliku teadvuse kujunemisest XIX sajandil. – Eesti talurahva sotsiaalsed vaated XIX saj. Tallinn 1977, lk. 77–119.

¹⁵⁷ M a r t L a a r. Äratajad. Rahvuslik ärkamisaeg Eestis 19. sajandil ja selle kandjad. Tartu 2005, lk. 184–185.

¹⁵⁸ Peetri kihelkonnast pani juba 1826–1828 regilaule kirja Friedrich Reinhold Kreutzwald, kelle vanemad töötasid sel ajal Viisu mõisas (vt. Aeg ärgata. Kaksikümne kaheksa eesti rahvalaulu. Kirja pannud Friedrich Reinhold Kreutzwald Järvamaalt Viisu külast 1828. aastal. Tartu–Paide 2014; J a n i k a O r a s. Laulikud ja laulukogujad. – Järvamaa 2. Tallinn 2009, lk. 199).

¹⁵⁹ H e r m a n n H e n n o c h. Kareda kandi lugu läbi aegade I. Ämbra 1994, lk. 173–174. Käsikiri ERM-i käsikirjade osakonnas.

¹⁶⁰ H e n n o c h, Huvipakkuvaid inimesi, lk. 239.

¹⁶¹ Ilmselt on temast juttu diakon J. C. Kersteni aruandes 1837. aastast, kus mainitakse Peetri köstrit Järvamaal, kes oli enne sepp ja mölder, seejärel vennastekoguduse ettelugeja, kes hakkas pastori juhatusel orelit mängima ja sai diakon Kersteni soovitusel köstriks, vt. R u d o l f P ö l d m ä e. Kultuurilisi vahelugemisi. Tallinn 1979, lk. 99; H e n n o c h, Huvipakkuvaid inimesi, lk. 266.

¹⁶² L a a r, Äratajad, lk. 193; Arne Pöder. Kooriliikumine. – Järvamaa 2. Tallinn 2009, lk. 354.

¹⁶³ H e n n o c h. Kareda kandi lugu I, lk. 174.

¹⁶⁴ J a a n E i l a r t. Kultuurilooline Järvamaa. – Paide rajoonis. Kodu-uurijate seminar-kokkutulek 6.–9. augustini 1972. Tartu 1972, lk. 192.

¹⁶⁵ H e r m a n n H e n n o c h. Kareda kandi lugu II. Ämbra 1994, lk. 35. Käsikiri ERM-i käsikirjade osakonnas.

tegevus sõltus suuresti võimuorganite eeskirjadest ja suvast, nii saadi luba raamatukogu rajamiseks alles 1914. aastal.¹⁶⁶ Peetri haridusseltsiga samal aastal asutati ka Peetri Kaubarvitajate Ühisus. Mõlemad organisatsioonid kujunesid elujõulisteks ja avaldasid suurt mõju kihelkonna arengule.¹⁶⁷

Kokkuvõte

Peetri kihelkond on üks Eesti ala olulisematest põlispõllunduspiirkondadest, kus soodsad looduslikud tingimused löid head eeldused püsiva külaasustuse tekkeks. Külad olid suured ja neid iseloomustasid suured kompaktsed põllud. Mõisad tekkisid Peetri kihelkonnas nii nagu mujalgi Järvamaal suhteliselt hilja, enamasti alles 17. sajandil, mistõttu selle valdkonna areng erines naaberpiirkondadest. Mõisad olid keskmise suurusega ja neid oli palju, 19. sajandil kokku 21. Enamasti kuulus igale mõisale ainult üks küla.

Talurahva arv kasvas eriti jõudsalt 18. sajandil, mil Peetri muutus Järvamaa kõige rahvarohkemaks kihelkonnaks. 19. sajandil rahvaarvu kasv aeglustus. Kihelkond oli tihedalt asustatud, mistõttu võimalused uute talude ja külade rajamiseks olid vähesed. Asustusse tõi kõige suurema muutuse talude kruntimõõtmine 19. sajandi teisel poolel, mis muutis külade üldilmet ja kogu senist asustuspilti hajusamaks. Peetri kihelkonnas säilis siiski enamasti kompaktned külatuumik, kuigi see muutus varasemaga võrreldes veidi hõredamaks. Majanduslikud ja sotsiaalsed suhted muutusid oluliselt seoses talude pärisestamisega, mis algas Peetri kihelkonnas juba 1860. aastatel ja viidi suures osas läbi juba 19. sajandi lõpuks. Kihelkonna arengut mõjutas asjaolu, et see jäi eemale Järvamaa suurematest liiklusteedest ja uutest raudteede ehitamisega seoses tekkinud asustuskeskustest.

Peetri kihelkonna kiriku- ja kultuurielus oli märgatav roll kohalikel luterlikel kirikuõpetajatel, kuid suure tähtsuse omandas 19. sajandil ka vennastekoguduste liikumine. Eestimaa talupoegadele hakati kooliharidust andma Rootsi võimu lõpuperioodil ja sellest ajast pärinevad ka esimesed teated õpetuse andmise kohta Peetri kihelkonna külakoolides. Pärast Põhjasõda sõltus mõisa- ja külakoolide olemasolu enamasti mõisnike suvast, mistõttu nende olemasolu jäi juhuslikuks ja lühiajaliseks. 19. sajandil algas järjekindlam koolihariduse korraldamine. Sellele aitas kaasa 1837. aastal Ataste karjamõisa rajatud eestikeelne õppeasutus, mis valmistas ette vallakooliõpetajaid. Rahvuslikus liikumises siiski Peetri kihelkonna rahvas väga aktiivselt ei osalenud, kultuurielu elavdas eelkõige laulu- ja mängukooride asutamine.

¹⁶⁶ E l l e n K a r u. Maaseltside osa talurahva kultuurielu ümberkujundamisel 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses. – Eesti külaelu arenguhooni. Toim. Ants Viires. Tallinn 1985, lk. 79; H e n n o c h, Huvipakkuvaid inimesi, lk. 247–249.

¹⁶⁷ H e n n o c h, Kareda kandi lugu II, lk. 89.

PEETRI KIHELKONNA REGILAUUDE KOGUMISEST

Ottilie Kõiva, Rein Saukas

Peetri kihelkonna regilaulupärand on jäädvustatud umbes 160 aasta kestel. Ometi ei ole neid, kes kodukihelkonna laule üles on kirjutanud või spetsiaalselt seal kogumas käinud, kuigi palju.

Esimeseks Peetri regilaulude kogujaks oli **Friedrich Reinhold Kreutzwald** (1803–1882), kes kirjutas 1828. aastal üliõpilasena regivärsse Viisu külast.¹

Jakob Hurda juhitud rahvaluule suurokogumise ajal (1888–1906) oli Peetri kihelkonnas kohalikke korrespondente väga vähe. Võib-olla on põhjuseks see, et neil aastail oli Peetri kihelkonnas talude päriksostmise kõrgaeg ja see võis võtta kogu energia.² Üheainsa, aga väga sisuka ja täpselt kirja pandud regilaulude korjanduse³ lähetas Hurdale 1889. aastal Ferdinand Russi – Öötle külast pärit kooliõpetaja ja kultuuritegelane, tollal veel Tartu Õpetajate Seminari õpilane. Oma 32. aruandes kirjutas Hurt saadetise kohta tunnustavalt: “Fr... R... Peetri kihlk: 60 laulu (9 kirj. pgn.)⁴ Kaunis korjandus. Täname südamest, nimelt et ka mitmesugusid tähendusi seletamiseks juure lisanud. – Peetrist ei tulnud seni veel midagi. Olge terve, et tee lahti tegite ja nii lahkkel kombel. Loodame, et veel meile tulete ja ka töisi kaasa kutsute. Palume adressi.”⁵ Huvitava faktina võib siin lisada, et oma täisnime kirjutas Russi ise saadetisele alles 30. IV 1932 Eesti Rahvaluule Arhiivis külas olles, ilmselt kodukihelkonnast pärit folkloristi Richard Viidalepa vahendusel. Rohkem rahvaluulesaadetisi Russilt siiski ei tulnud – kogu aeg ja energia on kulunud ametitööks ja seltsitegevuseks.

Ferdinand Russi (1937. a-st Rusi) sündis 24. II / 7. III 1872 Peetri kihelkonnas Öötle vallas Kooli talus koolmeister Hans Russi pojana. Alghariduse sai Russi oma isalt, seejärel õppis Põltsamaa kihelkonnakoolis 1884–1887, Pilistvere kihelkonnakoolis 1887–1888

¹ ÕES, EK 72, 17–44 (I–XXVIII). Publitseeritud: Aeg ärgata. Kaksikümne kaheksa eesti rahvalaulu. Kirja pannud Friedrich Reinhold Kreutzwald Järvamaalt Viisu külast 1828. aastal. Tartu; Paide 2014.

² Vt Ü l l e T a r k i a i n e n. Peetri kihelkonna ajalugu 19. sajandi lõpuni. Käesolevas köites, lk. 31 jj.

³ H II 13, 487–556.

⁴ Tegelikult sisaldab saadetus 66 regilaulu, aruandesse on lipsanud (trüki?)viga.

⁵ J . H u r t. Kolmaskümnes tõine aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. Aprillil 1889. – Postimees 1889, 18. IV, nr. 42, lk. 2.

ja Tartu Õpetajate Seminaris 1888–1892, kust sai õpetaja kutse. Russi töötaski terve elu õpitud erialal: Pilstvere kihelkonnakoolis õpetajana 1892–1898, seejärel Põltsamaal Eeva Puhki tütarlastekoolis õpetajana 1898–1899 (samal ajal ka koguduse kõstrina), kihelkonnakoolis (hiljem algkoolis) juhatajana 1899–1927, tütarlaste täienduskoolis juhatajana 1927–1937, kodutööstuskoolis õpetaja-juhatajana alates 1937. a-st. Russi oli aktiivselt tegev Põltsamaa seltsielus: põllumeeste seltsis kirjatoimetaja, näituste korraldaja ja kaubanduse osakonna raamatupidaja, tuletõrje seltsis 1898. a-st, piimaühisuses juhatuse liige ja raamatupidaja, jne. Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmees Põltsamaal oli ta 1926. aastast ja nooruses saatis kohalikke sõnumeid Postimehele. Ferdinand Russi suri 15. X 1958 ja on maetud Põltsamaa kalmistule.

Jakob Hurda rahvaluulekorrespondentide nimestikus on ka Koeru rändraamatukaupmees ja kirjastaja **Mihkel Leppik**, kes muu materjali hulgas on kirja pannud mõned Peetrist pärit regilaulud.⁶

Mihkel Leppik, kes oli luuletaja Kalju Lepiku vanaisa, sündis 29. IX / 11. X 1858 Järva-Jaani kihelkonnas Kuusna mõisas teenijatüdruku pojana. Ta õppis poolteist aastat Kuusna vallakoolis, seejärel täiendas end iseõppimise teel. Leppiku tööst, ametitest ja elukohtadest on teada vaid üksikud, dokumentaalselt tõestatud teated: rändraamatukaupmees Koerus (1882–1888, teistel andmetel, et 8 aastat), kaupmees Koeru kihelkonnas Rammal (1892), elukoht Ambla kihelkonnas Raka külas (1895) ja Tallinnas (1897). Leppik oli Eesti Kirjameeste Seltsi ja Eesti Aleksandrikooli Koeru abikomitee liige. Tema kirjastamisel on aastatel 1882–1888 ilmunud viis raamatukest, sh “Viru-Kannel. I. jagu” (Tallinn, 1886). Mihkel Leppik suri 22. VII 1930 Tallinnas õnnetusjuhtumi tagajärjel ja on maetud Rahumäe kalmistule.

1890. a. saatis Jakob Hurdale rahvaluulet Päinurme küla noormees **Hans Kalmet** (kogujanumber 575, 62. aruanne, 24. V 1890), see saadetis sisaldas aga ainult proosapärimusi. Paar regilauluteksti leiduvad Hans Kalmeti kirjas Jakob Hurdale.⁷

Hans Kalmet sündis 15. IX / 27. IX 1872 Peetri kihelkonnas Päinurme külas põllumehe pojana. Kalmeti elust on teada üsna vähe: ta õppis Põltsamaal Eesti Aleksandri Linna-koolis 1888–1889 – rohkemaks ei jätkunud vanematel raha. Sajandi lõpus on ta töötanud Peetri kihelkonnas Prandi vallas kooliõpetajana, aastatel 1903–1906 oli aga Tartu ülikooli raamatukogus teenija. Tartust saigi Kalmeti püsiv elukoht, kus ta ka 3. XI 1922 suri.

Järvamaa rahvaluulekoguja oli ka koolilaps **Elvine Marie Umming**, aga tema nime Hurda aruannetes ei leidu. Põhjus on selles, et Ummingu kirjapanekud oma Peetri kihelkonnast pärit vanaemalt⁸ kirjutas ümber Seliküla ministeeriumikooli õpetaja Julius Aleksander Rehberg (alates 1935 Reepärg) (1873–1942), kes niimoodi õpilaste abiga püüdis kogumist laialdasemaks muuta. Elvine Marie Umming sündis 17. III / 29. III 1886 Järva-Jaani kihelkonnas Seliküla vallas Jalgsema külas, 1912. a. abiellus ta Tallinnas oma kunagise õpetaja Rehbergiga ja edasise elu toimetas perenaisena oma kooliõpetajast

⁶ H II 65, 259–271, 327–335.

⁷ EKLA, f. 43, m. 8:3 (15. X 1890).

⁸ H II 57, 563–576.

abikaasa sünnitalus Haljala kihelkonnas Vihula vallas Kõldu külas Oru-Jaagul, kus ta elas veel 1947. aastal. Tema surmaaega ja -kohta pole õnnestunud kindlaks teha.

Mõned Peetri kihelkonnast pärinevad regilaulud on kirja pannud ja Jakob Hurdale saatnud ka Koeru kihelkonna suuroguja Hans Anton Schults⁹ 1892. a. Schults on sageli küll rahvasuust kogutud tekstid omaloominguliselt “luulelisemaks” teinud, aga Peetri regilaule ta õnneks muutnud pole, need on täiesti rahvaetsad.¹⁰

Peetri kihelkonna regilaule on kirja pannud **Karp Kuusik**, nii Jakob Hurda kui ka Matthias Johann Eiseni korrespondent. Ühes 1902. a. saadetises on pealkiri “Vanad laulu riismed Peetri kihel. üles kirjutatud K. Kuusik (Amblast)”.¹¹

Karp Kuusik oli rahvaluulekogumise ajal tisler, kes aastatel 1889–1896 elas mitmel pool Ambla kihelkonnas ja 1902. a. Tallinnas. Teadmishimulise noormehena püüdis ta minna Tallinna õppima, mis aga korda ei läinud. Siiski oskas ta ilmselt mitut võõrkeelt. Kukeveres on ta juhatanud väikest mees- ja segakoori, tema eestvõttel püüdsid sama valla noored asutada karskusseltsi. Kuusik tegi üsna aktiivselt kaastööd mitmele ajalehele – Eesti Postimees, Postimees, Linda, Virmaline –, avaldades sõnumeid Ambla kihelkonna elust, mõtteteri, lühijutte, luuletusi, mugandatud tõlkeid, teiste rahvaste vanasõnu, mõistatusi jm. Paljud neist on ilmunud eri varjunimede all. Omapärane oli Karp Kuusiku korraldatud väike rahva- ja laulumängude kogumise üritus 1891. a., mille kohta ilmus Lindas üleskutse “Ausad Eesti neid ja peiud” (20. juuli, nr. 29) ja aruanne (7. sept., nr. 35). Viimase järgi saatis talle rahvamänge kolm neiu Järva- ja Virumaalt. Rohkem kindlaid andmeid Kuusiku elukäigu kohta pole teada.¹²

Väga edukas oli rahvalaulude kogumine Peetri kihelkonnas 20. sajandi alguskümnenditel (1904–1916). Selle eeskätt rahvaviiside kogumisele orienteeritud töö organiseerijaks oli Oskar Kallas, toimus see aga Eesti Üliõpilaste Seltsi eestkoste all, nagu osutab kogu lühendki arhiivis (EÜS). Õnneks leidis mõneski Peetri kihelkonna külas siis veel häid regilaulikuid. Esmakordselt hakati nüüd jälgima ka rahvalauludele omast sünkretismi. Eriti täpsed olid Karl Viljaku viisistused ja esitamistavade kirjeldused. Peetri kihelkonnas kogusid laule kolm meest, kelle elukäiku siinkohal lühidalt tutvustame.

Peetri kihelkonna regilaulude tekstide kirjapanemisel on erilised teened **Voldemar Rosenstrauchil** (27. I 1877 – 8. I 1919). Ta sündis Laiuse kihelkonnas Kärdes mõldri

⁹ Rahvaluulesaadetistes kirjutab koguja oma nime Hans Anton (või H. A.) Schults(z). Kahest eesnimest on Hans antud sünnijärgsel ristimisel, Anton aga hiljem õigeusku ümberristimisel. Tema kohta vt. lähemalt: R i c h a r d V i i d a l e p p. Jakob Hurt ja Hans Anton Schultz. – Keel ja Kirjandus 1982, nr. 5, lk. 252–261.

¹⁰ Vt. lt. 58: “Põld tahab tõmbamist” (nr. 125, var. 1); lt. 74: “Rõõmus rehepeksja” (nr. 155, var. 1).

¹¹ E 42468–42471.

¹² Karp on õigeusu eesnimi, mille vasteks luteri kirikus on Kaarel~Karl. Ambla koguduse kirikuraamatute põhjal võiks siin oletada Kaarel Kuusikut, kes on sündinud 5. X (või XI) 1870 Käravetel, käinud leeris 8. III 1887 Amblas, elanud Kukeveres, abiellunud Olga Vassili t. Budska'ga, nende tütar Nadežda on sündinud 10. VI 1893 Kukeveres. Vt. EAA.1248.1.31, pag-mata, kanne 220; EAA.1248.1.58, l. 263.

pojana, õppis Väike-Maarja kihelkonnakoolis (1888–1894), töötas õpetajana Tallinnas (1894–1895) ja Kundas (1895–1896). Rosenstrauch oli viljakas harrastusluuletaja, kelle luuletusi on ilmunud perioodikas ja kahes luulekogus: “Arm ja valu” (Tartu 1903) ja “Põhjalilled” (Tartu 1908)). Loobunud õpetajaametist, õppis ta viinapõletajaks ning töötas viinameistrina Orjoli, Minski, Tšernigovi (seal ka mõisavalitseja) ja Ufaa kubermangus, kust naasis 1917. a. kodumaale. 1919. a. algul võeti Rosenstrauch punaarmeeleste poolt pantvangi ning lasti Rakke lähedal maha. Maetud on ta Laiuse kalmistule.

Voldemar Rosenstrauch oli missioonitundeline pühendunud rahvaluulekoguja. Ta alustas kogumist 1893. a. Hurda korrespondendina Väike-Maarjast. EÜS-i rahvaviiside talletamise aastatel käis ta puhkuse ajal vabatahtlikult, stipendiumi nõudmata kodumaal seda tööd tegemas. Rosenstrauch tegi viiside noodistajatele väga põhjalikku eeltööd. Oma kogumismeetodist kirjutas ta päevikus: “Üleüldine korjamise käik oli järgmine: Esmalt käisin ma üksi kõik kohad läbi teed valmistamas, laulikuid ülesse otsimas ja neid asjaga tutvustamas ja panin ka kohe, mis võimalik, paberisse, siis alles läksime viiside koguja seltsis.”¹³

Peetri kihelkonnas töötas Voldemar Rosenstrauch sõnade kirjapanijana aastatel 1911–1913, koos viiside noodistajate Peeter Penna (1911. a.)¹⁴ ja Karl Viljakuga (1912. ja 1913. a.)¹⁵.

Peeter Penna (2. I 1873 – 3. VII 1943) oli tollal Peterburi konservatooriumi üliõpilane Louis Homiliuse oreliklassis, hiljem täiendas end muusikateooria ja dirigeerimise alal. Ta töötas 1910–1918 Peterburis, kus juhatas eesti seltside koore. Aastal 1919 asus Penna elama Narva, kus tegutses muusikaõpetaja, organisti ja koorijuhina (kommertsikool, roomakatoliku kiriku kogudus, EELK Peetri kogudus, karskusselts “Võitleja” segakoor, meestelaulu seltsi segakoor jm.). Ta oli Narva muusikakooli üks asutajaid ja aastast 1931 ka direktor.

Karl Viljak (17. IV 1887 – 11. XII 1917) sündis Audru kihelkonnas Kabriste külas vallakooli õpetaja pojana, õppis Audru kihelkonnakoolis, Pärnu linnakoolis (lõpetas 1905), täiendas end iseseisvalt. 18-aastaselt sai Audru kirikuvalla kooli õpetaja koha, 1908. a. siirdus Tõstamaale, kus teenis ka kõstri ametis. Tung hariduse järele ja huvi muusika vastu viisid noore mehe 1910. a. Tartusse Rudolph Griwingi muusikakooli. Ülikoolilinn jäigi Viljaku koduks, kus ta töötas 1912. a-st surmani Hugo Treffneri gümnaasiumis laulu- ja matemaatikaõpetajana. Viljak suri kõhukelmepõletikku ja on maetud Pauluse koguduse kalmistule.

Karl Viljak oli entusiastlik koguja – Tartu poissmeheaastate (1910–1913) suved rändas ta laule üles kirjutades koos kaaslaste Voldemar Rosenstrauchi, Gustav Vilbergi (Vilbaste)

¹³ EÜS VIII 477; Voldemar Rosenstrauchi kogumismeetodi kohta vt. ka Ülo Tedre, Oskar Kallas folkloristina. – Oskar Kallas. Artikleid Oskar Kallase elust ja tööst. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu 1998, lk. 175.

¹⁴ EÜS VII 1657–1658, 1704–1707; EÜS VIII 558–883.

¹⁵ EÜS IX 920–1060; EÜS X 2244–2580.

ja Julius Margiga kokku 12 kihelkonnas (Laiuse, Simuna, Kuusalu, Harju-Jaani, Peetri, Haljala, Jõelähtme, Kose, Ambla, Järva-Madise, Viru-Nigula, Kadrina).

1. detsembril 1919 õppetööd alustanud EV Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna üliõpilased pidid prof. Walter Andersoni rahvaluule proseminaride raames koguma või enda mälestuste järgi üles kirjutama rahvaluuletekste. Üliõpilane Adele Jürgens sai oma proseminaritöö materjali 1923. a. suvel kohalikelt lastelt, olles Põltsamaal Emakeele Seltsi stipendiaadina murret ning Peetris ERM-ile etnograafilisi teateid ja vanavara kogumas. Peetris põhitöö kõrvalt kirja pandud regilaulud saatis ta Eiseni kogusse, lastelaulud asuvad Andersoni kogus.¹⁶

Adele Jürgens (a-st 1936 Jürendi; 29. XII 1890 – 7. VI 1985) sündis Koeru kihelkonnas Raigu vallas koolmeistri tütreana, 1920. a. lõpetas Tallinna Linna Õhtugümnaasiumi, kus oli õppinud 1919–1920, ja astus seejärel Tartu ülikooli filosoofiateaduskonda, kit-samaks erialaks eesti keel, üldine ja eesti kirjandus. Õpingute ajal pidi Jürgens töötama ajutise õpetaja-tunniandjana mitmes Tartu koolis, ülikooli lõpetamine venis 1937. a-ni, aga viimane eksam jäigi tegemata. Esimesel Nõukogude aastal elas Adele Jürendi juba Tallinnas, töötas Maksude Peavalitsuses tõlgina ja Saksa okupatsiooni ajal tunniandja ning raamatukoguhoidjana mitmes Tallinna koolis. Pärast sõda oli Jürendi Tallinna 1. Õhtukeskkooli õpetaja ja õppealajuhataja. Ta on maetud Siselinna kalmistule.

Teistes piirkondades elanud Peetrist pärit laulikutele on mõne laulu kirja pannud ka prof. Eiseni stipendiaadid 1920. aastatel. 1924. a. on ajaloolane **Otto (Otu) Liiv** (1905–1942) ühe regilaulu kirjutanud Alviine Liivilt Tallinnas¹⁷; 1926. a. on Keilas ühe regilaulu Elviine Voormannilt noteerinud pärasine kirjandusteadlane ja bibliograaf **August Palm** (1902–1972)¹⁸.

Võrreldes EÜS-i stipendiaatide mahukate korjandustega on Eiseni rahvaluulekogudesse Peetrist laekunud suhteliselt vähe regilaule. Lisaks nimetatutele on Eisenile Peetrist 1894. ja 1899. aastal 5 regilaulu saatnud Põltsamaa kooliõpetaja ja seltsitegelane **Martin Luu** (1876–1964)¹⁹ ja 1922. aastal 8 laulu **August Alberg**.²⁰ Hurda korrespondent Mihkel Leppik on saatnud rohkesti rahvaluulet ka Eisenile, sh. Peetri kihelkonnast 8 regilaulu.²¹

Prof. **Walter Andersoni** (10. X 1885 – 23. VIII 1962) organiseeritud lastefolkloori kogumise aktsioonist 1920.–1930. aastatel võtsid Peetri kihelkonna koolid aktiivselt osa: 1925. aastal Koigi 4-kl. algkool²² ja Sargvere 6-kl. algkool;²³ 1926. aastal Öötla 6-kl. algkooli VI kl.,²⁴ 1934. aastal samuti Öötla 6-kl. algkooli VI kl.,²⁵ kogumist juhendas

¹⁶ E 53651–53672; A 4319.

¹⁷ E, StK 26, 18 (24).

¹⁸ E, StK 37, 59 (1).

¹⁹ E 12669, 41066–41069.

²⁰ E 51838–51840.

²¹ E 7162–7216.

²² A 6975–6985.

²³ A 6987–7016.

²⁴ A 10518–10531.

²⁵ A 12572–12597.

Õõtlas koolijuhataja Peeter Lenk²⁶, kes õhtlasi saatis õpilaste kirjapanekud prof. Andersonile edasi. (Teiste koolide kohalikke juhendajaid pole kahjuks käsikirjades nimeliselt märgitud.) 1935. aastal on kogunud Sargvere algkooli V kl.²⁷ ja Viisu 4-kl. algkool.²⁸

Peale lastelaulude on kooliõpilaste kirjapanekute seas ka paar hällilaulu, palju mängitamislaule, loodushälendeid ja isegi kaks koduste tööde laulu – “Sõõru, lehmakene!” (lt. 89, var. 1, Peetrist ainuke noteering) ja “Kokku, koorekene!” (lt. 90, var. 1).

Oma kodukoha lastelaule panid Andersoni küsimuskava järgi kirja ka Peetrist pärit koolilapsed Paide linna alg- ja keskkoolides (~gümnaasiumides) aastatel 1925, 1928, 1935, 1936.

Umbes pool sajandit hiljem, Richard Viidalepa innustusel ja igakõlgsel abil korraldas Vodja 8-klassilise kooli emakeeleõpetaja **Saima Paeoja** oma õpilaste seas kaks kogumiskogumist: 1972./73. õppeaastal lastemängude²⁹ ja 1977. aastal mitmesuguse lastefolkloori kogumise.³⁰ Esimese tulemusel on arhiivi jõudnud mh mardi- ja kadriilaulukatkend ning teisest mitmeid variante lastelaulust “Lenda, lepatriinu!” ja loitsulisest õtlemisest “Anna raudhammas!”. Korjanduse loovutas arhiivile Richard Viidalepp, kes oli olnud kogumistöö innustajaks ja selle juures igakõlgselt abiks.

Folklorist **Richard Viidalepp**³¹ (1935. a-ni Viidebaum) (23. I 1904 – 3. VI 1986) pärineb Peetri kihelkonnast, ajaloolisest Nurmsi külast, Jalapuu põlistalust.

1926–1940 õppis Viidalepp Tartu Ülikoolis rahvaluulet, etnograafiat, eesti keelt ja arheoloogiat. 1929–1944 töötas ta Tartus Eesti Rahvaluule Arhiivis (aastast 1940 EKM rahvaluule osakond) ning seejärel Tallinnas Keele ja Kirjanduse Instituudis, kus aastatel 1952–1962 oli rahvaluule sektori juhataja ja pärast seda (kuni pensionile jäämiseni 1979. a.) vanemteadur. Kandidaadikraadi kaitses Viidalepp 1965. a. uurimusega eesti rahvajututudest. Tegelnud on ta ka rahvamängude, kommete ja folkloristika ajalooga.

Richard Viidalepp, üks eesti rahvaluule suurkogujaid, oli õhtlasi ka kogumistöö organiseerija ja juhendaja, koostas küsitluskavu, korraldas kogumisvõistlusi ja ekspeditsioone. Isiklikult on Viidalepp kirja pannud üle 16 000 lk. rahvaluuletekste. Kuigi tema kitsamaks erialaks oli rahvajututraditsioon, on ta väga palju kogunud ka rahvalaule, eriti Peetri kihelkonna regilaule. Varaseimad kaks regilaulukirjapanekut ERA kogudes

²⁶ Peeter Lenk (16. VI 1883 Pilstvere khk. Imavere v. – 25. X 1959 Suure-Jaani) õppis Pilstvere kihelkonnakoolis 1896–1900, Põltsamaal Eesti Aleksandri Linnakoolis 1900–1903, pedagoogilistel kursustel Paide linnakooli juures 1905–1906, kus omandas algkooliõpetaja kutse. Lenk töötas kogu elu kooliõpetaja või -juhatajana: Mäo valla Palu kool 1903–1905, Paide linna algkool 1906–1910, Koigi 2-kl. ministeeriumikool 1910–1916, Koeru algkool 1916–1921, Õõtla algkool 1921. a-st. Viimati töötas Lenk Järva-Jaani keskkoolis matemaatika- ja füüsikaõpetajana 1947–1956.

²⁷ A 12819–14832.

²⁸ A 15323–15335.

²⁹ RKM II 306.

³⁰ RKM II 327.

³¹ Viidaleppade (Viidebaumide) sugupuud on põhjalikult uurinud Richard Viidalepa vennatütar Urve Buschmann (snd. Viidalepp). Vt. U r v e B u s c h m a n n, Minevikku minemine. Tallinn 2014.

on saadud Leena Toimetajalt 1926. aastal.³² 1927. aastal oma esimesel pikemal kogumismatkal Peetri kihelkonda (Eiseni stipendiaadina) pani ta kirja üle 150 regilaulu.³³ Eesti Rahvaluule Arhiivi perioodil üleskirjutatud laulud leiduvad köidetes ERA II 7, 14, 35, 36 ja 298. Mõned regilaulud on ta Peetrist kogunud veel 1942. aastal³⁴ ja hiliseimad pärinevad aastast 1965.³⁵

Noorusest kõrge eani on Viidalepp hoolt kandnud oma kodukihelkonna Peetri, aga samuti ka kodumaakonna Järvamaa rahvapärimate jäädvustamise eest.³⁶ Veel 1965. aastal on ta korraldanud rahvaluulekogumise ekspeditsiooni Järvamaale.³⁷ Otseseks ajendiks oli tookord ülevaateartikli kirjutamine Järvamaa rahvaluulest kohalikule koduloolisele kogumikule; ekspeditsiooni vajalikkusest ja eesmärkidest laiemalt arutleb Viidalepp oma välitööpäevikus: “Lisaks oli sõber H. Tamperega korduvalt juttu olnud Järvamaast kui mitmeti huviäratavast rahvaluulelisest alast, mis aga viimastel aastakümnetel on kogumistöö orbiidist kuidagi täiesti kõrvale jäänud. Juba kodanlikul ajal oli Järvamaa läbi töötatud hõredamalt kui paljud teised alad. Fonograafiga pole seal üldse käidud. Aga ka magnetofon pole seni veel sinna jõudnud. Ometi oleks seal uurimist väärivaid nähtusi enam kui küllalt. Kunagi on see olnud väga rikkalikuks rahvalaulude alaks. Seal on noteeritud mõningaid väga vanu nähtusi.”³⁸

Mõne Peetri kihelkonnast pärineva regilaulu³⁹ on kirja pannud ka Viidalepa onupoeg **Otto Viide (a-ni 1938 Viidebaum)** (26. X 1891 – 19. I 1963).

Otto Viidebaum sündis 26. X 1891 Nurmsi külas Venehindreku talus mõisamoonaka pojana. Pere vahetas tihti lähikonnas elukohti ja isa ameteid, leidmata midagi püsivat. Viidebaum töötas lühiajaliselt Keila vallas abikirjutajana. Paremate elutingimuste otsingul rändas pere 1911. a. märtsis Siberisse Tomski oblastisse Toguli lähedale Oja külla. Otto Viidebaum oli seal küla kirjutaja ja kõigi ametlike asjade korraldaja, talvel õpetas kohalikele lastele lugemist ja kirjutamist, sest kooli polnud. Naasnud kodumaale, töötas Viidebaum Mäo valla kirjutaja abina, võttis osa Vabadussõjast, kus sai haavata, mis

³² E 59225 ja 59239.

³³ E, StK 40, 1–216, osa käsikirju leidub E 59519/906, lisaks 1928. aastast 6 laulu E 62540/3. Üks käsikirjavihik on arhiivi antud hiljem ja paikneb köites RKM II 335.

³⁴ RKM II 323, 173jj.

³⁵ KKI 37, 508, 539.

³⁶ Pille Kippar, Richard Viidalepp ja Järvamaa – Järva Teataja 1989, 27. V, nr. 61, lk. 3; 30. V, nr. 62, lk. 3. Vt. ka Kodumurre 20, Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts 2002, lk. 32–37.

³⁷ Ekspeditsioonil on regilaulu kirja pannud Helgi Kihno, Pille Kippar, Vaina Mäik ja Loreida Raudsep, need leiduvad köites KKI 38.

³⁸ KKI 37, 218–219. Üldist 1965. aasta Järvamaa ekspeditsioonist vt. ka J a n i k a O r a s, Viie 20. sajandi naise regilaulumaailm. Arhiivitekstid, kogemused ja mälestused. Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 27. Tartu 2008, lk. 166–168. Vt. ka K a d r i T a m m, Statistiline ülevaade kogumisvõistlustest ja folkloristide välitöödest. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 20. Tartu 2002, lk. 220–239. Folkloristide välitööd 1946–2001, vt. lk. 228–239.

³⁹ RKM II 11, 113–116, 202–203.

mõjutas tugevasti tema edasist elu. Ta elas vend Eduardi juures, tegi elatise teenimiseks taludes tööd. Otto Viide suri 19. I 1963 ja on maetud Paides Sillaotsa kalmistule.

Pärast Vabadussõda käis Otto Viidebaum ainelise ja suulise vanavara kogumismatkal, mida organiseeris ja toetas finantsiliselt Eesti Muinasvara Päästetoimikond, mille tegevust juhtisid Kristjan Raud ja August Pulst. Viidebaumi reis kestis 2. XI 1920 – 7. VI 1921 ja hõlmas Simuna, Kadrina, Harju-Jaani kihelkonna, koguja põikas põgusalt ka Viru-Jaagupi, Rakvere, Kuusalu, Ambla ja Peetri kihelkonda. Viidebaumi 39 laulutekstiga kaustik pealkirjaga “Muinas vaimu lõng. 1921. Kogunud vanavara korjaja O. Viidebaum. (???) Tallinna Eesti Muuseum. Korjamise rmt nr 1519, korjamise raamat asjade järele. Asja nimi: Laulud” asub praegu Eesti Rahvaluule Arhiivis.⁴⁰ Matkapäevik on arhiveeritud aga Eesti Rahva Muuseumi⁴¹ ning sisaldab ka mõistatusi, vanasõnu ja laule. Folkloristide vaateväljalt on see kõrvale jäänud. Neid laule ei avaldata käesolevas väljaandes, kuna lähemal vaatlusel selgus, et nad ei pärine suulisest traditsioonist, vaid trükiallikatest.

Peetri päritolu laulikutele teistes kihelkondades kirjutasid regilaule sealsed korrespondendid ja stipendiaadid oma kogumisreisidel, muidugi ka folkloristid oma välitöödel.

Jakob Hurda stipendiaadid **Oskar Kallas** (1868–1946) ja **Mihkel Ostrov** (1863–1940) kohtasid 1888. a. Jõhvi kihelkonna kogumismatkal Leena Randmerit, suure repertuaariga laulikut, kes oli sündinud Kirisaare külas. Nad panid temalt kirja 56 regilaulu.⁴²

Jüri kihelkonnas elanud Ann Kööbalt (Kööp) on 1889. a. regilaule kirjutanud **Jüri Johannes Vitismann** (1870–1949).⁴³

Jüri Johannes Vitismann sündis 9. IV / 21. IV 1870 Jüri kihelkonnas Rae vallas Vaskjala külas Otsa talus, kus hiljem oli samas peremees. Talupidamine ei pakkunud talle tookord huvi. Seejärel elas kahekorruselise maja omanikuna Tallinnas ja 1933. a-st pärisomanduseks ostetud Söödi talus Lagedil. Vitismann suri 20. II 1949 ja on maetud Jüri kalmistule.

Ambla kihelkonnas, Nõmmküla vallas elas Esna vallast pärit suure repertuaariga regilaulik Leenu Sauberg, kelle laulud noteerisid Voldemar Rosenstrauch ja Karl Viljak 1913. a.⁴⁴ 1909–1910 laulis Liisa Kärnel (Kärner) Järva-Jaani kihelkonnas 21 laulu Voldemar Rosenstrauchile ja **Jüri Välbele** (1882–1941), oma laulud oli ta õppinud Väike-Kareda külast pärit emalt.⁴⁵ Järva-Jaanis pani Rosenstrauch koos Pennaga kirja ka Peetrist pärit Ann Viguri ja Gustav Mosese laule.⁴⁶ Samuti EÜS-i kogumisaktsiooni

⁴⁰ TEM 11.

⁴¹ ERM TAp 282.

⁴² H II 1, 266/88 (391–427), 651/6 (836–850).

⁴³ H III 3, 257–268.

⁴⁴ EÜS X 2569–2580 (27–46).

⁴⁵ EÜS VI 1599–1602, EÜS VII 1580–1709.

⁴⁶ EÜS VII 1704–1707, EÜS VII 1657–1661.

raames on Rosenstrauch Rakvere kihelkonnas koos **Johannes Elkeniga** (1851–1931) saanud Ämbra külast pärit Liisu Vattalilt 9 regilaulu.⁴⁷

Esna vallast, Peetri kihelkonnast oli pärit Priidik Nahkur, kes laulude kogumise ajal (1913. a.) elas Narvas Kulgu linnaosas. Priidik Nahkurilt kirjutas **Richard Vilmansen** (1884–1960), tollane Peterburi konservatooriumi üliõpilane, pärasine muusikaõpetaja ja orkestrijuh, 38 terviklikku regilauluteksti.⁴⁸

Senistel andmetel viimased Peetrist pärit regivärsid on kirja pannud ja helisalvestanud folklorist **Mare Kõiva** (1954) 1990. a. Nissi kihelkonnas. 90-aastane Hille Äike on üllatavalt hästi mäletanud oma kodukihelkonna pärimusi.⁴⁹

⁴⁷ EÜS IX 1169–1174.

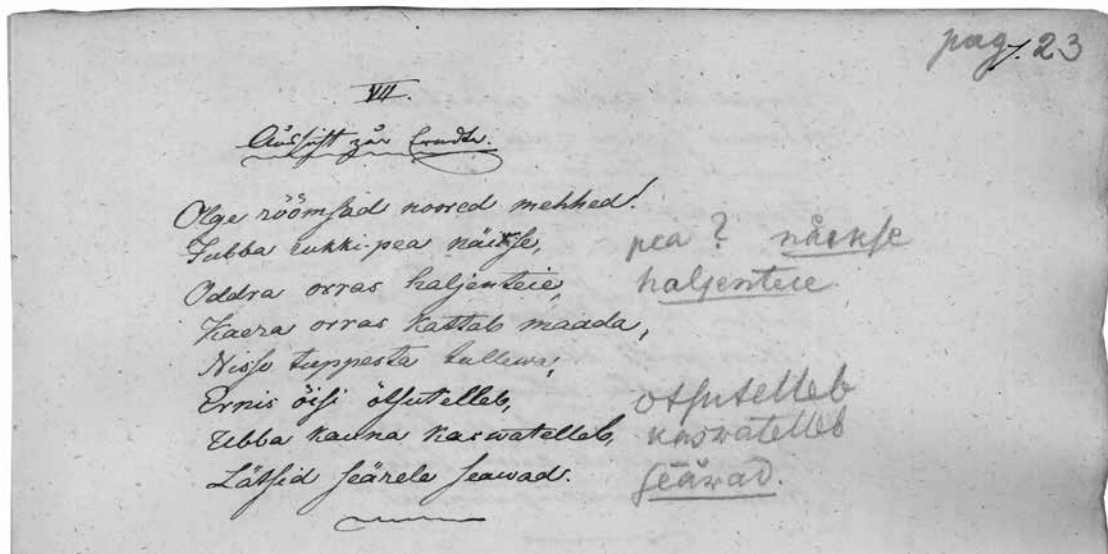
⁴⁸ EÜS X 2902–2917 (70–108). Vilmansen käis kogumas koos Tartu meditsiiniüliõpilase August Kinguga (1894–1965), aga kuna Kingu lahkus varem, kirjutas Vilmansen Priidik Nahkurilt ise kõik tekstid üles. Vilmanseni kohta vt. *R e i n S a u k a s*, August Kingu reisikaaslane Richard Vilmansen. – Paar sammukest. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat. 24/2007. Tartu 2008, lk. 207–212. Kogumismatka kohta vt. *R e i n S a u k a s*, Rahvaluulekoguja August Kingu elu lood. – Ruti raamat. Artikleid, lugusid ja mälestusi. Pühendusteos Rutt Hinrikusele. 7.05.2006. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum 2006, lk. 143–159.

⁴⁹ RKM II 434, 630–645; RKM, Mgn. II 4220, 4221, 4230.

Friedrich Reinhold Kreutzwald (1803–1882), arst ja kirjanik, rahvuseepose “Kalevipoeg” looja; üliõpilaspõlves kogus Peetri kihelkonna regilaule. EKLA, B-27:7

Friedrich Reinhold Kreutzwaldi 1828. a. üleskirjutatud “Kevad põllul”. Servale on pliiaatsikirjas märkmed lisanud Friedrich Robert Faehlmann. ÕES, EK 72, 23.

Ferdinand Russi, 1937. aastast Rusi (1872–1958), kooliõpetaja ja kultuuri-tegelane, pärit Peetri kihelkonnast Öötlast. 1889. aastal saatis Hurdale suure ja murdetäpselt kirjutatud Peetri kihelkonna regilaulude korjanduse. EKLA, A-2:2064.

Ferdinand Russi rahvaluulesaadetise algus. H II 13, 487.

Peetri kihelkonnast Järwamaalt. Saanud Fr. R...
 Colles küla (Esnovald) Saadud 18³/_{II} 89. [Ferdinand Russi] 30. II. 32.

1.
 La's mina annan Arju laulma
 ja u ja o ma Arju laulma, Arju kuulma
 hemme käälik Wõulane weeretama
 Järwamas jõnu jägama
 Sus tuleb küla küülamaie
 Walda wiiji waatamaie
 Kuid se laps ne laulud wõtnud
 Ullure jõnad ajanud
 Ma pole Arjus õpimaies
 Wirus wiiji wõtamaies
 Arjus õpigid äerjed
 Wirus wiiji wernanaesta
 Ma ärin kadu tüasja
 Kadu eide karneriija
 Lajja lehkede wahela
 Luid ma wõttin ludju juuista
 Laulid latina ninasta
 Lõnad kiija keele pealta

õ. perekendud
 u. perekendud
 f. wähe kuul. du

t. pärest s. p. rae.
 gutakp. inna d

#87 ✓

Pauline Arme Kõrs talu peremaene Suure Kõrda
niilai toostane. Lauedi kügel, põnikut lautades, rannki
väljal, lihtlik kassi laulid ette, tüpi kourisjärele. Kügel
olü wälles kügel. Kourid kügel, wamad küge all, wamad ei, koo-
red järele. Nõnda oli taht, wida küge käis. Kest ea
laulid tulid ajemise. Lõõtkull, wõidul, jarm, profun

Rahwalaulik Pauline Arme
(1863–1950).

Richard Viidalepp 1942. ERA, Foto 1931.

Pauline Armelt kirja pandud
“Lauliku soost” Voldemar
Rosenstrauchi 1911. a. käsikirjas.
EÜS VIII, 572/3.

573
4265
401/31/2

Minu lauliku soosta
Keele perija peresta
Laulik oli minu ifani
Laulik oli minu emani
Laulik mu wäine wuunamaene
Laulik oli lapse kügulyja
Laulik mist enestest jaelgi.

Peeter Penna (1873–1943), koorijuht ja muusikapedagoog, Peterburi konservatooriumi üliõpilasena EÜS-i stipendiaat. Kogus rahvalaule mitmes kihelkonnas, ka Peetris.

V. Rimski-Korsakov. EKLA, A-1:1151.

Mall Ohmuti viisivara Peeter Penna 1911. a. kirjapanekus. EÜS VIII, 492.

VII. 492

12). Mall Ohmut, 70a. s. Jõnn. kees. elanud ja õpinud laulus Oetlas, kus ka rüü-
süü. 18. II. 911.

284 (60) 1. *Kihelkonnad. 4. K 60, bis.*
** Jõnn. seda laulu (60) ja kogu*
 Niisid tahme mei. e mi. ne. ma, qai. e ko. du. kas. qul. la. *60, f. 152. laulu Ohmutile. Tõst ka kaaga,*

285 (61) 2. *Kihelkonnad.*
 Sei. u. e. mo, mem. me. ke. ne, tu. le. vail. ja. vaa. ta. mai. e. *61, f. 153. kuid algas kes teise tähti viis.*

286 (62) 3. *Kihelkonnad.*
 Mis jäält mü. el. la. paio. tab. Si. na. ju. mü. el. ta. paio. tab. *62, f. 154. Ja nõudis maaga (*) eisa. vail*

a) *Kihelkonnad.*
 Kõigeppaad, hellad vennad - u. *62, f. 155. laulid hästi, lauldes, f. 154*

287 (63) 4. *Kihelkonnad.*
 Kul. la. ke. ne, mem. me. ke. ne, pa. ne. fee. tü. tar. me. ke. la. *63, f. 158. laulmis viis. ol. ka maja,*

60 *Kihelkonnad.*
 hao. ne. kad. red. suppa. kü. la, kad. red. kü. laud. kas. qul. ma. ta. *60, f. 60, bis, roprom. apr. 60, f. 163.*

60, f. 156. Mira apa laulus, laulata. rüü. e. 60, f. 157.
de vail. lina. jänis. e. 60, f. 157.
Mis lüäl. kü. lüäl. vail. kü. lüäl. e. 60, f. 159.
Mis ol. rü. kas. rist. kü. lüäl. e. 60, f. 160, ja. 161.
Oh. kummi. kummi. kummi. e. 60, f. 162 (kummi. e. 60, f. 162-63)

MÜÜTILISED LAULUD

1. LOOMINE

1.

1

Sinisirje linnukene,
sinisirje, kuldekirje,
lendas meie kopelisse.

Kolm oli põesast kopelissa:

⁵ üks oli sinine põesas,
teine oli punane põesas,
kolmas kullal kirjutatud.
Põlgas ta sinise põesa,
põlgas ta punase põesa,
¹⁰ võttis kulda arma'aksi.

Hakkas ta pesa tegema:

tegi kuu, tegi kaksi,
tegi tüki kolmat kuuda,
nädaliku neljat kuuda,
¹⁵ veerandiku viiet kuuda.

Vaimuskäijate käest õpitud.

Hakkas ta mune munema:
munes kuu, munes kaksi,
munes kuu kolmat kuuda,
nädaliku neljat kuuda,
²⁰ veerandiku viiet kuuda.

Hakkas poegi audumaie:
audus kuu, audus kaksi,
audus kuu kolmat kuuda,
nädaliku neljat kuuda,
²⁵ veerandiku viiet kuuda.

Üks sai kuuks Kuuramaale,
teine päevaks Pärnumaale,
kolmas ilmale imeksi,
neljas täheks taeva'aksi,
³⁰ viies vikerkaariks veeremaie.

EÜS X 2571/2 (30) < Ambla khk., Nõmmküla v., Kalle k. < Peetri khk., Esna v., Kõisi k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Leenu Sauberg (1913).

Trükitud: ERI I, lk. 24, Vi (Jä) 22 (lt. 2: Loomine); ERIV IV, lk. 54/5 (lt. 1: Loomine).

Viis: EÜS X 2512 (5). Vt. laul nr. 320.

2. TÄHE MÕRSJA

2

Laske maha, ma paluksin!
Kui ei lase, ei palugi!
Küllap mina õetsun õhta'ani,
kiigun keskehommikuni,
⁵ laulan laia valge'eni.
 Küllap leppa lüpsab lehma,
küllap kaske saadab karja,
valgepea joodab vasika,
saadab karja kauge'ella.
¹⁰ Mis ta leidis karjateelta?
Kana leidis karjateelta,
viis ta koju eide kätte.
Eit pani vakkaje vajuma,
alla kaane kasvamaie.
¹⁵ Kasvis üksi saksa tütar.

1.

Sel olid kolmed kosilased,
viied, kuued viinakruusid,
kalevised kahed, kolmed:
üks oli Kuu, teine Pääva,
²⁰ kolmas Tähte poisikene.
 Tema aga mõistab, kostab vastu:
“Ei ma lähe Kuulegi,
ega lähe Päävalegi,
ma lähen Tähte poisile.
²⁵ Kuu nüüd paistab kumedaste,
Pääv nüüd paistab palavaste.”
 Tähte tuppa kutsutie,
süüa ette annetie,
hõbedaste vaagenie,
³⁰ kullaste karika peäle.

ÕES, EK 72, 38/9 (24) < Peetri khk., Viisu k. – F. R. Kreutzwald (1828).

Dbl. 1: ÕES, EK 72, 16 (12). Dbl. 2: ÕES, EK 72, 68 (5).

Trükitud: EV III, nr. 100E; ERI II, lk. 100/1, Jä 16 (lt. 16: Salme neiu).

Laske kiigelt maha + Õõtsun õhtuni + Tähe mõrsja.

3. VENNA OTSIJA

3

Mul oli kolmi eada venda:
üks kui ua-õiekene,
kaks kui ernekaunakesta:
ühe mina saatsin karjateele,
⁵ teise saatsin marjamaale,
kolmanda kalajõele.
 Tuli venda karjateelta,
jo tuli teine marjamaalta –
ei tulnd kolmat koguni.
¹⁰ Ma läen venda otsimaie.

1.

Võtan alla iirialli,
kæe kõrva kuldakörvi.
Tuleb aga Kuuke, Kuura meesi.
 “Kas aga nägid minu venda
¹⁵ vee päele veerevada,
mere saares sõudevada,
lootsikuid jo loputavad?”

 Tuli aga Tähti, teine meesi.
 “Kas aga nägid minu venda

²⁰ vee päele veerevada,
mere saares sõudevada,
lootsikuid jo loputavad?”
“Jaa, mina nägin sinu venda
vee päele veerevada,
²⁵ mere saares sõudevada,
lootsikuid jo loputavad.”

Andsin alta iirialli,
käe kõrvast kuldakõrvi –
armsam oli vennakene
³⁰ kui oli iiriallikene,
kallim oli vennakene
kui oli kuldakõrvikene.

H II 1, 274/5 (405) < Jõhvi khk., Puru k. < Peetri khk., Kirisaare k. – O. Kallas, M. Ostrov < Leena Randmer (1888).

Trükitud: ERI I, lk. 201, Vi 1 (lt. 8: Uppunud vend); VK VIII nr. 11 (lt. 3: Venna otsija, var. 1); VK X nr. 3 (lt. 3: Venna otsija, var. 1).

2.

4

Minu vend läks alla vetta,
venna pärg jäi peale vetta,
kaabu kallaste vahele.
Kuu mina nutan venna kuube,
⁵ päeva nutan venna särki,
aasta venna aseta,
nädala venna näguda.
Otsin jõed, otsin järved,
kõik ma turud tunnistasin,
¹⁰ linnad läbi lõõritasin.
Kust ma leidsin hella venda?

Poesta poorti ostemasta,
poesta poorti, linnast linti,
saksa kapist karrast pärga.
¹⁵ Mina vennalta küsima:
“Ütle üles, anna teada,
kellel ostad poesta poorti,
poesta poorti, linnast linti,
saksa kambrist karraspärja!”
²⁰ “Oma noore noorikule,
punaselle palge’elle,
rohelise ruugetele.”

EÜS VIII 882/3 (555) < Peetri khk., Esna v., Müüsleri k. < Koeru khk., Väinjärve v., Aruküla – V. Rosenstrauch, P. Penna < Miina Rohr (1911).

Viis: EÜS VIII 520 (173). Vt. laul nr. 637.

4. SUUR TAMM

1.

5

Lähme merda pühkimaie,
mere ääri äigamaie,
luuad kuldased käessa,
hõbedased luuavarred!

⁵ Pühin pühkemed meresse,
äigan laastud laenetesse.
Mis ma leidsin pühetesta?
Suure tamme, laiad oksad.

Viisin koju suure tamme,
¹⁰ istutasin isa iluks:
 “Kasva, tamme, jõua, tamme!”
 Tamm ei kasnud, tamm ei jõudnud,
 tamme vajuks vaksa kaks.
 Lähme merda pühkimaie,
¹⁵ mere ääri äigamaie,
 luuad kuldased käessa,
 hõbedased luuavarred!
 Pühin pühkemed meresse,
 äigan laastud laenettesse.
²⁰ Mis ma leidsin pühetesta?
 Suure tamme, laiad oksad.
 Viisin ema õue alla,
 istutan ema iluks:
 “Kasva, tamme, jõua, tamme!”
²⁵ Tamm ei kasnud, tamm ei jõudnud,
 tamme vajuks vaksa kaks.
 Lähme merda pühkimaie,
 mere ääri äigamaie,
 luuad kuldased käessa,
³⁰ hõbedased luuavarred!
 Pühin pühkemed meresse,
 äigan laastud laenettesse.
 Mis ma leidsin pühetesta?
 Suure tamme, laiad oksad.
³⁵ Viisin venna õue alla,
 istutan venna iluks:
 “Kasva, tamme, jõua, tamme!”
 Tamm ei kasnud, tamm ei jõudnud,
 tamme vajuks vaksa kaks.
⁴⁰ Lähme merda pühkimaie,
 mere ääri äigamaie,
 luuad kuldased käessa,
 hõbedased luuavarred!
 Pühin pühkemed meresse,
⁴⁵ äigan laastud laenettesse.
 Mis ma leidsin pühetesta?
 Suure tamme, laiad oksad.
 Viisin õe õue alla,
 istutan õe iluks:

⁵⁰ “Kasva, tamme, jõua, tamme!”
 Tamm ei kasnud, tamm ei jõudnud,
 tamme vajuks vaksa kaks.
 Lähme merda pühkimaie,
 mere ääri äigamaie,
⁵⁵ luuad kuldased käessa,
 hõbedased luuavarred!
 Pühin pühkemed meresse,
 äigan laastud laenettesse.
 Mis ma leidsin pühetesta?
⁶⁰ Suure tamme, laiad oksad.
 Viisin peiu õue alla,
 istutan peiu iluks:
 “Kasva, tamme, jõua, tamme!”
 Tamme kasvis, tamme jõudis,
⁶⁵ tamme kasvis taeva'asse,
 oksad pilveje ujusid.
 Tamm tahab taevasta jägada,
 oksad pilveid pillutada.
 Raiume maha suure tamme,
⁷⁰ suure tamme, laiad oksad.
 Mis sest tammest siiski saame?
 Tammesta saab söömalauda,
 otsa pealt saab orja sāngi,
 ladvast laste laululauda,
⁷⁵ keskelt kena kiriku.
 Mis jääb üleje, jätan jälle:
 seält saab hella venna sauna,
 kus mu venda vihtelekse,
 ainad külge audelekse.
⁸⁰ Mõõda sõitsid Mündi saksad,
 iga reede Riia saksad,
 iga laupäev Laane saksad,
 iga kuus kuningapoeg.
 Seäl need saksad seisatasid,
⁸⁵ seisatasid, mõistatasid:
 “On see nüüd Lihula linna,
 või on see Rahula randa,
 või keiseri kiriku?”
 Mina kuulen, kostan vastu:
⁹⁰ “Oh, te hullud sakselased!

Oleks see Lihula linna,
siis oleks lihasta tehtud;
oleks see Rahula randa,
siis oleks rahasta tehtud;
⁹⁵ oleks keiseri kiriku,
siis oleks kõie keerekesta.
See on sandi saunakene,

vaese mehe varjukene.
Peäks teie seesta nägema,
¹⁰⁰ nenda kui pealt nääte:
seest on siidiga siutud,
vahelt niidiga niutud,
keskelt karraga kaetud,
vikerkaar tal katusel.”

Kk.: 4., 17., 30., 43., 56. hõbedast. Vrd. “Mere pühkimine” (lt. 9).

ÕES, EK 72, 32/4 (19) < Peetri khk., Viisu k. – F. R. Kreutzwald (1827?).

Mere pühkimine + Suur tamm + Imelik maja.

2.

6

Peretütar peenikene,
talutütar, taimekene,
pühi sina tuba, laasi lauda,
pühi sina tuba puhta'aksi,
⁵ laasi lauda libedaksi,
ari akendalune!
Pühi pühkemed meresse,
lase laastud laenettesse!
Mis mina leian laenetesta?
¹⁰ Suure tamme, laiad oksad.
Võtan see tamme õlale,
viisin see tamme koduje,
istutan isa iluksa,
istutan taadi tuluksa.
¹⁵ Tamm ei kasvand, tamm ei tõusnud,
tamm ei kasvand taeva'asse,
oksad pilve ei pugunud,
lehed kuud ei kustutanud,
keelnd ei pääva paistemaie.
²⁰ Peretütar, neitsikene,
talutütar, taimekene,
pühi sina tuba, laasi lauda,
pühi sina tuba puhta'aksi,
laasi lauda libedaksi,
²⁵ ari akendalune!

Pühi pühkemed meresse,
lase laastud laenettesse!
Mis mina leian laenetesta?
Suure tamme, laiad oksad.
³⁰ Võtan see tamme õlale,
viin see tamme koduje,
istutan ema iluksa.
Tamm ei kasvand, tamm ei tõusnud,
tamm ei kasvand taeva'asse,
³⁵ oksad pilve ei pugunud,
lehed kuud ei kustutanud,
keelnd ei pääva paistemaie.
Peretütar, neitsikene,
talutütar, taimekene,
⁴⁰ pühi sina tuba, laasi lauda,
pühi sina tuba puhta'aksi,
laasi lauda libedaksi!
Pühi pühkemed meresse,
lase laastud laenettesse,
⁴⁵ ari akendalune!
Mis mina leian laenetesta?
Suure tamme, laiad oksad.
Võtan see tamme õlale,
viin see tamme koduje,
⁵⁰ istutan venna iluksa.

Tamm ei kasvand, tamm ei tõusnud, lehed kuud ei kustutanud,
tamm ei kasvand taeva'asse, keelnd ei pääva paistemasta.
lehed kuud ei kustutanud, Peretütar, neitsikene,
oksad pilve ei pugunud, ⁷⁵ talutütar, taimekene,
⁵⁵ keelnd ei pääva paistemasta. pühi sina tuba, laasi lauda,
Talutütar, neitsikene, pühi sina tuba puhta'aksi,
talutütar, taimekene, laasi lauda libedaksi,
pühi sina tuba, laasi lauda, ari akendealune!
⁶⁰ ari akendealune! ⁸⁰ Pühi pühkemed meresse,
Pühi pühkemed meresse, lase laastud laenetsesse!
lase laastud laenetsesse! Mis mina leian pühetesta?
Suure tamme, laiad oksad. Suure tamme, laiad oksad.
⁶⁵ Võtan see tamme õlale, Võtan see tamme õlale,
viin see tamme koduje, ⁸⁵ viin see tamme koduje,
istutan õe iluksa, istutan peiu iluksa.
sõsaralle sirgumaie. Tamm siis kasvas, tamm siis tõusis,
tamm siis kasvas taeva'asse, tamm siis kasvas taeva'asse,
⁷⁰ oksad pilve ei pugunud, oksad pilve ju pugesid,
lehed kuuda kustutasid, lehed kuuda kustutasid,
keelsid pääva paistemaie. keelsid pääva paistemaie.

Kk.: 8., 27., 44., 62., 81. Sae.

H II 13, 515/8 (25) < Peetri khk., Esna v., Öötle k. – F. Russi (1889).

Virkuseõpetus neidudele + Pühkmed merre + Suur tamm.

7

3.

Kiigulaul

Mis paistab sealta mäelta?
Tamm paistab sealta mäelta.
Lähme see tamme vaatama!

Toome see tamme kodusse,
⁵ istutame isa õue,
isa õue ilusaksi.

Koor laulab:

Tamm pole jõudnud, tamm pole kasvand,
tamm pole kasvand taevaesse.

Niiviisi hakkab see laul otsast peale ja saab esimene kord lauldud isa õue, teine kord ema õue, kolmas kord venna õue ja neljas kord õe õue. Kui õe õue tuleb, siis laulab koor:

Tamm on jõudnud, tamm on kasvand,
¹⁰ tamm on jõudnud taevaesse.

See laul on ülesse kirjutud Tallinna kubermangust, Peetri kihelkonnast.

E 12669 < Põltsamaa khk. < Peetri khk. – M. Luu (1894).

4.

8

Pe - re - tü - tar, neit - si - ke - ne, jaa - ni - ke.

Peretütar, neitsikene,
 talutüdruk, tammekene,
 pühi tuba, laasi lauda,
 pühi kammer valge'eksi,
⁵ ari akendealune!

Pühi pühkmed meresse!

Ma läen homme otsimaie.

Mis ma leian pühetesta?

Suure tamme, laiad oksad.

¹⁰ Võta see tamme õlale,

vii see tamme kojuje,

istuta isa iluksi!

Tamm ei kasvand, tamm ei jõudnud,

tamm ei kasvand taeva'asse,

¹⁵ oksad pilve ei pugunud,

lehed kuud ei kustutanud.

Peretütar, neitsikene,

talutüdruk, tammekene,

pühi tuba, laasi lauda,

²⁰ pühi kammer valge'eksi,

ari akendealune!

Pühi pühkemed meresse!

Ma läen homme otsimaie.

Mis ma leian pühetesta?

²⁵ Suure tamme, laiad oksad.

Võtan see tamme õlale,

viin see tamme kojuje,

istutan ema iluksi.

Tamm ei kasvand, tamm ei jõudnud,

³⁰ tamm ei kasvand taeva'asse,

oksad pilve ei pugunud,

lehed kuud ei kustutanud.

Peretütar, neitsikene,

talutüdruk, tammekene,

³⁵ pühi tuba, laasi lauda,

pühi kammer valge'eksi,

ari akendealune!

Pühi pühkemed meresse!

Ma läen homme otsimaie.

⁴⁰ Mis ma leian pühetesta?

Suure tamme, laiad oksad.

Võtan see tamme õlale,

viin see tamme kojuje,

istutan õe iluksi.

⁴⁵ Tamm ei kasvand, tamm ei jõudnud,

tamm ei kasvand taeva'asse,

oksad pilve ei pugenu,
lehed kuud ei kustutanud.

Peretütar, neitsikene,
⁵⁰ talütüdruk, tammekene,
pühi tuba, laasi lauda,
pühi kammer valge'eksi,
ari akendealune!
Pühi pühkemed meresse!
⁵⁵ Ma läen homme otsimaie.

Mis ma leian pühetesta?
Suure tamme, laiad oksad.
Võtan see tamme õlale,
viin see tamme kojuje,
⁶⁰ istutan neiu iluksi.

Tamm nüüd kasvas, tamm nüüd jõudis,
tamm nüüd kasvis taeva'asse,
oksad pilveje pugesis,
lehed kuud ju kustutasid.

EÜS VIII 605/7 (135) < Peetri khk., Esna v., Öötle k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Juula Kraavel
(Kramer) (1911).

Viis: EÜS VIII 490 (54) < Liisa Pärtmann.

Virkuseõpetus neidudele + Pühkmed merre + Suur tamm.

5. KOTKAS KAARE ALT

9

Läksin Loojale loole,
Maarialle heinamaale,
Looja loogu võttemaie,
Maarja heina niitmaie,
⁵ rehad kuldased käesse,
varred vaskised järele,
hõbedased rehapulgad.
Võtsin kaare, võtsin kaksi,
hakkan kolmat võttemaie.
¹⁰ Mis ma leidsin kaare alta?
Leidsin kotka kaare alta.
Mis seäl kotka tiiva all?
Kerves kotka tiiva all.

Kk.: 7. hõbedast.

ÕES, EK 72, 19 (1) < Peetri khk., Viisu k. – F. R. Kreutzwald (1828).

Loojale loole + Kotkas kaare alt + Neli neidu.

1.

Mis seäl kervesilma peäl?
¹⁵ Laast seäl kervesilma peäl.
Mis sest laastust raiutakse?
Jaani aita raiutakse.
Mis senna aita pandanese?
Neli noorta neitsikesta:
²⁰ vөөkudujad, poogaloojad,
rataskirjakirjutajad.
Üks seäl siub siidisida,
teine niub niitisida,
kolmas kujub kuldavööda,
²⁵ neljas nutab noorta meesta.

6. MÕÕK MEREST

1.

10

Mõistke, mõistke, mehed noored,
arvake, poisid avarad,
teädanege, naesed targad,
mis seal meila tehtanesse
⁵ Viru kuuskede vilula,
Harju haavade seassa,
Lääne leppade vahele?
Tehti kallist kaubakammert,
vikiti jo viinalauda:
¹⁰ viis oli kirvest vikkimas,
sada saagi saagimas,
tuhat tapperid tasumas.
Mõistke, mõistke, mehed noored,
arvake, poisid avarad,
¹⁵ teädanege, naesed targad,
mis sealta määlta paistab?
Õunapuu paistab mäelta.
Mitu oksa õunapuussa?
Kolm oli oksa õunapuussa.
²⁰ Mitu õita oksalagi?
Viis oli õita oksalagi.
Mitu õuna õielagi?
Üks oli õuna õielagi,
seegi õunake ilusa,
²⁵ seegi marjake magusa.
See õuna mõnesugune:
eha poolt ilusikene,

pääva poolt punasikene,
kuu poolt kumedikene,
³⁰ Riia poolt oli ristiline,
Narva poolt oli nastuline.
See õuna kukkus meresse.
Läksin õuna otsimaie,
läksin põlvini meresse,
³⁵ kaelani kalakudusse,
helmini Emajõgeje.
Mis mu helmi helgatali,
mis mu raha raksatali?
Mõek mu põlvi puutunesse,
⁴⁰ tääk mu helmi helgatali,
rauda raha raksatali.
Võtsin see mõega meresta,
viisin mõega mõisilule,
viisin herra laua peale.
⁴⁵ Küsiteli noored herrad,
küsiteli, mõistatali:
“Kas see mõeka maksab palju?”
Mina kuulen, kosten vastu:
“See on mõeka, maksab palju:
⁵⁰ üheksa hüva hoosta,
kaheksa karimärada,
kümme künniruunakesta,
tuhat tünderid nisuda,
sada salve rukkieida.”

Kk.: 36. Emma jöggene; 37. elpateli; 40. Teek (?) mo elmi elpatisse; 54. rukkiella.

ÕES, EK 72, 40/1 (26) < Peetri khk., Viisu k. – F. R. Kreutzwald (1828).

Trükitud (kärbetega): ERI I, lk. 318, Jä 8 (lt. 9: Harja otsimine).

Laeva tegemine + Õunapuu + Mõök merest.

Mis säält mä - el - ta pais - tab? Õu - na - puu mä - el - ta pais - tab.

Esimese värsi tekst on noodi alla paigutatud teise värsi eeskujul, käsikirjas on silbitamine ebaselge. (J. O.)

Mis säält mäelta paistab?
 Õunapuu mäelta paistab.
 Mitu oksa õunapuule?
 Üks oli oksa õunapuule.
⁵ Mitu õita oksalagi?
 Kolm oli õita oksalagi.
 Mitu õuna õielagi?
 Üks oli õuna õielagi,
 seegi õunake ilusa:
¹⁰ eha poolt ilusikene,
 päeva poolt punasekene,
 Riia poolt oli ristiline,
 Narva poolt oli nastuline.

Läksin õuna otsimaie.
¹⁵ Mis mul põlvi puutuneksi,
 või mis rinda raksatelle?
 Mõek mu põlvi puutuneksi,
 kerves rindu raksatelles,
 nuga helmi helgatelles.
²⁰ Viisin mõega mõisinussa,
 panen härra laua peale.
 Küsitelle, mõistatelle:
 “Kes selle mõega siia toonud?”
 “Mõek maksab pailu rahada,
²⁵ tuhat tünderit nisuda,
 sada salve rukkieida.”

Kk.: 14. õune.

EÜS VIII 620/1 (154) < Peetri khk., Esna v., Öötle k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Mall Ohmut (Hochmuth) (1911).

Trükitud (kärbetega): ER I, lk. 318, Jä 9 (lt. 9: Harja otsimine).

Viis: EÜS VIII 492 (62) < Mall Ohmut (Hochmuth) ja Elts Toost (Troost). Vt. ka märkust laulu nr. 211 juures.

Õunapuu + Mõök merest.

7. HARJA OTSIMINE

1.

12

Päev läks loodele punane,
lepalatva linnukene,
kaselatva kaunikene;
sealt soeb sulaste päida,
⁵ kasib karjalaste päida.
Harjas vulksates meresse,
peada-laud läks laine'esse.
Mina Peetre palve'elle,

Andrese alatsemisele:
¹⁰ "Oo Peeter, püha sulane,
Andres, alles poisikene!"
Peeter ei võtnud palve'eida,
Andres ei alatsemista.
Ise läksin, illukene,
¹⁵ mööda teeda, tillukene.

EÜS VIII 878/9 (548) < Peetri khk., Esna v., Müsleri k. < Koeru khk., Väinjärve v., Aruküla – V. Rosenstrauch, P. Penna < Miina Rohr (1911).

Trükitud: ERI I, lk. 318, Jä 10 (lt. 9: Harja otsimine).

Viis: EÜS VIII 520 (173). Vt. laul nr. 637.

2.

13

Nüid päe läks puudele punane,
lepalatva linnuke,
kaselatva kaunikene,
seal soeb sulaste päida,
⁵ kasib karjalaste päida.
Ari läks vulksati meresse,
peade-laud läks laine'esse.
Mina Peetri palve'elle,
Andreselle alatsemaie:
¹⁰ "Oh Peeter, püha sulane,

mine too ari meresta,
peade-laud too laine'esta!"
Peeter ei võtnud palve'eida,
Andres ei alatsemista.
¹⁵ Ise mina läksin, illukene,
mööda teeda, tillukene,
mööda muada, madalukene.
Mis minu põlve puutuneksi,
ehk mis kaela kõlksatelli?
²⁰ Oda rinda rinksatelli.

E, StK 40, 21/2 (43) < Peetri khk., Esna v., Ammuta k. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Liisa Hahn (lauliku tütre tütre Erna Friedrichseni üleskirjutustest kopeeritud) (1927).

Harja otsimine + Mõök merest.

8. MERE KÜNDMINE

14

1.

Nägin hullusti unesse –
nägin merda künnetama,
mere äärta äestatama,
linu peale külvatama.

⁵ Siis aan neiid noppimaie,
valgedpead valitsemaie.
Ise mina varjulta vaatan,

kuuse alta kummargille,
rehe takka rinnuliste.

¹⁰ Kes oli nobe noppimaie,
kärmas kupart kärpimaie,
valgepea valitsemaie,
see neidu minu nimela,
pärgapea minu päralt.

EÜS VIII 770/1 (380) < Peetri khk., Mäo v., Palu m. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Mart Herbst (1911).

Viis: EÜS VIII 505 (110) < Mart Tiisvalt (Tiisvald), snd. 1841. Vt. laul nr. 1032 ja märkus laulu nr. 455 juures.

Mere kündmine + See neiu minu päralt.

15

2.

Mina laulan, miks ei laula –
ma laalan maa mereksi,
mere kalda'ad kalaksi,
mere liiva lindudeksi,

⁵ mere ääred äädikaksi!
Kui ep kand meri kalada,
sügav haud ei ahvenaida,

künname mere ülesse!
Teeme ääre erne'eida,

¹⁰ taha äärde tatterida,
keskelle kena nisuda.

Ees kasvab erne ilusa,
taga tater ju tasane,
keske'el ju kena nisu.

Kk.: 9. erne heina.

EÜS VIII 692/3 (275) < Peetri khk., Esna v., Koordi k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Jaan Küien (Küjen) (1911).

Viis: EÜS VIII 499 (85). Vt. laul nr. 226.

Laulan maa mereks + Mere kündmine.

9. MERE PÜHKIMINE

1.

16

Läk - sin mer - da püh - ki - mai - e.

Läksin merda pühkimaie,
mere äärta äigamaie,
luuad kuldased käessa,
hõbedased luuavarred.

EÜS VIII 754 (357) < Peetri khk., Mäo v., Palu m. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Mart Tiisvald, snd. 1841 (1911).

Viis: EÜS VIII 507 (119) < Mart Erbst (Herbst).

KOSJAFANTAASIAD, NOORTE VAHEKORRAD JA PEREKONNAELU

10. NUTTEV TAMM

17

Läksin metsa kõndimaie,
tammemetsa tallamaie,
argipäeva (h)ommikulla
pühapäeva õhtu'ella.
⁵ Mis ma metsast eesta leidsin?
Leidsin tamme nuttemassa.
Mina tammelta küsima:
“Mis sa nutad, tammekene,
oigad, tammeoksakene?”

1.

¹⁰ Tamme nuttes vasta kostis:
“Mis ma nutan, neiukene,
või mis oigan, orjakene?
Muida puida raiutakse,
ei mind, raibet, raiutagi!”
¹⁵ Minul kodu viisi venda
viisi venda, viisi kirvest –
need tulid tamme raiumaie,
tarbepuida tegemaie.

Laulu lõpp oli meelest läinud. “Edasi oli, mis tammest sai. Sai tüvest kandlepuid, lehmalauta ja muud, aga kõik see on meelest läinud. Pole enam selliseid laule ammuaega lauldud. Vanasti oli siin kangeid lauljaid küll-küll.”

Uued ajad, uued kombed, need on põhjuseks, mis vanad laulud on välja vahetanud.

EKRK I 11, 48/9 < Peetri khk., Esna v. – A. Järv < Madli Tuur (1953).

11. HIIE NOORMEES

18

Lähme, hellad, käime, kullad,
lähme, hellad, hiisi mööda,
käime, kullad, kuusi mööda,
salaja mööda saluda,

1.

⁵ et ei kuule Viisu kused,
ega kuule Koorti koerad.
Kuulsid Viisu noored mehed –
vahtisid värava peale,

tropis toauste peale,
¹⁰ salkus saanaharja peale.
 Hakkasid sisse paluma:
 “Tule sisse tuulevarju,
 veere sisse vihmavarju,
 aja sisse angevarju!”
¹⁵ Laud mul ette tõsteti,
 lina peale pandaeksi;
 tool mul alla annetakse,
 padja peale paisatakse;
 süia mulle annetakse
²⁰ saia ja sealihada;

juua mulle annetakse
 õlut ja mõdu magusada.
 Siis hakkas peiu rääkimaie:
 “Kas lubad tulla minule,
²⁵ minule, mehepojale?”
 “Ei mina tule sinule!”
 Nõnna joodi siin õluta,
 kui need ruunad joovad rokka,
 kõrv joob kaevukünasta,
³⁰ lammas[?] teelahkmesta;
 nõnda viinada vihada,
 nõnna kaljada, kaluda.

Kk.: 16. ette pandaeksi; 28. kuni; 30 lauas tee lahkemesta; 31. viina ta; 32. kalja ta.

EÜS X 2272/3 (78) < Peetri khk., Esna v., Viisu k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Verner Reinult (Reinhold) (1913).

Hiie noormees + Tule mulle.

12. SAANI TEGEMINE

1.

19

Jaan teeb saanida salussa,
 kena kolju kuusikussa.
 Iga kuus tegi kodara,
 iga lõuna löi ta laastu.
⁵ Sai ta saani valmis teinud,
 tõi saani toa edeje:
 “Vaata, eite, vaata, taati,
 vaadake, vanad mõlemad,
 mis oli saanile veaksi?”
¹⁰ “Aisad saanile veaksi.”
 “Mis oli aisadel veaksi?”
 “Alli aisadel veaksi.”
 “Mis oli allile veaksi?”
 “Need olid rangid vahterised.”

¹⁵ “Mis oli rangidel veaksi?”
 “See oli looka künnapuusta.”
 Eite mõistis, taati kostis:
 “Kust saad rangid vahterised –
 vaherpuu värava suussa;
²⁰ künnap oli küla vahel –
 sealt saad looga künnapuusta;
 kust saad piitsa pihlakase –
 pihlapuu pinu tagaje.”
 “Kust saan saani sõitijada,
²⁵ kolju kõrva istujada?”
 “Kasva enne, pojukene,
 siis saad saani sõitijada,
 kolju kõrva istujada.”

H II 13, 552/3 (62) < Peetri khk., Esna v., Öötla k. – F. Russi (1889).

Hakkasin saani tegema,
 tegin kuu, tegin kaks,
 nädali tegin neljat kuuda,
 päeva viisi viiet kuuda,
⁵ siis sain saani valmis saanud.
 Viisin eidel mõistatada,
 vanal eidel ju vaadata.
 Siis sõitsin läbi külade,

see läbi küla tänava.
¹⁰ Helgib mees, helgib hobune,
 paugub paasine tänava,
 laksub looka künnapuine.
 Sealt sain rangid vahterised,
 sealt sain looga künnapise –
¹⁵ künnap oli küla vahele.

EÜS IX 1031 (136) < Peetri khk., Koigi v., Huuksi k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Jakob Paris (1912).

Saani tegemine + Tore sõit.

13. NEIUD PÕLGAVAD

Läksin küla laka peale –
 tütrukud ei tahtnud minda,
 akkasid mind augutama:
 “Sul pole selgas sitsisärki,
 sitsisärki, siidivesti,
⁵ kaelas kardamaniskid,
 jalgas saksa saapa’aida!”
 Ma lähen nutte’es koduje.
 Eit tuli vasta alla õue,
 taat tuli vasta peale õue:
¹⁰ “Mis sa nutad, poega noori?”
 “Läksin küla laka peale –
 tütrukud ei tahtand minda,
 akkasid mind augutama:
 “Sul pole selgas sitsisärki,
¹⁵ sitsisärki, siidivesti,

kaelas kardamaniskid,
 jalgas saksa saapa’aida!””
 “Ole vaid, poega noori!
 Lähme omme Paide linna,
²⁰ Paide linna, Oomari poodi –
 säält saab selga sitsisärgi,
 sitsisärgi, siidivesti.”
 Siis lähen pruudi laka alla:
 “Kuku mulle, kulda lindu,
²⁵ saja mulle, saksa marja;
 kuku mu kuueõlma pääle,
 lase laia kaabu pääle!”
 Minu peigu, poisikene,
 oiab oosta, söödab minda,
³⁰ peab aga pillile mureta,
 kannab oolta kantsikulle.

H II 1, 278/9 (411) < Jõhvi khk., Puru k. < Peetri khk., Kirisaare k. – O. Kallas, M. Ostrov < Leena Randmer (1888).

Trükitud: ERIA nr. 4160 (lt. 1979: Neiud põlgavad, pole ehteid, var. 3); VK VIII nr. 50 (lt. 17: Neiud põlgavad, var. 1); VK X nr. 12 (lt. 8: Neiud põlgavad, var. 1).

Neiud põlgavad + Tore neuu.

Läk-sin kü-la kii-ge al-la.

Pe-re-tü-tar loo-dud lais-ka.

Läksin küla kiige alla –
tüdrukud ei sallind minda,
hakkasid minda haugutama:
“Sul pole seljas siidisärki,
⁵ siidisärki, siidivesti,
kaelas kardamaniskit,
jalgas saksa saapa’aida!”

Läksin koju nutte’essa,
panin kaabu laua peale,
¹⁰ kindad kaabu ääre peale,
ise peale nuttemaie.

Eite minult küsima:
“Mis sina nutad, poega noori?”

“Mis ma nutan, eidekene,
¹⁵ ehk mis nutan, taadikene!
Läksin küla kiige alla –
tüdrukud ei sallind minda,
hakkasid minda haugutama,
et mul pole siidisärki,
²⁰ siidisärki, siidivesti,
kaelas kardamaniskat,
jalgas saksa saapa’aida.”

EÜS VII 1707/8 (293) < Järva-Jaani khk., Kuksema v., Kagavere k. < Peetri khk., Väike-Kareda k. – V. Rosenstrauch, J. Välbe < Liisa Kärner (1909).

Viis: EÜS VII 1494 (57, 59) < Liisa Kärner ja Ann Vigur. Värsid 13–15: EÜS VII 1493 (55), vt. laul nr. 1033.

14. ARG KOSILANE

1.

23

Noores kuus ja laubaõhtu
läksin küla laka peale,
ulualla otsimaie,
kalli kaera kõrte peale.

⁵ Seal olid neiud neljas rindas,
tüdrukud olid poiste nälgas.
Mul põld julgust juurde minna,
kangust kaela hakatagi.

Las tuleb Paide laada aega,
¹⁰ siis läen Paide laadale –
seal oli riita neidiksida,

paras parv oli tütterida.
Siis panen püssid püüdemaise,
võrgulõngad võttemaise.

EÜS VIII 754/5 (359) < Peetri khk., Mäo v., Palu m. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Mart Tiisvald, snd. 1841 (1911).

Viis: EÜS VIII 507 (113) < Mart Erbst (Herbst). Vt. laul nr. 500.

24

Kuulsin kiikes kiigutama.
kiigelaudas lauletama.
Mina kuulasin kodusse,
kodusse, kodu toasse,
⁵ toa taha tappudesse,
väravasse väänetesse.
Neiud kiiksid kiige pääle,
neiud kiiksid, pärjad läiksid,
mehed aga vaatsid alla metsa,
¹⁰ poisikesed alla puude:
“Oleks püssi, püüaks neidu,
oleks noota, nõuaks neidu,
oleks võrku, võtaks kinni!”
Siis mina mõistsin, vasta kostsin:
¹⁵ “Ma pole püssil püüetava,
ega pole noodal nõuetava,

Kk.: 27. Peri küla.

EÜS VIII 795/6 (415) < Peetri khk., Koigi v., Keri k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Liisa Rentel (Renter) (1911).

Viis: EÜS VIII 510 (133). Vt. laul nr. 301.

Arg kosilane + Ootan hulka hõigatavat + Oma ja võõra küla poisid.

25

Neiud kiiksid kiige peale,
neiud kiiksid, pärjad läiksid,
mehed aga vaatsid alla metsa,

2a.

võrgul kinni võetava –
hunt oli püssil püüetava,
kala noodal nõuetava,
²⁰ võrgul kinni võetava.”
Kuulsin kiiges kiigutama,
kiigelaudas lauletama.
Mina kuulasin kodusse,
kodusse, kodu toasse,
²⁵ toa taha tappudesse,
väravasse, väätidesse.
Keri küla noored mehed
läksid Virult silku tooma,
siis oli viiskude vidinat,
³⁰ vana mütside müdinat,
kodarate kodinat.

2b.

poisikesed alla puude:
⁵ “Oleks püssi, püüaks neidu,
oleks noota, nõuaks neidu,

oleks võrku, võtaks kinni!”

Siis mina mõistsin, vasta kostsin:

“Ma pole püssil püüetava,

¹⁰ ega pole noodal nõuetava,

võrgul kinni võetava –

hunt oli püssil püüetava,

kala noodal nõuetava,

võrgul kinni võetava.”

EÜS VIII 849/50 (503) < Peetri khk., Koigi v., Keri k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Liisa Rentel (Renter) (1911).

Viis: EÜS VIII 510 (133). Vt. laul nr. 301.

3.

26

Neiud kiiksid, pärjad läiksid,
sõled rinnas rippusivad,
rahad kaelas raksusivad.

Mul põld julgust juurde minna,

⁵ ega põld südant sülle võtta,
kangust kaela ei karata.

Ma läen nuttes kojuje.

Eit tuli vasta, taat tuli vasta:

“Mis sina nutad, poega noori?”

¹⁰ “Miks ei nuta, eidekene,
miks ei nuta, taadikene!

Neiud kiiksid, pärjad läiksid,
sõled rinnas rippusivad,
rahad kaelas raksusivad.

¹⁵ Mul põld julgust juurde minna,
ega põld südant sülle võtta,
kangust kaela ei karata.”

“Ää küll nuta, poega noori!

Meil on kodu kolmi aita,

²⁰ igas aitas kolmi kerstu,
igas kerstus kolmi vakka,
igas vakas kolmi sõrmust.

Sealt pane sõrmed sõrmustesse,
kääpekad pärlitesse,

²⁵ õlad hõbehelmetesse,
vööni vaskiehetesse,
siis tuleb naine sinule
ja tuleb mini minule!”

EÜS IX 965/6 (33) < Peetri khk., Esna v., Embra (Ämbra) k. < Ammuta k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Leena (Leenu) Steinberg (1912).

4.

27

Läksin aga sohu sõsterilla,
jõe äärde jõhvikalle.

Leidsin aga neiud neljakeste,
kogemata kolmekeste

⁵ madaraida kiskumasta,
punapäid arutamasta,
kablid kuldased käessa,
hõbedased kablivarred.

Mul põld julgust juurde minna,

¹⁰ südant ei sülleje karata.

Ma tulin joostes kodusse,

hakkan eidele kurtema:

“Läksin aga sohu sõsterilla,
jõe äärde jõhvikalle.

¹⁵ Leidsin aga neiud neljakeste,
kogemata kolmekeste

madaraida kiskumasta,
punapäid arutamasta,
kablid kuldased käessa,
²⁰ hõbedased kablivarred.
Mul põld julgust juurde minna,
südant ei sülleje karata.”
Ema jälle kuuleb, vastu kostab:

“Oh sina nolpi noori meesi,
²⁵ võtnud püssi, püidnud neiud,
võtnud noota, nõudnud neiud.”
Neiu aga kuuleb, vastu kostab:
“Lindu püssil püietakse,
kala noodal nõuetakse,
³⁰ vähki võrgul võetakse.”

EÜS X 2904/5 (78) < Narva l., Kulgu < Peetri khk., Esna v. – R. Vilmanen < Priidik Nahkur (1913).

28

Noores kuus ja laubaõhtu
läksin küla laada peale,
ulualla otsimaie,
kalli kaera kõrte peale.
⁵ Seal olid neiud neljas rindas,
tüdrukud olid poiste nälgas.
Mul põld julgust juure minna,
kangust kaela hakatagi.
Ma tulin koju nutuga,
¹⁰ nutuga ja rutuga.
Eit tuli vastu väravas,
taat tuli vastu tänavas:
“Mis sul viga, poega noori?”
“Mis mina nutan, eidekene,
¹⁵ ehk mis nutan, taadikene!
Noores kuus ja laubaõhtu
läksin küla laada peale,

5.

ulualla otsimaie,
kalli kaera kõrte peale.
²⁰ Seal olid neiud neljas rindas,
tüdrukud olid poistenälgas.
Mul põld julgust juure minna,
kangust kaela hakatagi.
Ma tulin koju nutuga,
²⁵ nutuga ja rutuga.”
“Ole vaid, ole vaid, poega noori,
las tuleb Paide laada aega,
siis läeme Paide laadale,
vanapoisi poe ette –
³⁰ seal oli riita neidisida,
paaris parv oli tütterida.”
Siis panen püssid püidemaie,
võrgulõngad võttemaie.

E, StK 40, 93/4 (132) < Peetri khk., Mäo v., Palu as. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Mart Herbst (1927).

15. KOSJAHOBU SÖÖTMINE

29

Söödan musta, kannab kaela,
et võin panna palgi ette.
Kamalus ma kannan kaerad,

1.

akenast ma annan heinad,
⁵ taskus ma jahud talusin.
Kui sain ratsu rammujani,

siis ratsu rakke'esse,
kimli kilbivaljadesse,
halli aeva naastudesse,

¹⁰ kõrvi karunahkadesse,
ruuna rublatükkidesse –
siis lähen Koiki kosimaie.

Kk.: 8. kilgivaljadesse; 9. laastudesse.

EÜS VII 1584/5 (101) < Järva-Jaani khk., Kuksema v., Kagavere k. < Peetri khk., Väike-Kareda k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Liisa Kärnel (Kärner) (1910).

Viis: EÜS VII 1493 (54). Vt. laul nr. 921.

2.

30

Mul oli hobu ummerauda,
kallis kaubatäkukene.
Taskus ma tangud talusin,
varrukas vee vedasin.
⁵ Sain mina täku täide söötud,
täide söötud, täide jootud,
hakkasin halliga ajama,

kihutama kimmeliga.
Sõitsin ma kaasa kodusse,
¹⁰ lasin laugu ukse alla.
Seal olid heinad, seal olid kaerad,
seal olid heinad eide tehtud,
kaerad taadi kasvatatud.

EÜS VIII 862/3 (522) < Peetri khk., Esna v., Mütšleri k. < Koeru khk., Aruküla v. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Miina Kitter (1911).

Viis: EÜS VIII 519 (163). Vt. laul nr. 572.

Kosjahobu söötmine + Kosjasõit.

3.

31

Kägu kukub loogalagi,
teine teise aisa otsas.
Mullu söötsin mustukesta,
tunamullu tuhkurida,
⁵ ammu söötsin hallikesta.
Kui sai täkku täide söönud,
siis läen ratsu rautamaie.
Ette panen rauad rahasta,
taha panen rauad taalderista,
¹⁰ siis läen neidu nõudemaie.
Siis aan äia ukse alla,

siis aan ämma ukse alla.
Äi tuleb õue vaatamaie,
ämm tuleb õue vaatamaie,
¹⁵ kelle see hobu ilusa:
“See minu väimehe väeti,
tütrime’ madalukene.
See aab lõhki laadauksed,
lõhki põõnad pihlakased,
²⁰ katki kardesed väravad.
See toob ratsule rahada,
sõela serval sõrmussida.

See kõlbab koduväiksi,
peretütteri meheksi,
²⁵ hõbesõrmukse omaksi,
kuldanaastul naaberiksi.”

(Lõpp ununud)

EÜS IX 956/7 (20) < Peetri khk., Esna v., Embra (Ämbra) k. < Ammuta k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Leena (Leenu) Steinberg (1912).

Tore sõit + Kosjahobu söötmine + Kosjasõit + Kas kõlban koduväiks.

16. KAEVUL KOSIJA

32

1.

Las tuleb ette mihklipäeva,
mihklipäeva, laadaaega,
ostan hüva hallikese,
kirsikarva kõrvikese;
⁵ sadulsepalt toon sadula,
poest toon uue piitsukese.
Sõidan sepale Virule:
“Pane rauda mu hobune,
ette pane rauad rahasta,
¹⁰ taha rauad taalderista!”
Sõidan äia ukse ette,
sõidan ämma ukse alla:
“Tere, äia, hästi rikas,
tere, ämma, hästi rikas,
¹⁵ kas teie neiud kodusse,
linapead lee eessa,
põllepaelad põrmandule?”
“Neiu läks Virvelt vetta tooma,
aja halliga järele,
²⁰ keera kõrvi jalgusida!”
Sõitsin Virve kaevu äärde.

Virve neiu vinnas vetta.
Vinn oli virku, kook oli kõrku,
veel virgem veevedaja,
²⁵ vinnas vett veistel juua.
“Anna mu hobusel juua,
hallil vähe haisutada,
mustal mokki musutada,
kõrvil kõrvu lingutada!
³⁰ Ma olen vaene teedekäija,
teedekäija, maademõetja,
saksa asjade ajaja,
Riia raamatu vedaja,
suure kirja kirjutaja.”
³⁵ Neiu mõistab, vasta kostab:
“Sa pole vaene teedekäija,
teedekäija, maademõetja!
Miks sinu hobu soetud,
miks tema lakka laanitud,
⁴⁰ saani koljud kirjutatud?
Sa oled kombes kosilane!”

EÜS VIII 671/2 (243) < Peetri khk., Esna v., Viisu k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Leena Velt (1911).

Viis: EÜS VIII 498 (81). Vt. laul nr. 886.

Rauta hobu + Kosjasõit + Kaevul kosija.

Ma tulin tuppa vaatamaie,
vaatan pere viisid järel:
“Kas te neidised kodusse?”
“Ann läks alla allikalle,

⁵ Kai läks kaevult vetta tooma,
Liisu läinud linaleule,
Mari oli läinud muile maile.”

EÜS VIII 864 (525) < Peetri khk., Esna v., Müüsleri k. < Koeru khk., Aruküla v. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Miina Kitter (1911).

Viis: EÜS VIII 519 (163). Vt. laul nr. 572.

Fragment.

Hakkasin hoosta hoidemaie,
süsimusta söötemaie.
Hõlma all ma andsin heinad,
kamalus ma kandsin kaerad,
⁵ virgalt ma vee vedasin.
Sai mu täkk siis täide rammu,
sõitsin äia ukse alla,
sõitsin ämma ukse alla:
“Tere, äia, hästi rikas,
¹⁰ tere, ämma, hästi rikas,
kas te’ neiud koduje,
linapead lee suusse,

tutipead toa tagaje?”
Äi ju mõistab, ämma kostab:
¹⁵ “Neiu läks Virvelt vetta tooma.”
Sõitsin Virve kaevu juurde.
Vinn oli virki, kook oli kõrki,
veel virgem veevedaja,
kõrgim koogukõigutaja.
²⁰ “Anna mu hobusel juua,
anna hallil haisutada,
mustal muidu nuusutada,
kõrvil kõrvu liigutada!”

EÜS X 2264 (62) < Peetri khk., Esna v., Viisu k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Verner Reinult (Reinhold) (1913).

Kosjahobu söötmine + Kosjasõit + Kaevul kosija.

Nägin neidu tõusevada,
tõusevada, kasvavada,
pärgapea ülenevada.
Hakkasin hoosta hoidemaie,
⁵ süsimusta säädimaie.
Hõlma all ma andsin heinad,

kamalus ma kandsin kaerad,
varjul ma vee vedasin
ilma eide teademata,
¹⁰ ilma taadi teademata,
õe kõrvu kuulemata,
vanemi vaatamata.

Sai minu täkk aga täide rammu,
siis aan äia ukse alla,
¹⁵ siis aan ämma ukse alla:
“Tere, äia, hästi rikas,
tere, ämma, hästi rikas,
kas te neiud koduje,
linapea lee suussa,
²⁰ tutipea toa tagaje?”
Äia mõistab, ämma kostab:
“Neiu läks Virvelt vetta tooma.”

Aasin Virve kaevu juurde.
Vinn oli virki, kook oli kõrki,
²⁵ veel virgem veevedaja,
kõrgim koogukõigutaja.
“Vinna vetta, neitsikene,
vinna vetta veistel juua,
anna mu hobusel juua,
³⁰ anna hallil haisutada,
kõrvil kõrvu liigutada,
mustal muidu nuusutada!”

EÜS X 2279/80 (88) < Peetri khk., Esna v., Viisu k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Verner Reinult (Reinhold) (1913).

Kosjahobu söötmine + Kosjasõit + Kaevul kosija.

36

4.

“Kas te tütterid kodusse?”
“Ei ole tütterid kodusse –
Kai läks kaevult vetta tooma,

Liisu läks linaleule,
⁵ Ann läks alla allikalle.”

EÜS X 2256/7 (45) < Peetri khk., Koigi v., Väike-Kareda k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Tiina Silmann (1913).

Fragment.

17. KOSJASÕIT

37

1.

Noored mehed, hellad vennad,
kui me lähme kosjateele,
paneme mustad munderisse,

hallid hõbehelmestesse,
⁵ sõrasilmad sõrmustesse,
paadid hõbepandelisse!

Kk.: 5. sõrasilmad; 6. pardid.

EÜS VII 1582 (98) < Järva-Jaani khk., Kuksema v., Kagavere k. < Peetri khk., Väike-Kareda k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Liisa Kärmel (Kärner) (1910).

Viis: EÜS VII 1493 (54). Vt. laul nr. 921.

Mul oli hobu ummerauda,
 kallis kaubatäkukene.
 Läksin sepale Virusse,
 tagujale Tõrvangule,
⁵ lasin ratsu raudu lüüa,
 kabjad karrasse taguda.
 Sõitsin äia ukse alla,
 sõitsin ämma ukse alla:
 “Tere, äia, tunne minda,
¹⁰ tere, ämma, tunne minda!
 Kas tohin tulla tubaje,
 halli a’ada ukse alla,

sälgu seada sõime peale,
 kõrvi keerda kambri otsa?”
¹⁵ Ämma kuulis, kostis jälle:
 “Sa pole kuri kosilane,
 sigavitt pole viinajooja.
 Kui oled käinud, käigu peale!
 Ei väsi väravasammas,
²⁰ ega katke kaevukooku.
 Meil on rõhus rõnga’aida,
 tagaseinas tappisida,
 kes peab peiu hoosta,
 kannab kaasa valja’aida.”

EÜS VIII 866/7 (529) < Peetri khk., Esna v., Müüsleri k. < Koeru khk., Aruküla v. – V. Rosen-
 strauch, P. Penna < Miina Kitter (1911).

Viis: EÜS VIII 519 (163). Vt. laul nr. 572.

18. KOSILASED KODUS

1.

39

“Tule koju, mu õdeni,
 kodu sul käisid kosilased,
 viied-kuued viinulised,
 kahed-kolmed õllekannud!”
⁵ Mina kuulen, jälle kosten:
 “Hellakene, vennakene,

et las käia, kui on käinud!
 Ei väsi väravasammas,
 rõhurõnga’ad rebene,
¹⁰ pidades peiu hoosta,
 kandes kaasa valja’aida.”

H III 3, 258/9 (5) < Jüri khk. < Peetri khk. – J. J. Vitismann < Ann Kõöp (1889).

2.

40

Leikan väljale väleda,
 heinakaarele eleda,
 päevapaistele punase.
 Vend tuli koju kutsumaie,
⁵ üle välja hüüdmaie:

“Tule koju, õde madala!
 Kodu käisid kosilased,
 viied-kuued viinakruusid,
 seitsmed-kaheksad õllekannud!”
¹⁰ “Ei või tulla, vennakene,

lähme emad vaatamaie!”

“Tõuse üles, emakene,
tõuse mu pead sugema,
annivakka valmistama,

¹⁵ kerstukaanta kinnitama!”

“Ei või tõusta, tütar noori:
muru kasvand mulla peale,
aruheinad haua peale,

sinililled silma peale,
²⁰ varsakabjad kaela peale,
kullerkupud kulmu peale.”

“Ma söödan muru mullikalle,
aruheina härgadelle,
sinililled lehmadelle,
²⁵ varsakabjad kanadelle,
kullerkupud kukkedelle.”

H II 57, 566/7 (5) < Järva-Jaani khk., Seliküla v. < Peetri khk. – E. Umring < Mari Ladvas, koguja emaema (1896), saatnud J. A. Rehberg (1897).

Kosilased kodus + Ema haul.

41

Leikasin väljale mäele,
oma noorele eale,
oma valgele peale.

Kes tuli koju kutsumaie,
⁵ üle väila hüüdemaie:
kas tuli isa või tuli ema
või tuli minu noorem venda?

Ei tuld isa, ei tuld ema,
ei tuld oma hella venda –
¹⁰ tuli petis peiukene.

Mina kuulen, kostan jälle:
“Kui oli käinud, käigu peale!
Meil oli rõhus rõnga’aida,

3.

ei väsind väravasammas,
¹⁵ ega katkend kaevukooku.
Kui oli käinud, käigu peale!”

Lubas ta sii sinise,
lubas ta paelad punased,
lubas ta ruuga roosilise.

²⁰ Nüüd sai mindud, nüüd sai oldud –
rusikas tal ruuduline,
kämmel kassikäpuline,
vemmal viieviiruline;
õunad õerusid paleta,
²⁵ saiad sähvasid südame.

Kk.: Eelneb lt. “Kaualdõigatud põld” (vt. laul nr. 131).

EÜS VIII 861/2 (521) < Peetri khk., Esna v., Müüsleri k. < Koeru khk., Aruküla v. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Miina Kitter (1911).

Viis: EÜS VIII 519 (163). Vt. laul nr. 572.

Kosilased kodus + Peks ehete asemel.

Leikan väljala mäela,
põllupeenarde vahela;
pea soetud, juuks piiratud,
kingakannad kirjutatud.

⁵ Kes tuli koju kutsumaie,
üle välja hüüdemäie?
Et mu armas hella venda:
“Tule kodu, hella öde!”

EÜS VIII 588 (103) < Peetri khk., Esna v., k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Pauline Arme (1911).

Viis: EÜS VIII 486 (31). Vt. laul nr. 576.

Fragment.

19. LINNAST KOSITUT EI JULGE KOJU TUUA

1.

43

Viisin aga linna lillakäida,
taha linna tatterida,
ette linna erne'eida,
kesk linna kena nisuda.

⁵ Linnast tõin naese kui see lindi,
poest tõin naese punase,
alevist tõin halva naese –
ei tohtind koduje tuua.

Viisin aga väila veeranguile,
¹⁰ keske väila keeranguile,
vaotsin vao vahele,
pistsin põllupeenderisse.

Siis läen nutte'es kojuje.

Vastas isa, vastas ema,

¹⁵ vastas need vanad mõlemad:
“Mis sina nutad, poega noori?”

“Mis mina nutan, eidekene,
või mis nutan, taadikene!

Viisin aga linna lillakäida,
²⁰ taha linna tatterida,
ette linna erne'eida,
kesk linna kena nisuda.

Linnast tõin naese kui see lindi,
poest tõin naese punase,
²⁵ alevist tõin halva naese –
ei tohtind koduje tuua.

Viisin aga väila veeranguile,
keske väila keeranguile,
vaotsin vao vahele,
³⁰ pistsin põllupeenderisse.”

“Ära sina nuta, poega noori,

too koju kositud naine,
majasse magatud naine,
laua aga otsa laulatud,

³⁵ kolmel korral kuulutatud!”

EÜS IX 1057/9 (171) < Peetri khk., Esna v., Ammuta k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Aleksander Ohmut (Hochmuth) (1912).

20. MÜÜDUD NEIU

44

1.

Lähme koju kuulatessa,
mõnda teeda mõtetessa.
Mis sääl kodu tehtaneksi?
Meida ära müidaneksi.
⁵ Kesse tohib meida müia?
 “Isa müib, ema tõutab,
 vennad kaks teevad kaupa.
 Tegivad kaupa kammerisse,
 üle õue aitudesse.”
¹⁰ “Palju mu’sta pakutie,
 enam hinda annetie?”
 “Isalegi härjapaari,
 emal lehma lüpsikulle,
 vennale sõdihobune,
¹⁵ õel kaela kuldakeedi.”
 – “Ise maksan ilma kõige!”

Ehitame endieida
sinisesse siididesse,
punasesse paeludesse,
²⁰ rohelisse ruugatesse!
 Kesse tõi siidi sinise,
 kesse tõi paela punase,
 kesse tõi ruuga rohelise?
 Isa tõi siidi sinise,
²⁵ ema tõi paela punase,
 vend tõi ruuga roosilese,
 ise koon kalevikuu.
 Suga suur, niied laiad,
 suga oli suur, äia saadud,
³⁰ niied laiad, ämma saadud,
 kangasjalad, kaasa saadud,
 istepink oli peiu saadud.

EÜS VIII 707/8 (289) < Peetri khk. – V. Rosenstrauch, P. Penna (1911).

Viis: EÜS VIII 499 (86) < Jaan Küien (Küjen). Vt. laul nr. 1168.

Müüdüd neiu + Neiud ehivad teeleminekuks + Kangakuduja.

21. TÛTARDE TAPJA

45

1.

Üks oli vennake minula,
õbepärjake õela,
seegi sõidab kosjateeda,
ajab neiu asjusida.
⁵ Tuleb nutte’es koduje,
 ahatsedes alla õue.
 Paneb kaabu laua peale,
 kindad kaabu ääre peale,
 akkab peale nutemaie:
¹⁰ “Ema, ella memmekene!

Ei naene tule minule,
ei mull’ sõua sõlgerinda,
ega kipu keedekaela,
elistelles elmeskaela –
¹⁵ sul oli pailu tüterida,
 pailu pauatahtijaida,
 elmeste ihaldajaida.
 Vii sa tüterid vedeje,
 kanna alvad allikalle,
²⁰ Kaied külma kaevuteele,

Liisu vii linaleule,
Mari metsa madaraile,
siis tuleb naene minule,
siis mull' sõuab sõlgerinda,
²⁵ siis mull' pakub pauakaela,
elistelles elmeskaela.”

Ma viin tüterid vedeje,
kannan alvad allikalle,
Kaied külma kaevuteele.

³⁰ Mini tuuakse tubaje,
pojanaene põrmandulle.
Tuuaks kui turva tubaje,
pandaks kui pada tulele,
katel keeva põrmandulle,
³⁵ ämmer ahjuotsa peale.

See`p see siga sõtkub leivad,
äbarik maad äästab.

Mina toon tüterid tubaje,
kangasjalad kammerisse.

⁴⁰ Mo mini madalukene
kujub kuu, kujub kaks,

Kk.: 59. nii et.

H II 13, 513/5 (24) < Peetri khk., Esna v., Öötle k. – F. Russi (1889).

Tütarde tapja + Kangakuduja.

kujub tüki kolmat kuuda,
nädala veel nel`lat kuuda,
veerandiku viiet kuuda –
⁴⁵ ei saa kerbu kella täita,
ei parmu palaka täita,
sääse säärenarsu täita.

Akkab eide palve`ella,
akkab taadi palve`ella:

⁵⁰ “Ema, ella memmekene,
isa, ella taadikene,
vii sa kangas karjateele,
teine kangas kaevuteele,
küll siis karjatsed kouvad,
⁵⁵ veevijjad veeretavad,
lammulised lõövad lõngad.”

Ma toon tüterid tubaje,
kangasjalad kammerisse –
niied käivad niksa-naksa,
⁶⁰ sualauad sussa-sassa,
tallaslauad trilla-tralla.

2.

46

Mina ehin vennakesta,
ehitan venna hoosta,
kübaralle, kinda`alle
vaskivööle, vammusselle –
⁵ mõtlen venna linna minema,
mõtlen linnast saia tooma.
Vend läks sõitma kosjateeda,
ajab neiu asjasida.

Vend tuli koju kosjastagi,
¹⁰ pani kübara laua peale,
kindad kübara peale,

heitis pääle kummulisti,
hakkas aga nuttemaie,
nuttemaie ja ütlemäie:
¹⁵ “Ema, hella memmekene!
Ei tule naene minule,
ei tule mini sinule,
ei mull' kipu keedikaela,
ei mull' paku pauakaela,
²⁰ ega sõua sõlgerinda –
et sul pailu tütterida,
pailu pauakandijaida.

Vii sina tütterid vedeje,
kanna alla allikalle!”
²⁵ Eit oli hullu uskumaie –
viis tema tütterid vedeje.
Poeg tõi kuldase minia,
hõbedase pojanaese.
Eit a’as kanga ülesse.
³⁰ Mini kargas kamberisse,
viskas vööta voodiesse.
Kangas suitsuje sureksi,
alla parte pakatelle.
Eit läks nuttesse vedeje,

³⁵ jookstes alla allikalle:
“Tõuse üles, tütar noori,
tõuse kangasta kuduma!”
Tütar kuuleb, vasta kostab:
“Eks kou kuldane minia!
⁴⁰ Kui ep kou kuldane minia,
hõbedane pojanaene,
vii siis kangas veeteele,
kanna kangas karjateele –
küll siis karjatsed kouvad,
⁴⁵ veetoojad veeretavad,
lammulised löövad lõnga.”

Kk.: 15. vennakene; 42. veedele; 43. kojadelle.

EÜS VIII 708/10 (290) < Peetri khk. – V. Rosenstrauch, P. Penna (1911).

Viis: EÜS VIII 499 (86) < Jaan Küien (Küjen). Vt. laul nr. 1168.

47

3.

Eit läks kaevult vetta tooma –
kaevukook läks kaela peale.
Küsisid külatsed naesed:
“Kus su kuldene minia,

⁵ hõbedane pojanaene?”
“Eks ta kasva kamberisse,
sirgu siidivoode’esse,
paisu padjade vahele.”

EÜS VIII 865 (528) < Peetri khk., Esna v., Müsleri k. < Koeru khk., Aruküla v. – V. Rosenstrauch,
P. Penna < Miina Kitter (1911).

Viis: EÜS VIII 519 (163). Vt. laul nr. 572.

Fragment.

48

4.

Poeg laulnud emale:

“Ei tule naine minule
ega tule mini sinule,
et sul pailu tütterida...”

Emä uputanud tütreid ära:

viind veeteele
⁵ kand allikalle...

Kui tuli mini, oli laisk:

Mini ei kangasta kaju,
visand võõta voode'esse.

Emä läks tütarde haua peale:

“Tulge koju kangasta kuduma!”
“Ei või tulla, eidekene!”
¹⁰ Muru on kasvand mulla peale,
aruheinad haua peale.”

(Olnud pikk laul, kuid ununenud.)

E, StK 40, 4/5 (5) < Peetri khk., Esna v., Kahala k. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Johanna Kanne (1927).

22. HAIGE NOORIK

1.

49

Võtsin naese noorukese,
pihta-kirja peenikese,
õrna hõbeõiekese.
Viisin hella heinamaale,

⁵ panin kulla kaare peale.
Hakkas ta põlvista põdema,
põllepaelust paisumaie,
sääremarjust säädelema.

EÜS VIII 609 (137) < Peetri khk., Esna v., Öötla k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Juula Kraavel (Kramer) (1911).

Viis: EÜS VIII 490 (51) < Liisa Pärtmann. Vt. laul nr. 449.

Mullu mi-na võt-sin nai-se noo-re, tu-na-mul-lu tei-se-poo-le.

Mullu mina võtsin naese noore, tunamullu teisepoole. Viisin hella heinamaale, kandsin kulla kaare peale, ⁵ kulla kaareotsa peale. Niitis heina ta ilusa, võttis loogu lusti pärast. Sai tal paari päävasida, hakkas häda oigamaie, ¹⁰ oma häda kaebamaie. Hakkas põlvista põdema, sääremarjusta magama, labaluista langemaie. Tuli sul vasta vana naene, ¹⁵ see oli Kõnnu küla naene: “Mis sina nutad, noori meesi?” “Mullu mina võtsin naese noore,	tunamullu teisepoole. Viisin hella heinamaale, ²⁰ kandsin kulla kaare peale, kulla kaareotsa peale. Niitis heina ta ilusa, võttis loogu lusti pärast. Sai tal paari päävasida, ²⁵ hakkas häda oigamaie, oma häda kaebamaie. Hakkas põlvista põdema, sääremarjusta magama, labaluista langemaie.” ³⁰ “Oh sina nolpi noori meesi! Osta odrad, kasta kaerad, siis saab naene terve’eksi, terve’eksi, kerge’eksi, muide naiste sarnaseksi!”
---	--

Kk.: 11., 27. põlvist ta; 28. Sääre marjust ta.

EÜS VIII 873/4 (540) < Peetri khk., Esna v., Müüsleri k. < Koeru khk., Väinjärve v., Aruküla – V. Rosenstrauch, P. Penna < Miina Rohr (1911).

Viis: EÜS VIII 522 (170) < Anna Lohvut jt. naised, Müüsleri k. Vt. märkust laulu nr. 656 juures.

Oh sina nol-gas noo-ri mee-si! Vis-ka lin-nak - sed ve - de - je.

“Oh sina nolgas noori meesi! Viska linnaksed vedeje, odrad otseti järele! Tee naesel tegu õluta,	⁵ et saab naene terve’eksi, terve’eksi, kerge’eksi, muide naiste sarnaseksi, muide piia pikuseksi!”
---	---

Kk.: noodis 1. nulpi.

EÜS VIII 633 (173) < Peetri khk., Esna v., Vodja m. < Türi khk. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Jaan Kreidemann (Kreedemann, Kredemann) (1911).

Viis: EÜS VIII 494 (70).

Fragment.

4.

52

Mullu mina võtsin naese noore,
tunamullu teise poole.
Küll oli viksi ja vileda,
küll oli hella ja ilusa,
⁵ küll oli priske ja punane.
Viisin hella heinamaale,
kandsin kulla kaare peale.
Siis hakkas põlvista põdema,
sääremarjusta magama,
¹⁰ luupäiksest lonkamaie.
Ma läksin nutte'es kodusse.
Vastas eite, vastas taati,
vastas need vanad mõlemad:
“Mis sina nutad, poega noori?”
¹⁵ “Mullu mina võtsin naese noore,
tunamullu teise poole.

Küll oli viksi ja vileda,
küll oli hella ja ilusa.
Viisin hella heinamaale,
²⁰ kandsin kulla kaare peale.
Niitis heina, helkis metsa,
võttis loogu, laksus metsa.
Siis hakkas põlvista põdema,
sääremarjusta magama,
²⁵ luupäiksest lonkamaie,
põllepaelust paisumaie.”
“Ellakene, vennakene,
mine sa rutuste kojuje,
viska sa odrad vedesse,
³⁰ kaerad kaksi allikasse,
tee sa ruttu linnaksida,
siis saab naene terve'eksi!”

EÜS IX 954/6 (18) < Peetri khk., Esna v., Embra (Ämbra) k. < Ammuta k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Leena (Leenu) Steinberg (1912).

5.

53

Veidikese sõitsin vaatamaie,
läksin mina naista nõudemaie,
teistapoolta püüdamaie.
See neiu minu nimele,
⁵ kel olid keerud kingapaelad,
süsimumstad säärepaelad,
lumivalged käiksed.

Võtsin naese noorukese,
pisikese pistulise,
¹⁰ härjasõra suurulise,
rinnakondi kõrgu'ese.
Hakkas ta põlvist põdema,
sääremarjast ta magama,
niude'est tema nikastama.

EÜS IX 1049 (162) < Peetri khk., Koigi v., Huuksi k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Jakob Paris (1912).

See neiu minu päralt + Tilluke naine + Haige noorik.

Mullu võtsin naise noore,
 tunamullu teisepoole,
 tänavu sai aasta.
 Viisin aga hella heinamaale,
⁵ kandsin kulla kaare pääle.
 Niitis ta heina ilusa,
 ajas kaare kaunikese.
 Alla tema niitis haavalehed,
 peale tema niitis piibelehed,
¹⁰ sisse need sinikavarred.
 Hakkas siis põlvista põdema,
 sääremarjusta magama
 naba alt aga aietama.
 Ma lähen arsti otsimaie.
¹⁵ Tuli siis vastu vana eit.
 Mina aga teda teretama.
 Tema minulta küsima:
 “Kuhu sina lähed, noori meesi?”
 Mina jälle kuulsin, vastu kostsin:
²⁰ “Mullu võtsin naise noore,
 tunamullu teisepoole,
 tänavu sai aasta.
 Viisin aga hella heinamaale,

kandsin kulla kaare pääle.
²⁵ Niitis ta heina ilusa,
 ajas kaare kaunikese.
 Alla tema niitis haavalehed,
 peale tema niitis piibelehed,
 sisse need sinikavarred.
³⁰ Hakkas siis põlvista põdema,
 sääremarjusta magama,
 naba alt aga aietama.”
 Vanamoor kuuleb, vastu kostab:
 “Oh sina nolpi noori meesi!
³⁵ Eks sina mullist määleta,
 tunamullist tule meelde.
 kui sa tema kõhtu kõtistasid,
 naba alt aga näpistasid.
 Mine siis koju, noori meesi,
⁴⁰ vii sina linnaksed vedeje,
 odrad otseti jõgeje,
 kaerad kaksiti järele!
 Too siis varsti vana eit!
 Vaat’, siis on nuttur voodi sees,
⁴⁵ veevann on voodi ees
 ja pisukene titt on vanni sees.”

EÜS X 2910/1 (95) < Narva l., Kulgu < Peetri khk., Esna v. – R. Vilmansen < Priidik Nahkur (1913).

Mullu võtsin naise noore,
 tunamullu teisepoole.
 Viisin hella heinamaale,
 panin kulla kaare peale.
⁵ Niitis eina ta madala,

lõikas kõrre ta tasase.
 Ta jäi põlvista põdema,
 sääremarjusta magama,
 kingapaelusta kiduma,
¹⁰ labajalasta laskelema.

E, StK 40, 98 (136) < Peetri khk., Esna v., Kodasema k. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Tõnu Tiklatt (Tiklat) (1927).

Mullu võtsin noore naise,
 tunamullu teisepoole.
 Viisin hella heinamaale,
 panin kulla kaare peale...

ERA II 7, 367/8 (31) < Keila khk. < Peetri khk. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Kata Krosing (1928).

23. NAINE AJAB VARGILE

1.

57

Oli mul vaesel vali naene,
 aas mind aita varga'ale,
 aidauksi halgamaie,
 laekaid lahutamaie,
⁵ põrandaid põrutamaie.
 Sealt sain püksi püülileivad,
 kalitsasse saiakakud,
 tahatasku tanguvorstid.
 Hakkan siis koju minema.
¹⁰ Meie külas kurjad koerad,
 need olid hullud haukumaie,
 haukumaie, paukumaie
 ja ka kurjad kiskumaie,
 sõid minu pükstest püülileivad,
¹⁵ kalitsast sõid saiakakud,
 tagataskust tanguvorstid.
 Kui mina siis ju koju läksin,
 naene arki andemaie.

Mina meesi mõtlemaie. –
²⁰ Hakkan ahju küttemaie,
 viin aga naese vihtlemaie,
 enesel teen hella leili,
 naesele leili tugeva;
 enesel teen kasevihta,
²⁵ naesele kadakast vihta;
 teen aga naese uimaseksi,
 uimaseksi, pööraseksi,
 viskan sipelgapesasse,
 erilaste heinamaale,
³⁰ mesilaste mõisinsusse.
 Attüma, Jumal tänatud!
 Nüüd sain lahti raipest naisest:
 sipelgad tal söövad silmad,
 mesilased murdsid meele,
³⁵ erilased võtsid hinge.

EÜS VIII 771/3 (381) < Peetri khk., Mäo v., Palu m. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Mart Herbst (1911).

Trükitud: ERIV IV, lk. 167/9 (lt. 60: Naine ajab vargile). Viis: EÜS VIII 505 (110) < Peetri khk., Mäo v., Palu m. – P. Penna < Mart Tiisvald (1911).

Viis: EÜS VIII 505 (110) < Mart Tiisvalt (Tiisvald), snd. 1841. Vt. laul nr. 1032 ja märkus laulu nr. 455 juures.

Naine ajab vargile + Kuri naine sipelgapessa.

24. VENNAL VÕÖRSIL

58

Arvast lään mina isale,
arvast lään mina emale,
arvast veeren vendadelle,
siiski õed augutavad,
⁵ vennanaesed noogutavad.
 Ei sünni minna sügise,
ei kõlvand käia kevade:
sügise jõed sügavad,
kevade olid lained laiad,
¹⁰ obu upuksi ojasse,
mära jäi mätaste vahele,
lauku täkku lainetesse.
 Arvast veeren vendadelle,
siiski õed augutavad,

H II 13, 551 (60) < Peetri khk., Esna v., Öötle k. – F. Russi (1889).

Vennal võörsil + Liigsööja.

59

Arvast läen mina isaje,
arvast läen mina emaje,
arvast veeren vendadele,
siiski vennad tapelevad,
⁵ vennanaesed noogutavad:
 “Vaat, kust tuleb suuri sööja,
suuri sööja, suuri jooja,
pailu paigale panija!
Härja sööb tema söömassagi,

EÜS VIII 822 (455) < Peetri khk., Koigi v., Keri k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Jakob Virt (Wirth) (1911).

Viis: EÜS VIII 513 (147). Vt. laul nr. 487.

Vennal võörsil + Liigsööja.

1.

¹⁵ vennanaesed noogutavad:
 “Nää, kust tuleb suuri sööja,
suuri sööja, suuri jooja,
palju paigale panija!
 Ärja sööb ta söömalagi,
²⁰ vaadi joob ta joomalagi.”
 Mina mõistan, kostan jälle:
 “Mis sest ärjast süia saab,
mis sest vaadist juua saab –
luud on alla, nahk tal peale,
²⁵ tanguke tailihada;
pärm tal alla, vaht tal peale,
tilguke selged õlut.”

2.

¹⁰ vaadi joob tema joomassagi.”
 Mina mõistan, jälle kostan:
 “Mis sest härjast söömaks süia –
luu on all ja nahk on peal,
tanguke tailihada;
¹⁵ ehk sest vaadist joomaks juua –
pärm on all ja vatt on peal,
tilguke head õluta.”

Millal lähan mina isale,
 millal lähan mina emale,
 arvast veeren vendadele,
 veeren vennanaisedele,
⁵ siiski vennad haugutavad,
 vennanaised noogutavad:
 “Vaata, kust tuleb see suuri sööja,
 suuri sööja, suuri jooja,
 palju paigale panija!

¹⁰ See sööb härjad söömalagi
 ja joob vaadi joomalagi.”

Mina aga kuulen, vastu kosten:

“Mis sest härjast süia saab –
 luud tal alla, nahk tal peale,

¹⁵ tanguke tailihada;
 mis sest vaadist juua saab –
 pärm tal alla, vaht tal peale,
 piisuke punaõluta.”

EÜS X 2902/3 (72) < Narva l., Kulgu < Peetri khk., Esna v. – R. Vilmansen < Priidik Nahkur (1913).

Vennal võõrsil + Liigsööja.

KÜLA ARGIELU LOOD

25. VIRU SEPP

61

Üks oli vennake minula,
õbepärijake ðela,
seegi sepaksi Virussa,
tagujaks oli Tarvandulla.
⁵ See teeb külal kerve'eida,
Nurme neidistel nugeda.
Küla ei kiida kerve'eida,
vald ei kiida valja'aida,
Nurme neidised nugeda:
¹⁰ jätab kestud kervestesse,
jätab vahed valjastesse,
nupud neidiste noasse.

1.

Mina mõistan, kosten jälle:
"Viska soosse separiistad,
¹⁵ Alusse alasepakud,
lõhki tõmma lõõtsalauad,
tuhka nee tangid tulised!
Võta kiita künnimaida,
põletada põllumaida,
²⁰ ajada alasemaida –
küla ei kiida kerve'eida,
vald ei kiida valja'aida,
Nurme neidised nugeda."

H II 13, 552 (61) < Peetri khk., Esna v., Öötla k. – F. Russi (1889).

26. HANED KADUNUD

62

Ema, hella memmekene!
Muud sa panid muule tööle,
sulased suurele tööle,
raudismaale raske'elle,
⁵ mind panid tööle hõlpuselle:
mulle andsid haned hoida,
haned hoida, kanad kaitsta,
varvasjalad vaigistada,
lestaajalad lepitada.

1.

¹⁰ Ajasin haned ma arule,
keerasin kanad kesale,
varvasjalad vainiule,
lestaajalad lepikusse.
Tuli kotkas, kurja lindu,
¹⁵ harakas, ðela lindu,
tihane, tigeda lindu:
ajas mu haned arusta,
keeras mu kanad kesalta,

lestajalad lepikusta,
²⁰ varvasjalad vainiuulta.
 Ma lä'en nutte'es koduje:
 "Ema, hella memmekene!
 Tuli kotkas, kurja lindu,
 harakas, õela lindu,
²⁵ tihane, tigeda lindu:
 ajas mu haned arusta,
 keeras mu kanad kesalta,
 lestajalad lepikusta,
 varvasjalad vainiuulta."
³⁰ Ema a'ab orjad otsimaie.
 "Ema, hella memmekene!
 Ori ei teadnud, mis ta otsib.
 Ma lä'en ise illukeste,
 mööda teeda, tillukene,
³⁵ mööda maad, madalukene."

Läksin Piibe välja peäle,
 seäl oli kümme kündijada,
 üheksa äästajada.
 Mina kündijailt küsisin:
⁴⁰ "Kas te mu hani nägite?"
 Nemad kuulsid, kostsid vastu:
 "Neitsikene noorukene!
 Haned läksid alla metsa."
 Ma lä'en Piibe mõisa'asse.
⁴⁵ Seäl mul tooli toodanese,
 padjad peale pandanese
 mu oma hane sulista;
 laud mul ette tõstetakse,
 seäl mul süüa annetakse
⁵⁰ mu oma hane lihasta;
 seäl mul juua annetakse
 minu oma hane vereda.

ÕES, EK 72, 34/5 (20) < Peetri khk., Viisu k. – F. R. Kreutzwald (1828).

Trükitud: ERI II, lk. 242, Jä 8 (lt. 17: Hani kadunud).

2.

63

Mundel anti muuda tööda,
 sulaselle suurta tööda,
 mulle andsid aned oida,
 aned oida, kanad kaitsta,
⁵ lestasjalad lepitada,
 varvasjalad vaigistada.
 Ma aasin aned arusse,
 varvasjalad vainiuulle,
 kuldatiivad kopelisse;
¹⁰ ise istusin mäela,
 õmlesin uduameda,
 paikasin pere palaka,
 pilutellin peiusärki.
 Tuli augi alta vetta,
¹⁵ pääsukene pealta vetta,
 mustapea muda seesta,
 ajas mu aned arusta,

kuldatiivad kopelista,
 varvasjalad vainiuulta.
²⁰ Ma lään nuttejes koduje,
 ahastelles alla õue.
 Kes tuli vasta kõige enne?
 Eit tuli vasta, taat tuli vasta,
 eite mõistis, taati kostis:
²⁵ "Mis sa nutad, tütar noori?"
 "Tuli augi alta vetta,
 pääsukene pealta vetta,
 ajas mu aned arusse."
 Eite mõistis, taati kostis:
³⁰ "Ole sina vaita, tütar noori,
 ma aan orjad otsimaie,
 päilised päästamaie,
 suilised lunastama!"
 Mina mõistan, kosten jälle:

35 “Ori otsib aasta otsa,
 suiline sui otsa,
 päiline päeva kaks.
 Ma lään isi, illukene,
 mööda teed lään, tillukene,
 40 mööda maad, madalukene!”
 Mis minu vastaje tuleksi?
 Vasta tuli kündijagi,
 kündijagi, külvajagi,
 seemende seletajagi.
 45 Mina kündijalt küsiksin,
 äästajalt äälitseksin.

Ei siis kündija kõnele,
 äästaja äälitselle.
 Võtan kündija kübara,
 50 äästaja uue kuue –
 küll siis kündija kõneleb,
 äästaja äälitseleb:
 “Kui sõitnud, neitsikene,
 kui oled sõitnud, sõida ikke,
 55 sõida Mõru mõisaesse –
 seal sinu aned ilusad,
 seal sinu pardid parajad,
 lestasjalad linnukesed.”

Kk.: 15., 27. pääsu kala ~ pääsukala; 40. maa alune.

H II 13, 518/20 (26) < Peetri khk., Esna v., Öötle k. – F. Russi (1889).

Trükitud: ERI II, lk. 242/3, Jä 9 (lt. 17: Hani kadunud).

64

3.

Mundel anti muuda tööda,
 mulle anti aned hoida,
 aned hoida, kanad kaitsta,
 lestasjalad lepitada.
 5 Läksin küla kiige alla.
 Aasin ma aned ojasse,
 keerasin kanad ma kesasse.
 Tuli kulli, kurja lindu,
 tihane, teine tigateda,
 10 kajakas, kolmas kadeda,
 ajas mu aned ojasta,
 keeras mu kanad kesalta,
 lestasjalad lepikusta,

varvasjalad vainiulta.
 15 Siis läks nuttes kodusse.
 Vastas eite, vastas taati,
 vastas need vanad mõlemad.
 Vares tegi veiksed joodud.
 ei ta kutsund kullikesta.
 20 Kull oli kuri kiskumaie:
 kiskus koovita kasuka,
 tedre teki triibulise,
 lõu särgi lõuendise,
 pardi peene'ed palakad,
 25 kure kroogitud käiksed.

EÜS VIII 765/6 (374) < Peetri khk., Mäo v., Palu m. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Mart Herbst (Erbs) (1911).

Trükitud (v.a. värsid 19–24): ERI II, lk. 243, Jä 10 (lt. 17: Hani kadunud).

Viis: EÜS VIII 507 (115). Vt. laul nr. 1616.

Haned kadunud + Kull kutsumata.

27. EHTED VARASTATUD

1.

65

Õekesed hellakesed,
lähme merde kiikumaie,
suurde saarde sõudemaie!
Paneme linnid liiva peäle,
5 sõrmuksed sõmera peäle,
paatrid pikile pajule.

Tuli Riiast rikas meesi,
poest poortide punuja,
Tallinnast raha-lugeja,
10 Narvast naastu-kirjutaja –
võttis linnid liiva pealta,
sõrmuksed sõmera pealta,
pärjad pärna oksa pealta,
paatrid pikilta pajulta.

15 Ma läksin kojo nutte'essa.
Eit tuli vastu alla õue,
taat tuli vastu peäle õue:
“Mis sa nutad, tütar noori?”
“Mis ma nutan, eidekene,

20 mis ma nutan, taadikene!
Läksin merde kiikumaie,
suurde saarde sõudemaie.
Tuli Riiast rikas meesi,
Narvast naastu-kirjutaja,
25 Tallinnast raha-lugeja,
poest poortide punuja –
võttis linnid liiva pealta,
sõrmuksed sõmera pealta,
pärjad pärna oksa pealta!”

30 Eit aga vastas, taat aga vastas:
“Ära nuta, tütar noori!
Las tuleb kaubamees külasse,
linnaees ligi tänava,
poemes tuleb õue'egi:
35 ostan kerstust karrat-pärja,
linnaehe käest lindikese,
poemehe käest poordikese.”

ÕES, EK 72, 30/3 (17) < Peetri khk., Viisu k. – F. R. Kreutzwald (1828).

Dbl.: ÕES, EK 72, 69/70 (6).

2.

66

Läk-sin Pii-be - le pe - se - ma,
Pii-be pi - ka - le jö - e - le,

läk-sin Pii-be - le pe - se - ma,
Pii-be pi - ka - le jö - e - le,

Pii - be al - la al - li - kal - le, Pii - be al - la al - li - kal - le.
Pa - nin ra - ha lau - a pea - le, pa - nin ra - ha lau - a pea - le,

ke - e - kor - ra ki - vi pea - le, ke - e - kor - ra ki - vi pea - le,

pree - si pee - ne lii - va pea - le, pree - si pee - ne lii - va pea - le.

Sõr - muk - se sõ - me - ra pea - le, sõr - muk - se sõ - me - ra pea - le.

Pee - ne rii - e - te pe - si - jad, pee - ne rii - e - te pe - si - jad,
val - ge rii - e - te vaa - li - jad, val - ge rii - e - te vaa - li - jad.

K. Viljaku märkus: Laulis *fis*-mollis, *a* = *fis*.
Originaalnoodistuses on kasutatud vahelduvat taktimõõtu, taktide piire näitavad (punktiir)taktijooned. (J. O.)

Läksin Piibeles pesema,
Piibe pikale jõele,
Piibe alla allikalle.
Panin raha laua peale,
⁵ keekorra kivi peale,

sõrmukse sõmera peale,
preesi peene liiva peale.
Siis tuli ani alta vetta,
pääsuke tuli pealta vetta,
¹⁰ viis mu raha laua pealta,

keekorra kivi pealta,
sõrmukse sõmera pealta,
preesi peene liiva pealta.

Siis läksin koju nuttessagi,
¹⁵ nuttessagi, joostessagi:
“Ema, hella memmekene,
isa, kulla taadikene!
Läksin Piibele pesema,
Piibe pikale jõeale,
²⁰ Piibe alla allikalle.
Panin raha laua peale,
keekorra kivi peale,
sõrmukse sõmera peale,

preesi peene liiva peale.
²⁵ Siis tuli ani alta vetta,
pääsuke tuli pealta vetta,
viis mu raha laua pealta,
keekorra kivi pealta,
sõrmukse sõmera pealta,
³⁰ preesi peene liiva pealta.”
“Ära aga nuta, tütar noori,
las tuleb kaubamees külasse,
poepoiss tuleb ukse alla,
siis panen sõrmed sõrmustesse,
³⁵ varvad vaskirõngastesse!”

EÜS IX 1007/9 (98) < Peetri khk., Koigi v., Keri k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Liisa Rentel (Renter) (1912).

Viis: EÜS IX 932/3 (1a–d). Variant *d* sõnad kuuluvad laulule nr. 1114, mida on lauldud sama viisiga.

Trükitud: ERIV IV, lk. 235/7 (lt. 91: Ehted kadunud).

3.

67

Läksin Piipe pead pesema,
mere äärde haljastama,
jõe jooksjä külma veele,
kalgi külma allikalle.

⁵ Panin helmed heina peale,
kee kulla kaare peale,
sõrmuksed sõmera peale,
preesi peene liiva peale.
Tuli haugi alta vetta,
¹⁰ pääsukene pealta vetta,
viis mu helmed heina pealta,

keekorra kaare pealta,
sõrmuksed sõmera pealta,
preesi peene liiva pealta,
¹⁵ pärja pajuoksa pealta.
Las tuleb kaubamees külasse,
poepoiss tuleb ukse alla,
linnamees ligi pereda –
ostan helmed heina peale,
²⁰ keekorra kaare peale,
sõrmuksed sõmera peale,
pärja pajuoksa peale!

Kai Pall Viisu külast, 90-aastane, kõik tema-aegsed inimesed surnud, ei mäleta ka tema enam suurt. Jalad haiged, “maaviha” jalgades. Nimetas vanalaulusid “kigadi kigadi” lauludeks. (Sõnade korjamise ajal laulis, teisel aastal, viiside korjamisel oli juba surnud.)

EÜS X 2259/60 (55) < Peetri khk., Esna v., Viisu k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Kai Pall (1911).

28. PÖLL PÕRMUNE

68

Meie külas kümme meesta,
teista kümme poisikesta:
läksin ma läbi minema –
lõivad mu linale liiva,
⁵ lõivad mu tanule tolmu,
lõivad põllet põrmusida,
sinisuitsu sukkadele,
udu ummiskingadele.
Ma läen kurtes koduje,
¹⁰ alatsedes alla õue.
Eit tuleb vasta, taat tuleb vasta:
“Mis sina nutad, tütar noori?”
“Ma läksin läbi minema –
lõivad mu linale liiva,

Kk.: 1. meesi.

EÜS VIII 615/6 (151) < Peetri khk., Esna v., Öövla k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Elts Troost (Toost) (1911).

Viis: EÜS VIII 491 (59). Vt. laul nr. 332.

69

Meie külas kümme meesta,
teista kümme poisikesta,
löövad kurni koppelissa,
ratast laia vainu'elle.
⁵ Läksin ma läbi tänava –
lõivad liiva mu lina peale,
põrmu minu põlle peale.

EÜS VIII 627/8 (165) < Peetri khk., Esna v., Öövla k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Liisa Truks (Trug) (1911).

Viis: EÜS VIII 493 (64). Vt. laul nr. 318.

1.

¹⁵ lõivad mu tanule tolmu,
lõivad põllet põrmusida,
sinisuitsu sukkadele,
udu ummiskingadele.”
Isa mul ütles, ema mul ütles:
²⁰ “Meil on soossa sooja vetta,
kivi alla keeva vetta,
pa'a alla palavat vetta –
pese viiele veele,
kurikalle kuuendelle,
²⁵ seitsemelle seebitükil,
siis mine küla kiige alla
noori mehi vaatamaie,
iseennast näitamaie!”

2.

Läksin nutte'es kojuje.
Eit oli vastas, taat oli vastas:
¹⁰ “Mis sina nutad, tütar noori?
Meil on soosse seisuvetta,
kivi ääres keeva vetta,
lepa all oli leiget vetta –
pese viiele veele!”

ehk nii:

Kuul-sin kü-las kii-gu-ta-ma.

P. Penna märkus: Eelviimane noot sai lauldud vahel (detoneeris) *a*, vahel *h*, vahel *ais* (*b*).

Kuulsin külas kiigutama,
 kiigelaudas lauletama,
 Mina väilal kündemas,
 härjad ärmatand eessa,
⁵ sahad sautses sülessa.
 Mina künde' es külasse,
 vagu aades vainiulle.
 Musutan härjad murule,
 kinnitan sahad kivisse,
¹⁰ viskan piitsa peenderasse,
 ise läen aita ehtimaie,
 kerstule kehitamaie.
 Selga panen siidisärgi,
 siidisärgi, niidisärgi,
¹⁵ kätte kroogitud käiksed,
 siis läen küla kiige alla.
 Noored mehed, hellad vennad
 lõivad kurni koppelisse,
 ratast valget vainiulle.

Kk.: 26. noori meesi.

EÜS VIII 869/71 (533) < Peetri khk., Esna v., Müüsleri k. < Koeru khk., Väinjärve v., Aruküla – V. Rosenstrauch, P. Penna < Miina Rohr (1911).

Viis: EÜS VIII 520 (165).

Kündes külasse + Kiigele ehtimine + Põll põrmune.

²⁰ Lõivad põrmu põlle peale,
 udu uue kuue peale,
 sinisuitsu suka peale.
 Mina nutte'es kojuje.
 Vastas eite, vastas taati,
²⁵ vastas need vanad mõlemad:
 "Mis sa nutad, tütar noori?"
 "Käisin küla kiige all.
 Noored mehed, hellad vennad
 lõivad kurni koppelisse,
³⁰ ratast valge'et vainiulle.
 Lõivad põrmu põlle peale,
 udu uue kuue peale,
 sinisuitsu suka peale."
 "Ole vait sa, tütar noori!
³⁵ Las tuleb kaubamees külasse,
 poepoiss tuleb ukse ette –
 siis mina ostan uue põlle."

29. KARJA KAUPLEJAD

71

1.

Ööd mina niidan, päevad viidan,
ööd hoian isa hoosta,
päevad kaitsen venna karja
alla kulla koppelisse,
⁵ senna alla aasu peale.
Kes tuli karja kauplema?
Kaugelt maalt tulid kangurid,

need töid kulda kuuetaied,
hõbedat töid hõlmetaied,
¹⁰ vana vaske vakataied.
Kus panen kulla kuivamaie,
hõbeda taheemaie?
Isa pikasse pinusse,
venna laia lastermasse.

EÜS VIII 641/2 (189) < Peetri khk., Esna v., Vodja m. < Türi khk. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Jaan Kreidemann (Kreedemann, Kredemann) (1911).

Viis: EÜS VIII 494 (70). Vt. laul nr. 51.

30. HEINAST HOBU

72

1.

Kutsuti mind peiupoisiks,
isa ei anna hoosta,
vend ei vaskivalja'aida,

õde ei hõbesõrmusida.
⁵ Läksin alla heinamaale
tegin aga heinasta hobuse.

EÜS VIII 610 (139) < Peetri khk., Esna v., Öötla k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Juula Kraavel (Kramer) (1911).

Viis: EÜS VIII 490 (53) < Liisa Pärtmann. Vt. laul nr. 1228.

31. VEETEELE VIIBINUD

73

1.

Joose sa, hüva, jõele,
käi sa, kärke, allikale,
too sa isal silmavetta,
too sa emal silmavetta!
⁵ Isa võtt vee vihaksi,
ema pand vee pahaksa,

et käind kaua kaevuteele,
aega viitnud allikale.
Mina kuulen, jälle kosten:
¹⁰ “Ema, hella memmekene,
eks te enne olnud noored,
olnud noored ja rumalad;

arunesid särgiaiad,
pudenesid põllepaelad.
¹⁵ Aeg läks aiu aadessagi,

pää läks paelu pannessagi,
mõni pää läks mõteldessa.”

H III 3, 267/8 (13) < Jüri khk. < Peetri khk. – J. J. Vitismann < Ann Kööp (1889).

Trükitud: ERIA, nr. 83 (lt. 34: Veetooja, var. 4).

32. PÕDRATAPJA

1.

74

Ma tegin od - rad or - gu - des - se,
Tul' siis puk - ki, lai - a - sar - ve,
kae-rad kee - ru kal - las - tes - ta.

kae - rad kee - ru kal - las - tes - se.
sõi minu od - rad or - gu - des - ta,
Ma võtsin pu - ki sar - vist kin - ni.

Ma tegin odrad orgudesse,
kaerad keeru kallastesse.
Tuli siis pukki, laia sarve,
sõi minu odrad orgudesta,
⁵ kaerad keeru kallastesta.

ma lõin puki vasta maada.
Veri tal kargas vasta maada,
eemalle, kaugemalle,
¹⁰ eemale Hiiumaale,
kaugemalle Kaljumaale.

Ma võtsin puki sarvist kinni,

EÜS IX 1057 (170) < Peetri khk., Koigi v., Huuksi k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Jakob Paris (1912).

Viis: EÜS IX 934 (7).

33. KASS KAEVUS

75

1.

Oh sina kass, sa kii - ra - sil - ma,
kii - ra - sil - ma, nõe - la - hän - da.

Oh sina kass, sa kiirasilma,
kiirasilma, nõelahända –
kooris püti kurjal naesel,
lakkus püti laisal naesel;
⁵ viis aga või võera'ale.
Ma läksin kassi kimbutama –
kass läks kaevu ju pagedes,
saba suuri jäi vete ju.
Ma läksin kassi peastemaie:
¹⁰ köis külasta, mees peresta,

kaksi kõita kangurilta,
vahtmeistri need parajad härjad,
vehmeistri vanad mõlemad.
Kui sain kassi kalda'ale,
¹⁵ hiiri naeris aeda alta:
“Hästi, hästi, kassikene –
kus mu kuusi pojukesta,
viisi vennanaisukesta!
Kõik on kassi persessagi,
²⁰ kiirasilma keele peale.”

EÜS VI 1601/2 (17) < Järva-Jaani khk., Kuksema v., Kagavere k. < Peetri khk., Väike-Kareda k. – V. Rosenstrauch, J. Välbe < Liisa Kärnel (Kärner) (1909).

Viis: EÜS VI 1330 (11).

Kass kaevus + Hiir parastab.

76

2.

Oli mul orikas siga,
andsin seale silget-solget,
nägin turja tõusevada,
peki paksu paisuvada.
⁵ Aasin orja otsa lööma,
päilise pähe panema.
Ori ei oskand otsa lüüa,
päiline ei pähe panna.
Lõi ta sea silma peale,
¹⁰ kohe sea kulmu peale –
siga kukkus sellilisti,
mina peale põlvilisti.

Hakkasin aru pidama:
mis sest seast saadaneksi? –
¹⁵ Seast said käkid käre dad,
verivorstid võmmakamad.
Viisin käkid kelderisse,
verivorstid vommi peale.
Tuli kassi, keerusilma,
²⁰ keerusilma, nõelahända,
sõi tema käkid kelderista,
verivorstid vommi pealta.
Hakkasin kassi taga ajama.
Kass läks karates kaevule,

²⁵ ma läen jookste'es järele.
Lähen siis kaevu ääre peale,
hakkasin aru pidama,
kuda saan kassi kaevust välja,
kassi kaevu ääre peale:
³⁰ köis külasta, mees peresta,
kaksi köita kangurilta.
Katki läks kanepist köisi,

Kk.: 1. hoolikas.

EÜS VIII 831/2 (472) < Peetri khk., Koigi v., Keri k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Jakob Virt (Wirth) (1911).

Viis: EÜS VIII 513 (149). Vt. laul nr. 522.

Seatapmine + Kass kaevus.

niksatelle niineköisi.
Siis sain kassi kaevust välja.
³⁵ Hakkasin aru pidama,
mis sest kassist saadaneksi:
nina pealt said neiu kingad,
pea pealt said peiu kingad,
saba otsast saanitekki.

3.

77

Oli mul üks orikas põrsas,
pisike punane põrsas.
Andsin süia silget-solget,
nägin turja tõusema,
⁵ pekki peale paisuma.
Ori, raibe, lõi sea silma peale –
ori ei osand otsa lüia,
päiviline pähe panna.
Võtsin tapsin ise ära.
¹⁰ Viisin aga liha kelderisse,
armirasvad aitadesse.
Tuli kassi keerusilma,
keerusilma, ääruända,
viis mu liha kelderista,
¹⁵ armirasvad aitadesta.
Hak'sime kassi taga ajama.

Kassi jooksis kaevuneksi.
Hak'sime aru pidama,
kuda kassi kätte saada:
²⁰ mees peresta, köis külasta,
Otsamatsilt uued ohjad –
võtsin kassi kaevust väl'la.
Hak'sime aru pidama,
mis sest kassist saadaneksi:
²⁵ nokast sain nosu piibukese,
kõrva äärest Krõõda kingad,
nina pealt neiu kingad,
sabast sai sarikapulka,
säareluust sai sängisammad,
³⁰ hambad said Aru Jürile –
siis oli otsas ossikene,
oli otsas kassikene.

E, StK 40, 12/3 (27) < Peetri khk., Esna v., Ammuta k. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Miina Krüiman (Grünmann) (1927).

Seatapmine + Kass kaevus.

34. KASSIJAHT

78

1.

Ii - dut - tii - dut, lä - hen teu - le, Vai - du här - ra väl - ja pea - le.

Iidu-tiidu, läen teule,
Vaidu härra välja peale.
Sukad katki, kingad katki.
Istun maha kivi otsa,

⁵ hakkan kingi lappimaie.

Tuli siis välja musta kassi,
kirjutaja kirju kassi,
vanahärra valge kassi,
viis minu paraja lapi.

¹⁰ Ma kassi taga ajama.

Kass jooksis isanda kotta,
ma jooksin emanda kotta.

Emand keetis marjamoosi,
sulatas metta magusat.

¹⁵ Ma läen metta mekkimaie,

marjamoosi maitsemaie.

Tüdruk lõi tulitukiga,
pereemand peeruga,
mamma moosikulbiga.

²⁰ Siis sain, vaene mees, vaduma,

pikapüksimees punuma
piki põldu, põigi põldu,
vahel vaheaedu mööda.

Sain mina aianurga taha,

²⁵ seal vaatan korra tagasi:

ennäe, kus paistab põrguhauda,
kuradi koda näikse,

põrguhauad haljendavad,
tonditornid tolgendavad.

EÜS VIII 745/6 (345) < Peetri khk., Mäo v., Palu m. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Mart Tiisvald (Tiisvalt), snd. 1841 (1911).

Trükitud: ERIV IV, lk. 308 (lt. 127: Kassijaht).

Viis: EÜS VIII 506 (111c). Vt. ka laul nr. 1177, 304, 224 ja 96 ning märkus laulu nr. 455 juures.

Kassijaht + Mamsel + Põrgu mõis.

KÜLA JA MÕIS

35. KUBJAS JA TEOMEES

1.

79

Teol mina käisin, tellid murdsin,
ära mina murdsin härja sarved,
maha matsakad hobused.

H III 3, 260 (10) < Jüri khk. < Peetri khk. – J. J. Vitismann < Ann Kööp (1889).

2.

80

Oh minu ärtu härrake,
kuldakrooni prouake,
täna tulin ma teole.
Muil oli kõigil häida maida,
⁵ mul oli üksi ääremaida.
Seal ma kündsin küüdu sarved,
murdsin maha musta sarved.
Küüdu kündis, selga nõtkus,
musta peada rebistas.

¹⁰ Jõudis alla päevakiire,
sõudis kätte õhtuviire,
tuli kubjas mõisa poolta,
vidas vemmalta järele
minu vaese turja tarvis.
¹⁵ Turjal tantsis tomingane,
selja peal seal remmelgane,
piha peal seal pihlakane.

E 53656/7 (9) < Peetri khk., Mäo v., Palu as. – A. Jürgens < Liina (Liine) Anton (1923).

3.

81

Head olid ärjad, maad olid märjad.
Seal mina kündsin küüdu sarved,
murdsin maha musta sarved –
küüdu kündis, selga nõtkus,

⁵ musta peada rebistas.
Tuli kätte õhtu kiire,
alla jõudis päeva viire;
tuli kubjas mõisa poolta,

vidas vemmalta järele,
¹⁰ vemmalta mu vaese tarvis,
 minu, vaese, turja tarvis.
 Läksin ärrakest paluma:
 “Oh minu ärtu* ärrakene,
 kuldakrooni prouakene,
¹⁵ ma tulin täna teole.

Muil oli kõigil äida maida,
 mul oli üks ääremaida.
 Seal mina kündsin küidu sarved,
 murdsin maha musta sarved.” ...
²⁰ Siis tantsis turjal tomingane,
 piha peal seal pihlakane ...

* ärtu olevat “vana eesti palumise sõna”

E, StK 40, 65/6 (100) < Peetri khk., Mäo v., Palu as. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Liina (Liine) Anton (1927).

82

4.

Mis teeb see vaene teomees,
 kui ärjad väsind adra ees?
 On ikke kimpus teomees,
 kui ärg ei astu adra ees.

⁵ Künna, küitu, kalla, lauku,
 aa vagu, vana punane!
 Küitu künnab, selga nõkub,
 päitsu kallab, pea vabiseb.

E, StK 40, 109 (153) < Peetri khk., Esna v., Kodasema k. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Tõnu Tiklatt (Tiklat) (1927).

Fragment.

36. KUPJA PEKSJA

83

1.

Käsikirjas on noodi all lõppriimilise laulu sõnad. (J. O.)

Kubjas tuli Kuura poolta,
 kilter Kiima kõrtsi poolta,
 aidamees Aruki* poolta.
 Ütles mu ruuna rukkiesse,
⁵ täku ju timuka** peale,
 mära märju loogudesse.

Või mina astun aja poole,
 otsin ajasta abida,
 hakkam kubjast kummeldama!
¹⁰ Kubjas jooksis kossa-kossa,
 sitapulku jäi silla peale.

* arvatavasti Aru kõrts (O. K.)

** timuk – timut (O. K.)

EÜS VIII 637/8 (182) < Peetri khk., Esna v., Vodja m. < Türi khk. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Jaan Kreidemann (Kreedemann, Kredemann) (1911).

Viis: EÜS VIII 493 (65).

2.

84

Oot-oot, kubjas, noo-noo, kubjas,
küll tuled külasse käima!
Toas sul vindub toomingane,

reie all aga remmelgane,
⁵ pinu peal aga pihlakane,
kellega kubjast kummeldada.

EÜS IX 1059 (172) < Peetri khk., Esna v., Ammuta k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Aleksander Ohmut (Hochmuth) (1912).

37. HÄRJAD MURTUD

1.

85

Teised lähvad õhtu teule,
ma läen hommiku järele.
Kubjas mõedab künnitüki,
või mina kiuste kündemaie.
⁵ Aasin vaud enne valget,
teised vaud enne teisa.
Oi, sain tüki teiste ette,
poole tüki poiste ette!
Siis aan härjad haavikusse,
¹⁰ laiakäppa* kaasikusse;
ise uinusin magama
laia lepa juurte peale,
kasekändude vahele.
Oi, tuli metsast üksi hunti,
¹⁵ üksi hunti, kaks karuda,
murdsid mu härjad mõlemad.
Mina joostes koju poole.
Vastas eite, vastas taati,
vastas olid vanad mõlemad;

²⁰ eit oli vastas väravas,
taat oli vastas tänavas:
“Mis sina nutad, poega noori?”
“Teised läksid õhtu teule,
ma läksin hommikul järele.
²⁵ Kubjas mõetis künnitüki,
hakkasin kiuste kündemaie.
Aasin vaud enne valget,
teised vaud enne teisa,
siis sain tüki teiste ette,
³⁰ poole tüki poiste ette.
Siis aasin härjad haavikusse,
laiakäppa kaasikusse;
ise uinusin magama
laia lepa juurte peale,
³⁵ kasekändude vahele.
Siis tuli metsast üksi hunti,
üks hunti, kaks karuda,
murdsid mu härjad mõlemad.”

“Ole sina vait aga, poega noori!
⁴⁰ Mul on kodu kriimu lehma, kes toob pullid jo punased
toa taga tuhkur mära, ja toob varsad ja vägevad,
kellega künnad kiuste tükid.”

* *laikäpp* on regivärssides tavaliselt hundi ja karu poeetiline sünonüüm, härja kohta erandlik (O. K.)

EÜS VIII 634/6 (176) < Peetri khk., Esna v., Vodja m. < Türi khk. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Jaan Kreidemann (Kreedemann, Kredemann) (1911).

Trükitud (kärbetega): ERI II, lk. 405, Jä 6 (lt. 18: Härjad murtud).

Viis: EÜS VIII 494 (70). Vt. laul nr. 51.

Kubjas ja teomees + Härjad murtud.

38. MÕISAHÄRRAL HULLUD HOBUSED

86

1.

Pidi aga minda peksetama,
arvast aga hirmu annetama,
viidi mõisa trepi alla.

Hakkasin armu paluma:

⁵ “Ma pole suurest süüdi teinud,
tõlla tiisle aasin katki;
see põlnd mitte minu süü,

see oli härra hooste süü –
härral hullud hobused.

¹⁰ Ei neid pea peened käed
ega hoia õiged ohjad.
Olgu hea käpa mees,
suure laia päka mees,
kes peab kinni need hobused.”

EÜS X 2916 (103) < Narva l., Kulgu < Peetri khk., Esna v. – R. Vilmansen < Priidik Nahkur (1913).

SÕDA JA NEKRUT

39. VENNA SÕJALUGU

1.

87

Mis on meie õue alla?
Meri meie õue alla.
Mis säääl mere keske'ella?
Kaev oli mere keske'ella.
⁵ Mis säääl kaevu keske'ella?
Sammast kaevu keske'ella.
Mis säääl samba otsassagi?
Kägu samba otsassagi.
Mis säääl käu kurgu all?
¹⁰ Laast oli käu kurgu all.
Mis sest laastust raiutakse?
Jaani aita raiutakse.
Kes tõi sõjasõnumida?
Kägu tõi sõjasõnumida.
¹⁵ Kelle kord on sõtta minna?
Jaani kord on sõtta minna.
Jaan aga kuulis, kostis vasta:
"Eide kord on sõtta minna."

"Kes on enne seda näinud,
²⁰ et on naised sõtta läinud –
Jaani kord on sõtta minna."
"Kas on sõjas naene armas?"
"Ei ole sõjas naene armas –
sõjas armas haljas mõeka,
²⁵ kaunis kangepea hobune,
kes peastab mehe sõjasta."
"Kas on sõjas meeste sõrmi?"
"Sõjas on nõnna meeste sõrmi
nii kui paus pilliroogu."
³⁰ "Kas on sõjas meeste päida?"
"Sõjas on nõnna meeste päida,
kui on rabas mäta'aida."
"Kas on sõjas meeste verda?"
"Sõjas on nõnna meeste verda,
³⁵ kui on meres laialt vetta,
segast vetta, selget vetta."

EÜS VIII 661/3 (230) < Peetri khk., Esna v., Kurjavere (Vodja) k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Anna Blum (1911).

Viis: EÜS VIII 496 (73). Vt. laul nr. 506 ja 1136.

Meri õue all + Venna sõjalugu.

Eidekesed ja taadikesed,
 valla vanamoorikesed,
 naabri noored naesukesed,
 pereplikad, poisikesed,
⁵ nende noored naisukesed;
 tüdrukuida tuttavaida
 nägin nurgas nuttevada,
 nuttevada, noosuvada,
 et mina kipun kerve vasta
¹⁰ vahetama sõjariista.

Viskan viisud – kas neist kahju,
 musta kuue kuuma ahju:
 soldatiks saan, sõjameheks,
 ausa halli mundri selga,
¹⁵ uhked rihmad rinna ette,
 uhked kroonukindad kätte.

Isa mind sõimas, ema mind sõimas,
 isa sõimas mind hilbakaks,
 ema enneaeguseks,
²⁰ vend mind vene kantsikuks,
 õde mind aidakiskujaks.

Oot-oot jälle, noo-noo jälle –
 las hilp hakkab hillutama!
 Sõidan isa ukse alla:

Kk.: 9. vaat; 10. vaatamaie; 13. saja meheks; 31. pereema; 32. ema.

EÜS VIII 720/2 (297) < Peetri khk. – V. Rosenstrauch, P. Penna (1911).

Viis: EÜS VIII 499 (86) < Jaan Küien (Küjen). Vt. laul nr. 1168.

Rõõmus nekrut (ul) + Hiljuke + Venna sõjalugu.

Isa mind sõimas, ema mind sõimas,
 isa sõimas ilbakaksi,
 ema mind enneaegiseksi,
 vend mind vene kõutsikuksi,
⁵ õde mind aidalõhkujaksi*.

²⁵ “Tere, isa, tunne poega!”
 “Oma poeg oleks olema –
 vene kirjad kinnastesse.”

Säriseb sõjasadula,
 hall see hirnub heinasida.

³⁰ Sõitsin ema ukse alla:
 “Tere, ema, tunne poega!”

“Oma poeg oleks olema –
 vene kirjad kinnastesse.”

Ema ei tunnud oma poega.

³⁵ Siis säriseb sõjasadula,
 kõrv see karjub kaerusida.

Sõitsin venna ukse alla:

“Tere, venda, tunne venda!”

Vend ei tunnud oma venda:

⁴⁰ “Oma vend oleks olema –

vene kirjad kinnastesse,
 vene piitsuke peusse.”

Siis sõitsin õe ukse alla:

“Tere, õde, tunne venda!”

⁴⁵ Õde ei tunnud oma venda.

Siis isa mind sõimas hilbakaks,
 vend mind vene kohmakaks,
 õde mind aidakiskujaks.

Oot-oot, oot-oot, no-no, no-no!

Ma sõidan sõja eessa,
 sõidan sõja keske'elle –
 esimesed helbitakse,

¹⁰ tagumised tapetakse,

keskmised koju tulevad.

Sõitsin isa ukse alla:

“Tere, isa, tunne poega!”

Isa ei tunnud oma poega:

¹⁵ “Oma poeg oleks olema –
vene piitsuke piussa,
vene kinda’ad käessa,
vene raamid ratastessa.”

Hüppas halli, kargas kõrvi,

²⁰ särises sõjasadula,
hall see hirnus heinusida,
kõrv see karjus kaerusida.

Hallile toon teki ammulise,
teki toon ma triibulise,
²⁵ sinisel’ toon siiditeki,
punasel’ toon poeteki,
kõrvile kannused karata.

Sõidan ema ukse alla:

“Tere, ema, tunne poega!”

³⁰ Ema tuli, ei tund poega:

“Oma poeg oleks olema –
vene piitsuke peussa,
vene kinda’ad käessa,

vene raamid ratastessa.”

³⁵ Hüppas halli, kargas kõrvi,
särises sõjasadula,
hall see hirnus heinusida,
kõrv see karjus kaerusida.

Sõitsin õe ukse alla:

⁴⁰ “Tere, õde, tunne venda!”

Õde ei tunnud oma venda:

“Oma vend oleks olema –
vene piitsuke peussa,
vene kinda’ad käessa,
⁴⁵ vene raamid ratastessa.”

Hüppas halli, kargas kõrvi,
särises sõjasadula,
hall see hirnus heinusida,
kõrv see karjus kaerusida.

⁵⁰ Hallil’ toon teki ammulise,
kõrvile kannused karata,
punasel’ toon poeteki,
sinisel’ toon siiditeki.

Sõitsin venna ukse alla:

⁵⁵ “Tere, vend, ja tunne venda!”

Tuli vend ja tundis venda.

* ka: kiskujaksi (K. V.)

EÜS IX 1049/52 (163) < Peetri khk., Koigi v., Huuksi k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Jakob Paris (1912).

Hiljuke + Venna sõjalugu.

4.

90

Kui tulen sõjasta kodusse,
sõidan aga isa ukse alla.
Hirnub halli, haugub rakki,
isa tuleb õue vaatamaie.

⁵ Mina aga isa teretama:

“Tere, isa, tunne poega!”

Isa ei tunnud oma poega:

“Võeras mees, võeras hobune,

võeras piitsuke peussa,

¹⁰ võeras kantsik kaendelassa,
võeras pitsi piitsa peala,
pitsi piitsavarre peala,
võerad kindad käessa,
võerad kirjad kinnastessa.”

¹⁵ Isa ei tunnud oma poega.

Sõidan aga ema ukse alla.

Hirnub halli, haugub rakki,
ema tuleb õue vaatamaie.
Mina aga ema teretama:
²⁰ “Tere, ema, tunne poega!”
Ema ei tunnud oma poega:
“Võeras mees, võeras hobune,
võeras piitsuke peussa,
võeras kantsik kaendelassa,
²⁵ võeras pitsi piitsa peala,
pitsi piitsavarre peala,
võerad kindad käessa,
võerad kirjad kinnastessa.”
Ema ei tunnud oma poega.
³⁰ Sõidan aga venna ukse alla.
Hirnub halli, haugub rakki,
vend tuleb õue vaatamaie.
Mina aga venda teretama:
“Tere, venda, tunne venda!”
³⁵ Vend ei tunnud oma venda:
“Võeras mees, võeras hobune,
võeras piitsuke peussa,
võeras kantsik kaendelassa,
võeras pitsi piitsa peala,
⁴⁰ pitsi piitsavarre peala,
võerad kindad käessa,
võerad kirjad kinnastessa.”
Vend ei tunnud oma venda.
Sõidan aga õe ukse alla.
⁴⁵ Hirnub halli, haugub rakki,
õde tuleb õue vaatamaie.

Mina aga õde teretama:
“Tere, õde, tunne venda!”
Õde siis tundis oma venna:
⁵⁰ “Oma mees, oma hobune,
oma piitsuke peussa,
oma kantsik kaendelassa,
oma pitsi piitsa peala,
pitsi piitsavarre peala,
⁵⁵ oma kindad käessa,
oma kirjad kinnastessa.”
Õde siis tundis oma venna,
hakkas tuppa kutsumaie:
“Tule aga tuppa, istu maha,
⁶⁰ räägi mull’ sõjasõnumid!
Kas oli sõjas naine armas,
naine armas, kaasa kallis?”
“Ei ole sõjas naine armas,
naine armas, kaasa kallis –
⁶⁵ sõjas on armas haljas mõeka,
kallis kangepea hobune.
Nõnna’p, nõnna’p, õekene,
nõnna’p sõjas mehe päida
kui on soo sees mäta’aida;
⁷⁰ nõnna’p, nõnna’p, õekene,
nõnna’p sõjas mehe luida
kui on aedas roika’aida;
nõnna’p, nõnna’p, õekene,
nõnna’p sõjas mehe sõrma
⁷⁵ kui on kuusel okka’aida.”

EÜS X 2914/5 (102) < Narva l., Kulgu < Peetri khk., Esna v. – R. Vilmansen < Priidik Nahkur (1913).

91

Elu teadsin, kus elasin,
kasu kulla, kus ma kasvsin,
ei teadnud seda aseta,
kus mind viimaks viiakse
⁵ ehk mind pärast pannakse.

5a.

Mind viidi Vene rajale
ja pandi pampu kandamaie,
suurtatükki summamaie.
Anti kätte õpipüssi,
¹⁰ õpipüssi, õpimõõka:

püss kui paras palgikene,
mõõk kui laia lavvakene.

Hakkan püssi paugutama,
laia mõõka laksutama.

¹⁵ Kostab koju eide kätte,
eide kätte, taadi kätte,
esiteks ka õdede kätte,
viimaks viie venna kätte.

Kui ma sealt siis välja tulen,
²⁰ sõidan venna ukse alla:
“Tere, venda, tunne minda!”

Vend ei tunnud oma venda:
“Võõras mees, võõras hobune,
võõras piitsuke peossa
²⁵ ja võõras kantsik kaendelassa,
võõras kiri kinnastessa,
võõrad lukud looga peala.”

Sõidan viienda venna juure –
vennad siiski haugutasid,
³⁰ vennanaised noogutasid.

Tulin aga koju kurval meelel:
“Tere, eite, tunne poega!”

Kk.: 12. laevakene; 23. Võõras, mis.

E 53653/4 (5) < Peetri khk., Koigi v., Sargvere k., Kruusiaugi s. – A. Jürgens < Mari Herpst (Herbst) (1923).

Noormeeste tundmatu saatust + Püss kui paras palgikene + Püssi põmin kostab koju + Venna sõjalugu.

“Oma poega, oma hobune,
oma piitsuke peossa,
³⁵ oma kantsik kaendelassa,
oma lukud looga pealla.”

Anti mulle siis iste alla,
telliti mind istuma:
“Hakkame juttu ajama!

⁴⁰ Kas on sõjas naine armas,
naine armas, kaasa kallis?”

“Ei ole sõjas naine armas,
naine armas, kaasa kallis –
sõjas on armas haljas mõõka,
⁴⁵ kaunis kangepea hobune.

Nõnda on sõjas meeste sõrma
nagu aiateiva’aida;
nõnda on sõjas meeste luida,
nagu on aiaroika’aida;
⁵⁰ nõnda on sõjas meeste päida
nagu rabas mäta’aida;
nõnda on sõjas meeste veri,
nagu soossa seisab vesi.”

5b.

92

Elu teadsin, kus elasin,
kasu kulla, kus kasvasin,
ei teadnud seda aseta,
kus mind viimaks viiakse

⁵ ehk mind pärast pannakse.

Mind viidi Vene rajale,
pandi pampu kandemaie,
suurtatükki summamaie.
Anti kätte õpipüssi,

¹⁰ õpipüssi, õpimõeka:
püss kui paras palgikene,
mõek kui laia lavvakene.

Kui akkan püssi paugutama,
laia mõeka laugutama,
¹⁵ kostab koju eide kätte,
eide kätte, taadi kätte,
esiteks õdede kätte,
viimaks viie venna kätte.

(Sõjast tagasi tulles.)

Sõidan esteks õe ukse alla:

²⁰ “Tule, õde, tunne venda!”

Tuli õde, ei tunnud venda:

“Võeras mees, võeras hobune,

võeras piitsuke peossa,

võeras kantsik kaindelusse,

²⁵ võerad lukud looga peale,

võeras kiri kinnastessa.”

Sõidan venna ukse alla:

“Tule, venda, tunne venda!”

Tuli vend, ei tunnud venda:

³⁰ “Võeras mees, võeras hobune,

võeras piitsuke peosse,

võeras kantsik kaindelusse,

võerad lukud looga peale,

võeras kiri kinnastessa.”

(Nii sõitis kõigi vendade juure ja viimaks:)

³⁵ Viidendama venna juure:

“Tule, venda, tunne venda!”

Ka viies vend ei tunnud venda.

Vennad siiski haugutasid,

vennanaised noogutasid:

⁴⁰ “Võeras mees, võeras hobune,

võeras piitsuke peosse,

võeras kantsik kaindelusse,

võerad lukud looga peale,

võeras kiri kinnastessa.”

⁴⁵ Sõitsin eide ukse alla,

sõitsin taadi ukse alla:

“Tere, eite, tunne minda,

tere, taati, tunne poega!”

“Oma poega, oma hobune,

oma piitsuke peosse,

⁵⁰ oma kantsik kaindelusse,

omad lukud looga peale,

omad kirjad kinnastessa.”

Kohe anti iste alla,

telliti mind istumaie,

⁵⁵ hakkama juttu ajama.

“Kas on sõjas naine armas,
naine armas, kaasa kallis?”

“Ei ole sõjas naine armas,
naine armas, kaasa kallis –

⁶⁰ sõjas on armas al’las mõeka,
kaunis kangepea hobune.

Nõnna on sõjas meeste sõrma,

kui on ajateiva’aida;

nõnna on sõjas meeste luida

⁶⁵ nagu ajaroika’aida,

nõnna on sõjas meeste päida

nagu rabas mätta’aida;

nõnna on sõjas meeste veri,

nagu soo sees seisab vesi.”

E, StK 40, 51/5 (82–84) < Peetri khk., Mäo v., Nurmsi k., Paemurru saunad – R. Viidebaum (Viidalepp) < Mari Herbst (1927).

Noormeeste tundmatu saatust + Püss kui paras palgikene + Püssi põmin kostab koju + Venna sõjalugu.

Prantsuse sõja aegne laul (pidi olema)

Elu teadsin, kus elasin,
ja kasu kulla, kus ma kasvsin,
ei teadnud seda aseta,
kus mind viimaks viiakse
5 ehk mind pärast pannakse.

Mind viidi Vene rajale,
pandi pampu kandamaie,
suurtatükki summamaie.

Anti kätte õpipüssi,
10 õpipüssi, õpimõeka,
püss kui paras palgikene,
mõek kui laia lavvakene.

Hakkan püssi paugutama,
laia mõõka laksutama:

15 kostab koju eide kätte,
eide kätte, taadi kätte,
[esteks ka õdede kätte,]
viimaks ka viie venna kätte.

Sõidan eide ukse alla,

20 sõidan taadi ukse alla:
“Tere, eite, tunne minda,
tere, taati, tunne poega!”

Sõidan viie venna poole.

Vennad siiski haugutasid,

25 vennanaised noogutasid:
“Võõras mees, võeras hobune,
võõras piitsake peossa,
võõras kiri kinnastessa,
võerad lukud looga peale!”

30 “Tere, eite, tunne poega,
tere, taati, tunne poega!”

Anti mulle iste alla,
telliti mind istuma:

“Hakkame juttu ajama!

35 Kas on sõjas naine armas,
naine armas, kaasa kallis?”

“Ei ole sõjas naine armas,
naine armas, kaasa kallis –
sõjas on armas haljas mõõka,

40 kaunis kangepea hobune.

Nõnda on sõjas meeste sõrma,

kui on aias teibaida;
nõnda sõjas meeste luida
kui on aias roikaida;

45 nõnda on sõjas meeste päida,
kui on rabas mättaida;
nõnda sõjas meeste verda,
kui on soossa vettaida.”

See laul on mõne aasta eest vanalt inimeselt Mari Grünthalilt, Järva Peetri kihelk. Paide v., Nurmsi k. minu enese poolt üles kirjutet.

Kk.: 17. v. puudub (lisatud 5c₁ järgi); 44. rõikaida.

RKM II 11, 113/5 (149) < Peetri khk., Nurmsi k. – O. Viide (Viidebaum) < Mari Grünthal (Herbst) (1947). Algakäsitirja pole säilinud, vt. R. Viidalepa koopiat 5c₁, seda on arvestatud ka redigeerimisel.

Noormeeste tundmatu saatust + Püss kui paras palgikene + Püssi põmin kostab koju + Venna sõjalugu.

See järgmine laul on paberile jäädvustatud pliiatsikirjas, mõni sõna üsna raskesti loetav või hilisemast ülekirjutusest rikutud. Minu ärakiri püüab olla võimalikult täpne. R. V.

Prantsuse sõja aegne laul*

Elu teadsin, kus elasin,
ja kasu kulla, kus ma kasusin,
ei teadnud seda aseta,
kus mind viimaks viidakse
⁵ ehk mind pärast pannakse.
 Mind viidi Vene rajale,
pandi pampu kandemaie,
suurtatükki summamaie.
Anti kätte õpipüssi,
¹⁰ õpipüssi, õpimõeka:
püss kui paras palgikene,
mõek kui laia lavvakene.
 Hakkan püssi paugutama,
laia mõõka laksutama:
¹⁵ kostab koju eide kätte,
eide kätte, taadi kätte,
esteks ka õdede kätte,
viimaks ka viie venna kätte.
 Sõidan eide ukse alla,
²⁰ sõidan taadi ukse alla:
“Tere, eite, tunne minda,
tere, taati, tunne poega!”
 Sõidan viie venna poole.
Vennad siiski haugutasid,

²⁵ vennanaised noogutasid:
“Võõras mees, võõras hobune,
võõras piitsuke peosse,
võõras kiri kinnastesse,
võõrad lukud looga peale!”
³⁰ “Tere, eite, tunne poega,
tere, taati, tunne poega!”
 Anti mulle iste alla,
telliti mind istuma:
“Hakkame juttu ajama!”
³⁵ Kas on sõjas naine armas,
naine armas, kaasa kallis?”
 “Ei ole sõjas naine armas,
naine armas, kaasa kallis –
sõjas on armas haljas mõõka,
⁴⁰ kaunis kangepea hobune.
 Nõnda on sõjas meeste sõrma,
kui on aias teibaida;
nõnda sõjas meeste luida
kui on aias roika’aida;
⁴⁵ nõnda sõjas meeste päida
kui on rabas mättaida;
nõnda sõjas meeste verda,
kui on soossa vettaeida.”

* R. Viidalepa ärakiri Otto Viide mustandkäsikirjast. (O. K.)

RKM II 323, 537/40 (1) < Peetri khk., Nurmsi k. – O. Viide (Viidebaum) < Mari Grünthal (Herbst), saatnud R. Viidalepp (1942).

Noormeeste tundmatu saatus + Püss kui paras palgikene + Püssi põmin kostab koju + Venna sõjalugu.

Katkeid vanast sõjalaulust

“Vennakene, hellakene,
kas on sõjas naine armas,
naine armas, kaasa kallis?”

“Õekene, hellakene,
⁵ ei ole sõjas naine armas,
naine armas, kaasa kallis –
sõjas on armas al’las mõõka,
kallis kangepea hobune,
see päästab mehe sõjasta,
¹⁰ mehepoja Pohlamaalta.

Õekene, hellakene,
kust sa tundsid oma venna?”

“Oma kirju kinnastesta,
oma vaski-vammusesta.”
¹⁵ “Nõnna on sõjas mehe päida,
kui on rabas mäтта’aida;
nõnna on sõjas mehe luida,
kui on ajas roika’aida;
nõnna on sõjas mehe verda,
²⁰ kui on meres laine’aida.”

E 59884/5 < Peetri khk., Mäo v., Sargvere saunaküla – R. Viidebaum (Viidalepp) < Liisabet Grünthal (1927).

Dbl.: RKM II 335, 291/2 (11, 12).

40. NEKRUTITE VÕTMINE

1.

96

Sui tuli, sui tuli, hel-lad ven-nad.

Sui tuli, sui tuli, hellad vennad,
sui tuli soldani võtmine,
linnalt liisu heitemine,
mõisahärralt mõetmine,
⁵ mina aga isi esimene.
Siis mind kinni püüetie.
Mitu kuud olin Kuessaares,
mitu ööda Öötl metsas,
mitu ööd olin heinaküünis.
¹⁰ Sealt mind kinni köidetie,
viidi mind Vene turule,

toodi Toompää lossi poole.
Seal minu pea piiratie,
juussed ära juuritie,
¹⁵ kõrvaäred krõpsitie.
Aeti mind alla linna,
alla linna arkelisse.
Arkelis ei antud tööda,
saadeti mind sadamasse.
²⁰ Sadamas pandi saagimaie,
hakkan laeva ehitama.
Sai siis laeva valmis saanud,

siis panen vanad sõudemaie:
 vanad sõudsid, pead vabisesid,
²⁵ sõudsid Valga linna alla,
 kus tulid vasta Valga neiud:
 “Kus sina lähed, noori meesi?”
 “Ma läen oma otsimaie,
 pürjekest läen püüdemaie,
³⁰ särjekest läen seadimaie.”
 Mul siis vastasid Valga neiud:
 “Oh sina nolpi noori poissi,
 sa’p saa naista siita maalta,
 neidu neljasta külasta,
³⁵ kihelkonnast kolmestagi.
 Oleks sina meesi meie maalta,
 suust mina söödaks, suust mina joodaks,
 sui mina söödaks sukkurida,

sügise sealihale,
⁴⁰ kevade kanamunale,
 talve tatratangudelle!”
 Siis panin noored sõudemaie:
 noored sõudsid, purjed jõudsid.
 Sõudsid Riia linna alla:
⁴⁵ “Tere, tere, Riia naesed,
 tulge laeva ostemaie!
 Ei see ole sõelalaeva
 ega see ole nõelalaeva –
 see on kallis kaubalaeva.
⁵⁰ Siit saab saksal siidisärki,
 siidisärki, sitsivesti,
 isandale ehte’aida,
 talumehel takust püksi!”

EÜS VIII 756/8 (361) < Peetri khk., Mäo v., Palu m. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Mart Tiisvald (Tiisvalt), snd. 1841 (1911).

Viis: EÜS VIII 506 (111e). Vt. ka laul nr. 1177, 304, 78 ja 224 ning märkus laulu nr. 455 juures.

Nekrutite võtmine + Nekrut redus + Laevasõit + Oleks see mees minul + Kaubalaev.

97

2a.

Vene kindral kirjutas:
 mehi tarvis miilitsasse,
 poissa tarvis polgu hulka.
 Kus mind viimaks viidaneksi?
⁵ Viidi mind Vene rajale,
 pandi mind püssi paugutama.
 Püss oli pikka, raud oli raske,
 vask oli vali haljastada –
 see õerub õlade peale,
¹⁰ käiab meeste käte peale,
 veereb viie sõrme peale.
 Ülem hüüdis, kabral karjus,
 seersant käskis sirge seista,
 käskis püssid püsti lüia,
¹⁵ mõegad tuppe torkidagi.

Oh sa vana pere Mari,
 andis kroonul halba toitu.
 Oda on su meelest läinud,
 mis siin tappa toodi, anti,
²⁰ seda siis ma mõtlen järel.
 Armupalka anti mulle,
 seda mõtlen tagasi,
 et las olla peale mina
 nõnda suur süialune.
²⁵ Ma pole suurest süidi teinud,
 et mind kinni köidetakse,
 vahi alla vaadatakse.
 Siis mind kinni köidetakse
 ja Soomemaale saadetakse.
³⁰ Viru ma sõitsin viide nurka,

Kolga sõitsin kuude nurka,
Harju ristati ajasin,
Lääne ma läbi ladusin.

EÜS IX 1028/30 (134) < Peetri khk., Koigi v., Huuksi k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Jakob Paris (1912).

Mehi vaja miilitsasse + Nekrutite võtmine + Püss pikk, raud raske + ul + Nekruti põgenemine.

2b.

98

Kui mina lähen liisku võtma,
liisku võtma, sõtta tõtma –
nummer üks ehk nummer kaks?
Saadeti mind Soomemaale,
⁵ aeti mind Harjumaale,
Vene viisi vaatamaie,
Venemaada mõetemaie.
Sõitsin Soomed, sõitsin saared,
võtsin mõega, võtsin püssi,
marsin ma maad edasi.
¹⁰ Andsin ju jalule teada,
suure varval andsin suuda:
“Jõudke, jalad, sõudke, sääred,

labajalad, laske teeda –
kinnivõttijad tulevad
¹⁵ läbi Viru virviku,
läbi Harju aaviku!”
Ükski leht ei lehisend,
ükski kask ei kahisend.
Miks tema, lits, minu maha jättis,
²⁰ ilma süüta ära põlgas
selle valla vale pärast,
kihelkonna keelte pärast!
Las tema, lits, läeb, kui tema tahab,
kõik minu keldrivõtmetega,
²⁵ aida laia lukulagi!

EÜS IX 1056/7 (169) < Peetri khk., Koigi v., Huuksi k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Jakob Paris (1912).

Liisuvõtmine + Nekrutite võtmine + Nekruti põgenemine + Valla valekeeled segavad kosimist.

3.

99

Noored mehed aeti mõisa,
mõisaäue õõtsuma,
mõisatuppa tuikuma,
nummerida noppima.
⁵ Seal ma võtsin nummer üks,
siis ma võtsin nummer kaks.
Siis ma liigun linna poole,
tuigun turu ääre poole.

Nägin linna paistelevat:
¹⁰ linna tornid tolendasid,
linna aknad haljendasid,
välkused väravasambad,
Toompea uued ukسلauad.
Siis hakkas hale tulema,
¹⁵ vesi silmist veeremaie.
Seni nutsid Järva neiud,

alatsesid Harju piigad,
seni kui masti maani paistis,
ankurid alla vajusid.
²⁰ Siis jäi neiu nuttemine,
karrapärja karjumine.
Neiud, ärge tehke häbi
mulle oma nutu läbi.
Mees pole loodud lomberdajaks,
²⁵ koduõues komberdajaks.
Kes on mees, see olgu valmis

isamaa eest, kui on tarvis.
Seal sean ennast saksa viisi,
arin ennast härra viisi.
³⁰ Panen plangid saapad jalga,
ausa halli mundri selga.
Kas siis mind ei kaitse kaimud,
valla vennad, perevaimud?
Kas te, neiud, siis ei õiska,
³⁵ sõjalaulu mul ei luiska?

EÜS X 2265/6 (65) < Peetri khk., Esna v., Viisu k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Verner Reinult (Reinhold) (1913).

Nekrutite võtmine + Rõõmus nekrut (ul).

100

Ma olen aga üksi ilma peal
kui lilleke seal välja peal.
Mul polnud isa olemas,
ei ema ilmal tulemas.
⁵ Vaat Jumal aga teab, et kes
mind teind!
Mitu meest olid minda teinud,
mitu saksa mind saganud.
Mind on teinud teupoisid.
saganud on saksapoisid.
¹⁰ Sain siis sugu suuremaks,
kasvin vähe kangemaksi.
Läksin ükskord tädile,
tädi a'as mind kerjama.
Ei mina pannud kuskil vastu,
¹⁵ läksin ma siis kerjama.
Käisin talu, käisin kaksi,
läksin kolmat käimelema.
Kolmas talumees ütles mulle:
"Kas kuuled sina, sandipoiss,
²⁰ sind saab pandud teenima!"
Ei mina pannud kuskil vastu,
läksin ma siis teenima.

4.

Teenin aasta, teenin kaksi,
hakkan kolmat teenima.
²⁵ Läksin aga mõisa teule,
mõisahärra väljale.
Mõisahärra nägi mind
ja mõisahärra ütles mulle:
"Kas kuuled sina, noor mees,
³⁰ sind saab pandud liisu alla!"
Ei mina pannud kuskil vastu,
läksin ma siis liisu alla.
Võtsin ma siis number üks,
number üks ja number kaks.
³⁵ Nüüd mina liigun linna poole,
kõigun Kõrve kõrtsi poole.
Juba Toompää tuleksi,
Patarei meil paisteneksi,
linna korstnad kumavad,
⁴⁰ hõbeharjad haljendavad.
Vene velskerid nähikse,
käärid kuldased käessa.
Tuli minu peada piiramaie,
juuksesalku sarjamaie.
⁴⁵ Siis mina kukun kummulisti:

“Oh, minu Jumal, kus minu juuksed,
kallis Jumal, kus minu karvad,
kus minu valge pea!”

Juuksed juurija peussa,
⁵⁰ karvad kraamija käessa.

Vaat siis olen valmis venelane.
Nüüd mind sõlmiti sõdaje,

värviti Vene vägeje.
Ihutud olid hingerauad,
⁵⁵ katsutud olid kaelarauad,
valmis olid verevalajad
minu küll hella hinge peale
ja minu kalli kaela peale.

Kk.: 56. vere valemed.

EÜS X 2913/4 (100) < Narva l., Kulgu < Peetri khk., Esna v. – R. Vilmansen < Priidik Nahkur (1913).

Pole isa olnudki (rl/ul) + Liisuvõtmine + Nekrutite võtmine + Sõtta sõlmitud.

5.

101

Küll aga tehti teeda pikka,
valmistati maanteed laia –
pikka tee läks Peterburi,
maantee lai läks laeva peale.

⁵ Homme lõunaks saame sinna
Peterburi uhke linna.

Seal aga suitsvad mitu kööki,
need kõik keedavad meil sööki –
mitu tuhat saia, muna,
¹⁰ mõni värsket, mõni vana,
mõni vana mädamuna.

EÜS X 2283 (93) < Peetri khk., Esna v., Viisu k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Verner Reinult (Reinhold) (1913).

Fragment (rl/ul).

41. NEKRUTI PÕGENEMINE

1.

102

Muiste polnud liisuvõtmist
ega meestel õnnekatismist.

Halva meeste poegi püüti
salamahiti, kust neid leiti,
⁵ võeti kinni, viidi linna;
kohe soldatiks jäid sinna.

Nüüd on sellest parem lugu,
liisu all kõik meestesugu.

Kellel pole vistart viga,
¹⁰ seda nõutaks' üliväga.
Enne oli mehi valdas,
keda polnud liisukirjas.
Varjati neid mõnda moodi,
vaeseidlapsi välja toodi.

¹⁵ Lähme linna liisku võtma.
Kissi oli esimene?

Mina isi esimene.
 Viidi mind Vene turule,
 toodi Toompää torni alla.
²⁰ Vene velskerid näiksid,
 Siion käib, käärid kääs,
 hõbepea nuga pösse,
 minu peada piiramaie,
 juuseid luuni lõikamaie.
²⁵ Lõikas tuka, lõikas teise,
 hakkas kolmat lõikama.
 Mina 'ga kohe kummuli

ja hakkasin armu paluma:
 "Mul jäi naine nuttemaie,
³⁰ kanapoeg jäi karjumaie,
 linaseeme siuksumaie!"
 Ää tulin ärra eesta,
 ää tulin tohteri tuasta,
 Vene velskeri käesta –
³⁵ ärrad jäid ärisemaie,
 tohterid jäid torisemaie,
 Vene velsker vehkimaie.

E, StK 40, 91/3 (131) < Peetri khk., Mäo v., Palu as. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Mart Herbst (1927).

Enne ja nüüd (ul) + Liisuvõtmine + Nekrutite võtmine + Nekruti põgenemine.

42. VIIMNE VIHTLEMINE

103

1.

Viimist korda eit mind vihtleb,
 viimist korda taat mind vihtleb –
 siis lään püssi pühkimaie,
 rauda roostest rookimaie,
⁵ aljast mõeka oidemaie.

Siis jääb tuba taadi ooleks,
 elumaja eide ooleks,
 õued-laadad õe ooleks,
 veike kari venna ooleks.

H II 13, 550 (59) < Peetri khk., Esna v., Öötle k. – F. Russi (1889).

Trükitud: ERIA nr. 3586 (lt. 1714: Viimne vihtlemine, var. 1).

43. AINUS VEND SOLDATIKS

104

1.

Üks oli ven-na - ke mi - nu - la, hõ - be - pär - ja - ke õ - e - ke.

Üks oli vennake minule,
hõbepärjake õele,
seegi sõlmiti sõdaje,
seegi värviti vägeje,

⁵ pandi pampu kandemaie.
Selga pandi surmasärki,
pähe pandi murekübara,
otsa ette hoolelinti.

Kk.: 2. õeke.

EÜS VIII 597 (119) < Peetri khk., Esna v., Öötla k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Miina Meelmann (Mehlmann) (1911).

Viis: EÜS VIII 488 (43).

44. VIIMNE VEND SOLDATIKS

1.

105

Kui mult vii - di vii - mast ven - da nii kui suur - ta süü - a - lus - ta.

Kui mul viidi viimast venda
nii kui suurta süialusta,
härg jäi õue amnumaie,
pull jäi õue puhkumaie,
⁵ täkk jäi talli hirnumaie,
ruun jäi raudu raksutama.

Läksin sepale Virule,
tagujalle Tarvastisse:
“Kulla seppa, hella venda,
¹⁰ löö mu hobu ummisrauda,
ette pane rauad rahasta,
taha rauad taalderista!”

EÜS VIII 783/4 (397) < Peetri khk., Koigi v., Keri k. < Tamsi k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Mari Albret (Allert) (1911).

Viis: EÜS VIII 509 (127).

Viimne vend soldatiks + Loomad leinavad söötjat + Rauta hobu.

45. POJAST EI SAANUD PÄRIJAT

1.

106

Isa mul hoidis hiiemetsa,
ema kallist kaskemetsa,

ootas poegi kasvamaie,
tütarest teutegijat.

⁵ Pojad kasvsid, pojad jõudsid,
pojad viiakse Veneje,
pojad sõlmiti sõjasse.

EÜS X 2250 (32) < Peetri khk., Koigi v., Väike-Kareda k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Tiina Silmann (1913).

Trükitud: ERIA nr. 3558 (lt. 1697: Pojast ei saanud pärijat, var. 2).

46. NOORMEESTE TUNDMATU SAATUS

107

1.

Lahkuja laul. (Üks meeste laul.)

Hellakesed, vennakesed,
nüid teist lahkun, langukesed!
Elu teadsin, kus elasin,
kasu teadsin, kus kasva'asin,
⁵ ei teadnud seda aseta,
kus mind viimaks viidaneksa
ja mind pärast pandaneksa.
Viiakse lippus linna poole,
troppis Tondi kõrsi poole.
¹⁰ Mustlast* laia moandid mööda
viiakse Vene** turule,
Sial meid roodu roogitakse,

sial meid parve pandaneksi,
ikke laeva loobitakse,
¹⁵ üle mere soadetakse,
kus ei kuule kuke jaalta
ega linnu laulujaalta!
Siis hakkas hale tulema,
vesi silmist veeremaie.
²⁰ Hale tuli mul isasta,
hale tuli mul emasta,
hale ainusta õesta,
vesi veeres vendadesta.

Päinurmest ühe vana taadi laulud.

** Mustla Kivi kõrts on Tallinna tee jaares, ja hüitakse Mustla Nõmme.

*** Tallinna Vene turu

H II 40, 87/8 (1032) < Peetri khk., Päinurme k. – H. A. Schults (1892).

Noormeeste tundmatu saatus + Nekrutite teekond + Hakkab hale tulema.

47. HAKKAB HALE TULEMA

1a.

108

Kui hakkab mina minema,
 siis hakkab hale tulema
 ja silmist vesi veeremaie;
 silmist jooseb rinnulagi,
⁵ rinnust jalavarvallegi,
 varvast küla vainule.
 Sealt sai küla karjal juua,
 vallal vaeseid valgustada.
 Eidekesed, taadikesed,
¹⁰ pereplikad, poisikesed,
 tüdrukuida, tuttavaida
 näen ma nurgas nuttavada,

nuttavada, noosuvada,
 minu rinnust rõõmu riisuvada.
¹⁵ “Äрге nutke, neiud noored,
 ärge kurvastage liiast!
 Kui mina sealt siis välja tulen,
 kui ma vaenlast ära võidan,
 siis mu rinda täрни kannab.”
²⁰ Kas need neiud mull’ ei hõiska,
 sõjalaulu mull’ ei luiska?
 Laulvad nii, et lagi laksub,
 lagi laksub, põrand praksub!

E 53655 (6) < Peetri khk., Koigi v., Sargvere k., Kruusiaugi s. – A. Jürgens < Mari Herpst (Herbst) (1923).

Hakkab hale tulema + Pisarate veeremine + Rõõmus nekrut (ul).

1b.

109

Liisupoiste laul.

Hakkan mina minema,
 siis hakkab hale tulema,
 silmist vesi veeremaie;
 silmist jooseb rinnulagi,
⁵ rinnust jalavarvuni,
 varvust küla vainu’elle.
 Sealt sai küla karjal’ juua,
 valla vaeseid valgustada.
 Eidekesed, taadikesed,
¹⁰ pereplikad, poisikesed,
 tüdrukuida, tütterida
 näen ma nurgas nuttevada,

nutavad ja noosuvad,
 mu rinnust rõõmu riisuvad.
¹⁵ “Äрге nutke, neiud noored,
 ärge kurvastage liiast!
 Kui ma vaenlast ära võidan,
 siis mu rinda täрни kannab.”
 Kui ma sealt siis välla tulen,
²⁰ kas need neiud mull’ ei hõiska,
 kas need neiud mull’ ei luiska?
 Laulvad nii et lagi laksub,
 lagi laksub, põrand plaksub!

E, StK 40, 55/6 (85) < Peetri khk., Mäo v., Nurmsi k., Paemuru saunad – R. Viidebaum (Viidalepp) < Mari Herbst (1927).

Hakkab hale tulema + Pisarate veeremine + Rõõmus nekrut (ul).

48. SÕJAMEES JA ARMUD

110

1.

Kes meilt viiakse Veneje?
Ei läind isa, ei läind ema,
ei läind minia meesi.
Meilt läheb kõige noorem venda,
⁵ kõige pikem, kõige peenem,
kõige sirge'em seasta.
Armud läksid teeda mööda,
ise astun aeda mööda.
Härg jäi õue ammumaie,
¹⁰ ruun jäi raudu raksutama.
Ise läksin teeda mööda,

armud läksid aeda mööda.
Jumalaga, siitmaa neiud!
Mul on Muskus uued neiud –
¹⁵ pea tal kannab pitsimütsi,
rinnad Riia rätikuida,
puusad poeseelikuida.
Oleks ma sõjame' sõpra,
poepoiste pruudikene,
²⁰ pea mul kannaks pitsimütsi,
puusad poeseelikuida,
rinnad Riia rätikuida!

Kk.: 15. peada.

EÜS VIII 769/70 (379) < Peetri khk., Mäo v., Palu m. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Mart Herbst (Erbs) (1911).

Viis: EÜS VIII 507 (116). Vt. laul nr. 582.

Venna sõjalugu + Sõjamees ja armud + Loomad leinavad söötjat + Sõjamehe pruut.

49. PÜSS KUI PARAS PALGIKENE

111

1.

Isa mul haudas, ema mul haudas,
noorem vend mul kaardilaudas.
Need tulid tuppa tukkudes [?]
ja väravasse vahtides
⁵ ja õuet hästi pühkides.
Siis tuli piiaparv külasse,
tuli tuppa peiusumma,
hakkasid aru pidama:

“Andke nõu meil natukene!
¹⁰ Peaksin saama pika mõega,
peaksin saama vene püssi –
püss oli paras palgikene,
mõek oli lai kui lauakene,
see õerus õlade peale
¹⁵ ja käis meeste käte peale.”

Kk.: 12. peenikene.

EÜS VIII 720 (296) < Peetri khk. – V. Rosenstrauch, P. Penna (1911).

Viis: EÜS VIII 499 (86) < Jaan Küien (Küjen). Vt. laul nr. 1168.

Ul + Püss kui paras palgikene + Soldatipõli.

50. SOLDATIPÕLI

1.

112

Nüüd meil künnab kümme paari,
äestab hobu üheksa,
leikab seitse sirbikesta,
niidab viis vikatida,
⁵ riisub kuusida rehada.

Siis läen õde vaatamaie,
õe aga kohta kuulamaie,
kas oli saanud saiapaika
või on leidnud leivapaika,
¹⁰ või musta murede paika.

Õde mõistis, vasta kostis:
“Selgest, selgest, vennakene,
selgest musta mure paika,
selgest leiva leina kohta.”

¹⁵ Vend läks Mustale merele
kroonu püssi pühkimaie,

rauroostet rühkimaie,
hobu aga hella haljastama.

Tina oli tihke, raud oli raske,
²⁰ vask oli vali haljastada.

Vend teeb kirja siia maale:
“Kõik maailm on hingamas,
puhas rahvas puhkamas,
meie, vaesed, marssimas.
²⁵ Meie tee oli teademata,
süllapostid seademata,
verstapostid panemata.

Poisi tee läeb neiu juurde,
meie tee läheb mere peale
³⁰ senna suure sadamasse.”

See käis hella hinge peale,
venna hella vere peale.

Kk.: 25. töö.

EÜS IX 990/1 (75) < Peetri khk., Esna v., Embra (Ämbra) k. < Ammuta k. – V. Rosenstrauch,
K. Viljak < Leena (Leenu) Steinberg (1912).

Ul + Õe paiga vaatamine + Soldatipõli.

51. VAHISOLDATI KAEBUS

1.

113

Siis olen varsti vaene soldat,
vahin valge linna peale,
et siit sõda siss' ei sõida,

võeras vägi meid ei võida,
⁵ meie kuningas ei kuku.

E, StK 40, 104 (145) < Peetri khk., Esna v., Kodasema k. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Tõnu
Tiklatt (Tiklat) (1927).

Fragment.

52. POEG TULEB POHLAMAA SÕJAST

114

1a.

Isa mind hüüdis ikenusta,
ema armas akenasta:
“Kuhu tulid, punane poega,
sinisella riietella,
⁵ maksakarva mantelille?”
Poega kuuleb, vastu kostab:
“Ma tulin Pohlamaalt sõjasta,
isandaks tulin Hiiumaalta,
saksaks suureks Saaremaalta,

¹⁰ kuningaks tulin Kuurastagi.
Ei minuss’ hakkand Harju ammud,
Harju ammud, pärje püssid,
Tallinna nooled teravad:
mul olid taskus nõiarohud,
¹⁵ targarohud olid taskussagi,
petersillid põuessagi,
moorijuured juuressagi.”

Kk.: 11.–12. hammad.

EÜS IX 953/4 (16) < Peetri khk., Esna v., Embra (Ämbra) k. < Ammuta k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Leena (Leenu) Steinberg (1912).

Poeg tuleb Pohlamaa sõjast + Nõiarohud kaitsevad sõjameest.

115

1b.

Isa mind hüüdis ikenusta,
ema armas akenusta:
“Kuhu lähed, punane poega,
sinisella riietelle,
⁵ maksakarva mantelille?”
Poega kuulab, vastu kostab:*
“Isa, kulla taadikene,
ema, hella memmekene,
ma tulin Pohlamaa sõjasta,
¹⁰ isandaks tulin Hiiumaalta,

kuningaks tulin Kuurastagi,
saksaks suureks saarestagi.
Ei minuss’ hakkand Harju ammud,
Harju ammud, pärje püssid,
¹⁵ Tallinna nooled teravad:
mul olid põues nõiarohud,
targarohud olid taskussagi,
petersillid põuessagi,
moorijuured juuressagi.”

* (ka: kuulis, vastu kostis)

Kk.: 13.–14. hammas.

EÜS IX 981/2 (59) < Peetri khk., Esna v., Embra (Ämbra) k. < Ammuta k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Leena (Leenu) Steinberg (1912).

Poeg tuleb Pohlamaa sõjast + Nõiarohud kaitsevad sõjameest.

KIIGELAULUD

114. KIIGE TOOMINE

277

1.

Kust on meie kiike toodud,
kust on toodud, kust on saadud?
Kes on meie kiike toomas,
kes on toomas, kes on saamas?

⁵ Toomas toomas, Sander saamas.
Aisad toodud Arjumaalta,
võllas toodud Võhmutelta,
samma'ad sinisalusta.

Et las kaen uuta kiike,
¹⁰ kas see kiike kannab meida?
Kui ei kanna, las kaduda!

Kiigesepad, ellad vennad,
too tuli, põleta kiike,
too vesi, uputa kiike,
¹⁵ too sina kerves, raiu kiike!
Tulge kiike, külanaised,
tooge kanad, tooge munad,
tooge aned audumasta,
tooge pardid paaristikku!
²⁰ Kana jäi koju munele,
kukk jäi kõrva kaagutama.

Kk.: 5. Toomas jaamas; 9. läks.

H II 1, 281 (414) < Jõhvi khk., Puru k. < Peetri khk., Kirisaare k. – O. Kallas, M. Ostrov < Leena Randmer (1888).

Trükitud: VK VIII nr. 1106 (lt. 422: Kiige toomine); VK X nr. 133 (lt. 64: Kiige toomine, var. 2).

Kiige toomine + Kiige katsumine + Kutse kiigele.

278

2.

Lauletakse ka kiige peal:

Kust oli toodud meie kiike,
kust oli toodud, kust oli saadud?
Kiik oli toodud Kei külasta,

Kei külasta, Pai peresta,
⁵ aisad toodud Ammutasta,
pupid toodud Puiveresta,

võllas toodud Võhmutasta,
aluslauad Laiusesta,
samma'ad sinisalusta.

¹⁰ Kes oli toomas meie kiike,
kes oli toomas, kes oli saamas?
Toomas toomas, Sander saamas,
Mart ju maha võttemaies.

Toomas olid tuhat oosta,
¹⁵ saamas oli sada regeda,
vidamas olid venna ärjad.

Mis ma toojalle tõotan?
Pinupikkuse obuse,
alli ajakõrguse.

²⁰ Tua pealt ta tõstab tukka,
aja pealt ta astub selga,

saana pealt seadab sadulad.

Mis siis teisele tõotan?

Küla keskelt piiga pika,
²⁵ vallast valge neiu noore,
neiu noore, teisepoole –
kõige pikem, kõige peenem,
kõige valgem vallastagi,
priskem piiga parvestagi.

³⁰ Mis mina kogun kolmandalle?

Las tuleb kaubamees külasse,
poepoiss tuleb alla õue,
siis toon noa nurmekirja,
pea taha päävakirja,

³⁵ tupe tuleristi-kirja.

H II 13, 549/50 (58) < Peetri khk., Esna v., Öötla k. – F. Russi (1889).

Kiige toomine + Kingitused kiige toojale.

3.

279

Kust o - li too - dud mei - e kii - ke, jaa - ni - ke, jaa - nis - te?

P. Penna märkus: ♯ kohal pikalt venitades. Viimase takti eel oli harilikult ikka paus. [Viis] on pea seesama, mis 120 [siin laul nr. 270].

Kust oli toodud meie kiike,
kust oli toodud, kust oli saadud?

Võllas oli toodud Võhmutast,
lauad toodud Laiusilta,
⁵ pulgad toodud Puiveresta,
kiigeaisad Ammutasta,
toed toodud Türi rajalta,
kiigesambad Sargveresta.

Kes oli toomas meie kiike,
¹⁰ kes oli toomas, kes oli saamas?

Toomas toomas, Sander saamas.

Toomas oli tuhat hobusta,
saamas oli sada regeda,
vedamas oli viisi halli,
¹⁵ kogumas oli kuusi kõrbi,
seetse sinihallikesta,
kaheksa kalevi halli,
üheksa hüva hoosta,
kümme künniruunukesta.

EÜS VIII 781 (393) < Peetri khk., Koigi v., Keri k. < Tamsi k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Mari Albret (Allert) (1911).

Trükitud: ERIA nr. 997 (lt. 439: Kiige toomine, var. 3).

Viis: EÜS VIII 509 (125).

115. KIIGE KATSUMINE

280

1.

Kiigesepad, hellad vennad,
lähme kiike katsumaie,
kas see kiike kannab meida?
Kui ei kanna, siis kadugu!
⁵ Minu vend teeb uue kiige,
uue kiige, uhke kiige,

tinakiige kelderisse,
vaskse kiige väravasse,
hõbekiige õue peale.
¹⁰ Kiigesepad, hellad vennad,
ärge mind kurjast kiigutage,
õelasti õetsutage!

EÜS IX 1015/6 (114) < Peetri khk., Koigi v., Keri k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Liisa Rentel (Renter) (1912).

Viis: EÜS IX 933 (1e). Vt. laul nr. 282.

Kiige katsumine + Vend teeb uue kiige + Kiigel kartlik.

116. KUTSE KIIGELE

281

1.

Tul-ge kii-ke kii-ku-mai-e.

Tulge kiike kiikumaie,
kiigelauda laulemaie!
Tooge aned audumasta,
tooge pardid paaristikku!
⁵ Kiigesepad, hellad vennad,
ärge mind kurjast kiigutage,
õelaste õetsutage,
vihasesi vintsutage –

siis mina kurjast maksan palga,
¹⁰ vihasesi viskan vaeva.
Et las kaen, et las katsun:
kas see kiike kannab meida?
Kui ei kanna, las kaduda!
Küll minu vend teeb uue kiige.
¹⁵ Venna kiik oli kirjutatud,
aetud anisulila,

kaetud kanamunala.
Alt ei pääse ani ujuma,
päält ei pääsuke pugema,

²⁰ seest ei siidilinnukene,
vahelt ei Rootsi värbelane.

EÜS VIII 597/8 (120) < Peetri khk., Esna v., Öötla k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Miina Meelmann (Mehlmann) (1911).

Viis: EÜS VIII 488 (44).

Kutse kiigele + Tasu kiigutamise järgi + Kiige katsumine + Vend teeb uue kiige + Kitsas kiik.

2.

282

Tul-ge kii - ke, kü - la-nae - sed, tul-ge kii - ke, kü - la-nae - sed,
too-ge ka - nad, too-ge mu - nad, too-ge ka - nad, too-ge mu - nad,
too-ge lin - nud les-tas- ja - lad, too-ge lin - nud les-tas- ja - lad,
too-ge ted - red tii-vis-pi - di, too-ge ted - red tii-vis-pi - di!

K. Viljaku märkus: Kiigeviis, millega nelipühi kiigelaulusid lauldud. Hakkas laulma 2/4 rütm[is]. Siis aga kaldus 3/8 peale ja varsti hakkas viimaste kaheksandikkude peale fermaati pidama. Selgesti oli tunda, et nagu näeks laulja ennast praegu kiige peal kiikuvat, nii et arusaadav on, et kiige lennu ajal viimaste kaheksandikkude peal kinni pidama peab. Seda rütmust nootide[ga] ülestähendada on õieti võimata – ehk peaks siis seda paljude kuuteistkümnendikega tegema. Vististe aitab, kui ära tähendada, et viis kiige õtsumisega ühes on käinud ja need fermaadid kiik oma lendude peale – edasi-tagasi – ära tarvitab.

Tulge kiike, külanaesed,
tooge kanad, tooge munad,
tooge linnud lestasjalad,
tooge tedred tiivispidi!

⁵ Kust mina võtan kanad sulle –
kana jäi kodu munele,
kukk jäi kõrva kõketama.

EÜS IX 1007 (97) < Peetri khk., Koigi v., Keri k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Liisa Rentel (Renter) (1912).

Viis: EÜS IX 933 (1e).

Kutse kiigele + Pole mune kiigele tuua.

Kiigeviis

Tul-ge kii-ke, kü-la-nae-sed,
 too-ge ka-nad, too-ge mu-nad,
 too-ge a-ned au-du-mas-ta!

Kiigeviis

Tul-ge kii-ke, kü-la-nae-sed,
 too-ge ka-nad, too-ge mu-nad!

Kiigeviis

Tul-ge kii-ke, kü-la-nae-sed,
 too-ge ka-nad, too-ge mu-nad,
 too-ge a-ned au-du-mas-ta!

K. Viljaku märkus: [Teine] viis ei saanud lauldud, vaid viulil ette mängitud (“Nõnda ikke laulsid!”). [Kolmas] viis sai ette lauldud. Kõik kaheksandiknoodid ühepikkused.

Tulge kiike, külanaesed,
 tooge kanad, tooge munad,
 tooge aned audumasta!

EÜS X 2267 (67) < Peetri khk., Esna v., Viisu k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Verner Reinult (Reinhold) (1913).

Viis: EÜS X 2229 (9) < Miina Pöltz ja EÜS X 2229 (10, 11) < Anton Pöltz.

Kiigesepad, ellad vennad,
 tulge kokku kiikumaie,
 kiigelaulu laulemaie!

 Paistab mu pale punane,
⁵ helgib sõrmus sõrmessagi.

Ütleb: “Ei tule meele. Ma põle ise lauld ega laulu teind, olen niisama vahel teistelt natuke kuuld.”

E, StK 40, 114/5 (161) < Peetri khk., Esna v., Viisu k. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Jaan Piine (Biene) (1927).

Kutse kiigele + Ilus neiu kiigel. Fragment.

5.

285

Kiigelaul

Tulge kiike, külanaised,
tooge kanad, tooge munad,
tooge pardid paaristikku,
tooge linnud lestaşjalga!

Viisi põlnd, kõõrutamise moodi.

⁵ Oh te hullud meie poisid,
kus nad meil see kiige teinud –
teinud kiige karjasmaale,
külalaste laastusmaale!

Kk.: 8. lasnasmaale.

RKM II 196, 296 (7) < Järva-Jaani khk., Vajangu k. < Peetri khk., Esna v. – L. Briedis < Rosalie Udal (1965).

Kutse kiigele + Kiik halval kohal.

117. TULE KIIGELE, LOIGU VIISA!

1.

286

Kiigelaul

Tule kiike, Loigu Viisa,
jäta peigu voode'esse,
pane padjusse magama,

lina alla, vaipa peale,
⁵ ise vaskine vahele,
kulda keeri keske'elle!

E 59883 < Peetri khk., Mäo v., Sargvere saunaküla – R. Viidebaum (Viidalepp) < Liisabet Grünthal (1927).

Dbl.: RKM II 335, 290 (8) – R. Viidebaum. 1. Loigu Viira; 6. kuldakeesi.

118. TULGE KIIKE, KURVAD NEIUD!

287

1.

Tulge kiike, kurvad neiud,
ahju takka, alvad neiud,
ega teid siis põlga peiud!

Kodulapsed – kuulsad lapsed,
⁵ ahju taga head lapsed.
Hea, kes hästi hirvitab,

parem veel, kes paigal seisab.
Küll teid peiu kottu leiab,
memme selja takka püüab.

¹⁰ Isa mind hoidis, ema mind hoidis,
eit mind kallist kaisutas,
poiss mind püüdis, kinni võttis.

EÜS VIII 851 (505) < Peetri khk., Koigi v., Keri k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Liisa Rentel (Renter) (1911).

Viis: EÜS VIII 510 (133). Vt. laul nr. 301.

119. KIIIGEL KULLAD EI KULU

288

1.

Külatütrukud, õeksed,
külapoisid, pooled vennad,
tulge kiike katsumaie!

Mis te kodu kolletate,
⁵ aia ääres aigutate!
Kardate kullad kuluma,

kardate vased vajuma,
õbeelmed õigenema?

Linnas, linnas, neitsikene,
¹⁰ linnas kulub teie kulda,
Paides vajub teie vaske,
Talinas õerub õbeda.

H II 1, 281/2 (415) < Jõhvi khk., Puru k. < Peetri khk., Kirisaare k. – O. Kallas, M. Ostrov < Leena Randmer (1888).

Trükitud: VK VIII nr. 1130 (lt. 426: Kiiigel kullad ei kulu); VK X nr. 147 (lt. 73: Kiiigel kullad ei kulu, var. 1).

Kiige katsumine + Kiiigel kullad ei kulu.

289

2.

Tartu mees on Müüsleri mõisa valitseja olnud. See pannud laulmise eest selle lauliku kaheks päevaks lubjaahju kinni, kuna kolm teist vaimutüdrukut 15 hoopis laulmise eest peksta saanud.

ehk Kas nad toht-sid tul - la kii - ke.

P. Penna märkus: ˘ kohal väike venitus, viimane silp aga pikk ˘.

Kas nad tohtsid tulla kiike –
kartsivad kullad kuluma,
hõbehelmed õrumaie.
Ei siin kulu teie kulda,

⁵ ei siin vaju teie vaske –
linnas kulub teie kulda,
linnas õerub te hõbeda.

EÜS VIII 868 (531) < Peetri khk., Esna v., Müüsleri k. < Koeru khk., Aruküla v. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Miina Kitter (1911).

Viis: EÜS VIII 519 (164).

3.

290

Kümme tüdrukut külassa,
ühiksa üle tänava,
kaheksa karjarajale,
seitse selle poole peale,
⁵ ei nad tohi tulla kiike –
kardavad kullad kuluma,

hõbeasjad õigenema,
rahakannad raugenema.
Meil on kodu kullassepad,
¹⁰ väravas on vasesepad,
tinasepad teerajale.

EÜS VIII 872 (535) < Peetri khk., Esna v., Müüsleri k. < Koeru khk., Väinjärve v., Aruküla – V. Rosenstrauch, P. Penna < Miina Rohr (1911).

Viis: EÜS VIII 520 (166). Vt. laul nr. 1026.

4.

291

Mitu tüdrukut külasse?
Kümme tüdrukut külasse,
ühiksa üle tänava,
seitse selle poole peale.

⁵ Ei nemad tohi tulla kiike –
kardavad kullad kuluma,
kardavad vased vajuma,
hõberahad õerelema,

vaskirahad veerelema.
¹⁰ Neitsikesed, neitsikesed,
ei siin kulu teie kulda,
ega vaju teie vaske,

ei õeru teie hõbeda –
linnas kulub teie kulda,
¹⁵ Paides vajub teie vaske,
Tallinnas õerub hõbeda.

EÜS VIII 628 (166) < Peetri khk., Esna v., Öötla k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Liisa Truks (Trug) (1911).

Viis: EÜS VIII 493 (64). Vt. laul nr. 318.

120. KIIGU KAUGELE!

292

1.

Sõua, kiike, jõua, kiike,
kõrgelle, kaugelle –
üle soo, üle rabade,
üle pika Peipsi järve!
⁵ Sõua, kiike, senna maale,
kus need kuused kollendavad,

kased noored haljendavad,
lepad sirged sinetavad!
Kus need kuked söövad kulda,
¹⁰ kuked kulda, kanad karda,
anid haljasta hõbedat,
varesed vana vaskeda!

EÜS X 2369 (198) < Peetri khk., Mäo v., Palu as. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Anu Müller (1911–1912).

Kiigu kaugele + Imemaa.

293

2.

Käi, kiige, kõrge'elle,
kõrge'elle, kauge'elle,
et ma paistan Paide'esse!

Laul lõppevat nii:

Käi, kiige, kauge'elle,
⁵ kus need kuked kulda sõivad,
kuked kulda, kanad karda,
(h)aned (h)aljasta (h)õbedad!

“Rohkem ma enam ei mäleta. Kiige peal lauldud aga vanasti ikka. Seal mõisa juures olnud poistel tehtud kiik. Kui noor olin, siis käisime laupäevati seal laulmas ja tantsimas.”

EKRK I 11, 46 < Peetri khk., Esna v., Koordi k. – A. Järv < Leena, 82 a. (1953).

Kiigu kaugele + Imemaa.

121. KIIGU KÕRGELE!

1.

294

Käi, kiike, kõrge'elle,
kõrge'elle, kauge'elle!

Mis ma nägin kõrge'elta,
kõrge'elta, kauge'elta?

⁵ Nägin kolme noorta neidu:
üks oli noori neitsikene,
? teine punapõlle piigakene,
kolmas päris plikakene...

“Nii ta vist läks, aga täpselt ei mäleta. Nüüd juba uued laulud ja needki nooremate asi.”

EKRK I 11, 47 < Peetri khk., Esna v., Viisu k. – A. Järv < Leenu Lepik (1953).

Kiigu kõrgele + Kolm neidu (rl/ul).

2.

295

Kiigu, kiigu kõrgele!
Kõrgele üle õrte...

RKM, Mgn. II 4230 (12) < Nissi khk., Kivitamme k., Kruusamäe t. < Peetri khk., Esna v., Vodja k., Kivilo t. – M. Kõiva < Hille Äike (1990).

122. KIIGU METSANI!

1.

296

Sõu-a, kii-ke, jõu - a, kii-ke.

ehk nii:

Sõua, kiike, jõua, kiike,
sõua, kiike, sinna maale,
kus ju paistab palgimetsa,
tõuseb tõrrevitsametsa,

⁵ kasvab kapalauametsa.
Seal jões palju kalada:
siid suured, seljad mustad,
lõhed laiad, laugud otsas.

EÜS VII 1703 (284) < Järva-Jaani khk., Kuksema v., Kagavere k. < Peetri khk., Väike-Kareda k. – V. Rosenstrauch, J. Välbe < Liisa Kärner (1909).

Viis: EÜS VII 1493 (56).

Kiigu metsani + Kalajõgi.

297

2.

Sõua, kiike, jõua, kiike,
sõua, kiike, senna maale,
kus meil paistab palgimetsa,
kuused kõrge⁹ed kumavad,

⁵ lepad sirge⁹ed sinavad,
haavad hallid haljendavad,
kased karpa valgendavad!

EÜS X 2572 (31) < Ambla khk., Nõmmküla v., Kalle k. < Peetri khk., Esna v., Kõisi k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Leenu Sauberg (1913).

123. OOTAN HULKA HÕIGATAVAT

298

1.

Kuulsin kiikes kiigutama,
kiigelaudas lauletama.
Mina kuulasin kodusse,
kodusse, kodu toasse,
⁵ toasse, toa eesse,
toa aga taga tappudesse.
Ootan hulka kutsutama,

kaugesta kaevatama.
Ei old hulka kutsujada,
¹⁰ kaugekeselt kaevajada.
Lähene ise, iljukene,
mööda teeda, tillukene,
mööda maad, madalukene.

EÜS VIII 758 (362) < Peetri khk., Mäo v., Palu m. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Mart Tiisvald (Tiisvalt), snd. 1841 (1911).

Viis: EÜS VIII 506 (112). Vt. laul nr. 1118 ja märkus laulu nr. 455 juures.

Kuul - sin kii - ges kii - gu - ta - ma.

Kuulsin kiiges kiigutama,
kiigelaudas laaletama.

Mina kuulasin kodusse,
kodusse, kodu toasse,
⁵ toa taga tappudesse,
väravasse, väänettesse.

Ootan mind hulka kutsuvada,
kalakesta kaevatama,
linnukesta leinatama.

¹⁰ Ei mind hulka kutsutagi,
linnukest ei leinatagi,
kalakest ei kaevatagi.

Läksin ise, illukene,
mööda teeda, tillukene,
¹⁵ mööda maad, madalukene,
mööda rohtu, roosikene.

Mis mina leidsin kiikumasta?
Leidsin kullad kiikumasta,

hõbedase ju õõtsumasta.

²⁰ Kubja tütar kiige all,
kubja tütreld kuldapärga,
minu vaesel vaskiruuga.

Ma läen koju jooste'essa,
joostessagi, nuttessagi,

²⁵ Vastas eite, vastas taati,
vastas vanad mõlemad:
"Mis sina nutad, tütar noori,
vai mis nutad, või mis noosud,
küläp sul kullad kootasse!"

³⁰ Ei siin kulu teie kulda,
ei siin vaju teie vaske,
ei siin õeru te hõbedad –
linnas kulub teie kulda,
Paides vajub teie vaske,
³⁵ linnas õerub te hõbedad.

EÜS VIII 778/80 (390) < Peetri khk., Koigi v., Keri k. < Tamsi k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Mari Albret (Allert) (1911).

Viis: EÜS VIII 509 (124).

Ootan hulka hõigatavat + Pole ehteid kiigele minna + Kiigel kullad ei kulu.

Kuul-sin kii-kes kii - gu - ta - ma.

P. Penna märkus: ♯ kohal ei olnud mitte puhas *es*, vaid enim *e* (*e* ja *es-i* vahel), mida sellega võib seletada, et laulja õige palju (sagedasti) detoneeris.

Viis sai kahteviisi lauldud: a ja b.

Kuulsin kiikes kiigutama,
 kiigelaudas lauletama.
 Mina kuulasin kodusse,
 kodusse, kodu toasse,
⁵ toa taga tappudesse,
 väravasse väänettesse.
 Ootan hulka kutsutama,
 kanakest ju kaevatama.
 Ei mind hulka kutsutagi,
¹⁰ kanakest ei kaevatagi.
 Läksin ise, illukene,
 mööda teeda, tillukene,
 mööda rohtu, roosikene.
 Mis ma leidsin kiige alta?
¹⁵ Kubja tütar kiige peale,
 kubja tütrelduldapärge,
 minul vaesel vaskepärge;
 kubja tütrelduldämbrik,
 minul vaesel vaskiümbrik.
²⁰ Ma läen joostes kodusse,
 joostessagi, nuttessagi.
 Eit oli vastas, taat oli vastas,
 vastas olid vanad mõlemad:
 “Mis sina nutad, tütar noori,
²⁵ mis sina nutad, või mis noosud?”
 Mina kuulsin, jälle kostsin:
 “Kuulsin kiiges kiigutama,

kiigelaudas lauletama.
 Mina kuulasin kodusse,
³⁰ kodusse, kodu toasse,
 toa taga tappudesse,
 väravasse väänettesse.
 Ootsin hulka kutsutama,
 kanakest ju kaevatama.
³⁵ Ei mind hulka kutsutagi,
 kanakest ei kaevatagi.
 Läksin ise, illukene,
 läbi teeda, tillukene,
 mööda rohtu, roosikene.
⁴⁰ Mis ma leidsin kiige alta?
 Kubja tütar kiige peale,
 kubja tütrelduldapärge,
 minul vaesel vaskepärge;
 kubja tütrelduldämbrik,
⁴⁵ minul vaesel vaskiümbrik.”
 “Ära nuta, tütar noori,
 las tuleb kaubamees külasse!”
 Mis mina annan sõuajalle,
 sõuajalle, jõuajalle?
⁵⁰ Toa takka põllu pika,
 väravast ju väila laia.
 Põld oli kolmenurgeline:
 igas nurgas kolmi nabra,
 igas nabras kolmi vihku,

⁵⁵ igas vihus kolmi kõrta,
igas kõrres kolmi peada,
igas peas kolmi ivada –
selle mina luban sõuajalle,
sõuajalle, jõuajalle,

⁶⁰ üle võlla veerijalle.
Kiigeseпад, hellad vennad,
ärge te võtke vihaksi,
ärge te pange pahaksi,
et olen tulnud kiige alla,
⁶⁵ kiige alla kiikumaie,

kiigelauda laulemaie!
Pole ma munagi toonud,
pole ma raha lugenud –
kana jäi koju munele,

⁷⁰ kukk jäi kõrva kaagutama.
Las tulen tunaje tagasi,
siis toon kanad, siis toon munad,
siis toon aned audumasta,
siis toon pardid paaristikku,
⁷⁵ siis toon linnud lestasjalad.

Kk.: 24. poega.

EÜS VIII 817/20 (449) < Peetri khk., Koigi v., Keri k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Jakob Virt (Wirth) (1911).

Viis: EÜS VIII 513 (146).

Ootan hulka hõigatavat + Pole ehteid kiigele minna + Kingitused kiigutajale + Nurgeline põld + Pole mune kiigele tuua.

4.

301

Kii - ge - se - pad, hel - lad ven - nad.

Kii - ge - se - pad, hel - lad ven - nad, jaa - ni - ke, jaa - ni - ke!

P. Penna märkus: Kiigelaulud lauldi jaanipäeva ajal kiigel, nagu laulja ütles.

Kiigeseпад, hellad vennad!
Kuulsin kiiges kiigutama,
kiigelaudas lauletama.
Mina kuulsin kodusse,

⁵ kodusse, kodu toasse,
toa taga tappudesse,
väravasse väänettesse.

EÜS VIII 793 (411) < Peetri khk., Koigi v., Keri k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Liisa Rentel (Renter) (1911).

Viis: EÜS VIII 510 (133, 134).

Fragment.

302

5.

Kuulsin kiigel kiigutama,
kiigelaudas laaletama,
ootasin hulka kutsutama.

Ei old hulka kutsujada.

⁵ Tulin aga ise, illukene,
mööda teeda, tillukene,
mööda rohtu, roosikene,

mööda maada, madalukene.

Mis mina leidsin kiige alta?

¹⁰ Muudel leidsin mustad ruugad,
Kaiel kaheoimulised,
Liinelt linnalõngulised,
Marilt maani kroonilised.

Kk.: 10. rongad.

E, StK 40, 1 (1) < Peetri khk., Esna v., Kahala k. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Johanna Kanne (1927).

Ootan hulka hõigatavat + Pole ehteid kiigele minna.

124. KIIGEL KARTLIK

303

1.

Kiigesepad, hellad vennad,
ärge mind kurjast kiigutage,
õelasti õetsutage!

Kui mina kukun, kes minu maksab: ¹⁰ hõbe-elled nopib maasta.

⁵ kukun kulmu'e kivisse,
pale paksusse paesse.

Mul pole venda alla kiige,
vennalast ei alla laua,
kesse mu kullad koristab,

Kulm mul maksab kuldaruuga,
pale maksab pailu raha.

EÜS VIII 828 (467) < Peetri khk., Koigi v., Keri k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Jakob Virt (Wirth) (1911).

Viis: EÜS VIII 513 (146). Vt. laul nr. 300.

Kii-ge - se-pad, hel - lad ven-nad, ärge mind kur-jast kii - gu - ta - ge,

P. Penna märkus: Ainult viimane veerandnoot venitades.

Kiigeseпад, hellad vennad,
ärge mind kurjast kiigutage,
õelasti õetsutage!

EÜS VIII 745 (344) < Peetri khk., Mäo v., Palu m. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Mart Tiisvald (Tiisvalt), snd. 1841 (1911).

Viis: EÜS VIII 506 (111b). Vt. ka laul nr. 1177, 78, 224 ja 96 ning märkus laulu nr. 455 juures.

Fragment.

Kiigeseпад, hellad vennad,
ärge mind kurjast kiigutage,
õelasti õetsutage!

Mis mina luban sõuajalle,
⁵ üle võlla veerejalle?

EÜS VIII 695 (281) < Peetri khk., Esna v., Koordi k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Jaan Küien (Küjen) (1911).

Viis: EÜS VIII 499 (87). Vt. laul nr. 309.

Kiigel kartlik + Kingitused kiigutajale. Fragment.

Kiigelaul

Kiigeseпад, hellad vennad,
ärge kurjast kiigutage,
õelasti õõtsutage,
vihastesi vintsutage!

⁵ Kiigun kurja, kukun maha,
kui mina kukun, kes mind maksab?

Pale mul maksab paari härgi,
teine pale teise paari.

Kiigeseпад, hellad vennad,
¹⁰ laske maha, ma paluksin!
Kui ei lase, ei palugi –
küllap mina õõtsun õhta'ani,

laalan laia valge'eni,
kiigun keskhomikuni.

¹⁵ Küllap minu õde lüpsab lehmi,
vanaema joodab vasika;
küllap minu venda saadab karja,

saadab karja kauge'ella,
kauge'ella karjamaale.

²⁰ Küla mullikad mudale,
meie mullikad murule.

E, StK 40, 24/5 (49) < Peetri khk., Esna v., Ammuta k. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Liisa Hahn
(lauliku tüdretütre Erna Friedrichseni üleskirjutustest kopeeritud) (1927).

Kiigel kartlik + Laske kiigelt maha.

125. KITSAS KIIK

307

1.

Kii - ge - se - pad, hel - lad ven - nad.

Kiigesepad, hellingad vennad,
ennäe kiike, mis nad teinud!

Teinud kiige kitsa'aksi,
kitsa'aksi, kõrge'eksi –

⁵ alt ei saa ani ujuda,
pealt ei pääsuke pugeda,
seest ei siidilinnukene,
vahelt Rootsi värvelane.

Läksin, neiu, kiige peale.

¹⁰ Mehed metsasta vaatvad,
poisid põlvil põesa'asta,
lesed lepiku seesta,
küsid ja mõttelevad:

“Kust see neiu seie tulnud,
¹⁵ mis siin paistis pealta metsa,
jalad alta arva metsa,

keskelt see metsa kähara?”

Mina kuulan, kosten vasta:

“Ei seda täi teile anda,
²⁰ see kulub oma külasse,
oma küla kaasadelle,
oma pere peigudelle.

Oma külas kaasa kallis,
oma külas peigu armas –
²⁵ paneb mul kangad aidateele,
paneb mul lauad laudateele,
teeb mul raudise redeli,
kellega ujun õunapuisse.

Ennäe mehi, mis on teile,
³⁰ ennäe poissa, mis külasse –
mehed kui Viru vareksed,
Harju haudunud harakad,

kes käinud Virus vihtlemas,
Harjus ennast arstimassa,
³⁵ Narvas naba tõstemassa.

Pea kui Pärnu peeruvakka,
lõug kui Lääne leemekulpi,
habemed kui ahjuluuad,
haisevad kui hullud koerad.

⁴⁰ Kübar on toodud külasta,
nuga on teiste noorte meeste.

Ma saan mehe meeste hulgast,
poisikese poiste hulgast,
kübarpea küla vahelta.

⁴⁵ Kübar on oma ostetud,
nuga on küla sepa tehtud,
hobu alla kui see ahju,
ise peale kui see päeva,

kübar kui kuu kumamas,
⁵⁰ vöö kui vihma vikerkaari.”

EÜS VIII 584/6 (101) < Peetri khk., Esna v., k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Pauline Arme (1911).

Viis: EÜS VIII 486 (33).

Kitsas kiik + Oma ja võõra küla poisid.

126. KIIK HALVAL KOHAL

1.

308

Oh te hul-lud kii - ge - se - pad.

Oh te hullud kiigesepad,
enä, kus nad kiige teinud –
teinud kiige karjateele,
külalaste laastusmaile,
⁵ külapoiste pulgesmaile,

külanaeste nairismaile.
Küla nuttis künnimaida,
külanaesed nairismaada,
külapoisid pulgesmaada.

EÜS VIII 565 (74) < Peetri khk., Esna (end. Ammuta) v. < Koeru khk., Väinjärve v. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Kadri Krüger (1911).

Trükitud: ERIA nr. 1013 (lt. 449: Kiik sobimatul kohal, var. B₁).

Viis: EÜS VIII 485 (26).

309

2.

Kii-ge-se-pad, hel-lad ven-nad.

Kiigesepad, hellad vennad,
ennäe, kus nad kiige teinud –
teinud aga kiige künnismaale,

külalaste laastumaale,
⁵ külapoiste pulgesmaale,
külanaeste naerismaale.

EÜS VIII 682/3 (259) < Peetri khk., Esna v., Koordi k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Jaan Küien (Küjen) (1911).

Viis: EÜS VIII 499 (87).

310

3.

Kiigesepad, hellad vennad,
ennäe, kus nad kiige teinud –
teinud kiige künnismaale,
külalaste laastusmaale.

EÜS VIII 595 (115) < Peetri khk., Esna v., k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Toomas Valk (Volk) (1911).

Viis: EÜS VIII 488 (41) < Ann Volk (Valk). Vt. laul nr. 203.

311

4.

Kiigesepad, sitasepad,
ennäe, kus nad kiige teinud –
teinud kiige küla alla,
külalaste laastusmaale,
⁵ külapoiste pulgesmaale.

Tulge siis kiike kiikumaie,
kiigelauda laulemaie,
siis tooge kanad, tooge munad,
tooge aned haudumasta,
¹⁰ tooge pardid paaristikku!

EÜS VIII 718/9 (294) < Peetri khk. – V. Rosenstrauch, P. Penna (1911).

Viis: EÜS VIII 499 (87) < Jaan Küien (Küjen). Vt. laul nr. 309.

Kiik halval kohal + Kutse kiigele.

Kiigesevad, hellad vennad,
kus nad hullud kiige teinud!

EÜS VIII 872 (537) < Peetri khk., Esna v., Müüsleri k. < Koeru khk., Väinjärve v., Aruküla – V. Rosenstrauch, P. Penna < Miina Rohr (1911).

Viis: EÜS VIII 520 (165). Vt. laul nr. 70.

Fragment.

Kiigesevad, hellad vennad,
ennäe kus nad kiige teinud –
teinud kiige kalda'alle,
viie vee veeru peale,
⁵ tahtsid neidu uputada.

Meie neiud liiga targad,
liiga targad, maakavalad –
läksid endid ehtimaie,
endi varju vahtimaie.

¹⁰ Kelle see ehe ilusa,
kelle see pale punane,
kelle vari valge'ema?

Leenu see ehe ilusa,
Mari vari valge'ema.

¹⁵ Oh te hullud kiigesevad,
oh te hullud ja rumalad,
ennäe kus nad kiige teinud –
teinud kiige külavahele,
külapoiste pulgismaile,

²⁰ külalaste laastusmaile,
külanaeste naerismaile.

Minu vend teeb uue kiige,
uue kiige, uhke kiige –
alt ep saa ani ojuda,

²⁵ pealt ei pääsuke pugeda,
seest ei siidilinnukene,
vahelt ei vaskivärvelane.

EÜS IX 946/7 (9) < Peetri khk., Esna v., Embra (Ämbra) k. < Ammuta k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Leena (Leenu) Steinberg (1912).

Kiik halval kohal + Kelle vari valgem + Vend teeb uue kiige + Kitsas kiik.

Kiigesevad, hellad vennad,
ennäe, kus nad kiige teinud –
kiige teinud kütismaile,
külanaiste nairismaile,
⁵ külalaste laastumaile,

külapoiste pulgesmaile.

Küla nutab kütismaida,
külanaised nairismaida.

Et las katsun uuta kiike:
¹⁰ kas see kiike kannab minda?

Kui ei kannu, las kaduda!
Võtan kerve, raiun kiige,
teen tule, põletan kiige.
Minu vend teeb uue kiige,

¹⁵ uue kiige, uhke kiige,
sirilast teeb sirge kiige,
õõnapuust teeb õige kiige,
vahterast teeb valge kiige.

E 53671/2 < Peetri khk., Koigi v., Sigapusma k., Vana Rootsi s. – A. Jürgens < Leena Vuller (1923).

Kiik halval kohal + Kiige katsumine + Vend teeb uue kiige + Kallist puust kiik.

315

8.

Kiigesepad, hellad vennad,
vaata kus nad kiige teind –
kiige teind kesk külada,
vananaiste vaiseda (?).

E, StK 40, 10 (21) < Peetri khk., Esna v., Müsleri as. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Eeva Seiten (1927).

316

9.

Oh te ullud kiigesepad,
enä, kus nad kiige teinud –
küla alla künnismaile,

värvasse vainuaale,
⁵ külapoiste pulgismaale.

Kk.: 3. kaunismaile.

E, StK 40, 26 (51) < Peetri khk., Esna v., Ammuta k. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Liisa Hahn (lauliku tüdretütre Erna Friedrichseni üleskirjutustest kopeeritud) (1927).

317

10.

Kiigelaul

Oh te hullud kiigesepad,
kiike ja kiike!
Kus nad hullud kiige teinud –

nad teind kiige karjasmaale,
külalaste laastusmaale,
⁵ külapoiste pulgismaale!

E, StK 40, 59 (92) < Peetri khk., Silmsi as. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Peeter Keeser (Keser) (1927).

127. KIIK KIUNUB KINDAID

1.

318

Kiigel õpitud laulud. Öötla laulud. Jaanipäeval lauldi kiigelaulud, pandi aga sõnad “Jaanike, jaaniste” järele igale reale.

Mis sina ke-ad, mei-e kii-ke.

Mis sa kiud, meie kiike,
või mis ägad, meie hälli?

Kiike kiub kinda'aida,
aluslaud tahab ande'eida,
⁵ pealispakk tahab paelusida,
sammam siidi-searepaelu.

Oot-oot, kiike, noo-noo, kiike!
Las minu venda võtab naese,

teine venda toob minia,
¹⁰ kolmas vend käib kosjateeda,
neljas neidu nõudemassa,
viies virveta vidama,
kuues pürjet püidemaie –
siis saab kiike kinda'aida,
¹⁵ pealispakk saab paelusida,
sammad siidisäärepaelad.

Kk.: 12. virvelta.

EÜS VIII 626/7 (164) < Peetri khk., Esna v., Öötla k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Liisa Truks (Trug) (1911).

Viis: EÜS VIII 493 (64).

2.

319

Mis sa kead, meie kiike,
või mis ägad, meie hälli?

Kiige keab kinda'aida,
hälli ägab ande'eida,
⁵ pealispakku paelusida.

Oot-oot, kiike, no-no, kiike!
Las minu venda võtab naese,

teine venda teise naese,
kolmas sõidab kosjateeda –
¹⁰ siis saab kiige kinda'aida,
aluslauad ande'eida,
pealispakku paelasida,
sambad siidipaelasi.

EÜS X 2277/8 (85) < Peetri khk., Esna v., Viisu k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Verner Reinult (Reinhold) (1913).

Mis sa kriu-nud, mei - e kii-ke?
 Kii-ke kriu-nub kin - da - ai - da,
 a - lus - an - de - ei - da.

laud ta'ab

K. Viljaku märkus: Umbes laulu keskel hakkas endine *f*is langema, kuni viimases pea *f* laulis. Laulu lõpupoole hakkas aga see vajunud *f*is (pea *f*) jälle kõrgemale kiskuma, kuni viimaks *f*is jälle jalule seati. Kirjutasin sellepärast viisi ka *f*is-iga üles. Nähtavasti oli see *f* nagu möödaminev nähtus, nagu mingisuguse väsimuse tagajärg, kuna ju õieti väsimusest juttu olla ei võinud, sest see oli alles esimene viis. Laulja laulis muidu väga puhtalt.

Viis on kiigeviis. Laulja ei pidanud viimases taktis mitte nii kaua kinni, kui palju ta harilikult teiste taktide juures kinni pidas, vaid tõttas aga ruttu jälle esimese takti peale üle, kust viis peale algab. Näis, nagu ei oleks viimase takti *g* ja *a* mitte just karvapäält kaheksandiknoote kumbki kinni peetud, vaid oleks nagu nende pikkusest mõlematel üks veikene osa ära võetud saanud, mis selle tõttamise mulje sünnitas. Näis, nagu oleks neljanda takti rütm longanud. Alles siis, kui ma käega kiige liikumist järele aimata püüdsin, laulis ta õieti iga tooni kaheksandiknooti välja pidades ehk nagu * jälle ta lühendas *g* lihtsaks ettelõigiks *a*-le, *a*-d nii kaua kinni pidades, kui palju seda kiige liikumine lubas.

Mis sa kriunud, meie kiike?
 Kiike kriunub kinda'aida,
 aluslaud tahab ande'eida,
 pealispuu punasid paelu,
⁵ kiigeaisad hallid paelad.

Oh te kurjad kiigesepad,
 enä, kuhu nad kiige teinud –
 seie sea tuhnermaale,
 külalaste laastumaale,
¹⁰ külapoiste pulgesmaale.

EÜS X 2570 (29) < Ambla khk., Nõmmküla v., Kalle k. < Peetri khk., Esna v., Kõisi k. – V. Rosenstrauh, K. Viljak < Leenu Sauberg (1913).

Viis: EÜS X 2512 (5), 2487 kommentaar.

Kiik kiunub kindaid + Kiik halval kohal.

Või mis ägad, meie äia?
 Kiike keob kinda'aida,
 aluslauad ande'eida,

pealispakud paelusida,
⁵ sammad siidi-sukapaelu.

E, StK 40, 26/7 (52) < Peetri khk., Esna v., Ammuta k. – R. Viidebaum (Viidalepp) < Liisa Hahn (lauliku tütre tütre Erna Friedrichseni üleskirjutustest kopeeritud) (1927).

128. TASU KIIGUTAMISE JÄRGI

1.

322

Kii - ge - se - pad, hel - lad ven - nad.

Kiigesepad, hellad vennad,
 ärge mind kurjast kiigutage,
 õelasti õetsutage,
 vihasesti vintsutage –
⁵ siis ma kurjast maksan palga,
 õelasti annan hinda,
 vihasesti viskan vaeva!
 Kui te mind kulda kiigutate,
 hõbedasta õetsutate –
¹⁰ siis mina kulda maksan palga,
 hõbedaste annan hinna,
 vaskisesti viskan vaeva.
 Mis mina luban sõuajalle?
 Vallast valgepea tüdruku,
¹⁵ kõige pikem, kõige kaunim,
 kõige uhkem hulgastagi –
 see ma tõutan sõuajalle.

Mis ma teisele tõutan?
 Pinupikkuse hobuse.
²⁰ Pinu pealt ta piirab lakka,
 aja pealt ta astub selga.
 Või mis kopsan kolmandale?
 Ostan noa nurmekirja,
 tupe tuuleristikarva.
²⁵ Mis ma neljandal nimetan?
 Toa takka välja laia,
 pinu takka põllu pika:
 igas nurgas kolmi nabra,
 igas nabras kolmi vihku,
³⁰ igas vihus kolmi kõrta,
 igas kõrres kolmi peada,
 igas peas kolmi ivada –
 see ma neljandal nimetan.

EÜS VIII 611/2 (142) < Peetri khk., Esna v., Öötla k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Ann Volk (Voll) (1911).

Trükitud: ERIV II, I B, lk. 138/9 (lt. 22: Kingitused kiigutajale).

Viis: EÜS VIII 491 (56).

Tasu kiigutamise järgi + Kingitused kiigutajale + Nurgeline põld.

Kiigutajad, kukutajad,
 üle õrre õõtsutajad,
 läbi paju parrutajad,
 kiigesepad, hellad vennad,
⁵ ärge mind kurjast kiigutage,
 õelasti õetsutage –

siis mina kurjast maksan palga,
 õelasti annan hinna,
 vihasesti viskan kätte!
¹⁰ Kui te kulla kiigutate –
 siis mina kulla maksan palga,
 hõbedasti annan hinna.

EÜS VIII 827/8 (466) < Peetri khk., Koigi v., Keri k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Jakob Virt (Wirth) (1911).

Viis: EÜS VIII 513 (146). Vt. laul nr. 300.

Kiigesepad, hellad vennad,
 ärge mind kurjast kiigutage,
 vihasesti vintsutage!

Kui te kurjast kiigutate,
⁵ vihasesti vintsutate –
 vihasesti viskan palga.

EÜS VIII 621 (155) < Peetri khk., Esna v., Öötla k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Mall Ohmut (Hochmuth) (1911).

Viis: EÜS VIII 491 (59) < Elts Toost (Troost). Vt. laul nr. 332.

Kii - ges - se - pad, hel - lad ven - nad,
 är - ge kur - je kii - gu - ta - ge,
 vi - ha - ses - te vint - su - ta - ge,
 õ - e - las - te õet - su - ta - ge!
 Kui te kur - je kii - gu - ta - te.

Kiigesepad, hellad vennad,
 ärge kurje kiigutage,
 vihaseste vintsutage,
 õelaste õetsutage!
⁵ Kui te kurje kiigutate,

õelasti õetsutate –
 siis ma kurje maksan palga,
 õelasti annan hinda,
 vihasesti viskan kätte.
¹⁰ Kui te kulle kiigutate –

siis ma kulle maksan palga,
õbedaste annan hinna,
viisakasti viskan kätte.

EÜS IX 966 (34) < Peetri khk., Esna v., Embra (Ämbra) k. < Ammuta k. – V. Rosenstrauch,
K. Viljak < Leena (Leenu) Steinberg (1912).

Viis: EÜS IX 937 (15).

5.

326

Kii-ge-se-pad, hel-lad ven-nad, kii-ge-se-pad, hel-lad ven - nad.

Kii-ge-se-pad, hel-lad ven - nad.

Kiigesepad, hellad vennad,
ärge mind kurjast kiigutage,
õelasti õetsutage,
vihasessti vintsutage –

⁵ küll mina kurja maksan palga,
õelasti annan hinna,
vihasessti viskan kätte.

EÜS IX 1170 (154) < Rakvere khk. < Peetri khk., Esna v., Embra (Ämbra) k., Tõrremäe s. –
V. Rosenstrauch, J. Elken < Liisu Vattal (1912).

Viis: EÜS IX 1180 (22) < Jaan Vattal ja EÜS IX 1181 (27) < Liisu Vattal.

6.

327

Kiigesepad, hellad vennad,
ärge kurjast kiigutage,
õelasti õetsutage,
vihasessti vintsutage –
⁵ küll mina kurja maksan palga,
õelasti annan hinna,
vihasessti viskan kätte.
Viige kivid kiige alta,
kivilaagrid laua alta,

¹⁰ pange padjad kiige alla,
linalaager laua alla!
Kui mina kukun kiige pealta,
kukun kummuli padjusse,
lasen linalaagerisse.
¹⁵ Mis mina luban sõudejalle,
sõudejalle, jõudejalle,
enese kiigutajale?
Toa takka pikka põllu.

Põld oli pikka, põld oli laia,
²⁰ põld oli kolmenurgeline:
igas nurkas kolmi nabra,
igas nabras kolmi vihku,

igas vihus kolmi peada,
igas peas kolmi ivada,
²⁵ igas ivas kolmi toopi.

EÜS X 2327/8 (164) < Peetri khk., Mäo v., Palu as. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Anu Lilienthal (1911–1912).

Tasu kiigutamise järgi + Nurgeline põld.

328

7.

Kiigesepad, hellad vennad,
kui te mind kurja kiigutate,
õelasti õtsutate,
vihasesti vintsutate –
⁵ siis mina kurja maksan palga,
õelasti annan hinna,
vihasesti viskan vaeva.
Kuide te kulda kiigutate,
õbedasti õtsutate,
¹⁰ vaskesesti vintsutate –

siis mina kulda maksan palga,
õbedasti annan hinna.
Kiigesepad, hellad vennad,
ärge mind üle ajage,
¹⁵ üle võlla veeretage!
Kui mina kukun, kes minu maksab?
Kulm mul maksis kuldaruuga,
pale maksis paari härgi,
nina neli täkukest.

Kk.: 17. kulda rooga; 19. Mina.

E 51839 (5) < Paide khk. < Peetri khk., Vodja k. – A. Alberg < Anna Lillental (1922).

Tasu kiigutamise järgi + Kiigel kartlik.

129. KINGITUSED KIIGUTAJALE

329

1.

Kii-ge - se-pad, hel-lad ven-nad.

Lauldi vahel ka nii:

Kiigesepad, hellad vennad,
ärge mind kurjast kiigutage,
õelasti õetsutage!

Mis ma luban sõuajalle,
⁵ sõuajalle, jõuajalle?
Toa takka laia välja.

Väli oli kolmenurgeline:
igas nurgas kolmi nabra,
igas nabras kolmi vihku,
¹⁰ igas vihus kolmi kõrta,
igas kõrres kolmi peada,
igas peas kolmi ivada,
igas ivas kolmi itet –
see mina luban sõuajalle,
¹⁵ sõuajalle, jõuajalle,
enese kiigutajalle,
üle võlla veerijalle.

Mis mina luban teiselegi?
Vallast valge neuu noore,

²⁰ kõige pikem, kõige peenem,
kõige valgem vallastagi,
kõige uhkem hulgastagi,
kõige sirgem me seasta –
see mina teisele tõutan.

²⁵ Mis mina kopsan kolmandale?
Pinupikkuse hobuse,
aiakõrguse hallikese.
Pinu pealt tema piirab lakka,
toa pealt tema tõstab tukka,
³⁰ aia pealt tema astub selga.

Mis ma neljandal nimetan?
Las tuleb kaubamees külasse,
poepoiss tuleb ukse alla –
ostan noa nurmekirja,
³⁵ pea taha pardikirja,
tupe tuuleristilise –
see mina neljandal nimetan.
Kiigesepad, hellad vennad!

EÜS VIII 608/9 (136) < Peetri khk., Esna v., Öötla k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Juula Kraavel (Kramer) (1911).

Trükitud: ERIA nr. 972 (lt. 429: Kingitused kiigesepale ja kiigutajale, var. A.).

Viis: EÜS VIII 490 (55) < Liisa Pärtmann.

Kingitused kiigutajale + Nurgeline põld.

2.

330

Mitu sõuajad kiigele?
Neli sõuajad kiigele.
Mis mina annan ühelegi,
mis mina teisele tõutan
⁵ või mis kopsan kolmandale?
Vallast valge neuu noore,

neiu noore, sirgu suure.
Kas pole priske ja punane,
kas pole valge ja valusa!
¹⁰ Ühed suud, ühed südamed,
ühed arma'ad mõlemad.

EÜS VIII 731 (319) < Peetri khk., Esna v., Olliküla – V. Rosenstrauch, P. Penna < Eeva Luik (1911).

Viis: EÜS VIII 501 (91) < Eeva Luik ja Labong (Leno Labung?). Vt. laul nr. 914.

Mis mina luban sõuajalle,
sõuajalle, jõuajalle,
enese kohtajalle?
Toa takka väila laia.

⁵ Väli kolmenukeline:

igas nurgas kolmi nabra,
igas nabras kolmi vihku,
igas vihus kolmi peada,
igas peas kolmi tera.

EÜS VIII 678 (250) < Peetri khk., Esna v., Koordi k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Jaan Inselmann (1911).

Viis: EÜS VIII 498 (82, 82b). Vt. laul nr. 342.

Kingitused kiigutajale + Nurgeline põld.

332

4.

Kii-gun üle kolme nurme.

Kiigun üle kolme nurme.
Väli kolmenurgeline:
igas nurmes kolmi nabra,

igas nabras kolmi vihku,
⁵igas vihus kolmi kõrta.

EÜS VIII 615 (150) < Peetri khk., Esna v., Öötla k. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Elts Troost (Toost) (1911).

Viis: EÜS VIII 491 (59).

Fragment.

333

5.

Mis mina luban sõuajalle,
sõuajalle, jõuajalle,
üle võlla veerijalle?
Vallast valge neiu noore,
⁵kõige priskem, kõige pikem,
kõige sirgem me seasta,

kõige uhkem hulgastagi,
kõige valgem vallastagi –
see mina luban sõuajalle,
¹⁰sõuajalle, jõuajalle,
üle võlla veerijalle,
enese kiigutajalle.

Mis mina teisele tõutan?
Hobu pinupikulise.
¹⁵ Aia pealt tema astub selga,
toa pealt tema tõstab tukka,
saana pealt seadab sadula.
Mis mina kopsan kolmandale?

Ostan noa nurmekirja,
²⁰ pea taha Pärnu-kirja –
see mina luban sõuajalle,
sõuajalle, jõuajalle,
üle võlla veerijalle.

EÜS VIII 565/6 (75) < Peetri khk., Esna (end. Ammuta) v. < Koeru khk., Väinjärve v. – V. Rosenstrauch, P. Penna < Kadri Krüger (1911).

Viis: EÜS VIII 485 (26). Vt. laul nr. 308.

6.

334

Mis mina luban sõuajalle,
sõuajalle, jõuajalle?
Pinupikkuse hobuse,
halli aia kõrguseni.

EÜS X 2268 (69) < Peetri khk., Esna v., Viisu k. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Verner Reinult (Reinhold) (1913).

7.

335

Kiigesepad, hellad vennad,
mis mina luban sõuajalle,
üle võlla veerijalle?
Vallast valge neitsikese,
⁵ kõige uhkem hulgastagi –
see mina luban sõuajalle,
sõuajalle, jõuajalle,
üle võlla veerijalle.
Sõua üle kolme metsa!

¹⁰ Kolm oli metsa kõrvastikku:
üks oli metsa kuusemetsa,
teine kallis kasemetsa,
kolmas õunapuu ilusa –
selle mina luban sõuajalle,
¹⁵ enese kiigutajalle.
Tulge kiiku, külanaesed,
tooge munad, tooge kanad,
tooge pardid paaristikku!

EÜS X 2328/9 (165) < Peetri khk., Mäo v., Palu as. – V. Rosenstrauch, K. Viljak < Anu Lilienthal (1911–1912).

Kingitused kiigutajale + Kolm metsa + Kutse kiigele.

SUMMARY. FOLK SONGS FROM PEETRI PARISH

Vana Kannel ('Old Harp' or 'Old Psaltery'; *Monumenta Estoniae Antiquae* I: *Estonum Carmina Popularia*) is a series of scholarly publications of ancient Estonian folk songs in the *regivārss* meter, or runo songs (in Estonian *regilaul*, pl. *regilaulud*). Each volume contains thematically and typologically arranged song texts and melodies from one or two parishes. The series was initiated by Jakob Hurt, a prominent figure in the Estonian national awakening, who himself was able to compile only the first two volumes in his lifetime: *Vana Kannel* I (songs from the parish of Põlva, 1875–1886) and *Vana Kannel* II (songs from Kolga-Jaani, 1884–1886). Other volumes of *Vana Kannel* (VK) that have been published thus far include: VK III, 1938 (Kuusalu); VK IV, 1941 (Karksi); VK V, 1985 (Mustjala); VK VI: 1 and VK VI: 2, 1989 (Haljala); VK VII: 1, 1997 and VK VII: 2, 2003 (Kihnu); VK VIII, 1999 (Jõhvi and Iisaku); VK IX, 2009 (Lüganuse); VK X, 2012 (Paide and Anna); VK XI, 2014 (Kodavere); VK XII, 2018 (Vaivara and Narva) and VK XIII, 2019 (Laiuse).

Regivārss or runo verse is a language-specific verse form shared by most of the Baltic-Finnic peoples – the Estonians, Finns, Karelians, Izhorians, and the Votes. It is characterized by parallelism, initial rhyme (alliteration and assonance) and the octosyllabic (four foot) trochaic meter. It is believed that the runo verse dates to the first millennium B.C.E. Over many centuries, *regilaul* has acquired an extraordinarily rich poetic figurative language with its metaphoric imagery and unique structural devices including numerous tropes of repetition (repetition of words, syllables, verses and motifs) which also supported memory and facilitated their oral propagation over time.

Parishes, which have been used in Estonian national academic disciplines to mark territorial belonging, are historical territorial-administrative units that initially emerged from tribal affiliations. From the 13th century onwards, ecclesiastical parishes were formed. Over the course of centuries, the cultural differences between former tribes deepened, which is why subsequently, even as late as in the 19th century (or in the first half of the 20th century), parochial affiliation and boundaries also marked the peculiarities of the spiritual and material culture of the peasantry.

The volume XIV of *Vana Kannel* presents *regilaul* texts and melodies from Peetri parish, which is situated in Järva county in northern Estonia. Historically, the principal territories of two smaller parishes, Paide and Anna, were also part of Peetri parish. With the present volume, the *regilaul* heritage of this area will be completely published. As Paide and Anna, Peetri belongs to the northern Estonian age-old agricultural area where

rich and varied *regilaul* tradition had survived until the beginning of the 20th century. Harvest songs and swing songs are very typical of this song region. Compared to *Vana Kannel* from Paide and Anna, in the present volume there are more different archaic mythical songs, but also songs about the singer and the song. Singing has been a vivid tradition in Peetri; the active carriers of it have been honoured and valued, as it occurs from the recordings of the folklore collectors in different times. One of the bigger thematical groups in this volume are the songs sung in the weddings. Relatively more recent are the serf songs. There are also many game songs written down in Peetri, which is directly connected to the strong swing song tradition.

In Peetri, the first folk songs were documented by Friedrich Reinhold Kreutzwald, a leading figure in Estonian national culture and a compiler of the national epic *Kalevipoeg*. During the years he attended the University of Tartu, his parents lived in Viisu manor, Peetri parish. In 1828, while spending his holydays there, he wrote down 28 *regilaul* texts. The next folklore collectors in Peetri were the local activists and the stipendiaries of Jakob Hurt at the end of the 19th century. At the beginning of the 20th century, the stipendiaries of the Estonian Students' Society were sent to collect folk tunes. In Peetri, their results were much better than in many other parishes. Voldemar Rosenstrauch who volunteered in writing folk song texts, and his companions Peeter Penna and Karl Viljak who wrote down music, succeeded to collect hundreds of folk songs in 1911–1913. Great service in storing Peetri *regilaul* heritage in the 20th century has done by a meritorious Estonian folklorist Richard Viidalepp who was born in Peetri parish. His first notes go back to the year 1926, but still in 1965 he organized a folklore collecting expedition to Järva county. He also encouraged and instructed local schoolteachers to arrange folklore collecting among schoolchildren. Eventually, there are also some audio recordings of Peetri *regilaul*, made in 1990.

This volume presents 1,633 song variants (including children's songs with some *regilaul* elements, nature vocalisms, spells and some songs with transitional forms and fragments) and 158 *regilaul* melodies. There are 645 numbered song types, and 518 types which have been contaminated by the main type of compound songs and which lack a separate number. Songs have been first divided into chapters of lyrical epic and lyrical songs according to their main type; lyrical songs have been further subdivided by taking into consideration their theme as well as their function (songs related to work, rituals and other activities stand separate from the so-called non-ritualistic or general lyric poetry).

The introductory part of *Vana Kannel XIV* includes overviews of the history of Peetri parish, dialect traits, the process of collecting the songs, as well as the songs, singers and melodies. At the end of the volume there are song type indexes, a typology of melodies, lists of the collectors and song performers as well as a glossary of archaisms and less-known dialectal words. Below follows a list of the song types and an overview of their contents in English.

SUMMARIES OF FOLK SONG TEXTS

LYRICAL EPIC SONGS

MYTHIC SONGS

1. CREATION. A holy bird flew to our paddock. There were a blue, a red and a golden bush. She chose the golden bush and started to make a nest. After five months, the nest was ready, and she started to lay eggs. Having laid the eggs, she began to hatch them. One of the nestlings was placed as the moon in Kurland, the second as the sun in Pärnu, the third as a wonder in the world, the fourth as a star in the sky, the fifth as a rainbow.

2. STAR BRIDE. Please let me come off the swing! If you don't let me, I will not ask. Probably an alder, a birch and a child with white hair will milk the cows and drive the herd on while I'm swinging. On the way to the pasture, she found a hen and brought it home. The hen grew into a young maiden. Three suitors came to propose marriage – the Moon, the Sun and the Star. She would not marry the Moon and the Sun, as they shine too much. She accepts the Star. The Star is called in and offered food and drink.

3. THE BROTHER'S SEEKER. I sent my brothers to drive the heard, to pick berries and to fish on the river. The third brother did not return from the river. I went so seek for him on my horse. On the way I asked the Moon and the Star if they had seen my brother. The Star answered that he has seen him on the water. I traded my horse for my brother because he is much more precious to me.

4. THE GREAT OAK. The sweepings were brushed into the sea. An oak grew from the sweepings. Planted successively for father's, mother's, brother's and sister's pleasure, it eventually started to grow when planted for groom's (maiden's) pleasure. It grew into a giant tree, started to divide the sky, scatter the clouds, and hide the sun. The chopped oak was used for crafting many items: tables, beds, church and child's singing board. The rest will be used to build a sauna for my brother. Manor lords and princes went by and wondered if it is a castle or a church. I answered that it is a poor man's sauna, gorgeously adorned.

5. EAGLE BENEATH THE SWATHE. I went to make hay for the Creator and found an eagle beneath the swathe; it had an axe under its wing, a wood shaving under the axe's eye. A barn is made out of the shaving. Four diligent maidens will be taken into the barn. One is tying silk, the other is twining threads, the third is weaving a golden belt and the fourth maiden is weeping for a young man.

6. THE SWORD FROM THE SEA. A hundred and a thousand men are making a precious merchant chamber in our forest. An apple tree is on the hilltop, it has three branches, five blossoms on each branch, one apple on each blossom. The apple fell into the sea. I went to seek the apple and a sword touched my knees in the water. I took the

sword to the manor. The gents asked how much it costs. I answered that it costs nine horses, eight mares, ten ploughing geldings, a thousand barrels of wheat, a hundred crates of rye.

7. **SEEKING THE BRUSH.** The sun was setting over the treetops, there it combed the farmhands' hair. The golden brush slipped into the sea. I asked St Peter and St Paul to retrieve the brush from the sea. They refused, so I went look for the brush myself. (In version 2:) A spear touched my knee and my breast.

8. **PLOUGHING THE SEA.** (In version 1:) I dreamed about ploughing the sea and sewing flax there. I will take the maidens there and secretly look, which one is diligent to cut the flax – I will marry that maiden. (In version 2:) I will sing the land into sea, the seashores into fish, the sea sand into birds, the sea sides into vinegar. If the sea will not yield fish, let us plough the sea and turn it into pea, buckwheat and wheat fields.

9. **SWEEPING THE SEA.** I went to brush the sea and the seaside with golden brooms and silver broomsticks.

FANTASIES ABOUT MARRIAGE PROPOSALS, YOUTH'S RELATIONSHIP AND FAMILY LIFE

10. **THE CRYING OAK.** Walking in the woods, I found an oak crying that nobody would cut it down. My five brothers came and cut the oak to have timber.

11. **A YOUNG MAN FROM THE SACRED GROVE.** Let us walk secretly through the sacred grove so that the dogs and the roosters cannot hear us. The young men heard us and waited on the gate. They called me in to hide from the rain and the wind. I was seated by the table and given meat to eat and beer to drink. The young man asked if I would marry him, but I refused.

12. **THE MAKING OF A SLEIGH.** Jaan made a sleigh in the forest. When it was ready, he showed it to his father and mother: "Look, is there something missing from the sleigh?" – "The shafts, the grey horse, the breast collar and the shaft bow are missing. You can make the harness of the trees growing around." – "From where will I get the rider for the sleigh?" – "You must grow, dear son, before you will get her!"

13. **THE MAIDENS SHOW CONTEMPT.** I climbed up the hayloft, but the girls there did not accept me. They scolded me for not having a cotton shirt, a silk waistcoat, a decorated shirtfront and gentleman's boots. I returned home and complained about it to my parents. They comforted me and promised to go to the town of Paide and buy some fancy clothes in a store there. Then I can go to the hayloft again and propose marriage to my beloved maiden.

14. **THE TIMID SUITOR.** I went to the village's hayloft (in other versions: to the swing, to pick berries in the swamp) and found many young maidens there. I did not dare to approach and hug them. Is it possible to catch them with a gun or with a fishing net? The maidens answer: we are not to be caught with a gun like wolves or with a net

like fish! (In version 3:) Mother and father taught me to wear a lot of precious jewellery, then the girls want to marry me.

15. FEEDING THE WOOING HORSE. I fed and watered the horse, adorned it for the marriage proposal and rode to my sweetheart's home. My parents-in-law came to see and accepted me for their daughter when they saw my gorgeous horse.

16. THE SUITOR AT THE WELL. I fed and watered the horse, adorned it, took it to the blacksmith for the new shoes, and rode to my sweetheart's home. My parents-in-law told that the maiden had gone to the well to fetch water. I followed her there, asked the maiden to give water to my horse and told her that I am simply a traveller, running the manor lords' errands. She did not believe, because my horse was adorned as a wooing horse.

17. THE MARRIAGE PROPOSAL RIDE. I took my horse to the blacksmith for the new shoes and rode to my sweetheart's home. There I asked her parents if I can come in and tie up my horse. My mother-in-law answered that as I am not a wicked suitor or a drunkard, their fastening posts and rings will not get tired of holding the wooing horse.

18. SUITORS AT HOME. My brother called me home from the hayfield and told me that the suitors have come to propose marriage. I said that they can wait for me. (In version 2:) I asked my dead mother to rise from the grave to adorn me and make my dowry. When she answered that she cannot rise, because grass has grown on the grave, I promised to feed the grass to the cows. (In version 3:) The suitor promised me colourful clothes. When we got married, he gave me punches and lashes instead.

19. AFRAID TO BRING HOME BRIDE WOODED FROM THE TOWN. I took a beautiful wife from the town but did not dare to bring her home. I put her on the field between the furrows and went home, crying. I complained about it to my parents, and they told me to bring my wife home.

20. THE SOLD MAIDEN. Let's listen what is going on at home – selling the daughters is going on. Who is allowed to sell us? My father, my mother, my brothers and sisters. What was my price then? My father got a pair of oxen, my mother a cow, my brother a horse, my sister a necklace, but I am worth the entire world! Let us adorn ourselves with blue silk, red ribbons and rosy skirts. My parents and brother gave me these, myself I will weave a woollen coat on the loom I got from my groom and my parents-in-law.

21. THE SLAYER OF THE DAUGHTERS. Brother came angrily home from marriage proposal ride, threw his hat on the table, and started complaining that maidens would not have him, since his mother has many daughters who need a dowry. Mother took her daughters to the water and drowned them. The brother's young wife was brought home and made to weave cloth. Her weaving did not proceed, and the cloth was ruined in smoke. Now the mother went to the water and pleaded for her daughters to return home. The daughters replied that if the daughter-in-law would not weave, she must take the cloth to the herders to weave. (In version 3, mother must bring water from the well herself, because the daughter-in-law is in the bed.)

22. THE SICK NEWLYWED WIFE. I married a year ago. My wife was pretty and hard working. I took her to make hay. She scythed some swathes and suddenly felt weak in knees and was taken sick. I went home, crying. My parents (in some versions: a wise village woman) suggested that I should start brewing beer and heat the sauna, then she will get better and will have a little child in the cradle.

23. THE WIFE SENDS ME STEALING. My evil wife sent me stealing. I put the fine breads and sausages into my trousers' pockets. The angry dogs tore them out and ate them. I went home and my wife beat me. I heated the sauna, made a mild steam and a soft birch whisk for myself, a burning steam and a juniper whisk for my wife. My wife got giddy, and I threw her to the anthill and beehive. The ants and bees ate her, I was lucky to get rid of her.

24. VISITING THE BROTHER. I can seldom visit my old home, my parents, brothers and sisters: the waters are deep in autumn and in spring and my horse would drown. Still when I go there, my sisters-in-law call me a glutton who eats an ox and drinks a barrel of beer in one meal. I reply that the ox is not enough for a meal: only bones, skin and a bit of meat; the barrel of beer is not enough to drink: yeast in the bottom and froth on the top, just a few drops in the middle.

STORIES ABOUT DAILY LIFE IN THE VILLAGE

25. BLACKSMITH IN VIRU. I had only one brother who went to work as a blacksmith in Viru. He made axes for village people and knives for the maidens but is not praised for them: he leaves cracks in the axes and knives. I told my brother to throw away the blacksmith's tools, plough the fields and be a farmer instead.

26. THE GEESE LOST. Others were given other jobs, but I was given an easy task – to tend geese. I let the geese to the meadow, but a raptor approached and chased the geese away. I went home, crying, and told parents what had happened. My parents wanted to send servants to look for them, but I went myself. The ploughmen guided me to the manor. In the manor I was offered a seat and given food and drink – made of the feathers, meat, and blood of my own geese.

27. JEWELLERY STOLEN. I went to row on the sea (in other versions: to the river to wash myself) and put my jewellery on the sand. A rich man (in other versions: a bird, a fish) came and stole the jewellery. I went home crying and talked about what happened. My parents comforted me and promised to buy new jewellery from the merchant.

28. THE MUDDY APRON. The village boys playing tag and throwing cudgels threw mud on my apron and dirt on my cap when I passed them. I returned home crying and told parents about what happened. My parents comforted me: there is enough hot water to wash the clothes.

29. THE HERD TRADERS. I was herding my father's horse and brother's herd. Some weavers from abroad arrived and brought gold, silver and copper for the herd. Where will I put the gold and silver to dry? On my father's and brother's pile of logs.

30. A HORSE OF HAY. I was asked to a wedding as a groom's boy. My family did not give me horse and adornments. I made a horse of hay in the hayfield.

31. LINGERING ON THE WAY TO WELL. My parents told me to run and bring them washing water. They were angry that it took too much time from me. I told them to recall their own youth: it took me a day to tie my apron laces, another day to ponder.

32. THE ELK SLAUGHTERER. I sewed barley and oats to the valleys. An elk came and ate my barley and oats. I caught the elk by its horns and struck it dead so that its blood spurted far away.

33. A CAT IN THE WELL. A big pig was slaughtered, and the meat dumplings made, but the cat wanted to steal them. I chased the cat; the cat took flight and fell into the well. I began to haul the cat up with the ropes. Two ropes snapped but then I managed to get the cat out of the well. The cat's body was used to make several things: girls' shoes, a lap robe, a pipe, bed poles and so on.

34. CAT CHASE. I went to the manor field and started to patch up my shoes, but the cat took off the patch. I started to chase the cat and it ran to the master's room. I ran to the mistress's room. The mistress was cooking jam, I tried to taste it, but she hit me with a firebrand and a ladle. I ran away and looked back to the manor from afar: what an infernal pit, what a devil's place!

THE VILLAGE AND THE MANOR

35. THE TASKMASTER AND THE MANOR LABOURER. My oxen broke their horns ploughing wet land. The taskmaster came in the end of the day and wanted to beat me. I went to beg the manor lord and told what had happened. Still, I got beaten.

36. BEATING THE TASKMASTER. The taskmaster came and told that my horses are eating on the manor fields. I took a pole from the fence and started to beat the taskmaster. He ran away with fear.

37. THE OXEN KILLED. The others went already in the evening to the serf duty, I went later in the morning, but I ploughed quickly and caught up with the others. Then I let the oxen rest. A wolf and two bears came and killed the oxen. I ran home crying and told parents about what happened. My parents comforted me that our cows and mares will give birth to more strong oxen and horses.

38. THE MANOR LORD HAS MAD HORSES. I was taken to the manor for punishment. I prayed for mercy: it was not my fault that I broke the coach's pole; the manor lord's horses were mad and my weak hands could not hold them back.

WAR AND THE RECRUIT

39. THE BROTHER'S WAR TALE. (The versions incorporate different motifs.) I was recruited into the Russian army and had to go to war. I would not ride in the front or in the back, but amid the troops, because the front ones are decimated and the rear ones are killed, but those in the middle come home. After a while I returned home and drove to my father's yard. Father did not recognise me – a strange man, strange horse and strange clothes. The other family members did not recognise me either. Only sister (in some variants mother or brother) recognised me. I was asked, is the wife dear in war. I replied that no wife is dear in war; a polished sword that saves the man in battle is dear in war. There are as many men's bones in war as there are posts in the fence, as many men's heads in war as there are tussocks in the bog, as much men's blood in the war as there is water in the sea or in the swamp.

40. THE RECRUITMENT. I was recruited into the army, tied up, taken to town where my hair was cut. (In version 1:) I had to work in the harbour and build a ship. When the ship was ready, old men rowed to Valga in it. The Valga maidens refused to marry me. Then the young men rowed to Riga to trade with clothes and jewellery. (In version 3:) The arms and the slayers were set up and ready for me.

41. THE RECRUIT'S ESCAPE. We must go to town to cast lots for conscription. I was recruited and taken to the haircutter. I started to beg for mercy: my wife remained home crying. I escaped and left the recruiters scolding.

42. THE LAST WHISKING. My parents are whisking me last time in sauna before I will go to the army. My parents and siblings must then take care of the house and the farm.

43. THE ONLY BROTHER IS RECRUITED. I had only one brother and he was taken to the war, forced to carry heavy arms, to put on the shirt of death.

44. THE LAST BROTHER IS RECRUITED. The last of my brothers was taken to the army and all the farm animals stayed yearning for him. I went to the blacksmith to shoe my horse.

45. THE SON DID NOT BECOME AN HEIR. The parents waited for their sons to grow up, but the sons were recruited to the army.

46. UNKNOWN FATE OF YOUNG MEN. I knew where I grew up and lived, but I did not know where I was taken. I was recruited, taken to the army, and sent far away on the ship. Then I started to miss my parents and siblings.

47. THE SORROW BEGINS. When I must leave my home and go to the army, my tears are falling down my chest and feet, the village herd can drink from them. The old people and the girls who are left behind are crying, too. Don't cry, girls, I will come back wearing medals.

48. AFFECTION FOR THE SOLDIER. I, the youngest brother, was recruited. As I left home, the farm animals stayed yearning. I am saying goodbye to the maidens at home – in Moscow I will meet other adorned maidens.

49. THE GUN IS LIKE A TREE TRUNK. The boys discuss with the girls what happens if they must go to the army. The weapons are heavy, they chafe the shoulders and tire the hands.

50. THE SOLDIER'S LIFE. Our family had a big and rich farm. I went to see how my sister is living now. She told me that her life is poor and sorrowful because her brother has gone to the army. The weapons are heavy and hard to clean. The brother writes home that the soldiers do not know their future.

51. THE GUARD-SOLDIER'S COMPLAINT. I will be a miserable soldier who has to stand guard, so that enemies would not enter the town to conquer us and kill our king.

52. THE SON RETURNS FROM POLAND'S WAR. My parents greeted me and asked from where I came wearing such beautiful clothes. I answered that I came from Poland's war as a lord and a king. No arms could kill me because I had bewitched herbs with me.

LYRICAL SONGS

WORK SONGS

Ploughing

53. I PLOUGHED THE VALLEYS AND THE HILLS. The grains and berries started to grow in the valleys, swamps and hills where I ploughed.

Harvesting and threshing, communal work

54. BE DONE, FIELD! Be done already, dear field!

55. ADVANCE, REAPING! Advance, our reaping, until there are some grain heads growing!

56. LET'S REAP THE HUGE SHEAVES! Dear sisters, let's reap the huge sheaves, so that our brothers- and sisters-in-law must exert strength to gather them up. They and their oxen get hurt lifting and carrying my sheaves.

57. THE FIELDS IN THE GRASSLANDS. Let's finish this field near the village and manor! Then we can go to work on the fields in the grasslands and in the woods. Be quick, dear sisters, to finish the work so that the taskmaster will not beat us.

58. LET'S FINISH THIS FIELD! Let's finish harvesting the rye field and the wheat field! Then we will get seven meals, we can eat, sing, and dance. An orphan girl must work at home and in the manor as well. The daughter of the house is nasty to the orphan and tells lies that she sleeps with the boys in the manor. But the orphan will get married, and the daughter of the house will have an illegitimate child.

59. THE FIELD DEMANDS TOILING. Be done already, dear field! The field is long and wide, it demands toiling. I will harvest this field today, another tomorrow, and the last one the day after tomorrow.

60. THE ANGULAR FIELD. The field has three angles, every angle has three stacks, every stack has three sheaves, every sheaf has three straws, every straw has three ears, every ear has three seeds, and every seed has three cores. Let's finish this field, at the end of the field the meal is waiting for us.

61. TO THE REAPER WHO HAS LEFT THE OTHERS BEHIND. Today the overzealous harvesters are quick and strong, but tomorrow they will be tired and sleepy. They are old sows who have left the other harvesters behind. Let's finish this field; at the end of the field the meal is waiting for us. The whips are ready if we are not quick enough.

62. HURRY UP! Hurry up working, don't let the others get ahead! The manor lord promised to bring us beer. The threshing dust will not ruin your clothes.

63. A FIELD LONG HARVESTED. Be done already, dear field! I started harvesting a long time ago, every day I have been reaping here.

64. THE FAMOUS STACK MAKER. I am cutting and cutting but the work does not advance. I am making large and nice stacks which can be seen from afar.

65. NO SINGERS IN THE FIELD. There are many people working in the field, but no singers. I am the only one having joy and singing. Dear master, kill an ox and make food for your workers!

66. THE TIRED REAPER. I am cutting and cutting but the work does not advance – my hands are as if tied. The sickle is bad, it did not cut well; the grain was sparse, I could not gather it. If my brother had sown that grain, it would be long and fine.

67. THE HUMPBACKS HAVE PLOUGHED HERE. If my brother had ploughed here, the grain would be thick, but the humpbacks have ploughed here, and the pig herds have sown.

68. THE BAD SICKLE. I am cutting and cutting but the work does not advance, the grain is sparse, and the sickle is made by an evil blacksmith. I curse the blacksmith to die, his tools to go to ruin for making such a bad sickle.

69. NO FOOD IS GIVEN. No food was given to the workers – I am angry and will cut the grain ears on the ground for mice.

70. THE HARVEST WITHOUT BEATING. Let's finish harvesting this field without getting flogged! We still have five-six fields to reap.

71. THE REAPER'S EXCUSE. Be done already, dear field! Dear taskmaster, don't be angry that we could harvest so little! I have left no single straw behind swaying.

72. WHAT AWAITS US IN THE END. Let's finish this field, perhaps in the end of the field the meal is waiting for us. I am not sure, perhaps the rods are waiting for us there.

73. SWISH ON, MY SICKLE! [A ritual game: After the harvest, girls tossed the sickle over their shoulders while singing:] Swish on, my sickle! She whose sickle reaches farther will soon have a suitor.

74. A MERRY THRESHER. The threshing is never done without me. I will gladly thresh; I will beat the heaps of grain singing and tread upon the sheaves dancing.

75. I AM SINGING AND SPREADING THE THRESHING PILES. I am singing and merrily spreading the threshing piles.

76. THICK PILES. I went to thresh Riga's and Paluvere's grain. My companion was a miserable thresher and did not thresh the piles properly.

77. THE WEDDING ON THE FIELD. The master promised to make a meal like a wedding banquet for the workers. Let us see if he will bring a bull and a young ox to the field.

78. THE WORKER'S GRATITUDE. Many thanks to the master and the mistress: for the meal, the master and the mistress killed a huge ox that had never worked on the fields. I am full now, having eaten soup, ox and chicken meat.

79. THE COMMUNAL WORK IN OUR MANOR AND ANOTHER MANOR. The lord of Kodasema manor kills a lively pig for the workers. We are going to work quickly wearing nice shoes and boots. The lord of Esna manor kills a half dead animal for the workers. They are going to work scuffing their poor bast and leather shoes.

Herder and the herd

80. GET UP TO TEND THE HERD! Get up, village women, come to milk the cows and tend the herd! The others' herd is already grazing in the pasture, but our heard is stuck in mud in the backyard.

81. LET'S GO TO THE WOODS ROARING! The herders used to sing: let's go to the woods roaring and come home yelling!

82. A LAZY HERDER. What kept you from going out with the herd so long? – I had no time; I have been nursing baby mice and raising kittens and puppies. The puppy made its droppings on my clothes.

83. GRAZE, HERD! Graze, herd, and then lie down to rest! Then I have time to tie up my shoelaces.

84. THE HERDER LOSES THE HERD. The herder has lost the herd and ordered me to look for it in the foggy morning. Fog and dew ruined my fine clothes. I found the herd in the lords' hayfield and in the kings' pasture.

85. DON'T PRAISE HERDING! Don't praise herding: the herder knows very well how hard it is.

86. THE HERDER'S LOT. Oh, poor herder, you get only bad words every day.

Fishing

87. **THE SALMON WAITS FOR FILLETING.** The salmon is swimming in the river and waiting for filleting. No man could be found to catch and fillet it. My only brother is the one who can do it.

88. **WEIRS TOWARDS THE MANOR.** I am Mihkel, the son of Mai; I can make a weir and set in the river: the weir's mouth will be turned towards the manor, and there will be many fish for everybody to eat.

Domestic chores

89. **STORE UP MILK FOR ME, DEAR COW!** Store up milk for me, dear cow! My family is waiting for milk and butter.

90. **CHURN UP, MY CREAM!** Churn up, my cream, turn into butter, fruit of God! Go to the piece of bread!

91. **THE QUERN STONE.** Oh stone, you could have been frolicking in the sea and hopping under the shores instead of coming over to our place. Why did you come to torment us? Our hands are weak, and our waists are thin! Days and nights, I must herd my father's horses and brother's cattle.

92. **THE QUICK SPINNER.** Our girl is such an agile spinner: bring all the wool to her!

93. **MANY HATS.** Our granny has ten hats, one for each job (cutting hay, harvesting, milking cows and so on).

SONGS OF THE ROAD AND TRAVEL

94. **MAIDENS WALKING AT NIGHT.** Where are we off to so late at night when darkness is about to fall? What if we will drown in the river? Who else but the God will look for us in the river? (In version 1:) Neither the Moon nor the Sun has made beer; the maidens have made it. Three suitors came to propose marriage – the Moon, the Sun and the Star. I wouldn't marry the Moon, as he sometimes rises early in the morning, sometimes at midnight. I wouldn't marry the Sun, as he shines too hot. I will accept the Star. Let's stay here for the night, dear maidens, and start working early in the morning! I will weary out the large fields, unless I am tiny myself. The master promised to make a lot of beer for the workers. However, the master and the mistress must find another underlings, I will leave them. Dear master and mistress, make a coffin of stone for me when I die, the wooden coffin would perish!

95. **LET'S GO TO VISIT THE MOON!** Where are we off to so late at night when darkness is about to fall? Let's go to visit the Moon: let's see if the Moon has made beer or the Sun made mead. No, they have not; they have just played with beads.

96. THE JOY OF THE ROAD. Many proud and rich girls have walked along this road, but none of them sang and made joy. We, dear sisters, are the ones who sing and make joy on the road, so that the road will not disparage us.

97. LET'S GET LODGED FOR THE NIGHT! Where are we off to so late at night when darkness is about to fall? Let's get lodged for the night here where the rose-trees are growing! Early in the morning, we will start working.

98. LET'S WALK QUIETLY. Let's walk quietly along the road so that the golden blades would not sway, and the boys would not hear us.

99. THE RUINING OF RIGA. Let's go and ruin Riga, slaughter Tallinn, burn Põltsamaa, and butcher Russia! On the other hand, let's not do it: let's get lodged for the night here where the rose-trees are growing and start working early in the morning.

100. THE HOME IS FAR AWAY. Our home is far away – five fields, six dry rivers, seven soggy swamps, eight seas with fishes, nine nice rivers, and ten cold springs separate us. Let's go singing through the forest: she whose voice sounds far in the forest, will have a new hat from her groom. (In version 2:) When will we reach the land where the wind has made a parlour, where the water has rolled the logs, where the fog has nailed up the doors, where the snow has made the locks? Let's sing further: the village will wonder where I got my songs. I did not learn them abroad; I learned them at home while working. Give money to the singer, I will not sing without payment.

101. COME, MEN, LET US GET GOING. Let's go marching, men; let's light the pipes! Let's go and get home at dawn! (In version 1:) It is sad to go home: everybody hates me there and beats me! I don't respect the proud ones. Those who defamed me were themselves drunkards and amoral.

102. ON THE ROAD IN WRETCHED WEATHER. I was supposed to be off a long time ago; at last when I got on the road it started snowing and raining heavily. Hurry up, my horse! Get the sauna prepared for me to heat and wash myself!

103. DRIVE, HORSE! Drive, drive, my dear horse! At dawn, I will get home and reach my father-in-law's yard. I broke my father-in-law's doors and gates and told them to give the doors beer and butter to stop their whining.

CALENDAR HOLYDAYS

St. Martin's and St. Catherine's day's songs

104. THE MARTINMAS SONG. (On the eve of St Martin's Day, the Martinmas mummers go door-to-door, they are the village youth dressed in ugly and uncouth clothes. They go around from house to house, singing, acting, dancing and gathering alms. Martinmas songs are longer or shorter cycles consisting of several motifs.) Mart has come from afar, from the sky, crossing a swamp. The toes of Mart are aching with cold. Let us in and make the fire! Mistress, go to the cellar and bring us food. Before leaving we bestow upon the household luck for crops and upon the yard, luck for horses. We wish

many cows for the master, many horses for the son of the house. If you give us nothing, then may your animals die, may you yourselves take sick!

105. ST. MARTIN'S PRAYER. (A nonsensical, alliterated parody of ecclesiastical prayers, declaring that the masked mummers should not be recognized): Kai from Kääri cried out, Anu from Uustalu called out, Lanky-Jüri is lifeless, Peter from Paju has passed, fleece overcoat hanging on a well. Amen!

106. ST CATHERINE'S DAY SONG. (Masked St Catherine's Day mummers are going around from house to house and singing. The versions consist of several motifs.) Let the Kadris come in! The Kadris have come from a faraway land, beyond the bogs and swamps. The toes of Kadris are aching with cold. Light a fire in the room! If you don't have fire sticks, bring moss to burn, or light a horse's tail! Kadris are asking for wool and flax! Dear mistress, go to the cellar and bring out some meat for the Kadris! Thank you for feeding: let your yards and sheds be full of animals! If you give us nothing, then may your animals and your family take sick!

Christmas

107. COME, CHRISTMAS, COME! Come, dear Christmas, so that children can eat sausages and wheat bread and serve meat with their own hands.

108. CHRISTMAS IS COMING. Christmas is coming and the key to the sausage locker is lost!

Shrovetide

109. FLAX TO THE SLEDDERS. On Shrove Tuesday, people visited each other. The long voyages had to give good growth to flax. People said: let the one who is sitting at home get weeds!

St. John's day's songs

110. CALL TO THE ST. JOHN'S BONFIRE. Come and join us by the St. John's Day bonfire! The bonfire is nice and hot. St. John's Day came too early, it did not give time to make hay.

111. WHOEVER IS NOT COMING TO THE ST. JOHN'S BONFIRE. Come and join us by the St. John's Day bonfire! Whoever is not coming will stay at home getting old and stale. I promise to give a beautiful maiden and great horses to the swing pushers.

112. COME TO KEEP THE FIRE! Come to the St. John's Day's bonfire: come to keep the fire, stop it from lighting the houses! Bring chickens and eggs with you! Let those who will not come stay at home getting old and stale, let trees grow on their bodies.

113. ST. JOHN'S DAY HAS COME TOO EARLY. St. John's Day is just once in a year! It came too early; it did not give time to make hay and harvest crops. Come now, St. John, we have fed the animals, baked bread, and made beer. (Version 2 includes a riddle song.)

SWING SONGS

114. BRINGING THE SWING. From where is our swing brought? Its parts are brought from different places far away. Who has brought our swing here? The village boys with a thousand horses and a hundred sledges brought it. Come to the swing, village women, and bring the chickens and eggs with you! I promise to give nice presents and a pretty bride to the swing bringers.

115. TESTING THE SWING. Let us go to see the swing! Can it bear our weight? If not, let it perish! My brother will make a new fine swing.

116. CALL TO THE SWING. Come to the swing, village women, bring geese and ducks, chickens and eggs with you. Don't push the swing too strongly – then I will not give you good presents! Can the swing bear our weight? If not, let it perish! My brother will make a fine new swing.

117. COME TO THE SWING, VIISA FROM LOIGU! Come to the swing, Viisa from Loigu farm, leave your groom sleeping in the bed!

118. COME TO THE SWING, SAD MAIDENS! Come to the swing, sad maidens! The boys are waiting for you. The boys will find you behind your mothers' backs, too, and take you to be their wives.

119. JEWELLERY WILL NOT WEAR OUT ON THE SWING. Come to the swing, village girls! Are you afraid lest your jewellery should wear out on the swing? Your jewellery wears out in town instead.

120. SWING FAR! Swing far, dear swing, over the swamps and moors! Reach the land where roosters eat gold, geese drink silver and crows drink copper.

121. SWING HIGH! Swing high, dear swing, high and far! I saw three maidens from high and far.

122. SWING UP TO THE WOODS! Swing, dear swing, and reach the land where the firs, alders, aspens and birches are growing!

123. I AM WAITING FOR THE CALL TO THE SWING. I heard others swinging on the swing and singing. I waited at home for somebody to call me to join them, but nobody did it. I went myself and found the taskmaster's daughter swinging and wearing a golden headdress. I was ashamed of my poor clothes and ran home, crying. My parents comforted me and promised to give me gold, too. (In version 3:) I promise to give large fields full of grain to the swing pushers. Dear swing makers, don't be angry that I came to swing and did not bring eggs, my hen is still laying them! Next time I will bring geese and ducks, chickens and eggs.

124. FEARFUL ON THE SWING. Dear swing makers, don't push the swing too strongly! If I fall, who will pay for it? There are stones on the ground and my brother is not there to catch me. My face costs a lot of money. (In version 4:) Please stop rocking the swing and let us come off! If you don't let us, I will not ask and swing on and on. Probably my sister will milk the cows and brother will drive the herd.

125. THE SWING IS NARROW. The swing makers have made the swing too narrow, even the birds would not fit in it. Men saw me swinging and admired me. I said that I will not marry a man from the other villages, my groom is waiting for me at our village. The men in your village are sickly and dingy, the men in our village are rich and gorgeous.

126. A SWING ON A BAD SPOT. Oh, you crazy swing makers! You have built the swing on the fields and cattle-trails, on the boys' logging grounds. The village feels sorry for the fields, and the boys for the logging grounds. My brother will make a fine new swing.

127. THE SWING SQUEAKS FOR MITTENS. The swing is squeaking and asking for gifts. Wait, dear swing, my brothers will wed wives soon, and then the swing will have mittens, red garters and other gifts.

128. THE PAY MATCHES THE PUSHING. Dear swing makers, don't push the swing too strongly – then I will not give you good presents! If you push the swing gently, I will pay you well, too. One pusher will have a pretty bride, the other a strong horse, the third a nice knife, the fourth a large field full of grain.

129. PRESENTS TO THE ONES WHO PUSH THE SWING. Don't push the swing too strongly! I promise to give presents to those who push the swing: a large field full of grain, a pretty bride, a strong horse and a nice knife.

130. NO JEWELS TO WEAR AT THE SWING. I finished ploughing and went to the swing. The other girls had nice and precious clothes, I was the only one wearing a simple shirt and skirt.

131. DRESSING UP FOR SWINGING. I went to swing in my blue and red silky clothes. All the boys admired me. My parents and my brother had brought me those beautiful clothes, myself I wove a woollen coat.

132. LET'S RUN TO THE SWING. I heard others swinging and singing on the swing. I put my family to sleep, and then I was free to come, too. Dear cat, look after my dowry, I will go to the village swing to meet handsome boys.

133. THE PRETTY MAIDEN ON THE SWING. Swing high, dear swing, so that I could be seen from great distance. If I am not seen myself, then my wreath and my jewels will be seen. (In version 1:) The boys will notice them and come to me. My parents and my brother brought me those beautiful clothes.

134. THREE FIELDS. The bird flew (in the other versions: our swing swayed) over three fields: the rye field belongs to our men, the oat field to our women, and the wheat field to the young maidens. Then the bird flew over three forests: one is a fir forest, the other a birch forest, the third is an apple tree forest. Then the bird flew over wells: the vodka well belongs to our men, the beer well to our women, and the mead well to young maidens.

135. LET US COME OFF THE SWING. Please stop rocking the swing and let us come off! If you don't let us, I will not ask and swing on and on. Probably sister will milk the cows and another sister will drive the herd. (In the other versions: the alder and the birch will milk the cows and drive the herd). (In version 1:) The swing makers have made

the swing on a bad spot, and too narrow. (In version 3:) I promise to give nice presents to those who push the swing.

136. AN EAGLE UNDER THE SWING. Let us go to the swing! I found an eagle under the swing and a man was under the eagle's wing.

137. A FLEA AT THE SWING. I heard others swinging on the swing and singing. I was listening at home. Then I went to look the swing and found a flea swinging there. I hit the flea and it went away.

138. TAKE THE SWING TO THE CELLAR. Dear swing makers, take the swing to the cellar! The haymaking will start, and it will take all the strength.

GAME AND DANCE SONGS

139. THE NEEDLE GAME. (A game song incorporating elements of drama.) Flow, flow, dear needle! The needle got lost in the heath, not while sleeping, but while working. Jump and spring, needle!

140. THE SIEVE GAME. (A game song incorporating elements of drama.) Lend me a sieve, dear kinswoman! I cannot lend it because your naughty farm hands would take it on the dunghill where the pig will chew it.

141. THE SHIP GAME. (A game song incorporating elements of drama.) Rock, ship, move, ship! Sail to the other land... (incomplete song fragment).

142. THE HORSE GAME. (A dialogue song incorporating elements of drama.) Have you seen my lost horse? – What colour is your horse? – Like a squirrel in the morning, like a lark at noon, like a sparrow after sunset, like a crane at dusk. – Your horse went through our yard and drank water from our well. – Dear village boys, come buy a horse! We have many precious horses. (In some versions:) Jump, horse, look what kind of fence it is here! The men have made a wooden fence, the women have made a fence of their children.

143. THE PIG GAME. (A game song incorporating elements of drama.) (In some versions' beginning: A little red piglet told to the big pig to root on the field and not to go to the strange fruit garden: there the pig would be caught with the help of dogs and cudgels.) Young men, come to kill the pig! The pig has fattened a lot. Bring the vessels from the village and borrow the oxen and horses!

144. THE SHEEP GAME. (A game song incorporating elements of drama. The "sheep" are sitting on the ground, the "shepherd" is walking around them and singing. Then the "wolf" comes and tries to flatter the shepherd away. When the shepherd goes home, the wolf takes some sheep away. The shepherd arrives and starts to look for the missing sheep who come back at calling. They must jump over a stick and who cannot do it, has been bitten by the wolf.) I am building a fence; I am honing a fence-pole so that the wolf could not enter through it. I am shepherding my mother's sheep. She will make a new coat for me.

145. THE TURNIP GAME. (A game song incorporating elements of drama. The “turnips” are sitting on the ground, the “guard” is walking around them and singing. While the guard sleeps, the “thieves” take away some turnips, although the “dogs” are barking. When the guard comes back, he goes to look for the missing turnips with the dogs and brings them back.) I am building a fence; I am honing a fence-pole so that the wolf could not enter through it and the thief could not steal my turnips.

146. THE GOOSE GAME. (A dialogue song incorporating elements of drama.) Where does the white goose come from? – From the seashore bathing the chicks. – Will the goose bathe my chicks, too? – You could see it yourself. – Do you want to come through the copper gates? – Yes, we do.

147. THE HAWK GAME. (A game song incorporating elements of drama.) What is the hawk looking for at our place? It is looking for rams, piglets, chickens and lambs.

148. THE KING GAME. (A game of pawn redeeming, played usually during the Epiphany.) Hey, king, dear king, why didn’t you stop by last year when we had rivers full of beer and springs full of vodka? Now you have come in a poor season and taken all our fine clothes and jewels! Hey, king, dear king, give back the golden jewellery you took from me! I earned all of it myself with my hard work!

149. THE MOURNING GAME. (A game song incorporating elements of drama.) Drop down, dear dolly, lower your head – your father, your mother and your groom are already dying, the graves are being dug for them. Rise, dear dolly, raise your head – your father, your mother and your groom are already alive, sitting on the hill of joy.

150. FINGER-BINDING GAME. (A coupling game song for boys and girls.) Who cut into her finger? – The girl cut into her finger. – Who went out to bind up the finger? – The boy went out to bind up the finger with his scarf.

151. PLOUGHING GAME. (A coupling game song for boys and girls.) Who was ploughing in the village? – Mihkel was ploughing in the village. – Who brought him food? – Miina brought him food. – “Go home, Miina, my work is not done yet. Beat the pillows soft for me! I will come home from work and nestle under the blanket quietly trying not to wake you up.”

152. SPINNING GAME. (A coupling game song for boys and girls.) Spin, spin, dear maiden! Are you spinning yarn for your father, mother, parents-in-law, or siblings-in-law? – No, I am spinning yarn for myself and for my groom. – Let’s relieve the young man. Which one is diligent like a silver needle?

153. FIREFIGHTING GAME. (A coupling game song for boys and girls. The girl whose skirt is “burning” steps in the circle. The boy who is told to “blow out the fire” goes beside her and can do it, as he likes.) Whose skirt is burning? – Liisu’s (Anne’s) skirt is burning. – Who is quick to blow out the fire? – Kustas (Mart) carried water with tubs and buckets. (In version 1 the dance follows:) I have three pairs of shoes at home: one of bone for having fun, one of wood for weddings and one of stone for church.

154. THE OLD MAN GAME. (A coupling game song for boys and girls. The girls form a circle and the boy is in the middle following the orders.) Come in, old man! Trou-

sers on, old man! Waistcoat on, old man! Hat on, old man! Boots on, old man! Pipe into mouth, old man! Take time to consider, old man: you will have a wife for your lifetime, to take care of you.

155. THE BROTHER GAME. (A coupling game song for boys and girls.) Back down to the corner, young men, get under the table, lazy boys! My brother is coming here! He is whiter than the foam in the sea and taller than the reed. (In version 1:) Who cut into his finger? – The boy cut into his finger. – Who went out to bind up the finger? – The girl went out to bind up the finger with her scarf. Don't be sorry for the scarf, the groom will buy you a new one!

156. SALARY PAYING GAME. (A coupling game song for boys and girls.) I served a rich man, and as pay I was offered only a sheep with a lamb, but this was not enough for me. The next time the lord offered a pig with seven piglets, a cow with a calf, a horse with a foal, a manor with villages, a church with a parish, a king with a country, but I was not satisfied until I was given a young maiden.

157. LET'S GO HARVESTING OATS! (A coupling game song for boys and girls.) Let's go harvesting oats, who will come! The groom will come.

158. THE CAT AND THE MOUSE GAME. (A round dance game.) Tell me, cat, where did you put my seven children and eight daughters-in-law! You have eaten them all.

159. THE FOX GAME. The fox dances, eats white bread, drinks beer and vodka, goes to sleep into wool box. He sits on the stove and plans to eat you (the players try to catch each other).

160. SIIM GAME. (A coupling game song for boys and girls. The girls sing in the circle, the boys come from outside and choose partners.) Siim, honourable lord, comes with his servants. What are they looking for? They are looking for fiancées.

161. THE RICH AND THE POOR GAME. (The "rich" ones are coming forward with a lot of clamour, the "poor" ones after them with sticks in their hands. The rich are going to call the poor to join them, one by one.) Come out from the line, I need a companion! – Step by me, I need a companion!

162. THE PEASANT GAME. (A coupling game song for boys and girls.) We are harvesting the peasant's rye. The peasant dresses up and marries a wife. The wife takes a child. The child takes a nanny. The nanny takes a maid. The maid takes a servant. The peasant leaves his wife, the wife leaves her child, the child leaves his nanny, the nanny leaves her maid, the maid leaves her servant. The servant becomes a peasant, dresses up, marries a wife, and so on.

163. THE HANDSOME DAD'S GAME. (A coupling game song for boys and girls.) We had a handsome dad who had two handsome sons. Which one will you give me? – I will give you the older son. – What is the matter with the younger son? – He is still unwise. – How much money will you give the older son? – One thousand. – How much money will you give the younger son? – Two thousand. – Then I will take the younger

son. The year has passed, so give me money now! – I will not give you a penny! – Then you can keep your sons to turn old and stupid at home.

164. THE BEAUTIFUL MOM'S GAME. (A coupling game song for boys and girls.) We had a beautiful mom who had two beautiful daughters. Which one will you give me? – I will give you the older daughter. – What is the matter with the younger daughter? – She is still unwise. – How much money will you give the older daughter? – One thousand. – How much money will you give the younger daughter? – Two thousand. – Then I will take the younger daughter. I have a beautiful wife now. The year has passed, so give me money! – I will not give you a penny! – Then you can keep your daughters to turn old and stupid at home. I will marry a rich girl from a rich farm.

165. THE FOX AND THE CHICKEN GAME. (The “chickens” stand in a circle, one of them in the middle. The “fox” is outside and tries to catch the lonely chicken.) Not all the chickens can get to the perch, and one will stay down. Here a sly fox is lurking and trying to catch the chickens.

166. RING-SEARCHING GAME. (A coupling game song for boys and girls.) Jüri went to Riga and left Mari sleeping. Mari went to fetch water from the well and lost her ring in the well. The parents-in-law tried to find it but only Jüri found it when he came back from Riga. He put the ring onto Mari's finger and said, “You must be as close to me as the ring is close to your finger!”

167. CROSS DANCE. Let's dance, let's play! Wear out, shoes, I will get the new ones tomorrow, made of different sorts of leather.

168. THE CROW IS A PRANKSTER. (A song to the circle dance.) The crow flew to the town's street and invited all the birds to the christening feast. Only the hawk was left uninvited. The angry hawk tore apart the lark's beak and the swallow's wreath ribbons. I did not bother to twist the wool fibre into strands and took the wool to someone diligent. She will weave all kinds of ribbons out of the wool. One pair of trousers was made by my mother, another by my father and the third pair I had before – the red ones were for the wedding, the yellow ones for the betrothal, the white ones for the christening feast. Christmas is here, but the key to the storehouse is lost.

SONGS OF FAMILY RITUALS

WEDDING

(Description of wedding customs.) The groom went to the betrothal with the best man. They said that they had lost a grouse. The bride's parents offered them different maidens, but they had to find the right bride themselves. Then the young couple shook hands and liquor was offered. The bride had to prepare her bridal chest: make gifts (small garments) for the wedding guests.

At the wedding, while the party was coming home from the church, different tricks were played: stealing the bride, making barriers on the way etc. At home, the young couple walked in along a path covered with blankets. Then they sat down at the feast table, after them all the guests. The bridesmaids sat next to the bride and the groom's men facing them. The best man sat facing the bride and next to him his wife. The wedding lasted three days at the bride's home and three days at the groom's home. After dining, prayer and singing chorales, the woman-of-honour put the hat and the apron on the bride. The bride's brother said that the apron is torn and needs patching. Starting with the groom and the best man, everybody had to "patch" it by putting money on the apron. At night, the guests' clothes and shoes were stolen. The groom's men sold them back to the owners and the money was spent on liquor. At last, the bride gave the gifts. Throughout the wedding, women were singing, some praising the bride, some the groom. At times, they started to spar with songs.

Arrival of the bridegroom's party to the bride's house

169. HOW DID YOU KNOW TO COME? How did you know the way to the bride's rich and fine home? – I knew the way because I heard the rattling of cupping cups. (The mother-in-law practiced cupping therapy.)

170. WHAT ARE YOU LOOKING FOR? What are you, tramp, looking for at our place? There are horsemeat sausages at the paddock: go and eat them if you want!

171. THIS PLACE WAS INHABITED EARLIER TOO. This place was inhabited earlier too, in days of yore people worked here, ate bread, and drank mead.

172. ARE THE SPRINGS SEEPING OUT IN THE HOUSE? (The best man's wife sings:) Can I enter your house, maybe you have springs there, or moulded benches and mildewed walls? – Don't be afraid, I have cleaned the rooms decently!

173. DO YOU HAVE ANY ROOSTS IN THE HOUSE? Do you have any roosts in the house to dry the wet clothes? Maybe you have smoke inside so that my sister will choke?

174. DID THE GROOM BRING SOME GIFTS? Dear groom, you are clever to smoke a pipe, but did you bring gifts with you: red shoes for your bride, an apron for your mother-in-law, tobacco for your father-in-law? Leave behind your bad habits!

175. IS HE EAGER FOR LIQUOR? Is the groom eager for liquor, white bread and beer? If he is not, I must thank his parents for raising a good child.

Search for the bride

176. THE GIRL IS NOT HOME. The girl has already left here – she is far away already. If you want to catch her, follow her tracks and speed on your horses after her. – Come out, bride, and welcome your new family! We have come here to have a wife for our brother. – Blame the parents of the girls that it is much more expensive than before to wed a wife!

Dining songs

177. DO NOT STASH AWAY ANYTHING! Eat and drink, my in-laws, but do not stash anything away! I will search the folds of your jacket, your fur coats, old women's workbags and young women's apron laces.

178. GIVING THANKS FOR THE FOOD. Thank you for the food, I got enough of sugar, nuts, eggs and goose meat.

Songs of instructions

179. LEAVE AT HOME THREE KINDS OF HABITS! Leave three habits at home: napping, crying, and sleeping! Bring to our home fingers of silk, of thread and of woolen cloth! Our folk is used to wearing fancy clothes. – Dear brother, why didn't you tell me earlier that that you have many people in bare rags? I would have gathered all the discarded flax tow to make coats and shirts for them.

180. THE YOUNG WIFE'S INSTRUCTION IN DILIGENCE. Dear maiden, be diligent! Wake up very early and sweep the doors, tidy the tables! Scrub the ladles, goblets and jugs! When the taskmaster and the lord are coming to the village tomorrow, they will think that the moon is shining, and the sun is rising – so shiny are your ladles and goblets.

181. OBEY YOUR PARENTS-IN-LAW! Dear sister, obey your parents-in-law – then they will call you a good daughter of good parents.

182. PROTECT THE BRIDE. Bridegroom, when you marry a wife, take good care of her! Never beat her and if you feel yourself getting angry, then close your fingers into a fist! Do not allow your family to slander her! Take her to the church on your arms! Then I will thank your parents for not raising a drunkard.

The bride's leaving her parents' house

183. THE BRIDE IS LEAVING. Now I must leave the kind folk, I, birdie, must go away from the best places!

184. THE GRIEF OF LEAVING. I am leaving now, and my tears are falling from grief.

185. THE BRIDE'S FAREWELL. Hug your mother, your father, your sisters and your brothers before you leave!

186. THE MAIDEN IS NOT CRYING. (The groom's guests sing:) Dear sister, you must have a heart of stone that you are not crying while setting up to leave! – (The bride's guests sing:) Dear maiden, don't cry at home while leaving! Don't praise the plenty of your home, praise the plenty of your husband! The plenty of your home will stay behind. – Now I must leave the kind folk, I, birdie, must go away from the best places. I have eaten and drunk a lot and spent a lot of money. Dear parents, I have not been evil to my family! Dear mother, better if you had sold some fabric than you sold your daughter! – The daughters were not worth keeping at home, they will not bring happiness living at

their parents' home with their husbands. The sons and the daughters-in-law take good care of the parents.

187. **WHY DID YOU SELL YOUR DAUGHTER!** Dear mother, were you thirsty for liquor that you sold your daughter! She was diligent to help you at home. Now you regret that nobody helps you. Better if you had sold some fabric than you sold your daughter! Now every corner and every animal are missing her. She was in no risk of staying unmarried – she had enough suitors to choose. – Dear bride, you got a good husband. When he comes home from the inn, he tries not to wake you up. When he comes home tired and sad, make him a soft bed to rest. If your parents-in-law will be evil, try to please them. Your husband will protect you. Don't be harsh with our nice herd boys.

188. **HOME IS CRYING FOR THE BRIDE.** The joy was taken away from home together with the daughter. Now every corner and every animal are crying and missing me: I always fed and watered them so well.

189. **THE JOY LEAVES WITH THE DAUGHTER.** The joy was taken away from home together with the daughter. Now every corner and every animal are crying and missing her.

190. **SUPPORT FOR STRANGERS.** Dear mother, you raised me to become a helper and supporter for you, but my help and support goes to the strangers. You have the empty house to help you now. I, birdie, must leave now.

191. **THANKS FOR RAISING THE DAUGHTER.** Thank you, father and mother, for raising your daughter!

192. **THE MAIDEN IS PRECIOUS NOW.** Blame the parents of the girls that it is much more expensive than before to wed a wife! The maiden's hair alone is worth hundreds and thousands.

193. **ADORN YOURSELF, MAIDEN, SO WE CAN GET GOING!** Maiden, will you make yourself ready and adorn yourself for the trip! The horses are anxious to go. Now every corner and every animal is crying and longing for the daughter. As the house is empty of the daughter, the barn is empty of sheep and the warehouse is empty of clothes.

194. **THE HORSES ARE READY TO GO.** The horses are anxious to go already, let us start to the bride's home!

195. **WHAT THE BRIDE FORGOT.** Stop, wedding party, the bride has forgotten at home the gifts for her new family!

196. **AVOID THE DITCH!** Dear groom, lead the horse carefully, don't let the bride fall into the ditch, she could get hurt there.

197. **LEAD ASTRAY!** (The groom's guests sing:) Lead the horse straight, groom! – (The bride's guests sing:) Lead astray, dear God!

198. **DAMN THE SUITORS – THEY TOOK AWAY THE BELT WEAVER.** Damn the suitors – they took away the belt weaver! The joy was taken away from home and from the village together with the daughter. I raised the daughter to become helper and supporter for me, but her help and support goes to the strangers. I have the empty house to help me now. – Dear mother, when will I repay your care? You took me on the field

in your apron, but the thistles did not swing me. There were three cradles at home: one was in the hayfield, the other was in the field, and the third one was at home. The one in the hayfield was for the bird to swing; the one in the field was for the wind to sway; the one at home was for my mother to rock.

199. THE HOME WILL BE EMPTY. The dogs are barking at home: our dear gosling, our chicken, our lamb is taken away from home!

Arrival in the groom's house

200. KICK IN THE WITCHES EYES! (The groom's boy – usually the bride's brother – brought beer for the young couple when they arrived the groom's home. Then he rode before the wedding party into the yard and hit the door lintel three times with his sword. The wedding party sang:) Dear best man, dear groom's boy, take the sword, hack the door, kick in the witch's eyes and the envious person's eyebrows!

201. DOES THE DAUGHTER-IN-LAW PLEASE YOU? Come out, mother, see if you are happy with your daughter-in-law! If you are not, send her back home! Open the doors, the silky ones are coming in! Rise up, ceiling; step back, walls; make room, dear oven! – Hush, hush, strange folk: this place was inhabited earlier too, in days of yore people worked here, ate bread and drank mead.

202. THE SILKY ONES ARE COMING. Open the doors, the silky ones are coming in! Rise up, ceiling; step back, walls; make room, dear oven! We have door makers in the party.

203. IS THERE SMOKE INSIDE? Can we come in? Maybe you have smoke inside which makes us choke and sneeze.

204. I DID NOT COME FOR FOOD. I did not come here for food or for drink – I came to see if you have tables and benches big enough to stay here for a day and a night. Come out, parents-in-law, see if you are happy with your daughter-in-law! If you are not, we will go back home.

205. THE DAUGHTER-IN-LAW IS BROUGHT INTO THE HOUSE. Rise up, ceiling; step back, walls; make room, dear oven! The daughter-in-law is brought in.

206. DON'T PUT HER INTO THE POT! I am bringing my beautiful sister here. Don't put her into the pot, she is too small! She is diligent to all tasks.

207. A DRUMMER IS BROUGHT INTO THE HOUSE. Step back, walls; make room, dear oven! A drummer and a stinkbag is brought in. – Dear parents-in-law, dear tidy wedding party, we are bringing a sweet dove into your house!

208. A NEW FAITH IS BROUGHT. Make room, dear oven! The daughter-in-law is brought in. A new faith is brought, and the old habits must leave.

Mutual jeers, praises and criticism

209. BELITTLING THE GROOM'S HOME. Dear sister, see the place where you've arrived! A swamp more suitable for wolves, the buildings breaking down! – Oh me, a

poor daughter-in-law, I had to fetch water from the village and spent five days there. My husband and my in-laws beat me for it. – Dear sister, I warned you not to let the boys cut your hair! Better let your domestic folk do it, or let your hair just grow!

210. **THE GROOM HAS BORROWED CLOTHES.** Look at that man, his horse is full of lice and fleas, he has borrowed his coat, his belt and his hat from the village!

211. **IS THE BRIDE STAINLESS?** (The groom's guests sing:) Dear maiden, you think that everybody considers you beautiful, intact and stainless. No, they take you for a thief and a rotten one. – (The bride's guests sing:) The girl asked for a cup to pee into and give to the boys to smell: see that I am beautiful, intact and stainless!

212. **THE MAIDENS ARE SELDOM INTACT.** My horse could have just run around or hauled rocks and not gone to propose marriage to those rotten and abandoned girls! – As there are few forests of aspen and birch where no fir or juniper grows, so also there are few girls whom no boy has ever touched.

213. **A STUPID ONE IS BROUGHT.** A diligent girl is taken away and a stupid one is brought here. The rooms are crying for cleaning now. – I believed the women who praised married life. Now I see that a married woman must sustain pregnancy.

214. **THE UGLY WIFE.** Look at that wife you got! Her stomach is like a sack, her head is like a box, her teeth are like an anvil, her jaws are like a pair of bellows!

215. **WHERE HAS THE SINGER COME FROM?** Where has the singer come from? From the pig's nest, from between the tubs of urine and piles of shit.

216. **DON'T BARK, DOG!** Shut up, you dog, barking, stop biting me! Go to the paddock, bark at the pigs and rams there! Take a harrow for your voice, an old sleigh for your breasts, and then you may sing and bark against me!

217. **WHEEL GREASE TO THE BARKER.** What are you barking, dog! Go to the manor and wait until the carriage wheels are greased. Then you will get guts and grease to bite.

218. **A MOCKING SONG OF THE INVITED GUESTS.** (An uninvited guest sings:) Look at the bride taken here: she is so clumsy that she knocks over the milk jugs! – (An invited guest sings:) Dear best man, dear groom's boy, take the sword, hack the door, kick in the witch's eyes and the envious person's eyebrows! What are you, carrion, doing here? Go to the moor and eat the carrion there!

Putting on the marriage cap and apron

219. **SAVE THE BRIDE FROM HER SHAWL!** Dear best man, dear groom's boy, save the bride from her shawl, save the poor one from her prison clothes – my sister's shoulders are in pain, she has waited long in your warm room.

220. **COMBING THE BRIDE'S HAIR + PATCH THE APRON!** (The bride sat on the groom's right side, the best man's wife combed her hair and put the marriage cap on her and said:) I am combing the sweet one's golden hair. (The bride's brother put the apron on her, first on her knees, on the third attempt on the right place. He held the apron's corners and said:) Let us patch the apron: the merchant has given us a torn apron!

(Everybody had to put money in the apron. After that, the dining begun. The best man divided the bride's gifts among his relatives.)

Taking the bride for a dance

221. TAKE THE BRIDE FOR A DANCE GENTLY! Take the ghost and the old brush for a dance – she has a baby under her wing, a bastard under her belt.

Handing out the bride's gifts for the wedding guests

222. COME TO LIFT THE CHEST! (The bride's guests sing:) Come, strong men, lift the bride's dowry chest! It has many gifts for the in-laws inside. – (The groom's guests sing:) Dear maiden, why are you lying in bed? Why did you not make clothes for your in-laws, fishnets for your husband, and adornments for yourself? – (The bride's guests sing:) If I had ever guessed that you have so many people in bare rags, I would have gathered all the tows of the poorest kind. – Let us adorn ourselves with blue silks and red ribbons! My parents brought me those adornments; I wove a woollen coat myself on the loom my parents-in-law gave me. I had to fetch water from the village and spent five days there. My husband and my in-laws beat me for it. Everything but work is forbidden for the daughter-in-law!

223. OPEN THE PRAISED DOWRY CHEST! Dear sister, open your praised chest! You boasted that you could adorn ten and a hundred in-laws with your gifts.

224. WILL THE FATHER-IN-LAW GET A SHIRT? Let us see, are there fine shirts and laces for the in-laws in the chest? – Yes, there are!

225. WILL THE FATHER-IN-LAW GIVE AN OX? We will see if the father-in-law gives an ox, the mother-in-law, a cow, the sister-in-law, a calf, the brother-in-law, an ox.

226. MANY PEOPLE IN BARE RAGS. You should have let us know a long while ago that you have many people in bare rags. I would have gathered all the tows of the poorest kind to make clothes for them.

227. THE BEST MAN WILL BE NAKED. The best man and the groom's boy are naked (they got no gifts).

228. SHE PRAISED THE DOWRY CHEST, NOT THE SWING. This maiden did not honour the swing, but she honoured the bridal chest. She has picked plants to dye the yarn.

229. THE MAIDEN HAS BEEN PICKING DYEING PLANTS. (The women sang when the bride's gifts were handed out:) The bride must have been picking plants for dyeing yarn. She did not honour the path to the tavern, but she honoured the bridal chest.

230. ONE SINGLE MITTEN IN THE CHEST. There is one single mitten in the chest and even it has no thumb.

231. SOME GIFTS THAT I GOT! What will I do with those shabby gifts that I got – must I drop them under the table or take them home to the pig herd?

232. I DROP THE GIFTS UNDER THE TABLE. What will I do with those shabby gifts that I got – must I drop them under the table or take them home to the children? – Dear brother, the bridal chest will not empty out, but the wedding party has no money to give for the gifts.

233. YOU WILL GET THE GIFTS. Be patient, you wolves and dogs, you will get warm stockings, wide belts and three-coloured mittens as gifts!

234. HAVE NOT RECEIVED SUCH GIFTS FROM ANY BRIDE. I have gone to many weddings – such wonderful gifts have never been given to me: such warm stockings and wide belts! This bride did not honour the swing but picked plants to dye the yarn.

Occasional song at the wedding

235. NOT TO BLAME. The farting person is not to blame, the blame lies with the one who made the bench askew.

236. THE BRIDE'S BET. I have betted on my brother-in-law's horse, on my father-in-law's ox, on my sister-in-law's brooch.

The wedding party goes to the inn

237. RIDE TO THE TAVERN TO YOUR IN-LAWS! Run, my horse, ride to the inn where my in-laws already are waiting!

238. OPEN THE WIDE DOORS! Open the wide doors, the silken and the woollen ones are coming in!

The wedding party leaves

239. TIME TO GO HOME. It's time to start off for home – the moon and the stars are shining already.

240. I WILL NOT LEAVE YET. I will not leave before I have pulled down the house and taken the wall beams on my back!

CHRISTENING

241. THE FEAST OF WOMAN'S PAIN. This is not a feast of joy and gladness; this is the feast of woman's pain and torment.

THE SINGER AND SINGING

Where the songs come from

242. THE VILLAGE STOPS TO LISTEN. When I start singing, everybody stops to listen – where has this child learnt her songs? She has not been learning in other parishes. She learned them at work.

243. FROM THE LINE OF SINGERS. When I start singing, everybody stops to listen – where has this child learnt her songs? I come from a family of singers.

244. I SING THE SONGS MY FATHER SANG BEFORE. I sing the songs my father sang before and my relatives have taught me.

245. SONGS LEARNED AT WORK. When I start singing, everybody stops to listen. They think that I have been studying singing in other parishes. I reply that I composed the songs while ploughing and harrowing the field and cutting swathes in the swamp or weaving cloth at home.

246. SONGS LEARNED AT SERF DUTY. I started to do the serf duty as a child already. I learned songs while going to work and coming back home.

247. SONGS FROM THE BURBOT'S MOUTH. When I start singing, everybody stops to listen – where has this child learnt her songs? I reply that I have not been studying singing in other parishes, but I took the songs from a burbot's mouth, from a bream's nose, and from a perch's tongue.

The power of song

248. I WILL SING SO THAT SEA WILL TURN INTO LAND. I will sing the sea into land, the banks of the sea into vinegar, the sea bottom into fields, the seashores into rocks.

249. WIDE FIELDS OF SONG. Wherever I start singing, I will make wide fields and forests out of song.

250. THE FELLING OF FOREST TREES. Wherever I start singing, the forests will fall without young men or sharp axes.

251. A HORSE OF SONG. I will sing a horse out of songs, the horse's head out of nuts, its eyes out of stars, its ears out of bur leaves, its feet out of pitchforks, and its tail out of haystacks.

252. SINGING UP A HORSE AND A SADDLE. I will sing barns into the yard, a stable behind the barn, a stall inside the stable, a brazen stallion inside the stall, a saddle on the stallion, a boy onto the saddle, a hat for the boy, a ribbon for the hat, a weaver for the ribbon, a golden weaving sword for the weaver.

253. I SING CHILDREN INTO SHEEP. I will sing the children into sheep and horns on their heads, the daughters into quern-stones, the boys' dicks into millers and testicles into grain hoppers.

Louder than pipes and horns

254. **GOOD VOICE.** My rich godparents gave me a golden throat. It sings louder than pipes, horns or zithers.

255. **IF I HAD MY VOICE AS IT WAS!** My voice used to be strong as a pipe or a horn, and I could sing louder than zithers. If only I had my voice as it was before when I could call oxen and sing together with the birds – despite that then I drank water from rivers and now I drink beer from tankards.

256. **MANY WORDS.** When my songs will come to the end, I can bring some more from home. I have sacks of songs waiting at home.

257. **WHY OUR WORDS ARE RUSTING.** Our words are rusting because we seldom used them, we were seldom singing at weddings or christening feasts.

Why should I sing?

258. **MOUTH-QUILL.** The village told me to sing. How can I, a poor wretch, sing when I left the mouth-quill at home, and the song-sheet on the table! Young men, harness the horses and bring me the mouth-quill from home! Then I will sing in bird language and make the noise of a goose.

259. **THE SINGER IS AFRAID OF PARENTS.** I would sing, but I will be overheard, censured and backbitten. My words will be noticed, flipped into a book, and tossed back at me before the morning's food and washing.

260. **THE SINGER IS AFRAID OF MANOR LORDS.** I cannot sing here; the villages and the manors are all around. The manor lords will wake up, come to the window to watch, and drop their wine cups. I will be blamed for it.

261. **A SINGER'S TOIL.** A singer's toil is harder than a thresher's toil. I thresh grain – and forget about it. While I sing one song, I am already thinking of the next.

262. **NO SINGING WITHOUT MONEY.** Give money and gold to the singer! A singer's toil is harder than a thresher's toil. I thresh grain – and forget about it. While I sing one song, I am already thinking of the next. My mother was a wedding singer, so I became a singer, too.

263. **I SHOULD GET A DROP OF LIQUOR!** I should get a drop of liquor, then my throat would be lighter, and my voice would be more pleasant! I would sing so that the ceiling claps and the floor flaps.

Sing, dear mouth!

264. **MAKER OF JOY.** The room is mute, and people are feeble, I alone am the maker of joy and the entertainer of women. I carry the music and joy with me always.

265. **SING WELL, THEN I WILL TELL MY BROTHER TO MARRY YOU.** Sing well on our journey, then I will tell my brother to marry you. If you don't sing well, I will not recommend you to my brother and other relatives.

266. WHY ARE THE MAIDENS NOT SINGING? What is wrong with our maidens that they are not singing? They must be crippled or sick. Boys, bring them medicine from Sweden, Germany and Russia, to make them sing again!

267. NOBODY CAN SILENCE THE MOUTH. Let your mouths sing now, there is nobody yet who can silence you. When the summer is over and the autumn comes, somebody (the husband) will silence your mouth and hold your reins strictly.

268. SING AS LONG AS YOU LIVE! Sing, dear mouth, be calm, my heart! There will be time to be quiet when covered with black earth and laid in between white boards.

269. RING, WOODS! Ring and echo, woods, together with our singing! – Cut the birch branches (for the sauna whisk), dear maiden, and leave the treetops for the birds to sit on and sing.

270. WALK SINGING THROUGH THE FOREST. Let us walk singing through the forest. She whose voice sounds far in the forest, will have a new hat from her groom.

271. JOYFUL TO SING IN THE EVENING. It is joyful to sing in the evening: the dew will carry the voice far. Women from faraway parishes heard and criticised it. I will sing the sea into land, the seashores into fish, the sea sides into vinegar, the sea sand into malt.

272. SINGING WITH ONE VOICE. Let us sing with one voice – the voices of sisters fit together, but we are strangers. A big swamp and ten fields are between us. – We live in neighbouring farms, but we don't know each other's names. I call you a dear pea, a wheat grain, a lentil seed.

Competition songs

273. SINGING OUT OF SPITE. You must have shoes of stone or teeth of iron if you want to come and sing out of spite and compete with me! Take a harrow for your voice, an old sleigh for your breasts, then you may come and sing against me! You are singing like a pig, but I will sing barns into the yard and a stable behind the barn.

274. WHY ARE YOU BUZZING, DUNG BEETLE! Why are you buzzing, dung beetle, what are you droning, drone-fly! You have not been gifted with singing lips; you have been gifted with horse's muzzle. Why are you, voiceless one, groaning, why are you, breastless one, hawking? Take a harrow for your voice, an old sleigh for your breasts!

275. WHY ARE YOU WHEEZING, VOICELESS ONE! Why are you wheezing, voiceless one, why are you gasping, breastless one? Shit drops from your mouth; gold is dropping from my mouth.

276. TAKE A HARROW FOR YOUR VOICE. Take a harrow for your voice, an old sleigh for your breasts, if you want to come and sing out of spite and compete with me! Excrement drops from your mouth, drool from under your teeth. From my mouth, gold is dropping; silver is dropping from under my teeth.

277. WHY ARE YOU, WEAK CHIN, SINGING! Why are you singing, you have weak chin and twisted nose! You are lazy and have no songs! Take a harrow for your voice, an old sleigh for your breasts, then come and sing against me!

278. HORSE'S MUZZLE. Why are you singing, you have weak chin and twisted nose! You have not been gifted with singing lips; you have been gifted with horse's muzzle.

279. WHAT DROPS FROM THE MOUTH. Why are you, blue and ugly one, singing! Let me, a red and pretty one, sing! Excrement drops from your mouth, drool from under your teeth. From my mouth, gold is dropping; silver is dropping from under my teeth.

280. THE SINGER FEARS CENSURING. I would sing, but I am afraid that my domestic folk will hear and disparage my song. – Why are you, voiceless one, groaning, why are you, breastless one, hawking? Take a harrow for your voice, an old sleigh for your breasts! – Hush, dog, you were hatched from the egg yesterday and today you come here to bark! – Why are you singing, you have weak chin and twisted nose! Excrement drops from your mouth, drool from under your teeth. From my mouth, gold is dropping; silver is dropping from under my teeth.

281. OLD SINGER. Why are you singing, baldhead! You have a handful of hair by the ears, and even that you got from other people!

282. I CANNOT SING. Why am I singing if I cannot? I am singing words of a pig, and dreams of a hog.

283. WHERE DID THE LAZYBONES COME FROM? Where did the lazybones come from? – From the pig's nest, from the old ram's lair.

HOME AND CHILDHOOD

Mother's care

284. MOTHER'S CARE. Thank you, mother, for bringing up the daughter! Many nights the mother did not sleep, many days she did not eat. She had horse ready all the time, to ride searching for a doctor.

285. MOTHER TOOK ME TO THE FIELD IN HER APRON. When can I repay my mother's care? She took me to the field in her apron, laid me between the grain sheaves so that I was sheltered from wind and rain.

286. I WILL REPAY MY MOTHER'S CARE WITH BERRIES. Dear mother, you caressed and nurtured me, took me to the field in your apron, laid me between the grain sheaves. When can I repay my mother's care and my father's upbringing? Let me grow a bit, then I will bring them all sorts of berries to repay them.

Childhood

287. PRECIOUS CHILDHOOD. Oh, my precious childhood! Oh, dear times, when I could run about in my shirtsleeves!

288. LEFT HOME LONG AGO. That was long ago when we left home: the moon and the stars were shining above the house. When I go back home, the moon and the sun are shining in the river and in the wellspring.

289. WHO IS EXPECTING ME HOME? Let us go home – who is expecting us there? The dog waits for crusts and the cat waits for crumbs.

290. IF MY PARENTS KNEW, THEY WOULD BRING ME FOOD. If my parents knew that I am so hungry, they would bring me food from home.

291. BERRIES FOR FATHER TO ESCAPE THE BEATING. Father brought the rods in to beat me. I begged him not to do it – I promised to bring him all kinds of berries for it. Then I escaped the beating.

292. I WAKE UP WITHOUT COCKCROW. Dear mother, kill the cock, I can wake up without its crowing.

293. DO NOT COMMAND ME BEFORE THE FARMHANDS! Dear mother, do not command and scold me before the farmhands! Take me to the chamber and instruct me so that nobody hears.

294. THE DAUGHTER'S FATHER. My daughter is still small in the cradle – already the boys are coming to propose marriage. I could drink liquor and eat white bread with the suitors hundred times.

295. LOOK NICE! Dear daughter, watch that you look nice going around, wear beautiful clean clothes and shiny adornments! – Our ladles and goblets are shining clean, waiting for the taskmaster and the lord coming to the village tomorrow.

296. THE DAUGHTER ADORNED BY HER MOTHER. When I went to work at the hayfield, I looked so beautiful that village people took me for a swan and a gosling. I answered that I am my mother's beloved youngest daughter.

297. THE DAUGHTER WANTS AN APRON. Dear mother, buy me a fine apron! If you will not, I will not ask and together with other sisters we will leave with your oxen and geldings. Father will have to force a horsefly to plough, or the fields will not be ploughed at all.

298. THE DAUGHTER IS INTENDED FOR MARRYING OFF. The daughter is good until she has grown up, but she is not worth keeping at home longer. – The joy stays at home when the daughter is still there, she is like an egg on the lawn, like an apple in the yard to adorn it. The joy was taken away together with the daughter. Every animal is crying and missing her: she always fed and watered them so well.

Evil and sad home

299. THE LATE ONE. Mother, father, brothers and sisters despised me for having been born too late and being worthless. Wait, my family, I will be rich one day!

300. I NEVER HAD A FATHER. I have never had parents, I was born from a bird's egg, the birds hatched me and brought me up.

301. CHILDREN ARE KEPT IN THE BARN. As the parents left to work, I locked the children in the barn.

302. BUTTER TO THE STRANGERS. My mother made butter yesterday and did not give me any – she fed the strangers with butter and the sons with buttermilk.

303. MANY DAUGHTERS MAKE ONE OLD. Father, why has your beard turned grey? Because you have many daughters, and they are all asking for money and jewellery!

304. THE DAUGHTER IS NOT PAID FOR WORK. I worked for my parents as hard as I could, but nobody thanked me for it.

Futile upbringing

305. YOU TOOK GOOD CARE OF ME. Dear mother, you caressed and nurtured me, took me to the field in your apron, laid me between the grain sheaves. You put the thistles and briars to swing me, but they did not. You raised me to become a helper and supporter for you, but my help and support goes to strangers. You have an empty house to help you now.

306. BORN IN A BAD TIME. I was born in winter, so that men and women had to bring water from the sea and river far away to wash me.

307. GROWN UP ALONE AND STUBBORN. When you were raising me, dear mother, feeding me, playing with me, and rocking me, you were hoping that two would be raised, nine would be nurtured. But I grew up alone and stubborn; I came to be punished by flogging. God must pay for my mother's care because I have nothing. The inn and the liquor are my mother and father now.

308. FATHER TENDED THE TREE GROVE. My father tended the forest, hoping that his sons would become his successors. But the sons became stubborn and convicts.

THE LIFE OF YOUNG PEOPLE

MAIDENS

Maidenhood

309. MAIDENS ADORN THEMSELVES FOR THE JOURNEY. Dear maidens, adorn yourself in fine clothes and go to the city of Riga! The boys' eyes were on fire looking at you. I got these fine clothes from my parents and siblings. Myself I weaved a woollen coat on the loom I got from my groom and my parents-in-law.

310. ARMY OF MAIDENS. If only there was a parish full of us, blond maidens, a whole sledge, or a carriage full of us! Saddle a grey horse and let us flee to Finland, Kurland and Russia! Lords in Riga and nobles in Narva marvelled: women with brooches waging war, wives in coifs coming to kill!

311. NOT AFRAID OF BOYS. I go proudly through a crowd of men and women: I don't hide my head, eyes or hands. I will not marry a stableboy, a miller, a weaver, or a coachman: they have dirty and noisy jobs. Let us see if some man or boy dares to strike us! We are a match for them.

312. **CLEVER MAIDEN.** People never knew that I am so clever and observant. I walk like a swan on the snow, like a gosling on the water, like a strawberry on the hills.

313. **IN WHICH VILLAGE DO THE MOST DILIGENT MAIDENS LIVE.** In Kõisi and Tamsi village there live clumsy maidens. In Kodasema and Kärevere village the maidens are strong haymakers and field workers.

314. **WHICH MAIDEN IS MOST DILIGENT.** Dear maidens, be diligent at work! A widower is watching you and he will choose the most diligent to be his wife.

315. **A LAZY SPINNER.** Mother told me to spin the fibre, but I did not bother and took the wool to a diligent woman. She will spin them for some pay. – She spun nights and days but did not get enough yarn to make a shirt for a gnat.

316. **THE FINE MAIDEN:** The boy saw a fine maiden swinging and asked: Fall onto my coats and my arms! – No, I will not, I must grow yet in my parents' care! – You can grow in my arms and in my bed, too! – You can take a devil to grow in your arms and bed!

317. **I ORDERED A WIDE BELT.** I ordered from a weaver a wide belt with beautiful ornaments.

318. **MAIDEN'S TOWN.** Dear sisters, let's go to Finland and Poland for the summer! Let's build churches of stone, chapels of gold there! Let's make a town of berries, a bridge of onions, and streets of stars there. There will come to our land a famine of girls, so that boys will wear out their horses searching for brides. The boys' eyes were on fire, looking at the maidens.

319. **A FOREST BETWEEN THE MAIDENS.** When will we meet, dear friends? A forest and fields are between us. – You have a brother and I have a brother: your brother will fell the forest, my brother will plough the fields, and then we will meet in the same hayfield.

320. **A FLOCK OF MAIDENS DISPERSED.** Our flock of maidens has run out and dispersed. Beautiful daughters were growing up here, the parents and the siblings never had heart to hit them or marry them off to bad men.

Mocking the boys

321. **BURIALS OF A BOY AND A GIRL.** When a girl will die, she will be buried in the golden church; the kings and the nobles will visit her grave. When a boy will die, he will be buried in a swamp; the devils and the wolves will visit his grave. Bachelors, go sleep on the brick wall! The maidens are ready to confront the mockers: they can mock the boys, too.

322. **HUNGER FOR GIRLS.** Lads, you will surely be hungry for girls and in need of brides! You will be crouching and praying the girl's parents to marry their daughter. They will answer that their daughter would rather be an old maid than your wife.

323. **I WILL GET A MAN FROM AMONG THE BEST.** Dear brother, don't laugh at the maidens! I will get a husband from among the best men: he has a hat and a knife

of his own, his horse is as big as a stove, he is handsome like the sun and his belt is like a rainbow. The boys in our village are feeble and dirty like crows and dogs.

A chaste maiden

324. THE INSTRUCTION OF CHASTITY. Dear maidens, keep the pincers in your palms! When a boy comes up to touch you, hit him over the head so he cannot hear for six days and see for seven weeks. The doctors won't be able to help him even if he gives them a horse and oxen.

325. BOYS MAY NOT CUT HAIR. Dear maiden, do not to let the boys cut your hair! Better let your domestic folk to do it, or let your hair just grow! You will walk around, and your long hair will tangle in the trees. Jüri from Järva county will come, he has golden scissors to cut your hair.

326. RATHER BY A ROCK. I would rather sleep with a rock than a crazy boy! A rock will not tear or pluck; a boy cannot keep still. I will knock off half of the boy's head and the man's nose. The boy went to the manor to complain, but the maiden was found innocent, and the boy was punished.

327. A CHASTE MAIDEN. My parents and my sister were worried because I spent nights away from home, but I did not become a whore and did not get a bastard. So, they are not angry, they welcome me with berries when I come home.

The maiden is slandered

328. RUMOURS WERE ABOUT. The rumours of me were about in the inn, but I had done nothing wrong.

329. I WAS SAID TO BE A SOLDIER'S WOMAN. People said that I was a soldier's woman and many boys' plaything. That was not right.

330. A LAZY WOMAN LAUGHS AT THE GIRL. A lazy, ill-natured woman and a drunkard were the ones who laughed at me.

331. THE VILLAGE SCORNS YOU. Your parents thought that you are beautiful, but the village women and boys called you a turnip field and a weed.

332. THEY SAID THAT I WILL NOT HAVE HUSBAND. The village girls and boys said that I will not have husband. I am too young yet, I have still my baby's clothes stored. You just want to slander me!

The worried maiden

333. THE SCARRED FACE. When I was born to my mother, I had no scars on my face. The world had its masters, who scarred my cheeks. Doctors cannot treat them, though I give them money.

334. WHOM WILL I COMPLAIN TO? I would sing but I will be rebuked; I would shut up, but I will be cursed. Whom will I complain to about my sorrow? I lament my sorrows to a rock by the church road, to a limestone on the field, but the rock and the

limestone cannot understand me. Oh quern-stone, you could have been frolicking in the sea and hopping under the shores instead of coming over to our place. Why did you come to torment us? If our waists and our hands were made of wood, then we could bear the beating.

335. **BROTHERS IN THE GRAVE.** The others have five or six brothers, but I have no one. My brothers are sleeping beneath the earth. I will bring a sieve from town and sift the earth away.

The spoiled maiden

336. **HALF-WORN GIRLS.** I saw boys mocking spoiled girls in another village. I would rather give the jewellery to pigs and cows and not to girls who are half-worn and handed down from one to another.

337. **I WOULD RATHER PLAY WITH TURF.** I would rather play with turf and pales than with girls who are half-worn and handed down from one person to another.

338. **MY HORSE MIGHT HAVE RUN FOR FUN.** My horse might as well have run for fun or lugged rocks and not girls who are half-worn and handed down from one to another, or whining and dull maidens.

339. **YOUR HONOUR IS GONE.** Dear sister Mari, your honour was lost a long time ago – on the road in the sledge, in the mill on the sack and in the smithy on the chunk of wood.

340. **SLEPT WITH MANY BOYS.** I slept with many boys and never got pregnant; then Jüri came, touched me, and made me pregnant.

341. **A GIRL INVITES BOYS TO THE WOODS.** The maiden went to the woods and called the boys to follow her.

342. **WHO TOLD YOU TO LOOK NICE!** Who told you to look so nice, girls! Now you are with child because of it.

343. **A GIRL FLATTERS BOYS TO THE HAYLOFT.** A beautiful maiden in another village was lazy and liked to spend time with boys. In the hayloft there was always bed made for them.

The old maid

344. **MOCKING THE OLD MAIDS.** There were so many old maids in our village, enough of them to make a trail to the swamp and a fence in the meadow.

345. **THE OLD MAID WAS TORTURED.** The old maid has a horse collar around her neck and she pulls the cart. I sit in the cart, an old pipe in my hand.

YOUNG MEN

346. **THE BOYS OF OUR PARISH AND THE BOYS OF YOUR PARISH.** The boys of Palu parish never plough or sew. The boys of Vodja parish are quick to plough and harrow so that their village smells of caraway and other crops.

347. THE BOYS OF OUR VILLAGE AND THE BOYS OF YOUR VILLAGE. The boys of Nurme village ride to get wives – they have large horses and wear nice clothes. The boys of the other village ride to get wives – horses under them are infested with lice and they wear borrowed clothes.

348. A FINE RIDE. I will ride off to find a bride on a fine horse adorned with gold and silver, the cuckoos will be singing on the harness. All the girls will peek at me secretly and desire me to be their husband.

349. WOULD THAT MAN BE MINE. I had a rich godfather who gifted me a black horse. I rode to get a wife to the town. The king in town said: If that man were in my service, I would feed him with sugar, nuts and eggs!

350. CONSIDERED A GENT IN TOWN. Somebody thought that I am a manor gent or a granary keeper. No, I am a farmer (in the second version: a blacksmith).

351. MEN LIKE WILD BULLS. We are men like wild bulls, we go roaring to the woods.

352. WHO DARES TO HIT ME! Let us see if some man or boy dares to hit us, to touch our fine chaplets and clothes! We are a good match for him.

353. I WILL PUSH THE OTHER MAN INTO THE SEA. I am the seaman's son and push the other man into the sea. The serf man is made of poles and logs; the master is made of soft porridge.

354. A STRONG MAN BOASTS. I can beat all the men around here – I will tie them all to a bundle and take them home to the maidens.

355. I AM NOT AFRAID OF THE OPPONENTS. Come on, all strong men, confront me! One, two or three of you, you cannot beat me.

356. LET'S BUY LIQUOR ON CREDIT. Let's pledge our trousers and buy liquor on credit, let's buy new harnesses from town and ride through the village. The most beautiful girl will ask me to her husband. I will answer that I don't like her. My bride is far away and misses me. Let the wind take my greetings to her.

357. THAT MAIDEN IS MINE. I watched a beautiful maiden grew up. I will marry that maiden, for she is wearing fine and clean clothes and is a diligent worker.

358. A BRISK BRIDE. I don't like dirty maidens. My bride is brisk, she carries a piglet on her shoulder coming home from the market.

359. I HAD TO GO TO PILLE. I had to go to Pille's house but stopped at Malle's house to sleep. I was spoiled because I had to tend the herd a long time. – We had an evil lord and poor fields, so the crop was meagre, and the taskmaster was blamed for it.

360. AFRAID OF A CRUEL WIFE. If I will get a cruel wife, what to do with her? I cannot slaughter her as an ox, or milk her as a cow, or exchange her as a horse, or leave her as a field. Everybody else got nice wives, but I got a dirty, stupid and sickly one. Kissing an old woman is like kissing a dead pig, kissing a young woman is like kissing melted butter.

361. YOUNG WIFE WANTS GOOD FOOD. If I marry a young wife, she will ask for fish and white bread to eat. If I will marry an old wife, she will be happy with chaff bread and hay.

362. WE EAT TOGETHER, WE DRINK TOGETHER. The lentils sing in the pod: We are children of the same parents. We eat together, drink together, hug the same sweetheart and sleep together.

363. NOT ONE AND THE SAME WIFE. We are two friends, working in the manor, we eat and drink together and sleep at the same time, but we are not going to take one and the same wife – each will get his own. We will marry sisters and become brothers-in-law.

Mocking the maidens

364. HUNGER FOR BOYS. Dear maidens, why are you so arrogant and despise the boys! You will come back, carrying the bedding with you and ask us to hug you, but we will refuse to do it before the wedding.

365. NOT BEFORE THE WEDDING. Dear maiden, I will not open my trousers before the clergyman has married us!

366. SHE WILL SHUT UP IN A BOY'S ARMS. The girl is screaming and squealing when the boy drags her to the hayloft but once up there, she will shut up.

367. WHAT'S THE USE OF AN EWE FLATTERING? What's the use of a ewe flattering and licking, if the ram won't even turn its head? (This proverb is about a female's concern that despite her attempts to seduce the male she has no success as he will not be interested in her.)

368. THE BOY WILL COME UNINVITED. The night came suddenly; the village boy came uninvited and touched the girl without asking. A bear had scratched Kaie's thighs, a snake had bitten Anne, a fox had eaten Tiiu's tights.

Bachelors

369. WOULD MARRY BUT AFRAID OF A CHILD BEING BORN. I would wear a long sword, but I am afraid that it would wound my knees. I would buy a new coat, but I am afraid that it will wear out. I would wed a young wife, but I fear that the young woman will be crying, and the cradle will be brought into the house. It will sting the eyes of the father-in-law and mother-in-law.

370. NOT BOUGHT A HORSE, NOT MARRIED A WIFE. The boys are eating and drinking together and buying horses together. I have not yet bought a horse nor wed a young wife.

LOVE AND CHOOSING THE MATE

371. APPLE-TREE. There was an apple-tree on the hill, three blossoms on the branches, one branch made of honey, the other of wax and the third of gold. The branch

of honey belongs to me, the branch of wax belongs to my groom, and with the golden branch I test if young men are eager for liquor, white bread and beer.

372. THE MAIDEN MARRIES WHERE SHE IS DESTINED TO. I will marry to the farm where I am destined to, even if the houses are in disrepair and only one crippled cow is mooing in a barn that has no roof.

373. IF THE GROOM HAD A FIELD. It would be no problem if the groom had no horse: if he has a field then he can get a horse.

374. I WANT TO SLEEP IN THE BOY'S ARMS. I would like to sleep in Mart's arms, under Ants's blanket, between Peeter's blankets.

375. MARRY THIS DAUGHTER TO ME! Dear mother, marry this daughter to me, the one who is rocking in the cradle, who has such beautiful hair and clothes! If you don't, I will not ask! Leave her home to get old and stale, let the trees grow on her body!

376. I WILL MARRY MY BELOVED AND DON'T CARE FOR SWEETS. There is no use for flattering with sweets and goodies if I don't like the man. I will marry the man whom I love.

377. FARAWAY MATE. I do not need to fear when singing or frolicking – my mate is far away in Holland, on Lake Peipsi, fishing nice fish for me. May the wind send him my best regards; may the clouds send him a long life and the sky, some wisdom!

378. A BED ON WHEELS. Dear brother, make me a bed with wheels under it: in the summer, roll me into the shade, in the winter, close to the warm oven! My parents will not forbid me to marry a man whom I like. They advised me to marry a diligent man.

379. ALONE AT NIGHT. Everybody has someone to go to bed with. My bed is cold and empty. I will talk to a flea and gambol with a bedbug. I have just an old fur coat in my bed, which has served me well at herding.

Maiden's wishes and expectations

380. THE MAIDEN WANTS TO MARRY FAR FROM HOME. I will not marry a man from our parish. My groom will come from a faraway parish and he is so handsome that the sun and the moon are shining from his shoes (in version 2: he will bring me money and shoes which have the sun and the moon shining on them, and he will make me the best wooden bowls).

381. THE MAIDEN WILL MARRY A FARMER. Dear mother, you wanted to marry me to a weaver or a miller far away from home. I will not marry a miller, a weaver, or a blacksmith: they have dirty and noisy jobs. I want to marry a lumberjack who makes fire sticks. – We have few fire sticks or those who make them, but we have many candles and candle makers.

382. THE MAIDEN WILL NOT MARRY AN OLD MAN. I will not marry an old man: he will wake me up early to make him porridge. Don't wobble around here, you old one, or I will poke your eyes! Lying by an old man is like lying by a stump; hugging an old man is like hugging a stump; kissing an old man is like kissing a dead pig. Lying

by a young man is like lying by an apple; hugging a young man is like hugging an apple; kissing a young man is like kissing melted butter. There are many handsome men in our parish: which of them is ploughing on the hill with his mighty oxen? This man is Ants and Mari will go to take him food. Ants answers: I have no time to eat, the fields are not ploughed yet.

383. **I WILL NOT BE FOR A SNOTTY ONE.** Dear mother, you have brought me up to exasperate the boys! Here I get marriage proposals from snotty men. – I don't want you – you will spill snot on your wife and drool on my pretty apron!

384. **THE MAIDEN WILL NOT MARRY A HERDER.** I would rather marry a thief than a herder! A herder will lose his herd and send me to look for it in the early hours. Rain and mist will ruin my new clothes.

385. **I WILL NOT BE YOUR WIFE.** Stupid boys, you are flattering me in vain. I will not be your wife, but a gent's and a merchant's wife. – I wandered from one hayloft to another but never got pregnant. You, sister, were kept and hidden at home but still you are with child now.

Marry me!

386. **I WILL PUT YOU TO EASY WORK.** Marry me, I will put you to easy work, only to kiss me, to make the bed, to look for lice on my head! – When I married you, you put me to plough the swamp, to fell the trees, to make the brushwood. – Marry me, I will bring you a blue and a red apron! I will give you white bread, apples and honey cakes! – When I married you, you beat me instead of giving the aprons. If I ever had guessed that I would get an evil husband, I would never have accepted the proposal. – Instead of wealthy farm, here is a beggar's place where you get weed to eat. There will be enough of your tears for geese to swim in. Better that you would never get married!

387. **BEATING INSTEAD OF JEWELLERY.** Why are you lamenting when I propose to you! I will bring you nice clothes and jewellery from town. – You will punch me in the chest with your fist for the necklace with a cross; you will twist my neck for the precious neck-coins; you will beat my knees red for the apron!

388. **I HAVE THREE GRANARIES.** Marry me, I have three granaries at home: one is full of wheat, the other full of rye and the third full of money! – You are just boasting: I saw yesterday that one was empty for mice to hop around, another for cats to pounce, and the third for rats to crawl. – Nevertheless, marry me, and I will bring you fine clothes! – If I marry you, you will beat me with your fist instead of giving me clothes.

389. **TWO DOGS.** Do you want to marry me? – No, I do not! – I had two dogs, one guarded the house and the other herded the cattle.

390. **WEALTH WILL VANISH.** There is no use boasting about wealth and riches, the wealth is vanishing.

391. **WHY DIDN'T YOU MARRY ME LAST YEAR?** Why didn't you marry me last year, even though you received betrothal gifts of wine and bread! I would have made you

a chamber of goose feathers and inside it silken beds. – I will marry to the farm where I am destined to, no matter how poor it is.

Instructions to the maidens

392. **HUSBAND WILL NOT MAKE YOU GROW.** Dear maidens, do not marry young! A husband will not make you grow – a husband will make you work. At first, he tells you that the oxen will carry the water, but when you will be his wife, he will compel you to do it or he will beat you. He will ask for clothes and require a new coat; he will want four shirts in a week. If he does not get them, he will beat you.

393. **HASTEN NOT TO MARRY A DRUNKARD.** Do not take a drunkard for husband, young maidens! He has no money; all his money is spent in the inn.

394. **WARNING AGAINST A WIDOWER.** Young maidens, pray to God that you will not marry a widower! You can never please him so that he would consider you to be as good as his first wife was.

395. **A GIRL'S FATE UNKNOWN.** Young girls, sweet birds, you don't know where you will go! Some of you will have a cruel husband: what to do with him – you cannot leave him like a field, or slaughter him like an ox, or exchange him like a horse. Some of you will have a drunkard husband: he will come home from tavern and throw his socks on the dung pile. If his wife refuses to pick them up, he will take a rod to beat her. – Dear maiden, why are you lamenting when I propose to you! I would have made you a chamber of goose feathers and inside it silk beds.

396. **MARRYING FROM THE WOODS.** I will marry someone from the woods, get a husband from the treetops. All the trees will be my wedding guests, a wolf will be the best man, a corner of the hayfield will be the wedding table, a fox the cook, and a hare will be the groom's boy.

Instructions to the young men

397. **CHOOSE A WIFE AT WORK.** Do not look for a wife on the path to the church; look for a wife while you are cutting hay! All the maidens are beautiful and adorned in the church and in public!

398. **DON'T WED THE WIFE FROM THE MANOR.** Dear brother, do not wed a wife from the manor, though the manor maidens look nice in appearance. Marry an orphan girl – she can walk without a candle and she milks the cows without a lantern.

399. **AN ORPHAN IN BETWEEN.** I met four rows of maidens: in the front and in the back were rich ones, orphans were in the middle. I will not take a rich maiden, but I want the orphan in the middle – she knows how to work hard and suits me well. She can walk without a candle and she milks the cows without a lantern.

MARRIAGE PROPOSAL

400. EXPECTING A MARRIAGE PROPOSAL. Already the liquor bottle is ready, the groom washes his hair and looking for the wooing horse. – Why should I get married: I have enough clean shirts and fabrics to make new ones!

401. SEVEN BEDS AT GROOM’S HOME. I am passing the groom’s home: let us go in and see how many beds are there! There are seven beds: the father, the mother, my brother-in-law and sister-in-law, my groom, the daughter-in-law and the children each have a bed.

402. I WILL KNOW A DULL MAIDEN. Dear brother, take me with you when you go propose to a wife! I know dull, lazy and cruel girls! A dull one has long hair, a lazy one has wide skirt fringes, and a cruel one has high eyebrows. Don’t take a tall wife, she would go sleep on a bench – take a small and smart wife!

403. COME ASK MY PERMISSION! Dear son, when you go to propose to a wife, come and ask my permission! I will give you a new coat and a stallion. Go propose to the taskmaster’s daughter from Koigi: he has three daughters. – I was offered Anne or Kaie, but I wanted to marry Liisu.

404. TEN SUITORS. Old women and men in the village, help me to decide: should I accept the proposal or not? I have had a good maidenhood since now. Ten suitors want to marry me, starting with Ants who has sparse beard and ending with the village taskmaster.

405. THE SUITOR IN A LAZY FARM. I led my horse to the farm’s door and looked in to see what is going on there. The fire sticks were burnt out and a girl in shabby clothes was dozing on the chair.

406. THE TASKMASTER’S THREE DAUGHTERS. I went to propose to the taskmaster’s daughter from Koigi: he has three daughters. One sprawled naked on the oven-top, the other’s backside was bare upon the grain-drying poles, and the third slept on the hearthstone, mouth wide open. – I was offered Anne or Kaie, but I wanted to marry Mai.

407. SAILING FAR ON A SHIP TO GET A WIFE. I searched the entire neighbourhood but found no suitable maiden. I will prepare the ships and bring a wife from far away. She can walk without a candle and she milks the cows without a lantern.

408. I BROKE THE AXLES AT SERF DUTY. Doing the manorial duty, I broke the axles. I went to propose marriage and found the maiden swinging and singing, waiting for the groom to come.

409. SUITABLE OR NOT TO BE A SON-IN-LAW. My parents are dead, my sisters are mourning. I considered with other young men the soldier’s life, but the weapons would be heavy to carry. I went to propose to the miller’s beautiful daughter. When I am rich enough to buy presents for her family, I will be welcomed as a son-in-law.

MARRIAGE AND FAMILY RELATIONSHIPS

MARRIED WOMAN

Missing the father's home

410. WHEN WILL I GET TO VISIT MY FOLKS. How can I reach my old home to visit my parents and brothers: in autumn and in spring, the waters are deep and my horse would drown in the waves.

411. THE BALL OF WORDS. How can I reach my old home to visit my parents and brothers: in autumn and in spring, the waters are deep. Whom will I complain to about my sorrow? I will spin the words into a ball and roll the ball into water. The water will carry it to my folks. My parents and siblings will then hear my sorrows.

412. SENDING A MESSAGE WITH THE BIRDS. All birds, fly through my home and bring my parents a message, that my life is so sad! I am crying and missing my home where I was worth gold; now I am not worth even the rainwater under my in-laws feet.

413. I WAS WORTH GOLD AT HOME. At father's house the maiden is worth gold, at another farm, her worth is lower than mud under her in-laws feet. – I grew like an egg or an apple in my parents' home. My parents and siblings never had heart to hit me, they punished me with lamb's wool or tows. Now every lowest farmhand hits me.

414. NOBODY HIT ME AT HOME. My parents and siblings never had heart to hit me, they punished me with lamb's wool or tows. I was an adornment in my parents' home. At the hayfield, village people said that I was a swan or a gosling. I answered that I am my parents' youngest daughter. Now I am married off far away and my husband is a cruel drunkard. I must ask the walls to protect me from him. – Dear sisters, if you will get a cruel husband, what to do with him? Take him to the cow pen and let the bulls and stallions trample him!

415. COULD NOT PLANT. Dear parents, you knew how to grow the plant, but you could not plant it. You planted it in a hard soil of limestone where it did not grow.

Life in the husband's home

416. A DILIGENT WIFE. I must not ask advice or help from the other women in the village. With my own hands I can knead the bread dough and wash the laundry at my in-laws' house.

417. THE DAUGHTER-IN-LAW'S REACH. What is the range given to a daughter-in-law in her husband's home? Only the fireplace, the well and the pig stall are not locked up – she is free only to work.

418. MOTHER-IN-LAW WILL NOT GIVE SOAP. I was asked to clean the cauldrons in my in-laws' home. I smeared my clothes with soot and asked my parents-in-law,

brothers- and sisters-in-law for a basin, a kettle, a laundry beater and soap, but they did not give them. I got angry, threw my apron and my cup away and went to the woods to comb my hair.

419. MARRIED TO A MEAN MAN. I was an adornment at my parents' home. In the hayfield, village people said that I was a swan or a gosling. I answered that I am my parents' youngest daughter. Now I am married off far away and my husband is a cruel drunkard. I wish I had left my fine sheets and blankets to mildew in the chest and fed my wedding food to the dogs and beggars! I must ask the walls to protect me against him. Dear parents, heat the sauna for me to heal my wounds! – If you will get a cruel husband, what to do with him? Take him to the cow pen and let the bulls and stallions trample him!

420. EVIL HOME. I heard about the evil people in the village. Now I am suffering, living at their home.

421. LABOURING FOR THE CRUEL ONE. I was working for my cruel husband and cleaning his rooms. He would not bother to thank me or give me any money. I suffered from his cruelty and hunger. I begged him not to beat me and promised to bring him berries for it. What to do with a cruel husband – you cannot leave him like a field, or exchange him like a horse, or slaughter him like an ox. If I knew my fate, I would not have accepted the proposal; it would be merrier to be unmarried. A cruel man is a waste of clothes and bedding.

422. NOW I AM CRYING IN THE KITCHEN. At my parents' home, I always had something good to eat in the kitchen and in the storehouse. There was always pork and beer for me. Now I always have something to cry about in the kitchen, in the storehouse and especially in the living room.

423. WHY THE WIFE'S LIFE IS BETTER. Oh, death, black coat, you took away the caregiver and left behind the small children. Our maidens grew quickly and married young so that no rumours rose about them.

A good and a bad husband

424. HE BRINGS FISH EVERY DAY. My dear husband goes fishing every day and brings me different fish on every weekday.

425. A GOOD AND AN EVIL MAN COMING HOME. When a good man is coming home, he opens the door quietly and lifts the blanket's edge gently, to not frighten his dear wife. If I have done a lot of wrong, then he will just caress me. When a bad man is coming home from the inn, he curses, swears and throws his socks on the dung pile. If his wife refuses to pick them up, he will beat her.

426. THE DRUNKARD THROWS HIS SOCKS IN DUNG. When my husband comes home from the inn, the entire house is full of evil. He throws his socks on the dung pile and if his wife refuses to pick them up, the rod is ready to beat her. He beats his wife also when she has not lit a fire in the oven or weaved enough cloth.

427. STARVED WITH A DRUNKARD. Oh, wretched me, why did I marry a drunkard! I, the drunkard's wife, am starving and cannot get back my golden maidenhood. He beats me when he comes from the tavern. Oh, dear mother, you might have taken me to the river – there, the water would have raised me up.

428. THE DIRTY HUSBAND. Oh, dear God, why did you leave me sleeping when bridegrooms were dealt out! I was left with a dirty, stupid and sickly man. I am rinsing him in every puddle and always keeping the washrag and the soap ready to make him as fancy as all the others are.

A widow

429. ALL THE WINDS BLOW UPON ME. A poor widow is like a house without a roof: all the whirlwinds blow upon me, all the rains fall on me. My bed is empty and cold.

MARRIED MAN

Missing bachelorhood

430. THE BACHELOR'S GOOD LIFE. When I lived at my mother's home, all the whores were under my command; I grew like a fish in the sea or a bulrush on the riverbank. Many maidens were brought to marry my brothers and me. Even the whining and the sullen girls got husbands.

431. IN MOTHER'S AND WIFE'S CARE. When I was still under my mother's care, I was wearing hemstitched and ruffled shirts, but since I got married, I must wear sackcloth and rags. (The wife is busy taking care of the child.)

432. WEDDING IS GLAD, CHRISTENING FEAST IS PAINFUL. I was singing of joy, waiting for my wedding to come. Now I have had the wedding and two christening feasts, too. Hooray to a man who is having his wedding; poor fellow who is having his child christened!

A good and a bad wife

433. A LITTLE WIFE CAN WALK WITHOUT A CANDLE. I married a little wife who can walk without a candle, who milks the cow at twilight and drains the milk at moonlight. She knows how to weave the cloth and she never is laid up in the sickbed.

434. A LITTLE WIFE. My friend told me not to wed a tall woman – tall women are cruel and lazy. I took his advice and married a little woman, as small as a pig's hoof or a sheep's tail. She went to harvest the beans and drowned in the bean field; she went to milk the cow and fell into the milk pail; she went to herd the cattle and was lost in the hay. – Dear blacksmith, make me a rake of iron to rake my wife out of the hay! – The cockroach pushed her down from where she was put on the stovetop.

435. A WOMAN OF GENTRY. A woman of gentry has a long skirt, its hem trails on the ground and helps her to plough and harrow.

436. A WRETCHED WIFE WAS BROUGHT. Dear son, our farm needs a young and diligent caretaker! – A wretched and a whining daughter-in-law was brought who fell ill immediately.

437. THE DIRTY WIFE. Others received nice wives, but I was left with a dirty, stupid and sickly wife. Where did I have to put her? Wherever there was water, I soaked and scrubbed her.

438. THE LAZY WIFE IS NOT SPINNING. My wife is lazy and doesn't bother to spin, she takes the wool to the village to spin. My property will be spent, paying the spinners.

439. THE LAZY WIFE DOES NOT KNOW HOW TO COOK. My wife put the cauldron on the hearth and wanted to make soup: the crickets and gnats are washing themselves in her cauldron.

440. THE LAZY WIFE DOES NOT KNOW HOW TO PATCH TROUSERS. I put my lazy wife to patch the trousers – she bungled them. How to get rid of the lazy wife? I took her to the anthill and wasp's nest.

441. HOW I GOT RID OF THREE BOTHERS. How I got rid of three bothers: a bad horse, an evil wife and a blunt axe? I exchanged the horse, let the wife die of hunger and gave the axe to the blacksmith to melt.

442. THE APHRODISIAC. I woke up with the cock-crow and wanted to make love with my wife. She did not allow touching her before I took a pale and hit her.

443. WIFE FOR FUN. I took a wife for having fun and for her good bottom.

444. A COIN, A HORSE, A WIFE. I found a coin; I bought a horse with the coin; with the horse I grew barley; with the barley I took a wife; with the wife I had a family.

445. OH POOR ME, WHERE IS MY WIFE? Oh poor me, where is my wife? – She is herding goats in the manor, sitting on a golden chair.

SONGS OF SLAVERY

SLAVE AND SLAVERY

446. THE SLAVE'S SIGHS. Dear God, listen to the slave's sighs and the orphan's moan! Throw a rope down from heaven so that the slave could climb up and become a haymaker and plougher for the Lord and Mary!

447. STILL MUST REMAIN A SLAVE. Should it rain and thunder, a manor slave still must go and do his work. A slave and a married woman are rarely praised: everybody who wants to can beat them.

SLAVERY IN THE MANOR

The lord

448. THE LANDLORD'S EYES ARE BURNING TOWARDS THE FIELD. The lord of the manor rides along the road, his burning eyes devour the field like the eyes of a mad wolf.

449. REVENGE ON THE MANOR LORDS. If I could, I would turn the manor lords into ploughs and oxen, the taskmasters into plough handles, and the taskmasters' assistants into ploughshares' wedges. I would make the masters work.

450. A PLEA TO THE MANOR FOLK. Handsome gents in fine clothes, you should stand up on a chair and look out the window. See how poor parish people are treated!

451. THE MANOR IS RICH FROM THE LABOUR OF THE PARISH PEOPLE. The lord of the manor would not have boots if the parish people had not worked for him.

452. SLAVES WORKING AT NIGHT. Oh, we poor slaves, working at night, we must toil for the benefit of the others! The slave works a hundred years for the lord who wears silken clothes, while the slave wears old rags.

The taskmaster and other supervisors in the manor

453. DEVIL FOR THE TASKMASTER. There are taskmasters everywhere! They have appointed the devil as a taskmaster and a magpie as a granary keeper.

454. THE TASKMASTER IS CURSED INTO THE OVEN. When it is raining heavily and we still must go to work, where can we dry ourselves? Let us go to the manor's threshing room! There we will throw into the oven the taskmaster's bones, his assistant's thighs, and the threshing room guard's breastbone.

455. TASKMASTER, LET US HAVE LUNCH! Dear taskmaster, dear taskmaster's assistant, let the serfs have their lunch! It is already past lunchtime and in other places people have had lunch.

456. TASKMASTER, LET US OFF FOR SATURDAY NIGHT! Dear taskmaster, dear taskmaster's assistant, let us off for Saturday night! If you don't let us, we will not ask either! On Monday morning, I will go to the lord's field, unwashed and dirty, and will disgrace the manor lords.

457. TASKMASTER, TAKE MY DAUGHTER TO SERF DUTY! Dear taskmaster, take my daughter to serf duty! I will send a food bag with her. Eat the food and have your way with the daughter but mark my serf days done!

458. MOCKING OF THE TASKMASTER. The taskmaster's wife went to pee in the woods and got splinters into her arse. Three men had to pull them out. The taskmaster, his assistant and the threshing room's guard are the first ones in hell.

Manor – living hell. Beating in the manor

459. MANOR LIKE THE HELL. Poor people of our parish are punished like criminals. The cruel taskmasters and their assistants beat them so that the bones show. Dear mother, heat the sauna for me to heal my wounds!

460. ESCAPE FROM THE MANOR. Our manor is like hell – I dream about fleeing from here! I will not look back before I have reached miles away from it.

461. THE WHISKING OF BEATING WOUNDS. Dear mother, heat the sauna and soak the whisks so that I can whisk the sores and wounds where the taskmaster has beaten me. The whiplashes and the crying of the maidens sounded far from our manor. The eyes of the maidens in our parish never dry.

462. THE BITTER ONE BROUGHT THE STICKS. The bitter (i.e., taskmaster) brought the sticks, his assistant brought the rods, and they asked the field guard to beat (the slaves) like the crane pecks with its beak.

463. BEATEN EVERY DAY. I hoped that my horse would run fast and take me to the manorial duty in time. But the horse was slow, I was late and got punished.

Serf duty in the manor

464. THE MASTER PRAISES SERFDOM. The master of the farm extols the serf's work in the manor. I will invite him to come and try the work of the serf for an hour – will he be lulled to sleep on pillows! No, there is beating in the manor; the stones are for pillows and the fallow is for a dining-table.

465. THE TINY SERF. Slavery is severe, and the daily salary is tiny! During the day, I ploughed the field and at night, I threshed manor's grain.

466. THE DAILY SALARY IS SMALL. I get a penny for labouring three days, but I still could buy food and drink and pay my debts in the tavern.

467. THE SERF IS MADE OF POLES. The serf man is made of poles and logs.

468. BRIDE AT SERF DUTY. What a pity that my bride had to dig ditches at serf duty! She will come and beg the boy to buy her out from slavery, from hard work outdoors in bad weather.

469. CANNOT THRESH WITHOUT ME. The threshing is never done without me though I am small and weak – but liquor drinking and white bread eating is going on without me. The threshing piles are made very thick for me. I cannot sing here because the villages and the manors are all around. The manor lords will wake up, come to the window to watch, and drop their wine cups, and I will be blamed for it. If I could, I would turn manor lords into oxen, taskmasters into plough handles, and taskmasters' assistants into ploughshares' wedges. We will dry ourselves in the manor's threshing room, and we will throw into the oven the taskmaster's bones, his assistant's thighs, and the threshing room guard's breastbone. Dear taskmaster, let the serfs have their lunch! If you don't let us, we will not ask but curse you! It is already past lunchtime and in other places people

have had lunch. We saw the hunger coming, empty bags on his wagon; the hunger was whipped and driven up the trees. – Dear sister, I warned you of marrying a drunkard!

470. **RIGHT TO GO HOME FOR NIGHT.** The working day is over, and we have the right to go home – the night comes, and it is time to milk the cows and water the calves.

471. **THE SERFS ARE EAGER TO STEAL.** This naughty serf, he was eager to steal! He took a bushel of grain in his hands, a barrel of grain on his back.

472. **TOOMAS WENT TO SERF DUTY.** Toomas went to serf duty, with a whip in his hand and his wife in the cart.

DISCORDS IN THE VILLAGE

Rich and poor

473. **TAKE ME AWAY FROM THE CAST-OFFS OF THE RICH!** Dear God, please take the orphans away from the harassment and the ridicule of rich daughters and mistresses on the farms! The master's daughters are already born lazy.

474. **DON'T FIT IN WITH THE RICH.** Oh, poor me, I do not fit to sit together with the rich and noble! Where am I supposed to go? Should I go as a mole to the turf, as a rat to the tussock? The mole brought me a black cap, the rat brought a rosy apron and adorned with them, I went to visit my brother.

475. **THE DEATH OF THE RICH AND THE POOR.** The rich man is not buried in his money, and the king is not buried in gold. The rich man regrets leaving his property when he dies. I regret nothing when I die – I will die in the warm room that I made myself.

476. **THE RICH MAN'S OX AND THE POOR MAN'S CROW.** A rich man slaughtered an ox, and I killed a crow – I had a lot of meat, I could sell the skin and got a lot of useful things of its body parts (or deliver them to all people in the village).

477. **WHERE HAVE THE BEGGARS COME FROM.** How do beggars come into the world? – A poor man married a poor woman, that is how the beggars multiply.

Master's family and farmhands

478. **WHEN IS A SLAVE PRAISED?** The days when a slave is praised are few and far in between: only on St. George's Day (when the slaves are hired) and on the St. John's Day holiday. – Master and mistress, find some new slaves now, my time is over.

479. **THE SLAVE IS LEAVING.** Master and mistress, find some new slaves and some new herd boys, my time is over.

480. **THE SLAVE'S PAY.** Master and mistress, pay your slave for his work! If you do not do it on the earth, you will have to pay in heaven. Then you will wander around carrying a fabric web and will call serfs to get their payment. I will reply that I don't want it in heaven, if you did not pay on the earth where you tormented me with work.

481. **A SERVANT TO THE HOLLANDER.** I was a servant and a shepherd to a Hollander (dairy-master, cattle renter). The Hollander made me a new jacket and a fur coat;

the jacket was made of dog hairs, the coat was made of sea leather, patched together with pieces of old sheepskins and goatskins.

482. A CUNNING SERVANT PLOUGHING. My master and mistress were mean to me: I was good to the oxen and ploughed the field too shallow and furrowed too narrow. I did not cut knapweed root or touch mug wort's shoots, so that weeds would grow in the field.

483. THE SERVANT WANTS TO EAT. It is time to have lunch already. Everywhere else, workers have had their meal, while workers here have not. Nobody but my brother can catch the fish and bring them out of the sea. – I am a lonely bachelor and have no wife to make me bread and call me to eat.

484. FEED YOUR SLAVE WELL! Master and mistress, feed your slave well: the slave will feed the ox, the ox will fertilize the field, the field will bring a good crop, and the purse will be full of money.

485. ARE THE FOOD BRINGERS DEAD? Nobody gives us food here – are those people dead who had to bring bread, porridge and drink to the workers?

486. WEEDS ARE THE SLAVE'S FOOD. The mistresses of the farms drank the milk themselves and gave the butter and the cream to strangers. When the slave comes home at night, he gets only food made of weeds, not a bit of salt or milk added.

487. SHOE SOUP FOR THE SLAVE. The mistresses of the farms drank the milk and the cream themselves and gave the butter to strangers. They boiled shoes for the slaves to eat. The slave thought he was eating pork, but it was a piece of dried shoe leather.

488. GIVE BUTTER TO THE SLAVE! The mistress complains that the witches have bewitched the butter and a treasure-bearer taken the cream. I answered that she indeed has eaten it herself. – Milk the cows, let the milk stay three days in a cool place, then take off the cream and make butter. Don't put it on the children's bread, keep it for the slave who is coming from work, tired.

489. BOILING SOUP BURNS THE MOUTH. The mistress made soup so hot that the servant and the master's son burnt their mouths.

490. THE SLAVE HAS NO HORSE. The masters' sons were mocking slaves for having no horses. I answered that the slave has nothing to do with a horse: the wolves and the bears will eat it because the slave has no time to guard it.

491. THE MASTER'S SON AND THE FARMHAND PLOUGHING. The master's son is ploughing on the hill and in the middle of the field; the farmhand is ploughing by the swamp and brushwood. The farmhand got a good crop and the master's son a poor one. The farmhand became a great man; the master's son became a working boy.

ORPHAN SONGS

The orphan cries for her father and mother

492. ON MOTHER'S GRAVE. We are two orphans: let us go to our parents' grave! Get up, dear parents, to help me prepare my dowry! – We cannot do it, young daughter, grass has grown on the grave! – Dear mother, I will feed the grass to the cows. Get up! – We cannot do it, young daughter, earth and sand have already broken up our body. – I will bring a sieve from town and sift the sand off! – Still, we cannot get up. God help you with your dowry!

493. WHILE THE PARENTS ARE ALIVE. While my parents were alive, life was good – I always had something good to eat in the kitchen and in the storehouse. Now they are dead, and I always have something to cry about in the kitchen, in the storehouse and especially in the living room.

494. MANY MISFORTUNES IN THE WORLD. Three things are considered unfortunate: a daughter who has no mother, a son who has no father and a widow. A son with no father cries for help at preparing ploughshares; a daughter with no mother cries for help at preparing her dowry; a widow cries for somebody to hug her. A widow is like a house without a roof: all the winds blow upon her, and all the rains fall on her. – Dear mother, throw a rope down from heaven and pull me up – I have no place here, everybody hates an orphan! – We are two orphans: let us go to our parents' grave! Get up, dear parents, to help me prepare my dowry! – We cannot do it, young daughter, God help you with your dowry! Grass has grown on our grave! – Dear mother, I will feed the grass to the cows.

495. THE SAD ONE'S HOME. Rock, dear swing, to the land where there is a home for the sad children, shelter for the orphan! It is where the wind has made a parlour, where the water has rolled the logs, where the rain has tightened the walls and where the fog has nailed up the doors.

Mother and stepmother

496. MY MOTHER AND STEPMOTHER EXPECTING ME AT HOME. When my stepmother hears me coming home, she puts away the knife and the ladle: she fears me cutting bread and taking soup. When my own parents hear me coming home, they welcome me and call me a sweet birdie. They bring bread to the table and put the ladle into the soup cauldron. – My mouth sings but my heart is full of sorrow, the village cattle can slake their thirst with my tears.

The daughter of the house and the orphan

497. THE DAUGHTER OF THE HOUSE AND THE ORPHAN AT FEASTS. When the daughter of the house hears the feasts coming, she starts to adorn herself. She asks for the storehouse key from her parents to take all her beautiful clothes and jewellery.

The village boys at the swing take her for a noblewoman. The orphan has nobody to ask for clothes. She must ask her own hands to make them.

498. THE DAUGHTER OF THE HOUSE SLEEPS, THE ORPHAN WORKS. The daughter of the house is already born lazy. – When I came home from ploughing, the daughter of the house was sleeping in her bed. She eats pork and eggs, but still her cheeks are sallow and there are blue rings around her eyes. The orphan eats stems from bushes, but she is still beautiful and has red cheeks. The daughter of the house sleeps in her bed, but when she gets up in the morning her hair is shaggy, and her eyes are dirty. – Don't marry a rich maiden but marry an orphan: she can walk without a candle and she milks the cows without a lantern. She obeys the orders of her parents-in-law. She gets up early and when she finds new-born piglets in the barn, she takes them to show her in-laws.

499. THE DAUGHTER OF THE HOUSE AND THE ORPHAN MAKING BUTTER. The daughter of the house was too lazy to make the butter and threw the vessels into the forest. I came from the manorial duty, took the vessels, and made the butter.

500. THE DAUGHTER OF THE HOUSE PEES IN HER BED. The daughter of the house is already born lazy. She won't even get up to pee or shit and in the morning her clothes and beddings are dirty. The orphan must go ploughing even in frost and rain.

501. THE DAUGHTER OF THE HOUSE DOES NOT CARE TO FETCH WATER. The master's lazy daughter did not care to fetch water and peed on the stove brush.

502. THE SON OF THE HOUSE AND THE ORPHAN. The son of the house gets milk to wash himself and butter to eat. For me, a poor orphan, only the fireplace, the well and the pig stall are not locked up. I can complain about my sorrow only to the rocks.

NATURE AND EVERYDAY LIFE IN THE VILLAGE

Seasons, weather, birds, animals and village life

503. SPRING IN THE FIELD. Now we can be merry: the heads of rye are appearing, barley, oats and wheat are growing, peas are in full bloom and the bean pods and lentils are growing.

504. SPRING AND AUTUMN. Leaves are budding in the trees and hay in the grasslands, the trees are bending on the heath and the horse's neigh is heard from far away. – The scythe cut hay from the grassland, the axe took trees from the heath, the wolf ate the faraway horse and the bear slew the faraway foal.

505. WHERE DOES THE SUN RISE. The moon started shining from the river, the sun rose from the water spring and the star from the hill.

506. RAIN, GO ELSEWHERE! Rain, go elsewhere! People there are waiting for rain to wash their hands. In Harju county the men are dirty, the women are dingy, the boys and girls are filthy. In our county people are clean and pretty. – Stop raining, I will not sprout and grow in rain! The grain will sprout and grow in rain.

507. RAIN, PASS BY AN ORPHAN! Pour down, rain! But don't make me wet – I have no one to dry me or to wash my white shirt. Pour on the manor lord, he has people who wash and dry his clothes.

508. AS LONG AS. A hayfield is beautiful as long as hay stays uncut; the heaps are narrow as long as the stack is not made; the stack is like a pretty doll as long as it is not torn apart.

509. IF OTHERS KNEW HOW COLD I AM. If only the others knew how cold I am, they would carry fire for me and bring me old fur coats to warm myself. – Where has the drunkard sold the fur coat for liquor?

510. THE FOLKS ON THE SEA. Don't blow today, wind! Today my brother went to the sea to fish. He brings many fine fish every day.

511. I WOULD RIDE TO SÕÖRU HILL. Dear brothers, let us ride to Sõõru hill. We would eat currants and nuts there and have fun.

512. TREETOPS FOR BIRDS. The birch is growing leaves already – maidens, let us go get the boughs for sauna whisks. Break the boughs, maiden, but leave the treetops for birds to perch and sing.

513. THE CUCKOO CALLS TO THE HERDER. Call, call, dear cuckoo! The cuckoo calls not to me, it calls to the herder, to the scyther, to the haymaker and to the plougher.

514. THE CUCKOO CALLS. The cuckoo calls so that the trees are wavering.

515. CUCKOO CHICKS IN THE BOSOM. Leeni is playing in the pine woods, holding cuckoo chicks in her bosom. The cuckoo asks for its chicks back and promises to make her nice shoes for it.

516. SING, DEAR BIRD! Sing, dear swallow, dear lark and dear cuckoo!

517. WHERE MUST I MAKE THE NEST. Where can I go and where can I make my nest? – To the sprigs and twigs, to the canebrake in the woods I must go to make my nest and hatch my chicks.

518. THE ROOSTER AND THE HEN SCRABBLING AROUND. The rooster and the hen went to peck grain. They found one barley grain and two oat grains and planned to brew a barrel of beer and invite all the birds except the hawk. The angry hawk tore apart the other birds' clothes.

519. THE UNINVITED HAWK. The crow invited all the other birds to the christening feast, and only the hawk was left uninvited. The angry hawk tore up the other birds' fine clothes.

520. THE SPARROW'S WEDDING. The sparrow had its wedding in the swamp and invited the cuckoo to be the cook. The cuckoo boiled a bitter soup with too much salt in it; the guests ate and started to quarrel. All the birds got hurt.

521. THE STORK IS DISPLEASED. Curse those girls, they pick all the berries and leave the storks wandering around in vain!

522. THE STORK AND THE CROW. Curse those girls, they ate all the berries and left nothing to the storks! – The crow hears and answers: Bless the girls – when they get married, the animals will be slaughtered, and the crow can eat the guts.

523. THE GOAT AND THE WOLF. The goat was gambolling on the rock. The wolf calls out to the goat: Come here, dear goat, I will make you a pair of new shoes with silk bands and golden laces!

524. THE GOAT AND THE WOODEN BELL. I had a wealthy godfather, he gave me a little goat as a present, a wooden bell hung on its neck. A wolf ate the goat and left its wooden bell. I put the bell around my wife's neck. It clattered always when the wife dozed off. – There are a lot of wolves, a lot of ghosts behind the house, a lot of children on the sauna bench, a lot of birches beside the house.

525. HARE'S PLEA. The hare was disobedient and went to play on the hill. – The hunters came with the manor dogs and caught me. I was taken to the manor and shared between the employees.

526. WHITE SHEEP. Oh me, poor white sheep! I am crouching on the village road. All the rams come upon me.

527. GOOD OXEN. The oxen from our villages went roaring up the hill, jumping towards the well, pieces of moss at their horns.

528. HORSE AND OX QUARRELLING. I witnessed a miracle: an ox and a horse were abusing each other. – (When the ox is killed) its flesh goes to the town gents to eat; when the horse dies its flesh goes to the dogs.

529. NEIGHS FOR THE RIDERS. A good horse does not neigh for hay or oats, but it neighs for the riders.

530. THE DRUNKARD'S HORSE. The drunkard's horse is gawking by the wall of the tavern. Its eyes are eating, and its mouth is watching. – The men from Härgla and Kaiu village were sharing a horse: each got a part of it.

531. A LITTLE RED PIGLET. A little red piglet told the big pig not to go to another man's grain field – he will come out with cudgels and hit it. Better to go to the woods to root the earth and come home for Christmas to become a roast and sausages.

532. FEEDING THE PIG. I had a pig; I fed it well and it fattened well.

533. THE MOUSE'S WEDDING. The crow had fancy wedding: the guests were dancing; there was a rooster with golden spurs, a crow with copper boots, a titmouse with a tin sled.

Families and places, wood and land

534. WHOSE FAMILIES? Whose place is adorned with an alder wood? – The schoolmaster's. – Who has green aspens? – The Hiie farm. – Who has red trees? – Kristjan's farm. – Who has a lawn in the yard? – The Tossi farm. – Who has gates of copper? – The blacksmith. – Who has a grey dog barking? – The Kullamäe farm.

535. IN PRAISE OF OUR VILLAGE. Our village looks golden and silvery, and it has granaries full of grain, for the mice and cats to run inside.

536. IN PRAISE OF OUR PARISH. Our parish is rich and good to live in; other parishes are poor.

537. A PRETTY VILLAGE. What a pretty village we have and how well it smells! The girls get married young here.

538. A PRETTY AND AN UGLY VILLAGE. Kahala village smells of shit and the granaries are full of chaff there. Keri village smells of caraway and the granaries are full of wheat and rye. When the young men of Keri went to buy fish from the seacoast, their footsteps and cartwheels' crackling was heard far away.

539. MIRACLES IN A STRANGE VILLAGE. I witnessed many miracles in the Näu village: dogs were ploughing, oxen were barking, sheep went up the hayloft to sleep, a hen had two lambs, a cow had a stallion foal, a goose had many piglets, a wolf had many puppies.

540. ROOM UPON THE WINDS. If I had it my way, I would build a room upon the winds, and a house on the ash tree under the big oak, so that the sun and the moon would not burn.

541. MIRACLES. I went out of the tavern and saw many miracles: the serf coerced the taskmaster, a cow was milked from the scruff, the taskmaster was in my wife's bed.

542. THE WONDROUS HOUSE. I would build a room upon the winds, and a house on the ash branch. I would make the ceiling of feathers, the room of eggs, and paint the walls blue and the perches red. All the parish people came to look, lords and kings went by and wondered if it was a castle or a church. I answered that it is my, poor Anne's, little home.

543. BIRCHES TO GROW. I will cut down pines and spruces, but I will leave the birches to grow. The birch branches mourn for the father, the leaves lament for the mother and the buds for sons and daughters.

544. BRIDGES OVER THE SWAMPS. Village men, make bridges over the swamps so that a woman would not get her feet wet; an ox, his hoof; and a pig, its silk boots.

Diligence, laziness, care and worry

545. TIME TO WAKE. Midnight has passed and the Moon is in front of our home. The Creator's roosters have already crowed, and Mary's hens have clucked.

546. YAWNS. Anne and Kaie are yawning, so am I. I am not tired because of an angry father or loving mother. I want to sleep in the arms of my sweetheart.

547. THE DUSK BRINGS IN STRAW FOR SLEEPING. The dusk brings straw in and sends us to sleep, and the dawn wakes us up and separates us, drives us to work on the manor fields.

548. THE LAZY ONE WAITS FOR THE NIGHT. Roll, dear Sun, the lazy one is waiting for the night to come! The diligent one is waiting for the morning and another day to start.

549. SLEEP WILL NOT GIVE A NEW COAT. Sleep will not give a new coat, slumber no long shirt. The sleep sent me off to wander around.

550. WORRY KEEPS ME AWAKE. I would like to sleep but worry keeps me awake. Sleep will not give a new coat, slumber no long shirt. The sleep sends one off to wander

around. – I dreamed of sleeping on the warm stove but now I am sleeping in the willow thicket.

551. **WORRY BREAKS THE SPIRIT.** Worrying breaks my spirit and damages my good looks. – I want to marry a woman who has nice new clothes and adornments.

552. **LIFE IN ANCIENT TIMES.** In ancient times, people had to live eating hazel catkins, soup of alder trees and fat of birch. Now live well, eating rye bread, fish fat and cow milk!

553. **A WONDROUS LONG JACKET.** Rein's chest was made of great willow, his coat was made of fish skin, his shirt was made of roach scales, his trousers were made of grouse feathers.

Quarrel, mockery, theft

554. **SNARL ON, DOGS!** Snarl on, dogs, but do not jump at each other! I will throw dung water on you!

555. **INSTRUCTING THE LOVER.** Do not enter the house: the room-maker is in the room! Go to the storehouse, take the key from the eaves, and find the butter barrel, the bread bag, and the cake bag on the bins!

556. **SHARING THE HORSE.** The girls from Esna parish stole a white horse, killed it, and shared its parts between themselves.

557. **TO THE PASSERS-BY WHO DON'T GREET.** The bowlegged and shaggy ones passed by without greeting.

Name abuses

558. **MOCKING JUHAN.** Juhan-Jussi killed a cat and made a fur coat, beddings and shoes for the girls. Passing our yard, he ate our pig's food and licked our child's arse.

559. **MOCKING VILLEM.** Villem Vilku, five herrings, a dipper of beer, a chunk of bread.

560. **MOCKING SIIMON.** Gunshot and the arsehole of master Siimon.

561. **MOCKING MIHKEL.** Mihkel has a goat's beard, old Mihkel a resin beard, big Mihkel a smoke beard, small Mihkel a milk beard.

562. **MOCKING KAAREL.** Kaarel, cabbage stump, pig's shit guts.

563. **MOCKING ANTS.** Ants, thief of the chicken and five hundred eggs.

Beer and vodka, drinking and smoking

564. **HOPS.** A hop calls out from the wood: Come here, young man, pick me up, take me home, and dry me on the rods! From there, I will sneak into beer and take the senses from men and women – men will be frolicking around hatless, women will be dancing capless, boys wearing one boot, girls with wreaths on their heads.

565. **BEER TAKES YOUR SENSE AWAY.** Look at that tiny hop cone, it took the senses from men and women – men are frolicking around hatless, women are dancing

capless. Let us not drink beer without having fun and giving the hops a new overcoat! When the beer is finished, I throw the pieces of the beer jug into the woods.

566. BEER MADE OF SIX. Thank you, beer makers, you have put together six-seven things: water, fire, sweet wort, juniper branches, bitter hops, hot rocks and yeast.

567. FOAMY BEER. Let us drink beer that foams well, and ride a horse that has broad back, and marry maidens who have fine clothes.

568. LIQUOR STRIKES ME DOWN. Oh you, mad beer and vodka – you will destroy me but I drink you nevertheless. You take the senses from men and boys – men will be frolicking around hatless, boys wearing one boot.

569. NO DRINK WITHOUT MONEY. I am telling the drunkards that the manners of tavern are bad manners: no vodka or beer is given without money.

570. I SOLD MY HORSE FOR A DRINK. I sold all my horses to buy drinks in the tavern and on the way to the town.

571. MUSIC WILL NOT FEED. Music will not feed a family – the musician with his instruments treads the tavern road.

572. NO USE FOR A PIPE. What is the use of the pipe? It just wastes my money, makes my mouth and my beard stink. – The tobacco has been brought from Viiburi and Paide market. Blue smoke is rising from the mouth.

573. THREE PIPES. The village women made three pipes together.

SONGS SUNG TO CHILDREN AND CHILDREN'S SONGS

Lullabies

574. A LULLABY. Hush, hush-a-bye, dear baby!

575. SLUMBER, TUMBLE! Slumber, tumble, the peck keeled over, the sausage storehouse key was lost, the firkin fell over.

576. COME, SLEEP! Come, sleep, enter the chamber, and alight on the child's forehead!

577. SLEEP COMES HOOTING. Sleep comes hooting and roaring through the wood, it steps on the child's bedside and on its brow.

578. HUSH-A-BYE, GROW BIGGER! Hush, hush-a-bye, dear baby, grow bigger, grow as fat as a milk drop, as tall as a cream jug!

579. HUSH-A-BYE, TIU OF TOOME! Hush-a-bye, Tiiu of Toome and Anne of Maidu! The mice are spinning and weaving cloth. Hush, hush-a-bye, dear baby, grow bigger, as tall as a straw or a reed, and a tiny bit smarter!

580. LET THE CRADLE ROCK! Let the cradle rock, we will get something to eat: milk, bread, berries and baked potatoes.

581. I AM SINGING TO MY BABY. I am singing to my baby like a duck to its duckling, like a black grouse or a crane to their beloved ones.

582. CHILD'S SINGING. Sing, sing, dear baby: a baby has a beautiful voice, a tongue of a speckled rooster, a mind of a black bird.

583. ROCK IN THE CRADLE, KID! Rock in the cradle, kid, swing, little lamb! The kid has nice eyes, and the lamb has a white blaze. I sing to my child, the sheep bleats to the lamb, the horse neighs to the foal.

Infant amusement songs

584. GO, GO TO TOWN! Go, go to town! Bring pastries to the child!

585. GO, GO TO THE FRIEND! Go, go to the friend, over the stream to uncle, to the back of the house to auntie's place, through the forest to the in-laws' place!

586. GO, GO TO THE AUNTIE! Go, go to the auntie, over the stream to uncle, to the back of the house to auntie's place!

587. GO, GO TOWARD SÕÖRU! Go, go towards Sõõru village, over the fence and through the meadow to uncle!

588. GO, GO TO WONDERLAND! Go to the land where the roosters eat gold, the hens eat tinsel, and the geese eat silver!

589. THE DOG GOES TO TEND THE HERD. The dog goes to tend the herd stumbling and drooping, tail between its legs, but it comes home running fast.

590. MAKE A BUN! Make a cake, roll the bread, brush it with a chicken egg, stuff it with pork, put it into the oven, take it out, spread plenty of butter on it! Eat it up: yum-yum!

591. TEE, TEE, LITTLE CHICK! Tee, tee, little chick, come peck the grain and scraps!

592. TEE, TEE, TITMOUSE! Titmouse, fly over the bean garden, jump over the cabbage garden and over the woods – whirr!

593. TROUSERS ON! Trousers on, and berries into the cup!

594. DOG, HERE'S A LEG FOR YOU! Dog, here's a leg for you, and here's another – I will not give you either one!

Chain songs

595. WIRBLE-WARBLE, SMALL LARK! The lark's nest is on top of a dried fir tree. – What happened to the dried fir tree? – An old man cut it down. – What happened to the old man? – He died and was buried in a long furrow in the field. – What happened to the furrow? – Oxen ploughed it. – What happened to the oxen? – A bear killed them. – What happened to the bear? – The bear hid in the reeds. – What happened to the reeds? – The scythe cut them down. – What happened to the scythe? – A whetstone ground it. – What happened to the whetstone? – A hen scattered it to the dung. – What happened to the hen? – A hawk killed it. – What happened to the hawk? – The hawk burnt in fire. – What happened to the fire? – The fire faded out to the ashes. What happened to the ashes? – The wind blew the ashes to the sky.

596. GOAT TO THE PASTURE! Goat, get to the pasture, bring me some hay. I'll give the hay to the cow. The cow will give me some milk. I'll give the milk to the piglet. The piglet will give me a side of bacon. I'll give the bacon to Olev. Olev will give me an iron (blade). I'll give the iron to the oak tree. The oak will give me leaves. I'll give the leaves to the sheep. The sheep will give me wool. I'll give the wool to my mother. She will make me a new jacket and socks.

597. THE SEA BY OUR YARD. What is there by our yard? – The sea is by our yard. – What is in the middle of the sea? – A well is in the middle of the sea. – What is in the middle of the well? – A pillar is in the middle of the well. – What is on the top of the pillar? – A sieve is on the top of the pillar. – What is in the bottom of the sieve? – A brooch is in the bottom of the sieve. – What is in the eye of the sieve? – A ring is in the eye of the sieve. – Where was this ring brought from?

598. I FOUND A HAY STRAW. I found a piece of hay; I took the hay to the cow. The cow gave me milk; I took the milk to a baker. The baker gave me wheat bread; I took the wheat bread to a shoemaker. The shoemaker gave me boots; I took the boots to my bride. My bride gave me a kiss.

599. SLEEP, SLEEP, LITTLE MATS! Sleep, sleep, little Mats, have a sweet rest! Play the pipe, little Peedu, you have a small pipe! Drink, drink, little Juku, you have a motley jacket!

600. ONNIMANNI. (A nonsensical wordplay.)

Other children's songs

601. PURR, PURR WHERE ARE YOU GOING? Purr, purr, where are you going? – I am going to the pasture (to the corner). – What will you do there? – I will catch mice.

602. THE HORSEFLY'S FUNERAL. Where are you going? – I'm going to the horsefly's funeral. – Who killed that horsefly? – The pig did, with its horn, the sheep with its foot, the goat with its anklebone, the horse with its iron hoof.

603. THE ROOSTER SAID TO THE HEN. The rooster asked the hen where to go to lay eggs when the snow is deep, legs are short, and the village hay barn is far away.

604. A MOUSE JUMPED. A mouse jumped and a cat sprang, an old bear played drum – a flea out of the window, the leather trousers on!

605. MAKE A BUN, KALLERALLE! Make a bun of pig's shit, goat's and sheep's droppings! – A true bun, take it and eat!

606. LILY OF THE VALLEY TO PILLE. A lily of the valley to Pille, an alder leaf to Leenu, an aspen leaf to Anne.

607. FLY, LADYBIRD! Fly, ladybird, show me where your parents are (where my groom is, where the war is coming from)! If you do not, I will kill you!

608. JUMP, GRASSHOPPER! Jump and hop, grasshopper, and play your fiddle!

609. ONE THERE IS NONE. One is always alone, two are the eyes on a cat, three are the legs on a spinning wheel, four are the nipples on a cow's udder, five are the fingers on a hand, six are the nails on a horseshoe, and seven are the stars in the Pleiades.

610. ONE O'CLOCK. One o'clock – the egg is ready; two o'clock – whirr; three o'clock – the rooster has a son; four o'clock – the virgin has a daughter; five o'clock – they were christened; six o'clock – they were betrothed; seven o'clock – stop there; eight o'clock – lay the table; nine o'clock – call to the meal; ten o'clock – that is enough!

611. SIX O'CLOCK – TAKE A MUG! Six o'clock – take a mug, bring me water, or better give me some honey!

612. FIRST COMMANDMENT – SWATH OF HAY. First commandment – swath of hay; second commandment – stub of pole; third commandment – darning needle; fourth commandment – virgin's daughter; fifth commandment – bunch of rods; sixth commandment – where are you going? seventh commandment – stop there! eighth commandment – call for help! ninth commandment – shout loudly! tenth commandment – surely will!

RIDDLE SONGS

613. A RIDDLE ABOUT BEES, SKY PHENOMENA, BIRDS AND SNAKE. Riddle me this, young men: who walks along a straw, on the edge of a fence and along the reed? – This is a honeybee. – What drinks water from the river, from the wells and from the shingle? – This is a rainbow. – What comes rumbling from the meadow? – This is the rain. – Who covers roofs, hides furrows in the field? – This is the snow. – Who lives without milk, just on well water? – This is a honeybee. – Who was grey without rinsing, white without washing? – This is a goose. – Who slithers in the alder grove, plays between the turfs? – This is a snake.

614. A RIDDLE ABOUT TREES, GRAINS AND WILD ANIMALS. Riddle me this, young men: who has a golden hat? – The fir. – Who has a fair coat? – The birch. – Who has a wide mane on its head? – The juniper. – Who wears a mourning robe? – The alder. – Who has a red head? – The rowan tree. – Who has black eyebrows? – The bird cherry tree. – Who wears a silk shirt? – The willow. – Who is fair on the field? – Barley. – Who is curved in the paddock? – Oats. – Who is russet on the hill? – Rye. – Who was triangular? – Buckwheat. – Who was rectangular? – Wheat. – Who was oblong? – The bean. – Which one was flat and wide? – The lentil. – Who was the herder in the wide forest? – The bear. – Who was the shepherd of Lääne? – The wolf. – Who was the king of the fir grove? – The squirrel. – Who was the queen of aspen grove? – The hare.

615. A RIDDLE ABOUT STOREHOUSE, CAT AND RAT. Who is rich in the yard? – The storehouse is. – Who is a hot fork in the house? – A cat is. – Who is a slippery one in the chamber? – A rat is. – We got maiden's shoes of the cat's nose, taskmaster's shoes of the cat's nape, saddle bands of the cat's tail, a whistle and a pipe of the cat's cunt.

NATURE VOCALISMS

Swallow

616. *MIDLI-MADLI*. I was weaving cloth; I was making fabric. The fabric was torn up on a tree stump in the woods.

617. *PLICKING, PLUCKING WOOL*. I plucked wool and made mittens for the farmhand; he went to the well to fetch water and tore them up.

Oriole

618. *IS TIIT AT THE SERF DUTY?* Tell, oriole, is Tiit at the serf duty? – Yes, he is. – What does he have with him? – A loaf of bread, a keg of milk, a dish of porridge.

CHARMS

Healing spells

619. *JESUS ON THE WAY*. (Recited on a spoonful of milk.) Jesus and Mary rode along the road to the bridge. The Moon turned, the earth wavered, (the patient) sprained the navel. Jesus came down to fix the veins and joints. In the name of the Father, and of the Son, and of the Holy Spirit. Amen.

620. *RED ERYSIPELAS*. (Words written on a blue piece of paper.) Erysipelas – red, blue, yellow, green, black, white, motley, grey, sky-coloured.

621. *PAIN TO THE CROW!* Pain to the crow, malady to the magpie, other disease to the black bird – may the sick child (the aching spot) get better.

622. *THANKS FOR THE SAUNA*. My thanks to the oven firer, my thanks to the water bearer, my thanks to those who built the sauna, my thanks to the whisk and to the well water!

623. *GIVE ME AN IRON TOOTH*. (A child's milk teeth were tossed on top of the oven.) Cricket, here's a bone tooth, give me an iron tooth in return!

Magic charms and imprecations

624. *ONE PAIR OF SHOES, NINE PAIRS OF LACES!* (Recited when a new pair of *pastlad*, homemade heelless leather shoes was first put on.) One pair of shoes, nine pairs of laces; a rock is strong, an iron nail is stronger, but my shoes are even stronger!

625. *OUR WORK MUST GET DONE!* (Recited at the start of rye harvesting.) Other people's hands must move, and our work must get done!

626. *MISFORTUNE TO THE TASKMASTER*. I curse taskmaster's horses to be killed by wolves, his hen to be killed by hawks, his cattle to be killed by bears, and his sheep to be lost in the woods!

CARMINA OBSCOENAE

627. THE DAUGHTER IS SPOILT. The parents were crying that their daughter was spoilt – she has slept with boys in all places around.

628. INDEED, I WILL GET MARRIED. Lack your arse, you gossiper, I will get married indeed to a neighbour dick!

629. ESCAPE FROM TOWN. I fucked the baker's wife – the guards were called to catch me. I ran all the way to Tallinn from one tavern to another.

630. THE BOY REPAYS THE WOMEN'S LAUGH. The village maidens laughed at me and told that my dick is tiny. I will go to the blacksmith and ask him to make me a penis of tin and iron. I will repay the maidens' laughing with it.

631. SHELTER IN THE HOUSES! Dear maidens, shelter yourselves in the houses now, the boys who want to fuck you are wandering around!

632. THE ARSE WILL FIND ITS GROOM. I could not stop farting when the suitors were coming to our house. – You can jump and spring, my arse, you will find a handsome groom indeed!

633. GORED BY THE BULLS. A girl was sitting on the storehouse's roof and the boys asked: Come down and join us! We know that you are partial to the bulls – the bulls have gored you and you have lost your honour in the pasture. – The girl answers: It is wrong to call me a lover of headmen and fishermen. If it were right, then my children would already be grownup.

634. THE SERF GOES TO SLEEP ON THE PERCH. Let us go marching, men; let us light the pipes and go home before night! We can go to sleep on the perch there. – The dick will be hanging down and the daughter of the house will ask her mother if it is a wolf's leg or a bear's paw. The mother will ask that it is a fun stick for women.

635. SENT TO CUT WILLOWS. I was sent to make brushwood and cut down willows and I got wet up to my testicles. The taskmaster was in his wife's bed, the serf was in the serf girl's bed.

636. WOULD RATHER EAT HAY. My cunt would rather have eaten hay – but I gave it to a mad man to handle.

637. A WONDROUS ROE DEER. A roe deer had a wondrous arse. If I were a ram, I would fuck the sheep! – But the sheep would not let.

638. I SHOW TO WOMEN. I will raise my leg to the wall and show my dick to the women. Many men made me once.

639. A CHASTE BOY. I was termed a bullock for not fucking the herdswomen.

640. A BAD BOY UNCOVERS. A good boy covers his thighs with blanket while sleeping; a bad boy uncovers his arse.

641. MY WIFE IS SQUATTING. My wife does not pee like the others, but she is squatting so that her clothes stay clean.

642. DIFFERENT EXCREMENTS. The domestic animals had different excrements, and my ones were round.

643. THROUGH THE BONY PADLOCK. Oh, my dear sharp dick, you went through the bony padlock.

644. OUR MOM WAS A ROE DEER. Our mom was a roe deer, our dad was an indoor stallion. He went on her back and they ploughed soil with their fingernails and toenails.

645. I WANTED TO GO TO HEAVEN. I wanted to go to heaven and climb up the clouds. The pig saw my arse hole and the goose saw my testicles.

SISUKORD

Eessõna	5
Sissejuhatuseks	9
Peetri kihelkonna ajalugu 19. sajandi lõpuni (Ülle Tarkiainen)	11
Peetri murrak ja Peetri regilaulukeel (Eevi Ross)	41
Peetri kihelkonna regilaulude kogumisest (Otilie Kõiva, Rein Saukas)	66
Peetri kihelkonna regilauludest (Otilie Kõiva)	75
Peetri kihelkonna regilaulikutest (Otilie Kõiva)	87
Peetri kihelkonna regiviisid (Janika Oras)	99

REGILAULUD

LÜROEEPILISED LAULUD

Müütilised laulud – 117

1. Loomine (1) – 117
2. Tähe mõrsja (1) – 118
3. Venna otsija (2) – 118
4. Suur tamm (4) – 119
5. Kotkas kaare alt (1) – 124
6. Mõök merest (2) – 125
7. Harja otsimine (2) – 127
8. Mere kündmine (2) – 128
9. Mere pühkimine (1) – 129

Kosjafantaasiad, noorte vahekorrad

ja perekonnaelu – 130

10. Nuttev tamm (1) – 130
11. Hiie noormees (1) – 130
12. Saani tegemine (2) – 131
13. Neiud põlgavad (2) – 132
14. Arg kosilane (5) – 133
15. Kosjahobu söötmine (3) – 136
16. Kaevul kosija (4) – 138
17. Kosjasõit (2) – 140

18. Kosilased kodus (4) – 141

19. Linnast kositud ei julge koju tuua (1) – 143

20. Müüdüd neiu (1) – 144

21. Tütarde tapja (4) – 144

22. Haige noorik (8) – 147

23. Naine ajab vargile (1) – 151

24. Vennal võõrsil (3) – 152

Küla argielu lood – 154

25. Viru sepp (1) – 154

26. Haned kadunud (3) – 154

27. Ehted varastatud (3) – 157

28. Põll põrmune (3) – 160

29. Karja kauplejad (1) – 162

30. Heinast hobu (1) – 162

31. Veeteele viibinud (1) – 162

32. Põdratapja (1) – 163

33. Kass kaevus (3) – 164

34. Kassijaht (1) – 166

Küla ja mõis – 167

- 35. Kubjas ja teomees (4) – 167
- 36. Kupja peksja (2) – 168
- 37. Härjad murtud (1) – 169
- 38. Mõisahärral hullud hobused (1) – 170

Sõda ja nekrut – 171

- 39. Venna sõjalugu (6) – 171
- 40. Nekrutite võtmine (5) – 179
- 41. Nekruti põgenemine (1) – 183
- 42. Viimne vihtlemine (1) – 184
- 43. Ainus vend soldatiks (1) – 184

- 44. Viimne vend soldatiks (1) – 185
- 45. Pojast ei saanud pärijat (1) – 185
- 46. Noormeeste tundmatu saatus (1) – 186
- 47. Hakkab hale tulema (1) – 187
- 48. Sõjamees ja armud (1) – 188
- 49. Püss kui paras palgikene (1) – 188
- 50. Soldatipõli (1) – 189
- 51. Vahisoldati kaebus (1) – 189
- 52. Poeg tuleb Pohlamaa sõjast (1) – 190

LÜÜRIKA

Töölaulud – 193

Kündmine – 193

- 53. Kündsin orud, kündsin mäed (1) – 193

Viljalõikus ja rehepeks. Talgud – 193

- 54. Lõpe, põllukene! (1) – 193
- 55. Edene, esi! (1) – 194
- 56. Lõikame vihud vägevad! (2) – 194
- 57. Arupõllud (2) – 195
- 58. Lõpetame selle põllu! (2) – 196
- 59. Põld tahab tõmbamist (1) – 197
- 60. Nurgeline põld (1) – 197
- 61. Etterutanud lõikajale (2) – 198
- 62. Tõtake! (1) – 199
- 63. Kausalõigatud põld (4) – 200
- 64. Kuulus kuhelikulooja (1) – 202
- 65. Väljal pole lauljat (2) – 202
- 66. Väsinud lõikaja (2) – 204
- 67. Siin on kündnud küürseljad (2) – 204
- 68. Halb sirp (1) – 205
- 69. Ei anta süüa (1) – 206
- 70. Lõikus ilma peksuta (1) – 206
- 71. Lõikaja vabandus (1) – 207
- 72. Mis meid ee otsas ootab? (4) – 207
- 73. Sirise, sirbikene! (3) – 209

- 74. Rõõmus rehepeksja (3) – 210
- 75. Mina laulan, laotanrehed! (1) – 212
- 76. Paksud lademed (1) – 212
- 77. Põllul pulmad (2) – 212
- 78. Talguliste tänu (2) – 213
- 79. Omajavõõramõisatalgud (1) – 215

Karjane ja kari – 216

- 80. Tõuske karja saatma! (4) – 216
- 81. Lähme metsa mõirates! (1) – 217
- 82. Laisk karjane (2) – 217
- 83. Söö, kari! (4) – 218
- 84. Karjane kaotab karja (2) – 220
- 85. Ära kiida karjapõlve! (1) – 221
- 86. Karjasepõli (1) – 221

Kalapüük – 221

- 87. Lõhe ootab lõhkujaid (2) – 221
- 88. Mõrrad mõisa poole (2) – 222

Kodused tööd – 223

- 89. Sööru, lehmakene! (1) – 223
- 90. Kokku, koorekene! (2) – 223
- 91. Käsikivi (2) – 224
- 92. Kärmas ketraja (3) – 225
- 93. Mitu mütsi (1) – 225

Teekäigu- ja sõidulaulud – 227

- 94. Neiud öösel käimas (5) – 227
- 95. Lähme kuud kuulama! (1) – 230

96. Tee-ilu (3) – 230
 97. Heidame öömajale! (2) – 232
 98. Lähme hilju (3) – 233
 99. Riia rikkumine (1) – 234
 100. Kodu kaugel (4) – 234
 101. Hakkame, mehed, minema! (4) – 237
 102. Halva ilmaga teel (3) – 239
 103. Sõida, hobu! (1) – 240
- Kalendritähtpäevad** – 241
- Mardi- ja kadrilaulud – 241
 104. Mardilaul (19) – 241
 105. Mardi palve (1) – 251
 106. Kadrilaul (15) – 251
- Jõulud – 258
 107. Jõudke, jõulud! (3) – 258
 108. Jõnkadi-jõnkadi, jõulud tulevad! (1) – 259
- Vastlapäev – 259
 109. Linad liulaskjale! (1) – 259
- Jaanilaulud – 260
 110. Kutse jaanitulele (3) – 260
 111. Kes ei tule jaanitulele! (1) – 261
 112. Tulge tuld hoidma! (7) – 262
 113. Jaanipäev vara tulnud (3) – 265
- Kiigelaulud** – 268
 114. Kiige toomine (3) – 268
 115. Kiige katsumine (1) – 270
 116. Kutse kiigele (5) – 270
 117. Tulekiigele, Loigu Viisa! (1) – 273
 118. Tulge kiike, kurvad neiud! (1) – 274
 119. Kiigel kullad ei kulu (4) – 274
 120. Kiigu kaugele! (2) – 276
 121. Kiigu kõrgele! (2) – 277
 122. Kiigu metsani! (2) – 277
 123. Ootan hulka hõigatavat (5) – 278
 124. Kiigel kartlik (4) – 282
 125. Kitsas kiik (1) – 284
 126. Kiik halval kohal (10) – 285
 127. Kiik kiunub kindaid (4) – 289
 128. Tasu kiigutamise järgi (7) – 291
129. Kingitused kiigutajale (7) – 294
 130. Polehteidkiigeleminna (1) – 298
 131. Kiigele ehtimine (1) – 298
 132. Joostes kiigele (1) – 299
 133. Ilus neiu kiigel (8) – 299
 134. Kolm välja (5) – 303
 135. Laske kiigelt maha! (4) – 306
 136. Kotkas kiige all (1) – 308
 137. Kirp kiigel (3) – 308
 138. Kiik keldrisse (2) – 311
- Mängu- ja tantsulaulud** – 312
 139. Nõelamäng (3) – 312
 140. Sõelamäng (1) – 314
 141. Laevamäng (1) – 314
 142. Hobusemäng (5) – 315
 143. Seamäng (5) – 318
 144. Lambamäng (9) – 322
 145. Naerimäng (2) – 327
 146. Hanemäng (2) – 329
 147. Kullimäng (1) – 330
 148. Kuningamäng (5) – 331
 149. Leinamäng (2) – 335
 150. Sõrmemähkimise mäng (1) – 337
 151. Kündmisemäng (1) – 338
 152. Ketramisemäng (1) – 338
 153. Tulekustutamise mäng (1) – 339
 154. Vanamehemäng (1) – 340
 155. Vennamäng (3) – 341
 156. Palgamaksmise mäng (1) – 342
 157. Lähme kaeru lõikama! (1) – 344
 158. Kassi ja hiire mäng (1) – 344
 159. Rebasemäng (1) – 344
 160. Siimumäng (3) – 345
 161. Rikka ja vaese mäng (1) – 346
 162. Talupojamäng (2) – 348
 163. Ilusa taadi mäng (1) – 350
 164. Ilusa eide mäng (1) – 351
 165. Rebase ja kana mäng (1) – 352
 166. Sõrmuse otsimise mäng (1) – 353
 167. Ristitants (2) – 354
 168. Vares, vaga linnukene (6) – 355

Perekondlikud tavandilaulud – 358

Pulmad – 358

Saaja saabumine mõrsjakoju – 360

169. Kust teadsid tulla? (1) – 360

170. Mida otsid? (3) – 361

171. Siin on ennegi elatud (1) – 362

172. Ehk on allikad toas? (1) – 363

173. Kas on õrsi toas? (1) – 363

174. Kas peig kinke tõi? (1) – 364

175. Kas on vile viina peale? (1) – 364

Mõrsja otsimine – 365

176. Neidu pole kodus (3) – 365

Söögilaulud – 367

177. Ärge põue pistke! (3) – 367

178. Tänu söögi eest (1) – 368

Õpetuslaulud – 368

179. Jäta koju kolmed viisid! (1) – 368

180. Nooriku virkuseõpetus (6) – 369

181. Kuula äia-ämma sõna! (1) – 372

182. Kaitse noorikut! (1) – 372

Mõrsja lahkumine vanematekodunt

– 373

183. Mõrsja lahkumine (4) – 373

184. Lahkumise valu (3) – 375

185. Mõrsja jumalagajätmine (1) – 376

186. Neiu ei nuta (1) – 376

187. Miks müüsid tütre! (1) – 378

188. Kodu nutab mõrsjat (5) – 380

189. Tütar viib ilu õue pealt (2) – 382

190. Tugi sai sellel, kes ei tundnud

(1) – 383

191. Aitüma tütart kasvatamast!

(2) – 384

192. Nüüd on neidukallis osta (1) – 384

193. Ehi, neiu, saaks minema! (1) – 385

194. Hobused valmis sõiduks (2) – 385

195. Mis mõrsja unustas (3) – 386

196. Ära vii viidakusse! (1) – 388

197. Vii viltu! (1) – 388

198. Võtku kosijaid – viisid

vöökuduja! (1) – 389

199. Kodu jääb tühjaks (1) – 390

Saabumine peiukoju – 390

200. Löö lõhki nõia silmad! (1) – 390

201. Kas on mini meelepärane? (3)

– 391

202. Sisse siidised tulevad (2) – 393

203. Ehk on toas tukisuits? (5) – 394

204. Ei tulnud söögi pärast (1) – 397

205. Minia tuuakse tuppa (4) – 398

206. Ärge pange pajasse! (3) – 400

207. Trummal tuuakse tuppa (1) – 402

208. Tuuakse uus usk (1) – 402

Vastastikused pilkamised, kiitmised

ja laitmised (kiustelaulud) – 403

209. Peiukodu halvustamine (1) – 403

210. Peiul laenatud riided (1) – 404

211. Kas mõrsja au alles? (2) – 404

212. Harva neid puutumata (1) – 405

213. Toodi totter (2) – 406

214. Inetu naine (1) – 407

215. Kust see laulik tulnud? (1) – 407

216. Koer, ära haugu! (5) – 407

217. Haukujale rattarasva (1) – 409

218. Lapulise kiustelaul (1) – 410

Linutamine ja põlletamine – 411

219. Päästa mõrsja söbast! (2) – 411

220. Mõrsja juuste sugemine +

Lappige põlle! (1) – 412

Tantsitamine – 413

221. Tantsitage tasa! (1) – 413

Veimede jagamine – 413

222. Tulge kirstu tõstma! (2) – 413

223. Ava kiidetud kirst! (3) – 415

224. Kas äi saab särgi? (1) – 417

225. Kas äi annab härja? (1) – 417

226. Palju paljakaid (2) – 418

227. Isamees jääb alasti (1) – 418

228. Ei kiitnud kiike, vaid kirstu

(1) – 419

229. Neid on punas käinud (1) – 419

230. Üks kinnas kirstus (1) – 419

231. Need mõned annid! (1) – 420
 232. Lasen laua alla (5) – 420
 233. Küll saate veimi (1) – 422
 234. Ei saanud kuski selliseid
 veimi (3) – 423
 Juhulaul pulmas – 424
 235. Ei ole süüdi (1) – 424
 236. Pruudi kihlvedu (1) – 424
 Pulmaliste väljasõit kõrtsi – 425
 237. Sõida kõrtsi langude juurde!
 (1) – 425
 238. Tehke lahti laiad ukсед! (1) – 425
 Pulmaliste lahkumine – 426
 239. Kohus koju minna (1) – 426
 240. Ei lähe enne (1) – 426
 Varrud – 426
 241. Need on naise vaevajoodud
 (1) – 426
Laul ja laulik – 427
 Kust laulud pärit – 427
 242. Küla jääb kuulama (3) – 427
 243. Lauliku soost (3) – 428
 244. Laulan, mida isa enne laulis
 (1) – 430
 245. Laulud tööl õpitud (6) – 430
 246. Laulud teoteel õpitud (1) – 435
 247. Laulud lutsu suust (4) – 435
 Laulu võim – 437
 248. Laulan mere maaks (1) – 437
 249. Laulust laiad väljad (1) – 437
 250. Metsa murd (2) – 437
 251. Laulust hobu (1) – 438
 252. Lauldud hobu ja sadul (5) – 438
 253. Laulan lapsed lammasteks (1)
 – 440
 Ära peidab pillihääle – 440
 254. Hea hääl (3) – 440
 255. Oleks mu hääl endine! (2) – 442
 256. Palju sõnu (2) – 443
 257. Miks meil sõnad roostetavad
 (1) – 444
 Mis ma laulan – 444
 258. Suude sulg (2) – 444
 259. Laulik kardab vanemaid (7) – 445
 260. Laulik kardab mõisasaksu (2)
 – 449
 261. Lauliku vaev (2) – 450
 262. Ei laula rahata (3) – 450
 263. Peaksin piisa viina saama! (2)
 – 452
 Laula, suukene! – 452
 264. Ilutegija (2) – 452
 265. Laula hästi, siis soovitan
 vennale! (1) – 453
 266. Miks neiu ei laula? (1) – 454
 267. Nüüd pole suul sulgejat (3) – 454
 268. Laula, kuni elad! (1) – 456
 269. Helise, mets! (1) – 456
 270. Lauldes läbi metsa (2) – 456
 271. Õhtul ilus laulda (1) – 457
 272. Ühtelaulmine (1) – 457
 Võistulaulud (Kiustelaulud) – 458
 273. Kiustelaulmine (2) – 458
 274. Mis sa, sitikas, sirised! (6) – 459
 275. Mis sa, hääletu, ägised! (3) – 461
 276. Võta äke hääleks! (3) – 463
 277. Mis sa laulad, lampilõuga!
 (3) – 464
 278. Hobusemokad (1) – 465
 279. Mida suust kukub (4) – 466
 280. Kardab laulu laitmist (1) – 467
 281. Vana laulik (3) – 468
 282. Ei mõista laulda (1) – 469
 283. Kust see laiska meile tulnud?
 (1) – 470
Kodu ja lapsepõli – 471
 Memme vaev – 471
 284. Memme vaev (1) – 471
 285. Ema viis põlles põllu peale
 (3) – 471
 286. Marjul maksan memme vaeva
 (1) – 472

Kasvupõli – 473

- 287. Kallis kasvupõli (1) – 473
- 288. Ammu kodunt tulnud (1) – 473
- 289. Kes koju ootab? (4) – 474
- 290. Kui vanemad teaks – tooks süüa (1) – 475
- 291. Marjad isale peksust pääsmiseks (1) – 476
- 292. Kuulen kuketagi (1) – 476
- 293. Ära sunni sulaste kuuldes! (2) – 476
- 294. Tütre isa (1) – 477
- 295. Käi kenasti! (1) – 478
- 296. Eide ehitud tütar (1) – 478
- 297. Tütar tahab põlle (1) – 479
- 298. Tütar loodud viidavaks (1) – 479
- 299. Hiljuke (2) – 480
- 300. Pole isa olnudki (1) – 481
- 301. Lapsed lauta (1) – 481
- 302. Või võõrastele (1) – 481
- 303. Palju tütreid teeb vanaks (1) – 482
- 304. Tütar ei saa tööst palka (1) – 482

Kasvatus asjatu – 482

- 305. Kuidas sa mind kasvatasid! (1) – 482
- 306. Halval ajal sündinud (1) – 483
- 307. Kasvas üks ja kangekaelne (4) – 483
- 308. Isa hoidis hiiemetsa (3) – 486

Noorrahva elu – 488

Neiud – 488

Neiupõli – 488

- 309. Neiud ehivad teeleminekuks (1) – 488
- 310. Neiud nagu sõjavägi (1) – 489
- 311. Ei pelga poisse (2) – 489
- 312. Tark neiu (1) – 490
- 313. Kus külas neiud töökamad (1) – 490
- 314. Kes neidudest töökam (1) – 491
- 315. Laisk ketraja (2) – 491

316. Tore neiu (3) – 492

- 317. Lasksin laia vöö kududa (1) – 494
- 318. Neiu linn (4) – 494
- 319. Mets neidude vahel (1) – 496
- 320. Neiuhulk laiali (1) – 497

Poiste pilge – 498

- 321. Poisi ja neiu matus (2) – 498
- 322. Neiunälg (2) – 499
- 323. Ma saan mehe meeste hulgast (2) – 500

Karske neiu – 501

- 324. Karskuse õpetus (1) – 501
- 325. Pead ei anta poiste piirda (1) – 502
- 326. Ennem kivi kõrval (1) – 502
- 327. Puhas neiu (1) – 503

Neidu laimatakse – 503

- 328. Jutud jooksid (1) – 503
- 329. Õeldi sõjamehe sõbraks (1) – 504
- 330. Laisk naine naerab neidu (1) – 504
- 331. Küla hüüab kütiseks (1) – 504
- 332. Üteldi meheta jäävat (1) – 505

Murelik neiu – 506

- 333. Armid näkku löödud (1) – 506
- 334. Kellele kurdan? (6) – 506
- 335. Vennad mullas (1) – 509

Langenud neiu – 510

- 336. Peetud neiud (1) – 510
- 337. Ennem mängin mätastega (4) – 510
- 338. Must võinuks muidu joosta (3) – 511
- 339. Juba su au nähtud! (1) – 512
- 340. Palju poisse magatanud (1) – 513
- 341. Neiu kutsub poisid metsa (2) – 513
- 342. Kes käskis kenasti käia! (2) – 514
- 343. Neiud meelitavad poisse lakka (2) – 514

- Vanatüdruk – 516
344. Vanatüdrukute pilge (1) – 516
345. Vanatüdrukut vaevati (1) – 516
- Noormehed – 517
346. Oma ja võõra valla poisid (3) – 517
347. Oma ja võõra küla poisid (1) – 518
348. Tore sõit (4) – 519
349. Oleks see mees minul (1) – 521
350. Linnas peetakse saksaks (2) – 521
351. Mehed kui metsapullid (1) – 522
352. Olgu mees, kes lööb! (1) – 523
353. Lükkan teise mehe meresse (1) – 523
354. Kange mees hoopleb (2) – 524
355. Ühest ei hooli, kahte ei karda (1) – 525
356. Võtame viina võla peale (1) – 525
357. See neiu minu päralt (2) – 526
358. Tragi pruut (1) – 527
359. Pidin Pillele minema (1) – 527
360. Kardab kurja (2) – 528
361. Noor naine tahab head toitu (1) – 528
362. Ühes sööme-joome (1) – 529
363. Ei üht naist (1) – 529
- Neidude pilge – 530
364. Poistenälg (1) – 530
365. Ei enne laulatust (1) – 530
366. Saab juurde, seisab vagusi (1) – 531
367. Mis aitab ute hoidmine (3) – 531
368. Poiss tuleb juurde kutsumata (1) – 532
- Poissmehed – 533
369. Võtaks naise, kardab lapse sündimist (3) – 533
370. Hobu ostmata, naine võtmata (1) – 534
- Armastus ja kaasavalik – 535**
371. Õunapuu (4) – 535
372. Neiu läheb, kuhu loodud (1) – 537
373. Oleks peiul põllukene (1) – 537
374. Magaksin poisi süles (3) – 537
375. Pane see tütar minule! (5) – 538
376. Armsale lähen saiatagi (1) – 541
377. Kaasa kaugel (4) – 541
378. Ratassäng (2) – 543
379. Öösel üksi (4) – 544
- Neiu soovid ja ootused-lootused – 546
380. Neiu tahab kaugele mehele (2) – 546
381. Neiu tahab talupojale (1) – 547
382. Neiu ei lähe vanale (1) – 547
383. Ma pole tati tarvitada! (1) – 548
384. Neiu ei lähe karjasele (2) – 549
385. Ei saa teile naist (1) – 550
- Tule mulle! – 550
386. Panen hõlbule tööle (5) – 550
387. Peks ehte asemel (2) – 554
388. Mul on kolm aita (4) – 555
389. Kaks koera (1) – 557
390. Vara jääb valla vahele (1) – 557
391. Miks ei mullu tulnud? (1) – 558
- Õpetused neidudele – 558
392. Kaasa ei pane kasvama (1) – 558
393. Ära jookse joodikule! (1) – 560
394. Hoiatus lese mehe eest (1) – 560
395. Neiu saatusteadmata (2) – 561
396. Metsast mehele (2) – 562
- Õpetused noormeestele – 563
397. Võta naine töölt! (1) – 563
398. Ära võta mõisast naist! (1) – 563
399. Vahelt vaeslaps (3) – 563
- Kosjad – 565**
400. Kosjade ootel (1) – 565
401. Peiu kodus seitse süngi (2) – 565
402. Tunnen tuima neiu (4) – 566
403. Tule mult luba küsima! (2) – 567

404. Kümme kosilast (4) – 569
 405. Kosilane laisas talus (1) – 570
 406. Kupja kolm tütart (3) – 571
 407. Laevaga kaugele kosja (1) – 572
 408. Kas kõlban koduväiks? (1) – 573
 409. Teol käisin, teljed murdsin (1)
 – 574

Abielu ja peresuhted – 575

Abielunaine – 575

410. Millal saan omile? (2) – 575
 411. Sõnakera (1) – 576
 412. Lindudegasõnasaatmine (3) – 576
 413. Kodus maksin kulla (3) – 578
 414. Kodus ei löödud (1) – 580
 415. Ei mõistnud istutada (1) – 581
 416. Virk noorik (1) – 581
 417. Minia meelevald (1) – 582
 418. Ämm ei anna seepi (5) – 582
 419. Kurjale kositud (1) – 585
 420. Kuri kodu (1) – 587
 421. Töötegu tigidale (2) – 587
 422. Nüüd saab nutta köögiski (1)
 – 589
 423. Miks põllepõli parem (1) – 589
 424. Iga päev toob kala (1) – 590
 425. Hea ja kuri mees tulevad koju
 (3) – 590
 426. Joodik viskab sukad sõnnikule
 (1) – 592
 427. Joodikul saab nälga näha (4)
 – 593
 428. Must mees (5) – 595
 429. Kõiktuuled peale tulevad (1) – 596

Abielumees – 596

430. Hea poissmehepõli (1) – 596
 431. Ema ja naise hoolet (2) – 597
 432. Pulmad rõõmuga, varrud
 vaevaga (1) – 598
 433. Väike naine tunneb tuleta käia
 (2) – 598
 434. Tilluke naine (1) – 599

435. Saksanaine (1) – 599
 436. Toodi vilets naine (1) – 600
 437. Must naine (5) – 600
 438. Laisk naine – ei ketra (1) – 603
 439. Laisk naine – ei oska süüa
 teha (1) – 603
 440. Laisk naine – ei oska pükse
 paigata (1) – 603
 441. Kuidas sain lahti kolmest
 valjust (1) – 604
 442. Armurohi (1) – 604
 443. Naine nalja pärast (1) – 605
 444. Teng, hobu, naine (2) – 605
 445. Oh mina vaene, kus minu
 naine? (3) – 606

Orjuslaulud – 607

Ori ja orjus – 607

446. Orja ohkamine (1) – 607
 447. Ikka peab ori olema (1) – 608

Mõisaorjus – 608

448. Saksa silmad põllule põlevad
 (2) – 608
 449. Kättemaks sakstele (12) – 609
 450. Palve sakstele (4) – 613
 451. Mõis rikas valla vaevast (1)
 – 614
 452. Öised orjad (1) – 614
 453. Kurat kupjaks (1) – 615
 454. Kubjas ahju! (2) – 615
 455. Kubjas, lase lõunale! (11) – 616
 456. Kubjas, lase laupäeva-õhtule!
 (1) – 620
 457. Kubjas, võta tütar teole! (1)
 – 620
 458. Kupja pilge (1) – 621
 459. Põrgu mõis (4) – 621
 460. Mõisast pääs (2) – 623
 461. Peksuhaavade vihtlemine (4)
 – 624
 462. Kibe tõi kepid (1) – 626
 463. Iga päev peksta saanud (1) – 626

464. Peremees kiidab teopõlve (3)
– 627
465. Tilluke teomees (6) – 628
466. Päevapalk pisike (1) – 631
467. Teomees tehtud teivastest (1)
– 631
468. Pruut teol (1) – 631
469. Reht ei peksta minuta (1) – 632
470. Õigus minna õhtule (2) – 633
471. Teopoisid valjud vargile (1) – 634
472. Toomas läks teole (1) – 635
- Vastuolud külas – 636**
- Rikas ja vaene – 636
473. Võta ära rikaste risust! (1) – 636
474. Kuhu pean minema? (3) – 636
475. Rikka ja vaese surm (1) – 638
476. Rikka härg ja vaese vares (3)
– 639
477. Kust on sandid saanud (1) – 640
- Pererahvas ja palgalised – 640
478. Millal orja kiidetakse? (2) – 640
479. Ori läheb ära (4) – 641
480. Orja palk (3) – 642
481. Hollandi sulane (2) – 644
482. Kaval sulane kündmas (5) – 644
483. Sulane tahab süüa (3) – 646
484. Anna orjale hästi süüa! (1) – 648
485. Kas on surnud söögitoojad?
(1) – 648
486. Orja toit – umbrohi (6) – 648
487. Orjale kingaleent (1) – 650
488. Anna orjale võid! (1) – 651
489. Keev leem põletab suu (1) – 651
490. Orjal pole hobust (1) – 652
491. Perepöeg ja sulane kündmas
(1) – 652
- Vaeslapselaulud – 653**
- Vaeslaps nutab isa-ema – 653
492. Ema haul (15) – 653
493. Kuni elus eite-taati (1) – 661
494. Mitu halba ilma peal (1) – 662
495. Kurva kodu (1) – 663
- Oma ema ja võõrasema – 663
496. Oma ema ja võõrasema ootavad
koju (5) – 663
- Peretütar ja vaeslaps – 666
497. Peretütar ja vaeslaps pühadel
(1) – 666
498. Peretütar magab, vaeslaps
tööl (3) – 667
499. Peretütre ja vaeslapse võitegu
(1) – 670
500. Peretütar teeb voodisse (1) – 670
501. Peretütar ei viitsi vett tuua (1)
– 671
502. Perepöeg ja vaeslaps (1) – 671
- Loodus ja küla argipäev – 672**
- Aastaajad, ilmastik, linnud, loomad ja
küla eluolu – 672
503. Kevad põllul (4) – 672
504. Kevad ja sügis (1) – 674
505. Kust tõuseb päev (1) – 674
506. Vihm mujale maale! (1) – 674
507. Vihm, üle vaeslapsest! (3) – 675
508. Seni (2) – 676
509. Teaksid teised, kui külm (1)
– 677
510. Omaksed merel (1) – 677
511. Sõidaksin Sõõrumäele (1) – 678
512. Ladvad lindudele (1) – 678
513. Kägu kukub karjasele (3) – 679
514. Kägu kukub (2) – 680
515. Käopojad põues (1) – 681
516. Laula, laula, linnuke! (1) – 681
517. Kuhu pean pesa tegema? (2)
– 681
518. Kukk ja kana siblimas (1) – 682
519. Kull kutsumata (1) – 682
520. Varblase pulmad (1) – 683
521. Kurg pahandab (1) – 683
522. Kurg ja vares (1) – 684
523. Kits ja hunt (1) – 684

524. Kits ja krapp (3) – 685
 525. Jänese õhkamine (1) – 686
 526. Valge lammast (1) – 686
 527. Head härjad (1) – 687
 528. Hobuse ja härja tüli (1) – 687
 529. Hirnub selgaistujaid (3) – 688
 530. Joodiku hobune (1) – 689
 531. Pisike punane põrsas (3) – 689
 532. Seasöötmine (1) – 690
 533. Hiire pulmad (1) – 691
- Pered ja paigad, mets ja maa – 691**
 534. Kelle pered? (3) – 691
 535. Oma küla kiitus (2) – 693
 536. Oma valla kiitus (1) – 693
 537. Ilus küla (1) – 694
 538. Ilus ja inetu küla (1) – 694
 539. Imed võõras külas (5) – 695
 540. Imed (1) – 697
 541. Tuba tuule peale (5) – 697
 542. Imelik maja (1) – 699
 543. Kased kasvama (4) – 700
 544. Sillad soile (1) – 702
- Töökus, laiskus, hool ja mure – 702**
 545. Aeg ärgata (3) – 702
 546. Haigud (1) – 703
 547. Õhtu toob õled tuppa (2) – 704
 548. Laisk ootab õhtut (1) – 705
 549. Uni ei anna uuta kuube (2) – 705
 550. Mure ei lase magada (1) – 706
 551. Mure murrab meelet (1) – 706
 552. Ennemuistne elu (2) – 706
 553. Rummelgane rüü (1) – 707
- Tülitsemine, pilge, vargus – 708**
 554. Purelge, koerad! (1) – 708
 555. Armukese õpetamine (1) – 708
 556. Hobuse jagamine (1) – 709
 557. Teretamata möödujale (1) – 709
- Nimesõimud – 709**
 558. Juhan-Jussi tappis kassi (19) – 709
 559. Villem Vilku (1) – 712
560. Piu pauk, härra auk (1) – 713
 561. Mihkel-kihkel (1) – 713
 562. Kaarel, kapsajuurikas (1) – 713
 563. Ants-kants, kanavaras (1) – 714
Õlu ja viin, joomine, suitsetamine – 714
 564. Humal (1) – 714
 565. Õlu viib meeled peast (1) – 714
 566. Õlu kuuest kokku pandud (3) – 715
 567. Vahune õlu (1) – 716
 568. Viin murrab maha (1) – 716
 569. Ei anta rahata juua (1) – 717
 570. jõin hobuse maha (1) – 717
 571. Pill ei toida (2) – 718
 572. Piibust pole kasu (3) – 718
 573. Kolm piipu (1) – 719
- Laulud lastele ja lastelaulud – 720**
Hällilaulud – 720
 574. Äiutus (1) – 720
 575. Uinu-uinu, upepalli! (1) – 720
 576. Uni, tule! (6) – 721
 577. Uni tuleb huigates (1) – 722
 578. Suisu suuremaks! (1) – 723
 579. Tudu-tudu, Toome Tiiu! (1) – 723
 580. Lase kiik käia! (4) – 723
 581. Laulan lapsele (1) – 726
 582. Lapse laulmine (1) – 726
 583. Kiigu, kitsetall! (1) – 727
- Mängitamislaulud – 727**
 584. Sõit-sõit linna! (4) – 727
 585. Sõit-sõit sõbrale! (4) – 728
 586. Sõit-sõit sõtsele! (2) – 730
 587. Sõit-sõit Sõõru poole! (1) – 730
 588. Sõit-sõit imemaale! (1) – 731
 589. Koer läheb karja (34) – 731
 590. Tee kakku! (23) – 738
 591. Tii-tii, tibuke! (2) – 743
 592. Tii-tii, tihane! (19) – 744
 593. Püksid jalga! (1) – 747
 594. Kuts, säh jalg! (1) – 747
- Ahellaulud – 747**

595. Liiri-lõõri, lõoke! (15) – 747
 596. Kits karja! (3) – 754
 597. Meri õue all (1) – 755
 598. Mina leidsin õlekõrre (1) – 755
 599. Maga, maga, Matsike! (1) – 756
 600. Onnimanni (2) – 756
- Muud lastelaulud – 757**
601. Kurr-karr, kus sa lähed? (19) – 757
 602. Parmu matus (2) – 760
 603. Kikas ütles kanale (15) – 761
 604. Hiir hüppas (3) – 763
 605. Tee kakku, kalleralle! (1) – 764
 606. Piibeleht läks Pille peale (1) – 764
 607. Lenda, lepatriinu! (33) – 764
 608. Hüppa, rohutirts! (1) – 770
 609. Üks ei ole ühtegi (10) – 770
 610. Kell üks (51) – 773
 611. Kell kuus – võta kruus! (2) – 783
 612. Esimene käsk oli heinatükk (2) – 783
- Mõistatuslaulud – 784**
613. Mõistatus mesilasest, taevanähtustest, lindudest ja ussist (1) – 784
 614. Mõistatus puudest, viljadest ja metsloomadest (6) – 785
 615. Mõistatus aidast, kassist ja rotist (1) – 788
- Loodushäälendid – 789**
- Pääsuke – 789**
616. Midli-madli (15) – 789
 617. Kirjasin, korjasin (1) – 792
- Peoleo – 793**
618. Kas Tiit teol? (17) – 793
- Nõidussõnad – 797**
- Arstimissõnad – 797**
619. Jeesus teel (1) – 797
 620. Eliting punane (2) – 797
 621. Varesele valu! (20) – 798
 622. Tänu sauna eest (3) – 803
 623. Anna raudhammas! (14) – 804
- Maagilised sõnumised ja sajatamised – 807**
624. Ühed pastlad, üheksad paelad! (1) – 807
 625. Meie töö jõudku! (1) – 808
 626. Õnnetused sundijale (2) – 808
- Carmina obscoenae – 809**
627. Tütar rikutud (1) – 809
 628. Ma saan muidugi mehele (1) – 809
 629. Linnast põgenemas (1) – 809
 630. Poiss tasub naiste naeru (2) – 810
 631. Hoidke hoonetesse! (1) – 811
 632. Küllap perse peigu leiab (1) – 811
 633. Kuku maha! (2) – 812
 634. Teopoiss läheb porsile magama (1) – 813
 635. Koit väljas (2) – 814
 636. Ennem võinuks heinu süüa (1) – 814
 637. Imelik metskits (1) – 815
 638. Näitan naistele (2) – 815
 639. Karske poiss (1) – 816
 640. Paha poiss ajab paljaks (1) – 816
 641. Minu naine kükakil (1) – 816
 642. Kes millist situb (1) – 817
 643. Läks läbi luise luku (1) – 817
 644. Meie memm oli metskits (1) – 817
 645. Tahtsin minna taevasse (1) – 818
- Fragmendid (14) – 819**

REGISTRID

Alfabeetiline tüübi- ja motiivnimede register (Kanni Labi)	825
Tüübinimede võrdlev register (Otilie Kõiva)	842
Peetri regiviiside rühmad ja viisitüübid (Janika Oras)	881
Laulikute register (Kanni Labi)	889
Kogujate register (Kanni Labi)	898
Sõnaseletused (Otilie Kõiva, Kanni Labi)	905
Lühendid (Kanni Labi)	918
Summary. Folk Songs from Peetri Parish (Kanni Labi)	923